

ઉદેપૂરના મહારાણા
રાજસિંહ ને વિમલદેવી.
નાટક પંચાંકી.

મોરવી આર્યસુબોધ નાટક મંડળીને માટે
રચિને પ્રસિદ્ધ કરનાર
વાઘજી આશારામ ઓઝા.

(આવૃત્તિ ૧ લી.)

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રીન્ટીંગ અને જનરલ
એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યું.

સંવત ૧૯૪૩.

સને ૧૮૮૭.

કિંમત રૂ૧-૦-૦.

(સર્વ હક કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યાછે.)

આ પુસ્તક મેં ૧૯૫૭ ના ૨૫ મા આંક પ્રમાણે રજીસ્ટર
કરાવ્યું છે તેમ કોઈએ છાપવું, છપાવવું અથવા
ભજાવવું નહીં.

અર્પણપત્રિકા.

નેકનામદાર મહારાજાધિરાજ ઠાકોર સાહેબશ્રી,

માનસિંહજી બહાદૂર
પાલીતાણા.

વિનયપત્ર કે:-

આ ગ્રંથાર્પણના સંબંધમાં જે કવિતા આપ નામદારની સમક્ષ આજ નાટક ભજવતી વખતે ગાવામાં આવેલી હતી, તેજ અહીં ધણી પ્રિતિ પૂર્વક ટાંકું છું:-

રાગ કલ્યાણ.

(શ્રીજગત્પતિ પ્રભુ આપ સન્મતિ) એ રાહ.

નૃપ માનસિંહજી, છો ક્ષત્રી સિંહ તમો;
અવર સિંહનું ચરિત્ર, અરપું છું અમો. નૃપ. ટેક.
સિંહ ચરિત્ર તાણું તો અરપણુ, સિંહ પુરુષને થાય;
અવરં પુરુષ એ રસ નવ ઝીલે, વિના વીરની કાય. નૃપ.
ખરા ક્ષત્રિના અંકુરોની, છતી વદન પર છાય;
ઉદારતા ગંભીરતા કરણા, આદિ ગૂણુ અમાય. નૃપ.
અભીમાન શૂર સ્વદેશ હિતમાં, રજૂ પૂત કૂળ અભિમાન;
માનવંત નૃપ માનસિંહજી, માનવી માન પિછાન. નૃપ.
મહદ પુરુષનું દ્રવ્ય માન છે, જાણો નિરભિમાન;
કેરે પરિક્ષા કદરદાન નૃપ, માનસિંહ ગુણુવાન. નૃપ.
ક્ષત્રિ પૂર્વજ જે જે કૂળમાં, થયા પ્રતાપી શૂર;

ચરિત્ર તેનાં સાંભળવાની, ખરી ખાંત છે ઉર. નૃપ.
 ઝોપાલક દિગ્ગજ રક્ષણને, શરણાંગત રક્ષક આપ ;
 ક્ષત્રિ નરનો પ્રાચીનકાળે, કેવો હતો પ્રતાપ. નૃપ.
 સાથે રાખી કરતા શૂરા, શરમ શીર શમશેર ;
 નામ નીરને સાચું ગણતા, વડું વાળતા વેર. નૃપ.
 રણમાં પગ નવ પાછો દેતા, યુદ્ધ શ્રવણથી શૂર ;
 રોમ રોમ ધક ચોમ ફંવાડી, અનળી ચાલે ઉર. નૃપ.
 એવા મેવાડી વીરોમાં, હીરા હતા અપાર ;
 શૂરાતન સાંભળતાં જેવું, છુટે છે કંપાર. નૃપ.
 તે અંકુરનાં બીજ રહ્યાં છે, માનસિંહ તમમાંય ;
 ગુણીયલ ગોહિલવંશી નરવર, ખરી વીરની કાવ નૃપ.
 કળાવંત છો કળા પરિક્ષક, કળા કસોટીકાર ;
 કળા નિપુણ નર માનજ મોહું, પામેછે તમ દ્વાર. નૃપ.
 એ સદગુણો દેખી મોહું, મહીપતિ માફ મન ;
 આપ યોગ્ય જાણું અરપણુ આ, રાજસિંહ રાજન. નૃપ.
 પાય તખ્ત પાલીતાણા પર, અવિચળ ગાદી આપ ;
 દિન દિન કિર્તિ જમમાં જામો, સત્તા તેજ પ્રતાપ. નૃપ.
 આશ્રય સદાય આપો સ્થાપો, ગ્રંથો ગુર્જર માંય ;
 કથા નાટકો કવિ જનોને, મયુર મેધવત્ રાય. નૃપ.
 સુખી કુટુંબ સરવદા સધળું, દીર્ઘાયુ દો ઈશ ;
 જય પામો નૃપ માનસિંહજી, એ પૂરણ આશીષ. નૃપ.
 આશ્રય આપે આપ્યો, એકી વખતે ગ્રંથ છપાય ;
 આભારીહું અતી આપનો, તે માટે હે રાય. નૃપ.

વા. આ. ઓઝા.

ગ્રંથકર્તા.

પ્રસ્તાવના.

બરતખંડમાં ઘણા ક્ષત્રિ રાજવંશીઓ થઈ ગયાછે, ઘણાની ત-
વારીઓ આજ આપણે વાંચીએછીએ, ઘણાનાં પરાક્રમો વાંચી તા-
ળુબ થઈએછીએ, પણ એક મેવાડ ભૂમિના વીરતાં ચરિત્રથી તો
અવધી છે !! જેમાં ઘણુંકરીને સમગ્ર ગાદીપતિઓનાં ચરિત્ર એક
એકથી ચડીઆતાંછે, એ ભૂમિમાં ઉછરેલું ગમે તે જ્ઞાતિનું મનુષ્ય
બાળક એક સિંહનુંજ બચ્ચું જોવામાં આવ્યુંછે, અને તેવુંજ પરા-
ક્રમ તેણે બજાવ્યુંછે, જાણે કેમ જગત્કર્તાએ સૃષ્ટિ રચતાં શૂરાતન,
ધર્મદેક અને દેશભિમાનના અંકુરનાં રજકણ એકઠાં કરી મેવાડ-
ભૂમિનો પ્રદેશ નિર્પાનઓ હોય ! અરેખર રાંધથી તે રંક સુધીનું ઉગ્ર
લોહી એવાં પરમાણું પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ કરી આપેછે. બરતભૂમિના ઘણા
પ્રદેશો તથા ઘણાં પરાક્રમી પુરૂષોનાં નામ આપણે સાંભળીએછીએ.
પણ જેવી મેવાડભૂમિ, હજદીઘાઠ, અરવલીના ડુંગર, હમીરરાણો,
રાણાસંગ, જેમલપકા, લાખમથી ને કુમ્હોરાણો, રાણા પ્રતાપ ને
રાણા રાજસિંહ એ શબ્દના ધ્વનિ કાને પડતાં જે જમામરદી, ટેક,
વીરત્વ, ઉદારતા, કરડાઈ અને મહત્તાની અસર અંતઃકરણમાં ઉભી
થાયછે, તેવી બીજાનાં નામ અવણુથી થોડીજ થતી હશે ! જે વંશના
મૂળપુરૂષ રણધીર પ્રતાપી, નીતિ અવતાર શ્રીરામચંદ્રછે, તે વંશમાં
આવા ધીરવીર પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય તેમાં નવાઈ શી ! આ ભૂમિના
શૂરવીરોના સદ્ગુણ, સદાચરણને શૂરાતનનું વર્ણન કરવા બેસીએતો
માત્ર પ્રસ્તાવનામાંજ પુસ્તક આપ્યું પુરૂં થાય એવુંછે, માટે એટલુંજ
ઠીકેવું બસંછેકે બરતભૂમિના ક્ષત્રી રાજાઓમાં સર્વથી એષ્ટ સ્વદેશા-
ભિમાન, સ્વજ્ઞાતિભિમાન, સ્વધર્માભિમાન પરમ પ્રતિપાલન કરવાનું
પેહેલે દરજે માન મેવાડભૂમિના મહીપાલોને ધોરે.

આ પુસ્તકમાં રાણા રાજસિંહ તથા તેની રાણી વિમળદેવીનું
ચરિત્ર નાટક રૂપેછે, તેનો પ્રસંગ સરળ સમજાય માટે તેનો ઉદ્દેશ
ટુંકામાં આહીં આપુંછુંકે મારવાડના રાજા જસવંતસિંહને એક અમ-

રસિંહ કરીને બાઈ હતો, તેને વિમળદેવી કરીને એક પુત્રી હતી, તે તેનો બાપ ગુજરી જવાથી તેના કાકા જસવંતસિંહના સ્વાધિનમાં ન્નેધપૂર રહેતી હતી, તથા થોડો વખત તેના બાપની જગીર, જે રૂપનગરમાં હતી ત્યાં પણ ગુજરતી હતી, તે બાઈ મહા પવિત્ર વિચારની તથા ધર્મશીળ હોવાથી પોતાની આખી જીંદગાની ઇશ્વર-ભક્તિમાં કાઢવા ઇચ્છતી હતી. તેની પાસે તેના પ્રધાનની પુત્રી કાન્તા કરીને તેની સખી હતી, અને તે કાન્તાની ઘરની છોડી પુરંધરી નામે એક બીલની છોકરી તેની સાથે જનાનામાં જતી આવતી. જસવંતસિંહ રાડોડની એક દીકરી નામે કેશરબા અવલથીજ દીક્ષીના બાદશાહ ઔરંગઝેબવેરે આપેલી હતી, એક વખત પુરંધરીને વિમળદેવી સાથે એક બાબતમાં તકરાર પડતાં તેણે પ્રપંચથી એક કાગળ તેની ખેત કેશરબાપર મળવા આવવાની મતલબનો તેના માબાપના નામથી તથા તેમાં વીમળાની પણ મળવા ધણી ચાહતા દર્શાવી લખ્યો; અને એ બહાને કેશરબા મુગલના ઘરમાં હોવાથી વિમળાને તેના પવિત્ર હિંદુ ધર્માચરણમાં હેરાન કરવાનું ધાર્યું; કાગળ દીક્ષી પહોંચતાં કેશરબા એકદમ તૈયાર થઈ ન્નેધપૂર આવી પહોંચ્યા, વિમળા પણ તે વખતે ન્નેધપૂર આવી હતી, તેના મનમાં મ્લેચ્છનો તમામ પ્રકારે તિરસ્કારવો હતોજ, તેમાં વળી દૈવજ્ઞે તેને કેશરબાનું મળવું શીવપૂજન વખતે થયું, તેથી કેશરબાને દુર આપેલું આસન મૂર્તિપૂજન વિશે ધર્મચર્યા ચાલતાં બને બેનો એટલી ચરબડી કે તેમાંથી એક મોટા કળ્યાનું રૂપ હોયું થયું અને તેનું છેવટ પરિણામ એ થયું કે કેશરબા રીસાઈ દીક્ષી ચાલી ગઈ અને ત્યાં તેના બાવીસ ઔરંગઝેબને આડું આવળું સમજાવી તેની ખેત વીમળાથી સાદી કરવા તથા રૂપનગર જાતે આવી હાથેવાળો મેળવવા કબુલ કરાવ્યું. અને તે કહેણ જસવંતસિંહે પણ કેટલાંક કારણોથી કબુલ રાખ્યું. જે હકીકત જાણી વિમળદેવી મહા શોક અને મુંઝવણમાં આવી પડી, અને કાંઈ રસ્તો ન નીકળેતો આત્મઘાત કરવા નિશ્ચય કર્યો. પછી તેની શાણી સખી કાન્તા સાથે વિચાર કરતાં એક રસ્તો નિકળ્યો, કે આ ધર્મસંકટના વખતમાં ક્ષત્રી-યાજ્ઞાને આશ્રય આપે

અને મુગલની દરકાર ન કરે એવો નિડરઅટંકી એક ઉદ્દેપૂરનો રાણો રાજસિંહજી, તેને ગુપ્ત રીતે પત્ર લખી બોલાવવો, એવો ઠરાવ કરી પોતાના પિતાના પરમમિત્ર રામસિંહ કાકાનો મત મેળવી પત્ર લખી તે રાણાને આવવા બિનતી મોકલી, તેપરથી તે શૂરવીર રાણો પોતાના મહારથી વીરશૂર પઠાવત્ ચંદાવતને સાથે લઈ રૂપનગઢ આવી બાદશાહી પેદેરગીરોને કાપી નાંખી વિમળાનું હરણ કરી આવ્યો ગયો. તે દરમ્યાન એક બીજી બાબત એવી બની કે અજેપાલ કરીને એક બીલનો રાજા, જે વિમળાને વરવા મૂળથીજ હરાદો રાખતો હતો તથા પુરંધરી મારકૂત તે મસલત ચલાવતો હતો તે આ સાદીની ધામધૂમમાં દેવીને મંદીરે કોઈ નીમીત્તે ગયેલી બાદશાહની હુરમ કેશરબાને વિમળા સમજી તેનું હરણ કરી અરણ્યમાં નાશી ગયો પણ દાનાદુશ્મન રાણા રાજસિંહજી મુકામ તે સ્થળની નજદીકમાં હતો, તેણે કેશરબાનો દીન પોકાર સાંભળી આવી પહોંચી તે બીલના કુષ્ટ પંજમાંથી તેને છોડાવી તથા પોતાને મુકામ લઈ આવી નામ ઠામ બાણી તેને મોટા માન મરતબાની સાથે રૂપનગઢ ઔરંગઝેબને મુકામે પોતાના ઉમરાવ સાથે મોકલી આપી. આ હરણ થયા બાદ જ સંવતસિંહે તેની બીજી દીકરી ઔરંગઝેબને આપી, તેનું મન મનાવી વિદાય કર્યો ત્યાં સુધી નાટકનો પ્રસંગ ચાલેછે, જેની અંદર રાણા રાજસિંહની ધર્મટેક, મુગલની મોટી બચકર સંપાત્તી મધ્યમાં ક્ષત્રિ અબજાને આશ્રય આપતાં નિડરપણું, તેની માના શૂરાતનનાં વચન, વિમળાની ટેક, બહાદુરીના પ્રસંગ, પ્રધાન તથા રાજબારોટની રાજબક્તિ, શૂરા સામેંત ચંદાવતનું અપૂર્વ પરાક્રમ તથા ધણી પ્રત્યે નીમકહલાલી, જનાનામાં રાખેલ સારાં નરસાં પાસવાનતાં પુરીભામ ધર્સાદિક ધણાએક નિતિના બોધ પ્રદર્શિત થાયછે.

રાજસિંહની રાણીનું નામ કેટલેક ઢેકાણે રૂપાળીબા તથા કોઈજગે લાવણવતી કરીને આપેલુંછે, તથા તેના પિતાનું નામ અમરસિંહ તથા ક્યાંઈ વિક્રમ સોજંકી આપેલુંછે, પણ ટાડ રાજસ્થાન, બીજા ઇતિહાસો અને બાઠ ચારણના મુખથી સાંભળેલી કથાઓમાં થોડો પાઠાકરેછે અને મતલબ બધાની એક સરખી નીકળેછે, જેપરથી

ખરી પ્રસિદ્ધ અને સ્થાપિત ખીનાને ચોતરફના પ્રમાણ મેળવી સીદ્ધ કરી આ નાટકમાં લીધીછે, તોપણ તેમાં જે દોષ નજર આવે તે વાંચનાર ગૃહસ્થો અને ક્ષમા કરી સુધારી વાંચશે, એટલી વિ-સમિ છે; અને તેના સુચના મળ્યે ખીજી આવૃત્તિમાં તે સુધારો હું કરી લઇશ.

આ વખતે મારે એટલું કહેવાની આવશ્યકતા છે કે મારી આ-ર્યસ્ત્રોમોધ નાટક કંપની, જે આજ સાત વર્ષ થયાં ઉભી થયેલીછે, અને ઇશ્વરકૃપાથી નિર્વિઘ્નપણે સર્વસ્થળે ફેલેલ મેળવી ગુણ સાતા કદરદાન રાજ તથા પ્રજાઓથી લાભ લેછે, તે મારી નાટકકંપની, ગ્રંથો તથા કાવ્યને આરંભથી તે આજ સુધી વખતો વખત હિતે-જન આપનાર મારા કૃપાળુ મહારાજાધિરાજ હાકોરસાહેબ શ્રી વાઘજી બહાદુરપ્રતિ જે મારી શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક રાજબક્તિએ તેનું ફળ મને મળ્યું છે એમ હું સમજું છું.

મોરબી. }

વાઘજી આશારામ ઓઝા.
અંચકર્તા.

ઉદેપુરના રાણા રાજસિંહ અને વિમલદેવી.

પંચાંકિ નાટક.

અંક ૧ લો.

પાત્રજન.

સૂત્રધાર.....નાટક ભજવી બતાવનાર.

રિદુપક.....સૂત્રધારનો સહાયકારી મશ્કરો.

વિમળદેવી અથવા રૂપાળીઆ. જયવંતસિંહના ભાઈ અમરસિંહની દીકરી.
કાન્તા.....વિમળદેવીની સખી.

જયા }
વિજયા }વિમળદેવીની દાસીઓ.

પુરંધરી.....કાન્તા તથા વિમળદેવી પાસે રહેનારી
ભીલની છોડી.

અન્નેપાળ.....હુંટનો ધંધો કરનાર ભીલનો સરદાર.

અખો }
રખો }અન્નેપાળના સહાયકારી ભીલ.

જયવંતસિંહ.....જ્ઞેધપૂરનો રાહડ રાજા.

કૌમારદેવી.....જયવંતસિંહની રાણી.

પખા }
લવિંગી }કૌમારદેવીની દાસીઓ.

ઔરંગઝેબ.....દિલ્હીનો મુગલ બાદશાહ.

કેશરઆ.....જયવંતસિંહની દીકરી ને ઔરંગઝેબે.
બની હુરમ.

કનીઝક }
ફાતમા }
ખીરસદ }કેશરઆની દાસીઓ.

હસનમિયાં.....જનાનાની દોઢીએ રહેનાર મુગલસિપાઈ.

ઊદેપુરના રાણા રાજસિંહ

અને વિમળદેવી.

નાટક પંચાંકી.

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ.

ગીતી.

મૂળ શરીર નિપજવ્યું, મતિ પ્રેરણા તે આપી ધણિ;
તેણે એક રચ્યો આ, તેથી કરી તમે છો જગદીશ.
તવ આજ્ઞાવિણ એકે, આણું સ્વતંત્રજ ક્રિયા ન કરનારો;
નિમિત્ત આપો મુજને, અમાપ આભારી છું હરી તારો.
દોરી છે તુજ હાથે, શરીર મનડું તુજ ચલવ્યું ચાલે;
તને માન અપાવો, અમાપ આભારો તારા ભાળે.

(છે જન પાલક ઠાલક દુખનો) એ રાહ.

જય જગદીશા, અખીલ અધીશા, પ્રણતપાળ પરમેશ્વરા;
છો એક અનાદી સિદ્ધ હરી, જ્યાં મનને વાણી, વિરામી રહી,
સમુજ સરવ એ તારાં કામ, નિર્ગુણમાં પણ તારું નામ,
કૃતીઓ અદ્ભૂત કરી તમામ, ધરા વિશે ધરણિધરા; જય જગજ
તુજ કૃપા બળે જે કામ કરે, અહંકરી નવ અભિમાન ધરે,
પરાજય તે નહી પામે નાથ, જેનો તમે ગ્રહ્યો છે હાથ;
સત્ -હૃદયની રહોછો સાથ, એ નિતી તુજ ધિશ્વરા; જય જગજ
આ રાણા કુળની રાજકથા, દ્યો મતી ભજે તે એક યથા;

આર્યસુબોધને તુજ આધાર, તારાં બાળક જગદાધાર,
વંદન કરતાં વારંવાર, પાત્રો મુજ પરમેશ્વર. જય જગદીશ.

(નાન્દી ધર્મ રહ્યા પછી)

સૂત્રધાર—(સભાજનો પ્રતિ) અહો આર્યો ! હમો આજે આ-
પની સમક્ષ શ્રી મોરબી નિવાસી શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થ વાધજી
વિરચિત એક અપૂર્વ પરાક્રમી મેવાડ ભૂમિના ક્ષત્રિવીર રાણા રા-
જસિંહ તથા તેની વીરપત્તિ વિમળદેવીનું વીરરસ પ્રાધાન્ય ચરિત્ર
નાટકરૂપે ભજવી બતાવનાર છીએ તો કૃપા કરી સર્વ સદ્ગૃહસ્થો
એકાગ્ર ચિત્તે શ્રવણ કરશો, એટલી વિસ્તાપના છે.

વિદુષક—(પ્રવેશ કરીને) કેમ સૂત્રધાર, આજ વળી શું દી-
ખજ ઉભું કર્યું છે ?

સૂત્રધાર—વિદુષક, દીખજ નથી એતો એક વીર પુરુષનું ચ-
રિત્ર આ સભાજનોની આગળ ભજવવું છે.

વિદુષક—વીર પુરુષનું ચરિત્ર તારેતો મારી હેડીનો માઇનો
પૂત કોક ગોતી કાઢ્યો હશે ?

સૂત્રધાર—તારી હેડીનો નહિ, આતો મહાન પરાક્રમી છે.

વિદુષક—તારે હું ક્યાં પીડા ખમી છું, અન્ન તો પેઢી દરપેઢી
એક સરખાજ નિકળતા આવીએ છીએ.

સૂત્રધાર—તે હશે પણ તારાંને તારા બાપદાદાનાં પરાક્રમ કાંઈ
ક્ષત્રીપુત્રની હારમાં ન મૂકાય.

વિદુષક—સાંભળ્યા વગરજ ન મૂકાય ! સાંભળ તો ખરો, પછી
તોલ કરવો હોય તેવો કરજે.

સૂત્રધાર—બહુ સાહે, કહે જોઈએ. તેં ને તારા બાપદાદાએ
કેવાં પરાક્રમ માર્યો છે.

વિદુષક—જો અમારા વડવામાંથી કોઈ મોતેતો મૂઝોજ નથી!
ઈ પરાક્રમનું લક્ષણ નહિ ?

સૂત્રધાર—તારે શું બધા આપઘાત કરીને મૂઝા.

વિદુષક—આમાં ઝીણી બુદ્ધિ ન મળે, હવે મારે ફોલવા પા-

ડીને વણુંવણું પડ્યે. મને ખીજી ફિકર નથી પણ આ સભાજનમાંથી કોક અમારા ધરની કળ શીખી જાય તો ભોગ મળશે.

મૂવ૦—એવી તે કળ કેવીક છે તારા ધરની, કે જેમાં તું આટલો બધો મેહ ધાલે છે?

વિદુ૦—જો મારો દાદો ગંગાધર ભટ્ટ અરધી રાતે પાણી પીવા ઉઠ્યા, ઉઠ્યા તો ઉઠ્યા, પણ બે ડાંકે પાણીઆરે પહોંચ્યા, તેવીજ ગોળા વાંસેથી ઉદરની ડાકડી સાંભળી, ત્યાંતો શાસ્ત્રનો સીદ્ધાંત યાદ આવ્યોજ કે સાપ હોવો જોઈએ કે તુરત હબકે આવી, કે છો-બંધ ચોકમાં ધબકશેરેક પડ્યા તે સોએ વરસ પૂરાં, પછી ગંગાજળથી મેં સપુતે ત્યાંજ તરસ મટાડી.

મૂવ૦—વાહ ! ભાઈ વાહ ! તારા દાદાના પરાક્રમમાં તો મણા નહિ, પણ હવે તારા બાપનું પરાક્રમ કહે જોઈએ?

વિદુષક—જો, મારા બાપની તો હડી મુલ્ક મથકૂર છે. જ્યાં જ્યાં ધીંગાણું થયેલ, ત્યાં ત્યાં ગયેલ ને ત્યાંથી એવી હડી દઈ ભાગેલ કે કોઈ આપડી શકતું નહીં ને એક હડીએ ઘેર આવી પહોંચીને આ લાડકડાને બકી લેતા.

મૂવ૦—શાબાશ છે ! લાડકડામાં આમી નહીં ને બાપમાં આમી નહિ. એ બેનાં પરાક્રમ તો અરે શૂરવીર લડવૈયા જેવાંજ, એતો જીવતાંજ મૃતક તુલ્ય હતા પણ હવે તારૂં પોતાનું કહે એટલે કથા માંડી વાળું.

વિદુષક—મારૂં પરાક્રમ તુંથી સાંભળ્યું નહીં જાય એવું છે, મરદને નામરદ કરે અને નામરદને મરદ કરે ! અમારી રમતુતો એવી છે.

મૂવ૦—તારે એતો સાંભળવું. એવી તે એમાં શી ચમત્કૃતિ રહેલી છે.

વિદુષક—આ ઈ એણી રીતે કે જ્યાં હું કજીઆમાં જાઉં, ત્યાં લગ્નોતરી ભેળી લેતો જાઉં ને જેવો કજીઆ જામે કે ૨૫ લગ્નોતરી સંભળાવી દઉં, એના દીકરાનો સસરો બની જાઉં, ગગી દીધી એટલે પરમેશ્વરને ખોજે ખેડા.

મૂવ૦—મૂર્ખ, એતો અંકુરરહીત કાચરનાં લક્ષણ થયાં, બલા ગગી દેતાં જાત ભાત જોવી કે નહિ ?

વિદુષક—જાત ભાતનો કાંઈ વિચાર નહિ. ઈવિચાર હોય ત્યારે રણધી પાછા ઘેર આવીએ !

સૂત્રધાર—મુર્ખ આ એવા સ્ત્રી પુરૂષોની વાતો નથી ! આતો જોણે તમામ રાજ પાયમાલ કરી નાંખ્યાંછે પણ અત્ય જાતને દીકરી આપી નથી, અને જે ક્ષત્રિ અબળાઓએ પ્રાણ ત્યાગ પર્યંત વિજાતી નીચને વરવું કબ્બલ કર્યું નથી તેવા વીર પુરૂષો ને વીર માતાઓની વાત છે.

વિદુષક—હા હા, વીરમાતા કે બીજી કોઈ? એતાપટેલના વીરીયાની મા ઈ વીર માતા !

સૂત્રધાર—એમકલ કાંઈ સમજતોજ નથી, આતો એવી વીરાંત ગતાઓ કે જેના ઉદરથી રામચંદ્ર, પરશુરામ, ભીષ્મ, દ્રોણાચાર્ય, ભોજ, કર્ણ, વિક્રમ, પૃથુરાજ, પ્રતાપ ને રાજસિંહ એવાં એવાં વીર રતન ઉત્પન્ન થયાં તે વીરમાતા કહેવાય.

વિદુષક—અહોહો ! બાપલીઆ ! એટલા બધા દીકરા, ઝાઝા જોણે ઈતો ભુડણી ! સિંહણનો તો એક હોય.

સૂત્રધાર—આ ગમારને કશું ભાન નથી, ઈતો જૂદી જૂદી માતાના જૂદા જૂદા પુત્રોની વાત કરી મૂર્ખ, ને સિંહણને એક હોય એટલે એનો એક પુત્ર ધણાને પુરો પડે તેવો હોય, એ એનો અર્થછે.

વિદુષક—હોય ભાઈ હોય, તમે ક્ષત્રિ વિભચૂના બાહુમાંથી પેદા થયા એટલે બળ તમારે બાવડે ગયું, ને અમ નીકળ્યા મોઢામાંથી એટલે જરૂર જોર વધ્યું. કેમ કાંઈ લાબોધું. હોયતો કાંઠ તો જળનો લોટો હું લઈ આવું ?

સૂત્રધાર—વળી આવના ત્રિષયપર જાયછે ? આ બ્રાહ્મણમાં શૂરાતનનો તો કાંટોજ નથી આવતો !

વિદુષક—શૂરાતન તો હું જાણુંછું કે મારી ભાભીને તું પરણ્યો ત્યારે હથેવાળો મેળતાં તારામાં આવ્યું હશે. બાકી તારી મોકલી એ ક્યાંઈ પરાક્રમ મારું હોય એવી તો નથી જણાતી.

સૂત્રધાર—અહીં તારા મારા જોવાની વાત નથી આતો સાપના ઝાંઝાંથી મણી, હજારો યોદ્ધાની મધ્યમાંથી હરી જઈને હથેવાળો મેળ્યો

એવો પુરૂષ છે, એમાં છાતી ઠેકાણે રેહેવી કડણ છે.

વિદુઃ—ઇતો હાહતરની વાત, કૃત્ત રક્ષમણીને પરણ્યા મના ?

સૂત્રઃ—ઈ નહી, ભાઈમંધ, આતો બીજો નામાંકીત પુરૂષ છે.

વિદુઃ—એવો તે વળી કોણ હશે? કહે તારે જરૂર. રાત આખી તારી પાસેથી ખસે ઇ તારો ખેટો.

સૂત્રઃ—ભણે એવો ચુસ્ત છું તો રહે મદદમાં. તેનુંજ આજ નાટક ભજવવું છે.

વિદુઃ—પણ નામતો પાડ, જોઈનેતો ખે અમળા આંખું ઠરશે, પણ આ ખે જીવાનડા કાન સુખ પડવા નહી દીએ.

સૂત્રઃ—જો એ વિષયમે આરંભમાંજ સભાજનો પાસે કહી દેખાડ્યો છે કે ઉદ્દેપુરના પ્રતાપી રાણા રાજસિંહને સતી ત્રિમળદેવીનું ચરિત્ર નાટકરૂપે આજ ભજવવું છે તેમાં તારે પુરી સહાયતા કરવી.

વિદુઃ—ઈ પુરૂષ સાચો, પણ એના વડવાતો મારા ગંગાધર દાદા જેવા હશે. ખોટું બોલીશમાં?

સૂત્રઃ—વળી એવો નીચો તોલ બાંધી ગયો કે? એના પૂર્વજનોએ એક એકથી અધીક શૂરવીર થયા છે.

વિદુઃ—તારે ખે ચારતો મિત્ર સંભળાવ.

સૂત્રઃ—આરંભમાં વખત જાય માટે સંક્ષેપમાં વર્ણન કરી તને ખ્યાલ આપુંછું, સાંભળ.—

(શ્રી જગતપતી પ્રભુઆપ સન્મતિ) એ રાહ.

ધન્ય ભૂમિ મેવાડ, તારાસિંહો તણી ત્રાડ,

રાણા રત્ને ઉપજાવિ, ભરતમાં જે રાડ. ટેક.

રઘુવીર રણધીર પ્રતાપી, સૂરજવંશી શૂર,

પુત્ર તેમના હવથી ઉપજ્યા, રાણા જગમણદૂર. ધન્ય.

ગોહા રાણા થયા પ્રતાપી, ઈડર જીત્યા આપ,

ગોહી લોટી કે પેલોટી, પડી જેહથી છાપ. ધન્ય.

નવમી પેઢી થયા સુનામી, બાપારાવળ નામ,

ચિતોડમાંહે મ્યાપિ ગાદી, જીતી રણસંગ્રામ. ધન્ય.

ધન્ય બીમ લાખમશી તમને, રણમાં ઝગ્યા મુખ્ય,

અલાદીઓ બહુ મળ્યો ન હીકું, પદમા રાણી મુખ ધન્ય.
 ઉરસિંહનો હમીર હીરો, ભરે આભથી બાથ,
 માલદેવ રત્નગાવી, ચિતોડ કીધું પાધું હાથ. ધન્ય.
 મહા માન પાધું ઉપજવ્યું, ભરતખંડમાં આપ,
 મહમદ કેદ કર્યો છે જોણે, કેવો કહું પ્રતાપ. ધન્ય.
 પૌત્ર તેહના લાખો રાણો, તેવો બડ શૂરવીર,
 ત્રાહ પોકારી મહમદ લોદી, નાઠો મુકી ધીર. ધન્ય.
 સુતો સિંહ જગાડ્યો લાખો, મરવાડના લોક,
 ચુરે ચુરા શીશોદીઆએ, કીધા મુકી પોક. ધન્ય.
 શું શૂરાવટ ચંદ્રસિંહની રાઠોડપર તલવાર.
 જોદ્ધા રણમલ કાસળ કાઢ્યું, મોકળ નાં મોસાળ. ધન્ય.
 નિજ ભાતનું વેરજ વાળ્યું, રઘુદેવ પવિત્ર,
 પિતા વચનથી તજ્યું પાટવી પદ, મહાધર્મ ચરિત્ર. ધન્ય.
 માળવ સૈન્ય ચડ્યું મહમદનું, ખીલેથી યુગરાત,
 બાંધ્યા બત્રીશ કીલ્લા જોણે, ચીતોડ રક્ષણ માટ. ધન્ય.
 એવો કુંભો રાણો નામી, મીરાંનો ભરથાર,
 એક લાખ લક્કરથી જોણે, કર્યો તુરક સંહાર. ધન્ય.
 ધન્ય રામમલ રાણા તુજને, મેવાડ નિર્મળ નામ.
 ગ્યાસુદીન હરાવી રાખ્યું, ધન્ય તારો સંગ્રામ. ધન્ય.
 મસ્તક છત્ર સરવનું કહીએ, રાણા સંગસુરાજ,
 ઝુઝ્યા બાપર સંગે જેવી, રાણા કુળની લાજ. ધન્ય.
 જેમલ પઠા જેવા થાણે, કોણ મેવાડી વીર,
 પ્રતાપ રાણે કીર્તિ જગવી, અકબર સાથ સુધીર. ધન્ય.
 મેવાડ ભૂમિ નમું માત હું, અકળ જનેતા આપ,
 પુત્રો પકડ્યા ઉદર વિશે તે, ઉગ્ર તેજને તાપ. ધન્ય.
 નથી અવર ભૂમિ નીપજ્યા, સરવ અજુન મહીપાળ,
 શીવાજી પણ નીપજ તારી, સુજન સિંહનો બાળ. ધન્ય.
 એક એકથી અધિક થયા છે, કેનાં વાણું કામ,
 હદ વાળી છે રાજસિંહ તે, સર્વે પાડ્યું કામ. ધન્ય.

મુગલ જોર ભાગ્યું છે જોણે, કીધાં હીંદુ કાજ,
શરણ આપીયું ક્ષત્રિ બાળા, ની તેં રાખી લાજ. ધન્ય.
ચરિત્ર એનું નાટકરૂપે, રંગભૂમિપર ઇશ,
મરજા આજ ભજવવા, પૂરણ કરશે શ્રી જગદીશ. ધન્ય.

વિદુઃ—શાબાશ છેરે સૂત્રધાર, આવાં બધાંય બે છીપનાં મોતી
ક્યાંથી શોધી કાઢ્યાં? કેશરીસિંહનાં ચરિત્રનું તો ટાણુંજ ગોતુંધું, ગાણું,
આણું ને ધીંગાણું, આપણેતો આહીં તણે આજ મળ્યાં!, પણ
હભોરે જરા ઘેર આંટો દઇને આવું, કેમકે રાત આખી આહીં
ચોકાવું પડશે તો નરમદો ને ઈ ઉચાટ ન કરે.

સૂત્ર૦—બહુ સાંડે તારે, તું નરમદાને મળી આવ ને હું
આહીં પાત્ર તૈયાર કરુંછું.

વિદુઃ—આ જાઉંછું, પણ આવ્યા મોર આદરતો નહીં હો!

સૂત્ર૦—જાજા, વગર બોલ્યો વેલો આવ.

(સમાપ્ત.)

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રૂપનગરમાં વિમળદેવીનું પુસ્તકાલય.

પાત્ર. વિમળદેવી, કાન્તા, પુરંધરી, વિજયા, જયા.

વિમળદેવી—(પુસ્તક વાંચે.)

કાન્તા—(પ્રવેશ કરીને.) સખી! આજ ક્યા વિષયપર તારી
એકાગ્ર વૃત્તિ લાગી રહીછે?

વિમળદેવી—અહીં કાન્તા! આટલો વખત થયાં ક્યાં હતી? અ-
મારા પ્રધાનજીને તું બહુ ખારીછું; તેથી કરી આંહી આવવામાં વિ-
લંબ થતો હશે!

કાન્તા—નહીં નહીં! બેન વિમળદેવી, કાલે ઉપવાસ હતો, વાસ્તે
ગૌરીપુજન ત્રાતઃકાળમાં કરું, તારબાદ ભોજન કરી, તારી પાસે આવી;

હવે આખો દિવસ તારી પાસેજ રહીશ, આ ક્યું પુસ્તક છે ખેની !

વિમળદેવી—આતો સતી ચરિત્રનું પુસ્તક છે, આની અંદર ઉત્તમ ઉત્તમ સતીના ધર્મ લખ્યા છે. સખી ! આજ એક સતી ધર્મની ચણીજ સુંદર પદ્ય રચના મારા વાંચવામાં આવી છે.

કાન્તા—તારેતો એ મને સંભળાવવી જોઈએ ?

વિમળદેવી—બહુ સાડું ! સાંભળ, તારી મરજી હોયતો હું વાંચું ?

કાન્તા—બહુ સાડું ! તું વાંચ.

વિમળદેવી—(વાંચે છે.)

રાજ ખમાચ.

(અમરકુળ આજ્યું આ) એ ચાલ.

સાંભળો ખેનો સાચો આ, રાતીનો શૃંગારરે ટેક.

અલંકારોએ અનૂપમ, વસ્ત્ર સુંદર સારરે; સાંભળો.

શિયળ તણી સુંદર, સાડી અંગે ધારીરે;

શર્મ રૂપી ચોળી કરી, પરિધાન પ્યારીરે. સાંભળો.

પતિવ્રતા છાપનો, અંબોડો રૂડો માયેરે;

પતિ સેવા પુજા શોભે, છે કંકણો હાથેરે. સાંભળો.

આંમનું આંજન દ્રઢી, અવર ન કરવારે;

પર ઘરે બંધન, ઝાંઝરે પાંચે ધરવારે; સાંભળો.

અનુકૂળ બોલી પીયુ, કરવા પ્રસંનરે;

પતિ પ્રસંશા વિવિધ, અલંકારો મનરે. સાંભળો.

કાન્તા—સખી ! ખરા અંતઃકરણના માનસિક અલંકાર જે સ્ત્રી પરિધાન નથી કરતી, એના ઉપરના સઘળા અલંકાર એને લગ્નન છત્પન્ન કરી સૌંદર્યતા વધારતા નથી. હુંતો એમજ સમજું છું.

વિમળદેવી—તાડું કહેવું ખરું છે. સદ્ગુણ અને સદાચરણ અનૂપમ અલંકાર છે.

કાન્તા—સખી ! મારા પિતાજી હવે મારા વિવાહની વાત કરે છે, તો હવે તારી અને મારી ઘોડા દિવસની મુલાકાત છે.

વિમળદેવી—પ્રીય સખી ! તારો યોગ્ય પતિથી વિવાહ થઈ જાય તો હું ઘણી પ્રસન્નહું. કારણ તું મારી પ્રાણપ્યારી સહચરી છે.

કાન્તા—હાં ! સખી ! યોગ્ય પતિ જોવો એતો પિતાજીનું કામ છે. આપણે કંઈ એ વાતમાં જીભથી કહી શકતાં નથી.

વિમળદેવી—સખી ! અમને તો જો અમારા લાયક ભત્રીં મળે ત્યારેજ અંગિકાર કરીએ. નહિતો, નહિ.

કાન્તા—તમારામાં જોવો સ્વયંવરનો ચાલ છે, તેવો અમારામાં નથી. તેમ તમારા જોવી ટેક પણ અમારાથી ન રહી શકે.

વિમળદેવી—એવી ટેક ન રહે તો ઇશ્વરના ભક્તિ કરવી. કેમકે સાચા પતિતો એક અખિલ વિશ્વાધાર જગદીશ્વર છે.

કાન્તા—એવો નિશ્ચય કરીને, પતિ નહિ કરવો, એમ નથી. એક પ્રભુ પતિ, તત્પશ્ચાત્ પોતાના પતિ, બંનેનો આશ્રય રાખવો. પૂર્વે જે જે સતીઓ શહ છે, તેનું કેવું વૃત્તાંત છે તે સાંભળ !

રાગ કટપાણી.

(શ્રી જગતપતિ) એ રાહ.

મુણ બેની ખ્યારી, જેજે થઈ સતી નારી;
પતિને પ્રભુ જાણતી, તું જોને વિચારી. શુણ.
સીતા, કુંતી, સુલોચના, અનેક સતી વિખ્યાત,
વરતી સર્વ તેમજ ભત્રીં, વિના અવર નહીં વાત. શુણ.
આશ્રય બેહુ એને સાચા, પતિ અને જગદીશ;
પતિ રક્ષણથી દેવ પડાયે, ત્યારે સાચા ઇશ. શુણ.
નળને પ્રભુ જાણ્યા દમયંતી, એકજ પતિ અનન્ય;
પતિ સ્મરણ તે કહી ન ચૂકી, સંકટમાં શુદ્ધ મન. શુણ.
જીએ દ્રૌપદી, પાંડવજનની, સતી જે નિર્મળ તાર;
કુષ્મ કુર્યોધનથી પામી, તવ કૃષ્ણ કીધી સાર. શુણ.
મોટે એ સતિઓના રીતી, રાખીને જગમાંય;
શિયળ તણું કરવું રક્ષણ ને, કંથ તણી સેવાય. શુણ.

વિમ્— રાગ ઉપરનો.

ધન્ય બેની મારી, તુજ શિખ મેં દિલ ધરી;
પણ એ સતિઓ કાન્તા કાંઈક, કાચીતો ખરી ધન્ય. ટેક.
કેમ દ્રૌપદીએ સંહાર્યા, નહીં કૌરવને આપ;

જેથી એના પતીએ પેઢ્યા, વિદેશે વનના તાપ. ધન્ય.
 ઇંદ્રજીતની સુલોચના, મહા સતી અતિ હુંશિયાર;
 શત્રુ હાથ કેમ પતિશિર પહેંચ્યું, ધર ખેશીરહી તાર. ધન્ય.
 જ્યુઓ અમારી બેની શૂરી, સોનરાણીનાં કામ;
 જે દિક્ષી ઉગાયો પતિને, સતીતો એનું નામ. ધન્ય.
 વણ હિમન હું સતી વડું નહીં, અમળા મિથ્યા નામ;
 ટેક નવ ને પતિ રખડેતો, સતી તણું શું કામ. ધન્ય.

કાન્તા—

ગીતી.

સતી સરવ એ સાચો, વણ હિંમતમાં ખરે કહું કાચો;
 તુજ ક્ષત્રિવટ તુજમાં, રાજ તનુજ નોઈ તુજને રાચો.
 ધન્ય ધન્યછે બેની, વિનોદ વાણી તારી સુખ દાતા;
 શૂરાતન તુજ અંગે, વિર પુત્રિ તું થવીછું વિર માતા.
 તારે બેની સાચું કહીદિ; તારા દિલનો શું નિશ્ચયછે ?

વિમળ—

ગજલ.

(ઇંદ્રસામામાં ગવાતી ઢબની.)

શુણ કાન્તા માહરોછે, એક એ વિચાર;
 યોગ્ય પતિ ને મળેતો, વરવાણું તૈયાર.
 કૂળ, શૂણ, રૂપ, શિળ, અને વિદ્યાવંત;
 શૂરવિર, ક્ષત્રી પુત્ર, શોધવોછે કંથ.
 કાન્તા—એવો કંથ કદીક બેની, ને નહીં મળે;
 તારે કેમ કરીશ, વિમળાદેવી કહે ખરે.
 વળી કદી પિતા તમારા, લઈ ખીન્ને દીએ;
 કેમ કરશે તારે લક્ષ, એને નવ લીએ.

વિમળ—

ખિહાગની ગજલ.

ને અમારું મનનું ધાર્યું, થાશે બેની સત્ય;
 અમને પૂછી કરશે પિતા, માનશું એની મત.
 પછીતો બેની કહ્યુંછે તેમ, ધાર્યુંછે તક્ષી;
 અર્કિત કરવી શ્રી હરીની, આ કાયા થકી.

મુક્તિદાતા ચીહરી, નવ જાવા વિસરી,
જેની કપા થકી, રાજ્યેર અવનરી.

કાન્તા—

માઠની ગજલ.

હરીના સેવા માંહે, કેમ કાઢશેરે કાળ,
કુટ જોમનથી ત્યાંસુધી, આમ જોલો બાળ. હરી.
પણ પતિ વિના પછીતો, નહિ જેની રહે,
જો યુવા તું મારી મનકું, ઘાટ કંઈ ધરે, હરી.
સદ્ વિદ્યાને સારા ગ્રંથ, વાંચીએ અહીં,
નમિત જોજન આપે પિતા, શુદ્ધ છે સહી. હરી.
પછીતો પ્રભુ કંથ એક, સત્સરે ચંદો,
જોડાં નિરમ્યાં હરીએ, નિયમ નવ ફરેલહો. હરી.

વિમળદેવી—મારે ભક્તિ માંહે જેની કાઢવોછે કાળ,

બીજી ઈચ્છા મારે નથી, ખોટી જગત જાળ;

એવો ઉત્તમ બોધજેની, આપજે સદા,

કાન્તા તારે અળગું હુંથી, નવ થવું કદા. આવો.ટેક.

કાન્તા—સખી ! પુરંધરી હજુ સુધી આવી નહિ !

વિમળદેવી—એનો એક નિયમ ક્યારેછે ! કોઈ દિવસ આંહી
આવેછે, કોઈ વખત બીજે જાયછે. એ પાસવાનમાં રાખવા જેવી નથી.

કાન્તા—જેની વિમળા ! બીલ લોક એવાંજ હોયછે? એ બિચારાં
બોળાં લોક છે. અમારે ઘર એ જન્મથી રહી છે, ત્યારે થોડી ઘણી
આવી તાલીમ મળીએ, નહીંતો એટલી પણ જાયકી હોવી મુશ્કેલ હતી.

વિમળ—સોખત એવી અસર થવી જોઈએ !

કાન્તા—સખી ! પુરંધરી, હરહંમેશ કહે છે જે વિમળદેવીના
યોગ્ય એક પતિછે, એનો વિમળાબા જે કોલ દીએનો હું એનું નામ
દેઉં, તો એમાં તારો શું અભિપ્રાય છે?

વિમળ—એને રાજરીતિની શી ખબર પડે!

કાન્તા—નહીં, નહીં ! કોઈ બાટ ચારણે લાયક રાજપુતનું નામ
હામ કહું હોય! એમાં શું આશ્ચર્ય ! તેમજ વળી આપણે વાત જા-
ણવામાં શું હરકત છે !

વિમળ—બહુ સાફ ! ત્યારે તારી મરજી છે તો આજ પૂછજે ! શું

વાત છે, તે જાણુશું. કેમકે એ વિષય મને પસંદ નથી. ભક્તિ તથા નમ્ર રૂપિની સમયમાં વિદ્યુત્પન્ન કરે છે.

પુરંધરી—(નેપથ્યમાં) જ્યાં, વિમળયા ક્યાં છે ?

કાન્તા—(શબ્દ સાંભળીને) બેની ! આપણે યાદ કરીએછીએ, એટલામાંજ પુરંધરી આવી, આયુષ્યતો ઘણું મોટું કાગે છે !

વિમળ—(પુરંધરી આવે છે તારે તેને) કેમ પુરંધરી, અત્યાર સુધી ક્યાં હતી ?

પુરંધરી—બાઈ સાહેબ ! મારા કાકાને ઘેર હતી ! તેથી આવવામાં જરા વાર લાગી છે, તો માફ કરશો.

કાન્તા—પુરંધરી ! તું હમણાં મારી પાસે વાત કરેછે કે વિમળબાના યોગ્ય એક પતિ છે, ? તો એનું નામ ઠામ આજ બાની સમક્ષ બોલી દે ! એ વાતપર વિચાર કરવાનો છે,

પુરંધરી—વિમળબા કોણ આવે તો બોલું; પછી એની ચાહતા જશવંતસિંહ કાકાની પાસે કરવી.

કાન્તા—નામ, ઠામ જાણ્યા પેહેલાં એમ કોલ કદી અપાય નહીં ! એ લાયક હશે તો વિમળબા પોતાની મેજેજ પાણીગ્રહણ કરશે. તારે આગ્રહ કરવાની જરૂર પણ નહીં પડે.

વિમળ—એમાં શું સંદેહ છે !

પુરંધરી—એ પુરૂષ ઘણો પ્રેમી છે, જ્યારથી આપનું ભણતર એણે સાંભળ્યું છે ત્યારથી એનું દીલ તમારામાં લાગી રહ્યું છે. વળી આ કાગળ આપને ખાતરી આપ્યો છે. (કાગળ આપે છે.)

વિમળ—બહુ સાફ કાવ ! (લઈને.) કાંતા વાંચતો ખરી શું લખ્યું છે ?

કાન્તા—લાવ બેન ! (લઈને વાંચે છે.) બાઈસિરી ૧૦૮ વિમળબા બાઈ, લખીતંગ ઠાકરડા કાંયાબીલના બેટા અન્નેપાલના છલામ વાંચવા, તમારા દરસનની અમને ઘણી અભિક્ષા છે તેમ અમારા દરછનની તમને પણ તલબ હશે, ઈસકની વાત બાઈ તમથી અનુભવી નહીં હોય, (કાગળ નાંખી દીધે છે.) પુરંધરી ! શાહાબાઈ છે ? તુને જનાનામાં લાવું છું, એનું કળ તે સાફ આપ્યું !!

પુરંધરી—કાન્તા ! આગળતો વાંચો ! (કાગળ લઈને આપવા બોલે છે.) હુશિયાર છે ! એટલામાં શું ખબર પડે ?

વિમ્બ—સખી ! આ કમળત પુરંધરીની બુદ્ધિનીતો આજ મુને
અબર પડી !

અબલ,

(અરે લાલદેવ) અરે રાહ.

અરે કાન્તા, આ શુંરે લાવી છે આમ,
કહાં ક્ષત્રી રાહોડમાં, ભીલ નામ.
કહાં પિતુ મારા જે, માફ પતિ,
કહાં ભીલ ઠાકોર, શી આ ગતિ.

કાન્તા—અરે વિમળમા, ન અબલઅબ થાઓ,
એના બોલ એવાજ, હોયે વૃથાઓ.
જેવું કૂળ એનુંછે, તેવા વિચાર,
એમાં દોષ એનો, નથીરે લગાર.
વિચારી જુઓ, કોણ એનો છે તાત,
વળી ભીલડી એક, એના છે માત.
અરે અભિમાન, અને સાચી ટેક,
એવું કદી એમાં, ન હોયરે છેક.
નથી ક્ષત્રી દુધ, નથી અક્ષકુળ,
નથી એ વણિક, વિચારી જો મૂળ.

જયા, વિજયા— રાગ કહ્યાણ.

(હાડાજી શું કરો સાહસ આ) અરે રાહ.

વિમળા ન કરો, વિચારએ, નાચમાં નહોય બુદ્ધિ સાર'રે. વિ. ટેક.
ભીલની પુત્રી, આ છે પુરંધી, જાત એની જુઓને વિચારીરે. વિ.
અમૃતકૂળ ક્યાંથી આવશે એમાં, એતર જમીન મૂળ ખારીરે. વિ.
સારી શિક્ષા બહુ દેતાં અમે પણ, બુદ્ધિ એની ગઈ ન નહારીરે. વિ.
વિમ્બ—વાહ ! તારી બુદ્ધિ, હમેશાં તું જે પ્રવૃથ્ણની મારી આગળ
તારીફ કર્યા કરેછે, એ શું ભીલ ઠાકોર અજેપાલ ! ક્યાંનો પુત્ર છે,
કુમ ! આજ મુધી તે એનું નામ ન દીધું ! ત્યાં મુધી તારી વાતપણ
હું સાંભળતી, હવે એવી વાત બોલીશતો અંતઃપુરમાંથી કાઢી મૂકીશ.
તું જાણેછે કે, મારી માટી બેન ઐરંગજેબ બાદશાહને મારા કાકાએ
જ્યારથી દીધીછે, ત્યારથી હું મારા ઘરનું પણ અબ પાણી લેતી
નથી. અને ધર્મ નિમિત્તથી જુદી રસોઈ કરી જમુંકું, મારે માટે

જોધપૂરમાં મહેલ જુદો તૈયાર છે અને મારો કાકો કાકી માતા પિતા તરીકે છે તો પણ ઘણો વખત મારા આ રૂપનગર ગામમાં ગુજરે છે એ વાતપર પણ તે વિચાર ન કર્યો ? કે, એક બીલ જે મારા જોડા ઉઠાવનારો, અને જેનું મોં પણ હું નહીં જોઈ, એવોજે ગોલો, તેની સાથે મારા લગ્નની વાત ! શી હિમત તે ચલાવી છે !

કાન્તા—અરે છે સખી ! મારા પિતા એક દિવસ વાત કરતા હતા કે આ નિય તુખમની છોકરી આપણે જનાનામાં રાખી છે, એમાં ઘણો વિચાર છે; પરંતુ આપણા ઘરની તાલીમ મળી છે, તેથી એમાં સદ્ગુણ આવ્યા છે. તોપણ નિદાન બિચનો સ્વભાવ પ્રસંગે પ્રગટ થયા વગર રહેશે નહિ, એ વાત આજ ખરી પડી !!

પુરંધરી—આપ બંને મારી વાત ઉડાવી દીધો, અને ઉલટો ધિક્કાર કરો છો, પરંતુ મારો આમાં કંઈ સ્વાર્થ નથી. એતો મેં પણ એક વખત જોયો છે, તો આચક થઈ જાય એવો છે. માટે મેં કહ્યું, પછી તમારી મરજી !

વિમળ—અરે કમળત ! આટલા દિવસ થયાં અમારી સાથે રહે છે, અને સારા સારા ગ્રંથ નિતી ચરિત્રના વાંચે છે, તથાપિ તેની તારામાં કંઈપણ અસર ન થઈ ? અને હજુ તારો નીચ ફરાગ્રહ કહેતી જાય છે !

કાન્તા—વિમળબા ! હું વાત છોડી દો, આ આપણી પાસે રહેવાને લાયક નથી. પિતાજીને આ બધી હકીકત હું કહીશ. અને અંતઃપુરમાંથી બાદ કરાવીશ.

પુરંધરી—બાઈ એક વખતને માટે માફી માગું છું. હવેથી હું આપની શિષ્યામણુ પ્રમાણે ચાલીશ.

વિમળ—જા હમણાં મારી પાસેથી ! ક્ષમાની વાત પછી !

પુરંધરી—હવેથી આસા માફક વરતીશ, બાઈ માફ કરો !

કાન્તા—(પોતાના માણસપર દયાથી) બાદ રાખ, પુરંધરી હવેથી ઉચ્ચક્ષત્રીની રીતીને શોભે તેવી વાત કાઢવી, નહિ તો ચૂપ રહેવું, (ફરાગ્રહ કરી માફી અપાવે છે).

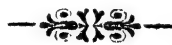
વિમળ—કાન્તા ! આવી વાત સાંભળીને માફ ચિત્ત બચ

થઈ ગયુંછે, માટે થોડો વખત બાગમાં કૃમ્મમોહોલમાં જઈને ગુળ-
રીએ તો સાં. ને ત્યાં બાગવત કથાનું પણ અવણ શરૂ થયું હશે.

કાન્તા—પ્રિય સખીની ઇચ્છાને હું સ્થાપિત છું.

વિમ્—તારે ચાલો.

(સૌ જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—રૂપનગઢની બજારનો રસ્તો.

પાત્ર—પુરંધરી.

પુરંધરી—(સ્વગત) તે વખતે કાન્તા પામે અજ્ઞેપાલનું નામ મેં
દીધું, એ સાં નહીં કંઈ; નહીં તો કામ જરૂર થાત. હવે તો મારો
ધિકાર થયો; કામ પેશ ન પહોંચ્યું. માટે ઠાકારતા પૈસા પણ પાછા
દેવા પડશે. હીકછે! વિમળદેવી એવો ઢોંગ કરીને, મોટી સિદ્ધ થઈ
ગઈ છે, એને તો મારી રમત દેખાડવી જોઈએ! તારે હું માંયાબી-
લની દીકરી ખરી. કેમ કે રાજની સારી નરસી બધી મને ખબર છે.
વાસ્તે એમ કરવું કે, દિલીમાં કેશરબા વિમળાની મોટી બેન ને
ઐરંગઝેબ બાદશાહ વેરેછે; એના ઉપર એની માતૃ કૌમારદેવીના
નામથી એક બનાવટનો પત્ર લખવો, કે તમને મળવાની બહુ ઇતે-
જારી છે. માટે આ કાગળ વાંચતાંજ તૂરત અહીં આવવું. અમને
એક વખત અવશ્ય આવી મળી જાઓ. પછી તે અહીં આવશે.
તારે દેખજું કે એની સાથે વિમળા કેવી સિદ્ધાઈ ચલાવેછે. કહેછે
કે મુસલમાનનું મોં પણ ન જોઉં, તો એને મળશે તારે જણાઈ
રહેશે! હીક! તારે ચાલ! કોઈ હુશિઆર માણસની સાથે કાગળ
લખીને મોકલી દઉં. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—રૂપનગઢની પાસેના એક ગામડામાં અન્નેપાલ
બીલનું ઘર.

પાત્ર—અન્નેપાલ, વિદુષક, અખો, રખો, પુરંધરી.

અન્નેપાલ—(સ્વગત) આજ કાલ હૂંટ બરાબર મળતી નથી.
હાથ ધણોજ તંગીમાં રહે છે. હવેતો જોધપુરમાં જઈ તીન્નેરીમાં
ધા દહ્યે ! નહીંતો પુરંધરી બ્યારે પૈસા માગશે, સારે ક્યાંથી આ-
પશું. કામ પણ મોટું કરવાનું છે ! !

વિદુષક—(પ્રવેશ કરીને) કાં ! શું કંઈ પછી ! બીલના હાકારે
બાઈ ! રાંડું રખડાવી દીધે એવાતો.

અન્નેપાલ—અરે ! દોરત, એ પુરંધરી સાલી ગપ્પાં તો બહુ
મારી જાય છે, પણ કંઈ કામ કરતી નથી.

વિદુષક—યાશે ! યાશે ! ધિરા રો ! જુઓ રાજકન્યાઓમાં
અમરસિંહ રાઠોડની હવે એક દીકરી વિમળદેવી છે, તેને તમારા
જેવો કાંવાનો મારો દીકરો અન્નેપાલ મળશે, તે મૂકી બીજાને વરણ ?

અન્નેપાલ—સાલા ! બેટા કહીને ગાજો દેશે ?

વિદુષક—તો બાઈબંધ ! હું જાણું છું કે તું હવે ખાતર પાડવાં
બૂલી જઈશ.

અન્નેપાલ—હાથકની વાતમાં, તું, શું, સમજ ! માંડે રૂપતો
જો ! એક વખત જેએ તો બીજાનું નામ પણ લીધે નહીં. યાર ખરું
કહેજે મારા ઉપર આશક થાય કે નહીં ?

વિદુષક—શા માટે ન યાય ! તમારે માટે પણ વિધાત્રીએ ધ-
ણીએ ધડી રાખી છે.

અન્નેપાલ—વિધાતાએ કોને ધડી છે ?

વિદુષક—વટવાણમાં માધાપ્રધાનની, રજપૂતસ્થાનમાં જેસંગરા-
ઠોડની, અને અમદાવાદમાં દાદાહરીની; પણ ઈ પાતાળી લોકની
અપ્સરાઓ છે; મૃત્યુલોકની નહીં.

અન્નેપાલ—પાછી હાંસી કરે છે. શું વાવમાં પડવું છે ? તું
રાજની રીતી જાણતો નથી !

વિદુષક—ગણેશીયો હમણાં કટાઈ ગયો છે. તે સજાઈને આવે
અટલ રાજરીતિમાં પાવરધા થઈએ કાં, નહીં ?

અજ્ઞેપાલ—શું અમે કંઈ તસ્કર છીએ ! પગમાં તોડોતો જો ?

વિદુષક—મોતીશાના પ્રેમચંદને પગે અડવો કરી દીધો ઇ ના!
એકતો ઇ માંહેલો છે. ખોટું કહીશમાં.

અજ્ઞેપાલ—સાળા નટખટીની દોસ્તી સારી નહીં.

વિદુષક—દોસ્તીએ જય, અને ભિળી ઠાકોરડાની પદવી એ
તેમજ સમજજો !

અજ્ઞેપાલ—દોસ્ત એમ ! (આંખું કાઢેછે.)

વિદુષક—આંખું કાઢમાં માઆપ ! માંડ રોટલા ખાતો થયોહું
આસામી જોઈને કામ કરજે.

અજ્ઞેપાલ—દોસ્ત ! તારા ઘરપર હોય, મારીએતો મીરકું, તારા
જેવા રેંદી પેંદીને માર્યે શું થાય !

વિદુષક—હા બાઈ, હા ! કળું ખતાવી દીધી ત્યારે આમ જો-
લે છે ના. (અજ્ઞે અને રજો લૂંટનો સામાન લઈને આવેછે અને
તે અજ્ઞેપાલના મોં આગળ નાખેછે. ત્યારે તેમાંથી એક લોટનો
ખડીઓ વિદુષક ઉપાડેછે ત્યારે.)

અજ્ઞે—ઉપાડમાં !

વિદુષક—મારા સારા અમા રખાતો ખાસજીને પણ મૂકતા
નથી. અજ્ઞેપાલ લૂંટમાં ફાકવો લોટ, નેપરજીવી રાજની કુંવરી.

અજ્ઞે—સાચ ધણી ! માઈ હાઈ ટીલકુંતો ભાગતુંજ જય.

રજો—હા, હારે તુંખડેતો ઘોડવી ઘોડવીને દુસ કાઢી નાંખી.

અજ્ઞે—રખા ! મોઢાનું ડીમચું કેવું ઉડાવી દીધું.

રજો—તે વિના હાઈ માનતુંતુંજ આં ?

વિદુષક—અલ્યા ! ખાસજીને પણ ડેર મારી નાખ્યો ! તમાઈ
નખોદ જય ! !

અજ્ઞે—તું કુંજસે ? તાઈ નામ સું ?

વિદુષક—હું રામલાનો બાઈ ગયો, લૂંટમાં ખાસજીનો ખડીયો
ભિળવીને ખડીયા ખાટજો.

અજ્ઞેપાલ—એમાં શું નુકસાન છે. રોટી આઠામાંથી થાય છે ના !

વિદુષક—આ અમારા લોટની રોટી, પેરીસ લંગોટી, ચાલ કેવળપૂરીનો ચેલો થાવું હોયતો.

અખો—રખા ! ચેટલું આપણું આમાંથી !

રખો—અખા એમ પેહેલથીજ કરમડ કરીએ જે અજીયાના એ ભાગ ને તારો મારો એચ એચ.

અખો—રખા ! મારો દિયરો અજીયો તે સેનું બેમણુ લીએ!

વિદુષક—લીએ મારા ભીલતા ઠાકરડા ! અન્નેપાલ બહાદુર !
અખો રખો તો કહે છે જે, મારો દિયરો અજીયો !

અખો—તે પાટ ઉપર ચડી બેઠો છે, તેથી શું થીયું ! પણ તિરચાંમડાં અમારે ચલાવવાં પડેસે ! (પુરંધરી આવેછે.)

રખો—આ મારી દિયરી પુરંધરી આવી ! આજ રાંડ બ-
ધું બેતરી જઈ !

અખો—અજીયો અચકી તે એમ કરવું ?

વિદુષક—આવો પુરંધરીઆ ! શું ઝલેલ કર્યું ! લગન બાકશી બિળાં છે કે કેમ ?

પુરંધરી—અન્નેપાલ ઠાકોર, એ વાતતો નહીં બને !

અખો—એમ ન થાય રાંડ ! તો મચરની પોટકી પોચાડી જ પાછી

રખો—રાંડ છેતરી જઈછું. તે બાપની ચાં પુજી હતી !

પુરંધરી—અન્નેપાલ ઠાકોર, થોડું ધાણું કર્યું છે. તે પણ રદ કરીશ.
બધા આમ બોલો છો તેથી !

અન્નેપાલ—અખા ! રખા ! પુરંધરીની સામે કાંઈ બોલવું નહીં. તેને છેડવીનહીં. નહીંતો કામ બગાડશે.

પુરંધરી—જે વખત મેં તમારું નામ દીધું, તે વખતે મારો ધ-
ણોજ ધિક્કાર કર્યો. અને બહુજ મુંઝે ઠપકો દીધો, હવે તમે જો જો
કે એ વિમળાને હું કેવી રજાનાવું છું. તમે પણ કમૂલ કરશો. અને
આખર તમારા હાથમાં સોંપાવીશ.

વિદુષક—શબાચ ! પુરંધરી જનનામાંતો તારા જેવાંજ માણસ
જોઈએ. રજક ઠીક હક કરેછે ?

પુરંધરી—નીચના પેટના, તું વચમાં લવરી કરમાં !

વિદુષક—વોય મારી દીયરીની ફાટી ! કેવાદેજે પ્રધાનજીને.

પુરંધરી—જાને પીઠ્યા કાણીયા, તારાથી થાય તે કરજે.

વિદુષક—હવેજ નિચ ખરી !

પુરંધરી—અજેપાલ હવે હું જાઉં છું.

અજેપાલ—બહુ સાઈ જા. (જાય છે.)

વિદુષક—કાં ભાઈબંધ રામ રામ એક હમણાં ને બીજા
લગન વખતે.

અજેપાલ—તું પણ જઈશ ?

વિદુષક—હા ! હમણાંતો જઈશ, પાછો લગન વખતે આવીશ.
(જાય છે.)

અજેપાલ—અમા ! આ લૂંટનો સામાન અંદર લઈ ચાલો,
ત્યાં વેચણ કરશું.

અખો—ચાલો સાખ ! (રખાને) રખા ! ઉપાડ આ પોટકી !

રખો—લાવ લાવ ! (ઉપાડે છે.)

(સૌ નીકળી જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ--દિલ્લીમાં ઔરંગઝેબનું જનનાખાતું.

પાત્ર--કેશરખા, કનીઝક. ઔરંગઝેબ.

કેશરખા—ક્યું ! કનીઝક મેરા માખાપસે કાગજ બહોત તાકીદસ
આયાહે, સૌ મીલને ખાસ્તે અવશ્ય જાતાં ચાહીએ; ક્યુંકે બરસભી
બહોત હોગયેહે; અલખત મુગલબાદશાહેકે જનનામેં માખાપકે ધરૂં
જાને ખાસ્તે રજા મીલનેકી રશમતો નહીંહે; લેકીન શાહ જબ અપને
કબજેમેંહે તખ ખુબ જુદ કરેકે, આજ રજા લેકુંગી. માખાપ, ખે-
હેન, ભાઈ, સખકુ મિલનેકી મેરે દીલમેં બહોત ઉમેદવારીહે.

કનીઝક—હુરમસાહેબ તુમારે બાપુ જશવંતસિંહજી અમ્હે
ઔર લાયક આદમીહે.

કેશરખા—હાં ! કનીઝક મેરે બાપુકા મેરેપર બહોત ખ્યારહે,
જુસકે લીધે દર પંદરા રોજમેં કાગજભી આતાહે.

કનીઝક—જાણં સાહેબ ! તુમારે ખાવીંદ શાહ ઐરંગઝેબ અબ રજપૂત લોગપર અફા નજરસે રહેતેહે, સખબ જનકી રજા મીલની મુશ્કીલહે.

કેશરબા—કનીઝક ! તે સમ્ય કહતીહે, મગર વોતો ઉદેપૂરકા રાણા રાજસિંહસે હમ્કું બડી તકરાર પેદા હુધહે. ઉસ કરકે ઉસકા દિલ સારે રજપૂતકું મારકે જરે કરનેમે લગાહે.

કનીઝક—નહીં, નહીં ! મુંમસાબ, જજ્યા ખેરા નવા ડાલનેસે અબ સખ રજપૂત રાજા હમ્કે હોગયેહે. ઐર શાહકે સામને ટકર લેનકું તત્પર હોરહેહે.

કેશરબા—મેરે ખાવીંદતો હમ્કે જમાઉ લગતેહે, તબ હસ મ-સલતમે વહ સામેજ હોયે નહીં.

કનીઝક—તબતો હુરમ સાહેબ રજકે ખાગતે અરજ કરના, ઐર ખાહેશ મંદી બતાનાં.

નેપથ્યમાં—નિગાહ રખો મેહરબાન.

કેશરબા—કનીઝક ! સરકારકી સવારી આતીહે.

કનીઝક—હા બેગમસાબ મેનેબી ઐસા સુના.

ઐરંગઝેબ—(પ્રવેશ કરીને કેશરબા પાસે આવી બેસેછે, તારે તને દીલગીર જોઢને) ક્યું ! દિલજનન ! ક્યા ફિકરમે બેઠિહો; બસ એક તુમસે મેરી દીલલગીહે! અબ નજર ફુસરી ચીજપેઢેરતી નહીં.

કેશરબા—ખાવીંદ મેરી એક અર્જહે !

ઐરંગઝેબ—ક્યાહે ! મેરી માથુક ! બેલાશક બોલો ! આશમા-નસે સિતારા હાજર કરું. બોલો ક્યા ચઢતાહે ?

કેશરબા—મેરે બાવાકા જોધપૂરસે કાગજ આયાહે !

ઐરંગઝેબ—અચ્છા ! વો જશવંતસિંહ ક્યા લીખતાહે ?

કેશરબા—મેરે બાવાનેતો કાગજમેં ઝરખુશલીકા ખબર લો-ખાહે. મગર મેરી એક નધ અર્જહે !

ઐરંગઝેબ—ક્યાહે, સો બોલો, દિલજનન !

કેશરબા ગજલ.

(ઇંદ્રસભામાં ગવાતી ઢબની)

જોધપૂર જનાં, ઐસી ઇંતેજરીહે,

આવીંદ ઘો રજા મુઝેતો, દિલ કરારીહું.

આપકે જનાનેમે, હુવાહે વર્ષ ખાર;

એક વખત ઘો રજાહો, મુગલકે સરકાર.

રૂપનગદમેં ભિણુ મેરી, મીલનેકી ઉમેદ;

કાગજ લીખકે વો બુલાતી કરતીહું નીમેદ

ઔરંગ— (રાગ સદર)

દિલલગી તેરેમેં મેરી, ક્યું જુદા મેં હોહું;

ઔર દુરમ બહોત મગર, ખુશમેં તુજમેં હોઝ.

તેરી સુરત તેરા બદન, લ્યાકતહે ક્યા તેરી;

તુજમેં જુદા પડનાં હોવે, તખ ખરામી મેરી.

તકલીફ એસી નહિ ઉઠાએ, હોમેરે દિલજનન;

રૂપનગદ જના ખીચમેં, મુલકહે વેરાન.

કેશરખા— (રાગ સદર)

નામદાર માસ એક, મુદત મુજકું દેઓ;

હિલ મીલકે આહું ધધિર, સચ સુકત લેઓ.

એક વખત જના એસી, દિલમેં હું જર;

આય તેસા હોવે મગર, ઘો રજા હજૂર.

મેરી માત ભિણુ, મેરે આપકે દેદાર;

એક વકત કરકે આહું, ફીર મુજે કરાર.

જો ન જાહેતો મેરા દિલકું, ગમગિની રહે;

અર્જપે દરિયાફ કરો, દૂર ન જોતહે.

ઔરંગજેખ—બહોત અચ્છા, જબ તુમારે દિલમેં એસી બહોત ઇન્તેજારી માઆપકું મીલને જાનેકી હે; તખ મેં એક માસકી રજા દેતા હું, મગર બહોત તાકીદમેં આનાં, ક્યું કે તુમારે ખિના મેરા દિલકું મેરે નહીં રહેગી ઔર તુમારે સંગમે મેરા ખાન ઉમરાવકો ભિજતા હું. ઔર ખાનગી કે આદમી મેંમેં હુસેનમીયાકે ભિજતા હું મુદતપર વહાં ડેરનાં જાસ્તી નહીં.

કેશરખા—બહોત અચ્છા, મેરે આવીંદ, મેરેકું બી આપકે દેદાર ખીના દીલમેં આરામ ક્યું રહેગા! જાદો આહુંગી.

ઔરંગઝેબ—બહોત અચ્છા તબ ! અબ મેં કચેરીમેં જતાહું.
 ઔર તુમારે સંગ આનિવાલેકું વરધી દીલવાતા હું.
 કેશરબા—પધારીયે ખાવીંદ. (જાયછે)
 કનીઝક—બાઈસાહેબ આપકી મુરાદ તો હાંસીલ હુઈ.
 કેશરબા—હાં ! પહિલેલી મુઝે બહોત અંદેશા નહીં થા. અ-
 ચ્છા અબ ચલ, પોશાક ઔર દાગીના સંગ લેજનનેકા તૈયાર કર રખે.
 કનીઝક—પધારીએ.

(સૌ જાયછે.)

-ૐૐૐૐૐૐ-

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—દિલ્લીમાં રસ્તો.

પાત્ર—હસનમિયાં, વિદુષક.

વિદુષક—કાં ! હસનમિયાં, કેળીકોર તૈયારીહું ?
 હસનમીયાં—સાલે જનાનેકી નોકરી બડી મુશ્કેલ હે, સારા
 દિન બડા હાજર રહતા પડતા હે. આજ કેશરબાકી બાનીને કહા
 હે કે, કુચ્છ કાગજ આયા હે.
 વિદુષક—જેધપૂરવાળાં કેશરબા પીયર જાતાં હશે બાઈ !
 હસન—ખુદાજાને એસા કુચ્છ હોગા !
 વિદુષક—ઔરંગઝેબ બાદશાહ રજા દેશે ?
 હસન—વોતો ખુદા જાને, લેકીન રજા મિલગી તો હમારે
 બી દો માસકી નોકરી આઈ.
 વિદુષક—મુગલ જનાનામાં રજા દેવાની રશમતો નથી ?
 હસન—બેગમસાહેબકા બચન ગતત હોવે ? હંસ્કી આજે
 તો બાદશાહ ગુલામ જેસા હે.
 વિદુષક—હસનમીયાં સાચું કહેજો ? તમારે ઘરે શી રીતે ? અ-
 મારા કાતમા બાબી ચતુર તો ધણાં છે.
 હસન—હમતો દો નોકરી કરતે હે, એક બાદશાહકે ધરકી,
 ઔર ફસરી અપને ધરકી, લેકીન તેરે ધરકા હાલ કેસાહે, સોતો બોલ ?

વિકૃષક—અમેતો ધર ભિજુંજ રાખીએ છીએ, દિ આખો બારણે નળાદીઉં, ને બારણાં રાતના આઠ વાગે ઉઘડે.

હસન—તબ ક્યા ઓરતકું ઓઝલમે રખતા હે ?

વિકૃષક—ઓઝલમાં ને અંધારામાં, એક માં મોટું દિવો કંઈ સારે રાતના બારવાગે દેખે. ત્યાં સુધી તો ઈ અંધારામાં, ને અમે અજવાળામાં. ને તમારીયે તો હસનમિયાં હું બાણુંકું કે ઈ અજવાળામાં, ને તમે સદાય અંધારામાં.

હસન—સાલે તે અંધેરા કેસા બોલતા હે ? હમ મહેલકી દેવડીમે અંધેરા હોલમે રહતે હે, ઉસપરસે કહતા હે ?

વિકૃષક—એક તો ઈ ! અને બીજું તો આ જમૈયો ભઠમાં ન હોય તો કહું.

હસન—બોલ ! અપને દોસ્ત, ક્યા તેને કુચ્છ મેરે ઘરમે ના-પાકી દેખી !

વિકૃષક—સારે કાલ તરકારી પહોંચાડવા મને તમે મોકલ્યો નહોતો સારે આંખવિંચારો ઓર તરેહનો હતો.

હસન—એસા ! (જમૈયાને જોરથી કાઢેછે.)

વિકૃષક—માબાપ ભેઠે હાથ લગાડમાં ! આંખવિંચારો એટલે આંખ વિંચો ગયાં. ઈ ! પરપુરખને જોતાંજ નથી.

હસન—સાલા ! એસી હરહમેશ મશ્કરીજ કરતા હે; ચલ ખબર નીકાલું કે ક્યા હકીકત હે; જોધપૂર જનનાં પરેઆ તો દાતા પાનીકા બંદોબસ્ત કરનાં હોવેગા.

વિકૃષક—તમેતો ઓરંગઝેબના ખાનગી માણસ બાઈ ! હસન મીયાંની હુરમને દાણાપાણીની ક્રિકર હોય !

હસન—એસા હે, તબજ નોકરીમે જનનાં પડતાહેના ?

વિકૃષક—ચાલો હવે આપણે રંગબૂવનમાં જઈએ. પ્રાણપ્રીયા વાટ જોતાં હશે. કે કેમ, કામદેવનો અવતાર આવ્યો નહીં ! (ભૂમડાં તરફ જોઈને.) સાળાં ! ભૂમડાં ખરાબ ! બાકી રખોતો સંતોષછે.

(અંતે જાયછે.)

પ્રવેશ ૬ હો.

સ્થળ—જોધપૂરમાં અંતઃપુર.

પાત્ર—કૌભારદેવી, પંખા, જશવંતસિંહ, ભવિંગી.

કૌભારદેવી—દાસી ! તુંને વિમળાનં ખખર કાઢવા મોકલી હતી, પછી ત્યાંથી શું ખખર લાવી ?

પંખા—બાઈસાહેબ ! હું ગઈ તે વખતે છતેની સખી કાન્તા સાથે પુસ્તકાલયમાં બેઠાં હતાં. રૂપન ગઢથી હમણાંજ આવ્યાં એમ કહ્યું

કૌભારદેવી—પછી તે શું કહ્યું ?

પંખા—મેં જાણે કહ્યું કે આજ દિલ્લીથી કેશરબા આવવાનાં છે. માટે મા સાહેબ અને અંતઃપુરમાંથી સૌ સામા જવાનાં છે. તો આપને પણ સંગ આવવાનું મા સાહેબે ફરમાવ્યું છે. વાસ્તે પધારો; તે સમયે તે ગ્લાની પુકત બોલ્યાં કે સાંજને ઠાણે મારે શિવ પુજન કરવાનો નિયમ છે; તો એનો ભંગ કરીને હું શી રીતે આવી શકું ? માટે મા સાહેબને મારા પ્રણામની સાથે કહેવું કે બેન કેશરબાને પાછળથી મળીશ—

કૌભારદેવી—હા ! એનું ચિત્ત શિવપૂજનમાં બહુ રહે છે. વાસ્તે એના નિયમમાં ભંગ ન કરવો. ફિકરે નહીં બલે પછીથી મળે. રૂપન ગઢથી અહીં આવી પહોંચીએ ઠીક થયું. નહિતો ત્યાં વળી જવું જોત,

ભવિંગી—(પ્રવેશ કરીને) બાઈસાહેબ ! મહારાજ પધારે છે !

જશવંતસિંહ—(પ્રવેશ કરીને) કેમ ! પ્રીયા ! કાલે પત્ર આવ્યો ને પુત્રી એકદમ આવી પણ પહોંચ્યાં ! સઘળી તૈયારી થઈ ગઈ છે ! કેશરબાને માટે મુકામતો આપણા નવા બાગમાં રાખ્યું. કેમકે એને ત્યાં વધારે અનુકૂળ આવશે.

કૌભારદેવી—હાં ! ત્યાંજ મુકામ રખાવજો. સાથે માણસ કેટલાંક છે ? એના કંઈ ખખર મળ્યા ?

જશવંતસિંહ—ત્રણસે માણસ સાથે છે.

કૌભારદેવી—એને ખાવા પીવાનો બંદોબસ્ત સારી રીતે રખાવજો. એ મોટાં રાજનાં માણસ છે, તો કોઈ રીતે જુરૂં લાગવા નહિવું.

જશવંતસિંહ—એ વાતનો બંદોબસ્તતો, મેં પ્રથમથીજ કરી રાખ્યો છે. ખાસ પ્રધાનજીનેજ એની બરદાશ રાખવાનું કરેલાવું છે.

કૌમારદેવી—તારેતો કંઈ હરકત નહીં આવે.

જશવંતસિંહ—પ્રીયા ! કેશરબાને દિલ્લી ગયાં ઘણાં વર્ષ થઈ ગયાં. તેથી તમને મળવા તેને ઘણીજ આહતા હશે.

કૌમારદેવી—પ્રાણનાથ ! પુત્રિ અને માતૃનો મોહ એક અપૂર્વ હોય છે !

જશવંતસિંહ—પ્રીયા ! તમારું કહેવું ખરું છે. તમારે કેશરબાની ઘણીજ બરદાશ રાખવી. એની બાદશાહીમાં કોઈ વાતનો કમીનોતો છે નહીં.

કૌમારદેવી—હા ! સાચી વાત છે. તોપણ પુત્રી જે છે તે સહાય તેવાં માખાપ ગરીબ હોય, તોપણ એની આશા રાખે !

જશવંતસિંહ—તો આપણે તો ઇશ્વરની મેહર છે ! પ્રીયા ! હમણાં આપણે હિરા અને મુક્તાની માળા જે લીધી છે, તે કેશરબાને દેવાનો મારો ઇરાદો છે.

કૌમારદેવી—પ્રાણનાથ, એ માળાતો મેં વીમળાને માટે રાખી છે, પરણાવીને યોગાવીશ ત્યારે તેને આપીશ, તમારા બાઈ અમરસિંહને એ બહુ પ્રીય હતી અને જ્યારે આપણે પુત્રી તરીકે રાખીએ છીએ ત્યારે કોઈ વાતે તેને આઘું આવવા ન દેવું એની મા ગુજરી ગઈ ત્યારથી તે મને સગી માથી પણ વધારે ગણે છે. કેશરબાને ત્યાં કંઈ કમીનો નથી પણ પ્રાણપતિ ! હવે વિમળાના વિવાહનો જ્યાંય વિચાર કરોતો સાંઝું. અભ્યાસ પણ એણે પૂર્ણ કર્યો છે. તેમ ઉમ્મર પણ ચૌદવર્ષની થઈ. તો હવેતો સારા વિદ્યાવિનય, સદ્ગુણસંપન્ન, સૌંદર્યયુક્ત રાજપુતની શોધ કરવી જોઈએ, એતો ના કહે છે પણ આપણે તેનો વિચાર છે !

જશવંતસિંહ—પ્રીયા ! પ્રીય પુત્રિ વિમળા, સદા શિવભક્તિ, પ્રાર્થના, સદાચાર, જ્ઞાન ધ્યાનમાં રહે છે. તો કોઈ ક્ષત્રિ પરમ ધાર્મીક પુરંધર રાજકુમારથી એનાં લગ્ન કરવાં જોઈએ. અગર જો કે એણે તો મારે મોટે પરણવા સંબંધીજ બીજકુલ ના કહી છે ! !

કૌભારદેવી—પ્રાણનાથા એવો રાજપુત્ર આપની દ્રષ્ટિમાં કોઈ છે?

જશવંતસિંહ—એવો કોઈ મારી દ્રષ્ટીમાં હજી સુધીમાં આવ્યો નથી. પરંતુ વિમળા બારોટની સ્ત્રીઓ પાસે દેશવિદેશની વાત એની સખી કાન્તા દ્વારા સાંભળે છે. તો એનો અનુમત પ્રથમથી લેવો કે કયા રાજમાં, કયા રાજપુત્રથી તમારું લગ્ન કરીએ કે જેથી તમે ખુશી થાઓ.

કૌભારદેવી—મારી સાવિત્રિ વિમળાને સત્યવાન જેવો કોઈ રાજપુત્ર મળી જાયતો સારું.

જશવંતસિંહ—પ્રીયા ! જેવી એની નિષ્ઠા છે, એવોજ પતિ મળશે. પરંતુ હવે કેશરનાં આવવાનો સમય થઈ ગયો છે, તો હું જાઉં છું. અને તમે પણ અંતઃપુરમાંથી સૌને લઈને, બહાર નીકળો. વિમળાને પણ બોલાવજો.

કૌભારદેવી—એને બોલાવવાને માટે દાસીને મોકલી હતી; પરંતુ તે આજ સોમવાર છે; માટે સાંજને વખતે શિવપુજનમાં તત્પર રહેવાની હશે. વળી સોમવારે પ્રદોષ કરે છે, તેથી જમવાનું પણ રાત્રિને વખતે હોય છે. તેથી કરી આજ બહાર નહીં નીકળી શકે. રૂપનગદથી આજજ આવી છે તેથી પરીશ્રમિત પણ હશે !

જશવંતસિંહ—કાંઈ ફિકર નહીં. પછીથી મળે. (જાય છે.)

કૌભારદેવી—પજાં ! આપણે પણ ચાલો, હવે સામાં જઈએ. તું સૌને બોલે બહાર આવે. એટલે બહાર નીકળે.

પજાં—બહુ સારું બાઈસાહેબ ! હું બહાર આવવા જાઉં છું. અને આપ પધારો. (જાય છે.)

કૌભારદેવી—લવિંગી ! રથ તૈયાર છે ! બારીએથી જોતો ખરી.

લવિંગી—(બારીએથી જોઈને) બાઈસાહેબ રથ તૈયાર છે.

કૌભારદેવી—બહુ સારું ત્યારે ચાલો.

(અને જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—જોધપૂરમાં બગીચા.

પાત્ર—કેશરબા, કનીઝક, કોમારદેવી, જશવંતસિંહ,
પુરંધરી, ખિરસદ અને ક્ષાત્રમાં.

કેશરબા—ક્યું ! કનીઝક, અપને બાસ્તે મકાનતો, બહોત અચ્છા
ઝેરે બાવાને કરવાયા હે.

કનીઝક—બેગમસાહેબ ! તુમં યહ શહરમેં એક અચ્છે બ-
ગીચેકી તારીફ કરતેથે, વો ક્યા યહ હે ? જગેતો બડી અચ્છીહે.

કેશરબા—હાં ! યહ બાગ, જીસકી બાત મેં તેરે આગે કરનીથી
યહ મકાન જીસ વક્ત મેં હધરથી, ઉસ વક્ત તૈયાર હોતાથા !

કનીઝક—હવા આનેકા ખેતભી, બહોત અચ્છા કીયાહે. ઓર
દરખતભી બહોત નયે નયે લગાયે હે.

કેશરબા—અપના દિલ્લીકે બગીચાકા ઠાકતો નહીં હે; તોભી
અપને મૂકામ કરનેકું લાયક યહ બિના દુસરા કોઉભી મકાન નહીહોગા.

કનીઝક—આપકી તબીયતકુંભી હધર માફક આયગા. બાસ્તે
અબ શહેરમેં રહેનેકી કુછ જરૂર નહીં હે.

કેશરબા—હાં ! હધરજ રહેગે. તોભી.ઝેરે બાપુ ઓર અમાંકુ
મિલુંગી, તબ ઉસકા ક્યા હરિદા હે, વો દેખેગે. ફિર અપના
બિચાર કહેગે.

કનીઝક—તુમારે અમાં ઓર ભેણુભી હધર આયગે ?

કેશરબા—હાં ! જબ અપને હધર આયે, ઉસીવક્ત ઉસ્કું બ-
બર ભેજ હે; સો થોરા વક્તમેં આનાં ચઢાવે.

ક્ષાત્રમાં—(પ્રવેશ કરીને) બેગમસાહેબ આપકે અમાં આતે હે.

કેશરબા—ક્યું ! ઝેરી અમાં આયે ! (ઉઠેછે.)

કોમારદેવી—પુત્રિ ! બહુવર્ષે તમારો મળાપ થયો, (એકબીજાને
મળેછે અને પછી બેસેછે.)

ગજલ.

(જશવો સિતમકું) એ રાહ.

કહો કેશરબા જીરે, પુત્રિ સુખી, ગયાં દિલ્લી માને, વિસારી મૂકી.

યયાં વર્ષ ખાર, ન લીધી સંભાળ, આઘ્યાં આજ સાચો, જણાવીને ખાર.
કહો દિલીશાહ તણી, કેવી પ્રીત, કહો ત્યાંના દરખારની, કેવી રીત.
નથી એવું રાજ, બહુ જેનું પૂર, નમી તારા પિતાએ, દીધી જરૂર.
નહીં એાહું લગાડવું, બેની કાંઈ, જેપુર આદી મોટાએ બેડી સગાઈ.
અરે એક પુત્રિ, અને બીજી ગાય, જહાં દોરી આપે, તહાં તેતો જાય.
તમારો વિયોગ, કરે મુંને કર, અરે પુત્રિ ગઈ, બ્યારથી દિલી શહેર.

કેશરખા—

(રાગ ઉપરનો.)

અરે માનુ થાશે, નહીં દિલગીર, મજેમાં સદા ત્યાંની, રીતી અમીર.
મોટા દિલીશાહ જે, મારા ખાવિંદ, સદા મારા ખારા, એ મારે આધિન.
આખો ભર્તખંડ, જેની સહનત, હુરમ છું હું એની, મોટું જેનું તખ્ત.
મારૂં દીલ નહીં એથી, જૂઠું જરા, સદા ખાર મારામાં, એનો હરા.
માનું માત તારો, સદા એહેશાન, દિલીશાહને દીધો એ જીગમાં નિશાન.

માનુ મારા ખાવિંદ તમામ ભર્તખંડના બાદશાહ છે. એના જનાનામાં કોઈ વાતનો કર્મીનો નથી. હું સદા ખુશી અને એશ આરામમાં રહું છું.

કૌમારદેવી—તારે મારા દિલને આનંદ! હવે વિમળાને ક્યાંય સાઈઠેકાણું મળી જાય તો, પછી મારા મનને પુરી નિરાંત !

નેપથ્યમાં—નિગાહ રખો મહેરબાન; માફપતિ રાઠોડરાજ મહારાજકી સવારી આતી હે.

કૌમારદેવી—પુત્રિ ! તમારા બાપુ પધાર્યા !

જશવંતસિંહ—(પ્રવેશ કરીને) બેન ! ખુશી મનમાં હો !

કેશરખા—બાપુ ! કદમમાં કુરંનસ બજાવું છું.

જશ૦—પુત્રિ ! સદા ખુશીમાં રહો. શાહે કંઈ ખબર કહ્યા છે?

કેશરખા—બાપુના પ્રતાપથી એ સદા ખેરખુશાલીમાં છે.

જશ૦—પુત્રિ ! ઐરંગજેબનો આજકાલ હિંદુપર બહુ જીલમ છે!

કેશરખા—બાપુ ! મારા ખાવિંદનાં તકદીર બહુ મોટાં છે. તેથી કરી એના મોઢાપર એક પણ શુકન કહેવાની કોઈની તાકાદ નથી !

જશવંતસિંહ—મેં સાંભળ્યું છે કે, હવે તો હિંદુઓ ઉપર શાહ ખણા નવા નવા કરે નાંખે છે. તેમ ઉદેપૂરના રાણા રાજસિંહની સાથે

પણ બહુજ તકરાર ચાલે છે. સઘળા રજપૂત એકત્ર થઈ શાહની વિરુદ્ધ થઈ ગયા છે. એક અમે અળગા રહ્યા છીએ.

કેશરબા—બાપુ ! એ સઘળાને મારી જર કરશે, એની ધર્મ જનુન અને સત્ત મિત્રજની આગળ કોણ ટક્કર લઈ શકશે ?

જશવંતસિંહ—પુત્રિ ! તારે આવી રીતે રજપૂતોપર જૂઝમ મુત્તરે છે; એને માટે તમે કાંઈ કહેતાં નથી ?

કેશરબા—હું શું કહું ! સઘળા રજપૂતને પોતાની જાતનું ગુમાન બહુ રહે છે. તેથી કરી મારા આવિદ કક્કા રહે છે. તો એ લોકો અભિમાન જોડી દઈ, મારા આવિદની મરજીને તામે ધાય, તો જુલમમાંથી બચે. નહીં તો શિક્ષાને લાયકજ છે.

જશવંતસિંહ—(કેશરબાનું આવું બોલવું સાંભળી મનમાં ખેદ પામે છે. અને તેથી ઉઠવાનું કરે છે.) પુત્રિ હવે એક મે માસ મઝાથી આંહીં રહેજી. કોઈ રીતે મુંઝાશો નહીં. જે જોઈએ તે મંગાવવું તેમ મેં પણ સઘળો બંદોબસ્ત કરાવ્યો છે; એટલે કોઈ રીતે હરકત નહીં આવે.

કેશરબા—આપને અને મારી માને મળવાની ઘણા રોજથયાં ઉમદવારી હતી, એટલામાં બહુ તાકીદીનો તમારા તરફથી પત્રપણ આવ્યો તેથી જલદીથી—

જશવંતસિંહ—હા ! તમારી માએ એક કાગળ તો લખ્યો હતો.

કૌમારદેવી—પાછળનો કાગળ તો તમારા તરફથી ગયો હશે ?

જશવંતસિંહ—હા, હા, તારે મારા તરફથી ગયો હશે ! પુત્રિ તમને મળવાની અમને પણ ઘણા દિવસ થયાં છંતેજરી હતી. માટે તમે આવ્યાં એ બહુ સાચું કેવું. હવે હું રજ લઉં છું.

કેશરબા—પધારો બાપુ ! (તેના ગયાપછી) મા, એક ઘણીજ તાજુબીની વાત છે !

કૌમારદેવી—શું છે, પુત્રિ ?

કેશરબા—

ગજલ.

(જશવંત સીતમકું) એ રાહ.

માનુ મુંને મળવા, ગયાં આવી સહુ, મારી બેન ન આવી, સખબહેરે શું ?

લખ્યુંતું તમે, એ કરે નિત્ય યાદ, કેમ વિમળા નહોં આવી, શું છે કિશાદ.
બહુ વર્ષે હું આવી, હું આણે હામ, કેમ મળવું બૂલી, એ વિમળા તમામ.
કૌમારદેવી—

ગીતી.

શુણુ પુત્રિ કેશરબા, વિમળા સદાય કરેતી શિવ સેવા;

સ્નાન ધ્યાન ને પૂજા, કર્મો કરવાં ગમતાં શુભ એવાં.

તે માટે હજી નાવી, તોપણ નિચ્ચે આવે તુજ પાસે;

મોટી બેનને મળવા, નહીં કેમ આવે અંતર આગે.

કેશરબા, વિમળા સદા પાઠ પૂજા કર્યાં કરેછે, અને પોતાના
ધર્મ ધ્યાનમાં બહુ આરદ રહેછે. તેથી આવી શકી નહીં હોય !

કેશરબા—મેં એને બે વખત ખબર મોકલ્યાછો હાલ છે તો આંહીનાં ?

કૌમારદેવી—હા થોડું આંહી ને વળી થોડો વખત રૂપનગદ
જાયછે, બાપના ગામની પ્રીતી તો હોયજ ના ! હવે હું જઈ તેને ત-
મારી પાસે મોકલુંછું.

કેશરબા—બહુ સાફ. જાઓ ! અને તાકીદથી વિમળાને મો-
કલજો. એને મળવાને માફ દિલ ધણુંજ તલપી રહ્યું છે !

કૌમારદેવી—હમણાંજ મોકલીશ. (જાયછે.)

કનીઝક—તુમારી અમાકાબી પ્યાર તુમારેપર બહોત હે.

એર લાયક હે.

કેશરબા—હાં સમજી બાત હે !

પુરંધરી—(પ્રવેશ કરીને.) કેશરબા ! ખુશીમાં છો ?

કેશરબા—કેમ પુરંધરી, તું પણ હજી આંહીજ છો !

પુરંધરી—જી, હા ! હું દશ વર્ષની હતી, તારે આપ દિલ્લી
પધાર્યાછો, તે વખતથી હું રૂપનગદમાં પ્રધાનજીને ઘેર રહુંછું. અને
એમનાં પુત્રિ કાંતાની સેવામાં રહુંછું.

કેશરબા—કાંતાતો વિમળાની સખી છે, તારે તો તું પણ કાં-
તા સાથે વિમળા પાસે જતી હઈશ ?

પુરંધરી—હા ! આખો દિવસ તોજ રહુંછું.

કેશરબા—તારે વિમળા અત્યાર સુધી મુને મળવા કેમ નથી
આવી ? તેનું કારણ કાંઈ તારા જણવામાં છે ? હોય તો બોલ !

પુરંધરી—એના ખબર હું કોઈને દેતી નથી. કેમકે એનો મીઠાઈ એાર તરેહનો છે.

કેશરબા—કાંઈ ફિકર નહિ, બોલી દે; મારી આગળ એનો મીઠાઈ હોય નહિ.

પુરંધરી—બાઈ વાત કરૂંતો માંડે નખોડ કાઢી નાંખે!

કેશરબા—અંડે બોલી દે! શું છે! તુંને કાંઈપણ ધળ આપવા નહિ દર્જે. અને કદી કંઈ થયેતો મારી સાથે દિલ્લી તેડી જાય. પછી શી હરકત છે?

પુરંધરી—બહુ સાંડે! તારે સાંભળો. એક દિવસ આપને બોલાવવાને વારતે માસાહેબે વિમળાની પાસે વાત કરી, તારે તેણે કહ્યું કે એને આંહિ બોલાવશે નહિ. કેમકે એ મુસલમાન તુરકના ઘરમાં ગયાં. તો હવે એની સાથે આપણે શું સંબંધ રહ્યો! વળી એ વટલાં, તો હવે આપણે આંહિ જમવા કરવામાં પણ કેટલીકહરકત આવશે. માટે તે ન આવે એજ સાંડે છે. હવે એનું મોઢું પણ બેવું આપણે યોગ્ય નથી.

કેશરબા—(સક્રોધ ને આશ્ચર્ય થતી.) શું! આ વાત તું ખરી કહે છે? એમ બોલે નહિ! તારે પછી મારી માએ શું જવાબ આપ્યો?

પુરંધરી—તમારી માતાતો એ સાંભળીને ધણાં ગુસ્સે થયાં, અને કહ્યું કે મુસલમાનને ત્યાં આપ્યાં, તેમાં એનો શું દોષ છે? આણું કાંઈ દિવસ બોલીશ નહિ.

કેશરબા—મુંને આ વાત ખરી હોય એમ લાગતું નથી!

પુરંધરી—કેશરબા! તમારી સોગન! મરજી હોયતો એને તમારી સાથે ખામાને બોલાવો, તારે ખરા ખોટાની ખબર પડશે. કેશરબા! મહેરબાની કરીને માંડે નામ એની આગળ દેશે નહીં. નહિતર હું નાહક મારી જાય.

કેશરબા—તું ફિકર રાખમાં.

બિરસદ—(પ્રવેશ કરીને ઉભી રહેછે.)

કેશરબા—ક્યું! બિરસદ બિમલાને ક્યા કહા?

બિરસદ—મુઝૂતો મુજાકાત બી નહિ હુઈ, એાર એક બાંદીને

આકર કહા કે, કેશરબાકું બોલનાં કે કલરોજ તુમારી બેન બિમલા તુંમરું મિલનેકું આપંગે.

યુરંધરી—કેમ ! કેશરબા ! સાચું કે ખોટું ! આજ નહિ આવ્યાં ને કાલની વાત કરી, એને મળવાની બિલકૂલ મરજીજ છે નહિ.

કેશરબા—ફિકર નહિ ! વિમળાની પાસે હું જાતથી જઈને મળીશ, એમાં શી હરકત છે. એ પણ મારી નાની બેન છેના !

કનીઝક—હાં ! ઉસ્મે ક્યા હરકત હે ! આપકું એસાઈ રખનાં ચઢએ.

કેશરબા—કનીઝક ! તખ ચલ, જાકર ઉસ્કા દિલ કેસા હે, વો જાનલેવે.

કનીઝક—ચલો.

યુરંધરી—હવે હું પણ રજા લઉં છું.

કેશરબા—ખહુ સાઈ.

(સૌ જાયછે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—જોધપુરમાં વિમળદેવીના મેહેલમાં સ્તુતિચંદ.

પાત્ર—વિમળદેવી, કાન્તા, કેશરબા, કનીઝક, જયા, વિજયા.

વિમળદેવી—(શિવની પૂજા કર્યાપછી સ્તુતિ કરેછે.)

દીંડી.

શુભો શિવજી, કહું હું વિનતિ આ ઉચારી;

નિષદિન રહો તવ, ધ્યાન મુંને સુખકારી;

ક્ષત્રિ નીતિ રીતી, તવ તજું ત્રિપુરારી.

શુભો.

સીતાનું, સતીત્વ, આપજો મારે અંગે,

હામ આપજો હર, જે વિકટ દુઃખ પ્રસંગે;

ક્ષત્રીની તનુજા ભજતી એક ઉમંગે.

શુભો.

શરીર પડે કદીપણ, ક્ષત્રિ ટેક ન ત્યાગું,

શિયળ સાચવીને, તવ ધ્યાન વિશે શિવ લાગું;

શુદ્ધ ભક્તિ સુખથી, હું તમારી માગું.

શુભો.

કાન્તા—(પ્રવેશ કરીને) ધન્ય છે. સખી વિમળા ! એવો સદ્ગુણ પ્રાપ્ત થવાને માટે હમણાં શિવ આરાધના કરવી. હું પણ એજ આકાંક્ષાથી વિમ્ન આરાધન કરું છું.

વિમળા—એન કાન્તા ! આજતો વેહેલી આરી, ખેશ, સાંભળા!

રાગ ભોપાલી કહયાણુ.

ગિરીન્નપતિ આ, વિનતિ હમારી; ટેક.

અરનકમંત્રમાં મમ ચિત્ત લાગો; ધુર્જટી ત્રિપુરાસી. ગિરીન્ન ૦
ચંદ્રમૌલી શિવ મુક્તિ દાતા; સ્તુતિ સદા કરું ખારી. ગિરીન્ન ૦
ક્ષત્રી બાળાનો અંકુર મુજ હૃદયે; દ્રઢ કરો વિપ કંઠધારી. ગિરીન્ન ૦
નેપથ્યમાં—નિગાહ રખીએ !

વીમળદેવી—સખી ! કોણ આવેછે, જ્ઞેનો ખરી !

વિજયા—(પ્રવેશ કરીને) વિમળયા આપનાં મોઢાં એન કેયરવા આપને મળવા પધારેછે.

વિમળદેવી—કેવા સમયમાં એનું આવવું થયું. હવે શું થાય ! હોક તારે બિછાત લાવીને (જગ્યા બતાવીને) ત્યાં નાંખી રાખ.

વિજયા—બહુ સાફ, ત્યાં નાંખું છું. (જાવીને નાંખેછે.)

કેશરયા—(પ્રવેશ કરીને) કેમ વિમળા ! છોતો ખુશીમાં એન ! (મળવા જાયછે.)

વિમળદેવી—(નહીં મળતાં એકદમ) એન ! ત્યાં બિરાજે, મહદિવજીની કૃપાથી હું આનંદમાં છું.

કેશરયા—(બિછાત ઉપર ખેડા પછી સ્વગત) આટલે દુર ખેડાડી ! એને મળી પણ નહીં. સિદ્ધાઈ બહુ રાખેછે. ઘરમાં એક આ પાકથઈ ગઈ ! (આસન) વિમળા ! મેં તારી ધણી રાહ જોઈ, પરંતુ તુંતો મળવા આવીજ નહિ. પણ માફ દિત તો તને મળવાને ધણું તત્તપી રહ્યું હતું; તેથી હુંજ આવી. દાસીને એ વખત તને બોલાવા મોકલી; પણ તેતો જવાબજ આપ્યો નહિ, તેનું શુંકારણ હતું?

વિમળદેવી—એન ! હું શિવપુજનમાં હતી; તેથી તમારી પાસે આવી શકી નહિ. માટે ક્ષમા કરશો.

કેશરયા—આ શું ટોંગ લગાવીને બેઠી છો ?

વિમળદેવી—બેન ! તમને મુસલમાનના ધરમાં માતપિતાએ દીધાં, અને તમે ખુશીથી ત્યાં ગયાં, તો તે સારી વાત છે; પરંતુ મુસલમાનની સોબતથી આપણો ક્ષત્રિ ધર્મ અને વૃત્ત શાસ્ત્ર, વિધિ તમે ભૂલી ગયાં. તેથી કરી તમને આ ટોંગજ જણાય ! તો બલે ! પણ હું મળવાને નથી આવી શકી, તેણે કરીને તમારા ઉપર જે મારો પ્યાર છે; તે કાંઈ કમી થયો નથી.

કેશરબા—બેન ! પણ આ કંકર પથ્થર પૂજવાથી શું ફાયદો છે ! એક હકતાલાનું નામ સાચું છે. આ છોકરાંની રમતના જેવો ટોંગ છોડી દઈને, ખુદાની બંદગી કર. દીલ પાક રાખ ! તો તું તેની જીતમાં જઈશ.

વિમળા—બેન ! તમે મારાથી મોટાં છો. અને તમે આપણી ક્ષત્રિ કુળની રીતીને વિસરી ગયાં છો, તો હવે તમને અમારા ધર્મમાં શું ખબર પડે ! માટે ધિક્કારો છો. પણ એ સાચું નથી કરતાં. હકતાલા, ખુદા, એવા અપવિત્ર યવનના શબ્દ બોલીને મારા કર્ણ, અને આ મ્યાન અપવિત્ર કરો છો. અમારા ઈશ્વરવનું તમારે બીજકૂલ છૂંદું ન બોલવું. તમે તમારા રાજમાં મોટાં છો. એમાં અમારે શું ?

કાન્તા—કેશરબા ! આપ ડાહ્યાં ને શાણાં છો ! તો આમ કળયો કરવાથી શું ફાયદો છે ?

કનીઝક—કાન્તા ! તેં યહ ચિખ કેશરબાકું ક્યા દેની હે ! તુજેતો બીમલાકું કહનેકી જર હે. (કેશરબા તરફ હાથ કરીને) યહ કોન હે ! ઇસ્કી તુમકું માલુમ નહિ હે; સારી જહાંનકા બાદશાહ ઐરંગઝેબકું પીછાનતે હો ? ઉસ્કી યહ બેગમ હે ! કિસકી તાકાદ હે કે ઉસ્કી સામને એકબી સુકન બોલસકે ! કબી કીસાને બેસમજસે સામને બોલનેકી હિમત ચલાઈ તો, મારી જેર કરનેકું ઇસકા આવીંદ સત્તાવાન હે. મગર યહ બિમલા તો છોટી બેણ હોતી હે; ઉસ-બારતે દરગુજર કરતે હે. મગર બિચારકે બોલનાં ! નહિતર આપિર બડી મુશ્કેલી સહન કરની પડેગી.

વિમળા—શું મુશ્કેલી થશે ? કોણ તમારાથી ડરે છે ! નાહક વગર બોલાવ્યાં આંહી આવીને કળબોજ ઉભો કરવો છે કે શું !

કેશરબા—અરે ! શું આવડું મગરરીથી બોલેછે ! હું પણ જય-
વંતસિંહની બેઠી છું. અને આખા હિંદુસ્તાનના ચક્રવર્તિ મહારાજાધિ-
રાજ મુગલ બાદશાહ તમારા કાફર લોકના કદા શત્રુ, જે ઐરંગઝેબ
એની હું બેગમ છું; અને જેને ત્યાં તારા જેવી હજારે હુડીંગે હ-
મામમાં પાણી ભરેછે; અને વાસીદાં વાળેછે. તું બેપરવાહથી
આમ બોલીછું, તેની તુંને સારીરીતે નશિયત અપાવીશ યાદ રાખ !
હું પણ રાઠોડની બેઠી છું.

વિમળદેવી—

રાગ.

(શુભો દિલ્હી તખ્ત ધરનાર) એ રાહ.

તે કીધો જઈ, દિલ્હી વાસ,	
રાઠોડ પુત્રિ, નથી રહી હે,	રાઠોડ. ટૂંક.
તું વટલી તે, તુરક અવાસ,	રાઠોડ.
તું બાદશાહની, થઈછું બેગમ;	રાઠોડ.
તુંને ક્ષત્રિ નારીની, નોય ગમ,	રાઠોડ.
તું જમીછું, તુરક તાણું અન્ન;	રાઠોડ.
તેથી અશુદ્ધ, થયુંછે તારું તન.	રાઠોડ.
તારું જુએ નહિ, આંહિ દરશન;	રાઠોડ.
તુંને જોતાં ઝેર, વરણ છે મન.	રાઠોડ.
બ્યારે પિતા નમ્યા, દિલ્હીપતિ પાય;	રાઠોડ.
તુંને હાજર કરીને, દીધી ત્યાં,	રાઠોડ.
તારે મરવું હતું, તેહ કાળ;	રાઠોડ.
નોતી અડાવતી, તુરકની ગાળ.	રાઠોડ.
તું ટોલારાણીની, થઈ જોડ;	રાઠોડ.
શૂરા કરણને, દીધી જોણે ખોડ,	રાઠોડ.
તુંને રાણકદેવડી, વિર માત;	રાઠોડ.
યાદ નાતી લજવીછે, તેતો જાત.	રાઠોડ.
તું ગઈ જો તુરક, તણે સંગ;	રાઠોડ.
તેથી યુદ્ધ બગડી, તુજ અંગ.	રાઠોડ.
તે સંભારી ન વિરમતી નાર;	રાઠોડ.

લાજરાજથી, જે છૂટી હુશિયાર.	રાઠોડ.
તુંને ગમ્યાં બેની, કિતાબ કુરાન;	રાઠોડ.
ક્યાંથી જાણે, હિંદુશાસ્ત્રને પુરાણ.	રાઠોડ.
તુંને જાણે માટે, જોલેછે શું બેન;	રાઠોડ.
તારે મુંને તવ, કે'વાં ઘટે વેણ.	રાઠોડ.
તેંતો મૂક્યું, રજપૂત અભિમાન;	રાઠોડ.
ધિક્ર ધિક્ર નીચ, કરશું ગુમાન.	રાઠોડ.
કદી થઈ બાદશાહની, બેગમ;	રાઠોડ.
ધિક્ર તજ તેંતો કુળની શરમ.	રાઠોડ.
હવે રજપૂતાણીની, ગઈ છાપ;	રાઠોડ.
તુંને તરકડીનો, છે ધજકાબ.	રાઠોડ.

કેશર્યા—

રાગ હપરનો

ખરે વટલીધું, હાહા તારી બેન;	
બેગમ બાદશાહની સાચીરે.	બેગમ. ટેક.
પણ યાદ રાખજે, તું તારાં વેણ;	બેગમ.
તું વાદ વદી માહરે, સંગાય;	બેગમ.
તુંને સોંપાવું જો, તુરકને હાથ.	બેગમ.
તુંને કંઈ તેજ, મુગલની નાર;	બેગમ.
તુંને કંઈ જો હું, ખરામ ખુવાર.	બેગમ.
કમળન તુંને, કલમા પઢાવું;	બેગમ.
તુંને પાણી, ઇસલામનાં પીઝાવું.	બેગમ.
તારી ત્રોડાવું જો, ખરી ક્ષત્રિ ટેક;	બેગમ.
તારે માટે જોજે, ગોતું શરમેક.	બેગમ.
આવી ચતુર, મીયાંના પગ ચાંપ;	બેગમ.
સદા કલમેં શરીફ જપ જાપ.	બેગમ.
તારાં કંઠે પથરનાં, પુજન;	બેગમ.
વણસાડી જોડ, નિમાજમાં મન.	બેગમ.
હવે અબપાણી, અહીંનું હરામ;	બેગમ.
કંઈ દિલ્લી જઈ, પે'લું એહ કામ.	બેગમ.
તારાં વચન શુણ્યાં છે, મેં આ કાળ;	બેગમ.

રોમ રોમ પ્રગટી છે, મુને જાળ. બેગમ.

આઠ કસમ જાઉછું, દિલ્લી ચહેર; બેગમ.

તે કુટુંબ માથે, કીધોછે ફર. બેગમ.

કાન્તા—

રાગ.

(૨ે જરા સુનોતો સહી) રાહ.

૨ે બેનો વિચારો જરા, (૨) સંભારો આપનો સંબંધ,

હો વિચારો જરા. ટેક.

દાગ દિલમાં રાખો, પલટી જાંચ તોરે ધરા,

આશું ધારી બેઠાં બંધ, હો વિચારો જરા.

કેશરબા તમેછો, મોઠાં ને મુઠાંણુ ઘણાં, વિમળા મૂકો કુચ્છંદ,

હો વિચારો જરા. સંભારો.

કેશરબા—અરે કમલત ! કાફર, તારા મનમાં રજપૂત કુળની મગરૂરી રહેછે કેમ ? હું જે આખો ભરખંડ જેની સંજ્ઞાનત છે તેના બાદશાહ ઐરાંગજેબની હુરમ, એને તું તુરક બોલીને ધિક્કારે છે ! પણ યાદ રાખજે ? રજપૂત જાતનું નામ નાશ્ત્રદ ન કરી દર્ઝ, અને મુસલમાનનું પાણી તમને કાફર હિંદુને ન પાઝે, ત્યાં સુધી માફ નામ કેશરબા સાચું ન સમજાવે !

વિમળદેવી—તું કેશરબા, એ નામને લાયક નથી.

બહાં ! બેગમ, તું મારી કાકાની દીકરી બેન છે; પરંતુ તું ક્ષત્રિનું બીજ નથી. એમ હું સમજુછું નહિ તો આવાં વચન ક્ષત્રિ ફરજ-દના મુખથી નીકળે નહિ. કાંઈ ફિકર નહિ ? જ્યાં સુધી તારી સત્તા હોય ત્યાં સુધી તું પહોંચી વળજે.

કેશરબા—ઠીકછે, વિમળા ! દિલ્લી જામને શું કહું, તે થોડા રોજમાં દુખીશ. એક વખત તુને મુગલનું આણું ખવરાવીશ; અને એના ઘરમાં બેસાડીશ. ત્યાર પછી હું આરામ કરીશ. એ પેહેલાં નહિ કરું.

વિમળદેવી—બહુ બકવાદ કરવાથી શું થવાનું છે. તારાથી જે થાય તે કરી લેજે ! જા અહિંથી !

કેશરબા—કનીઝક ! ચલ અબ્બ, યહ ગાંઉકા પાની હરામહે. એાર માત પિતાકુંબી મિજનેકી જર નહિ હે. જામ યહ હુંડીકું મુ-સલમાનકે ઘરમેં બિઠાહુંગી, તબ ઇલાંકા પાની પીહુંગી.

વિમળદેવી—લવરી શું કરેછે ! એક વખત કહી દીધું કે તારાથી અને તેટલું કરજે. જરાય ઓછી ઉતરીશમાં ! ઘણો વખત થયાં, બકવાદ કર્યા કરેછે; તેથી હું કંઈ ડરવાની નથી. જા ! આંહિથી.

કનીઝક—બેગમ સાહેબ ! આપ ઠેરતા મુનાસમ નહિ હે. થઈ હુંડી એસે નહિ માનગી.

કેશરબા—નહિ માનગી કયા ? (એમ બોલતાં બોલતાં જાયછે.)

વિમળદેવી—વિજયા ! એ કેશર જ્યાં બેઠી હતી, એ જગ્યા અપવિત્ર થઈછે; માટે ગંગાજળ લાવી છાંટીને શુદ્ધ કર ?

વિજયા—આસા માફીક કરુંછું. (ગંગાજળ લેવા જાયછે.)

વિમળદેવી—જયા, એ બિછાત હવે અપવિત્ર થઈ, માટે હવે એને લઈ જઈને બહાર બાળી નાંખ. નહિ તો, અંજાણતાં અડકવાથી અભેડાશું. અને તું તે બાળીને પછી સ્નાન કરી અહીં આવજે.

જયા—બહુ સાંરૂં બા ! તેમ કરુંછું. (બિછાત લઈને જાયછે.)

કાન્તા—વિમળા ! કેશર પ્રતિસા લઈને ગઈછે, તો અવશ્ય દિલ્લી શાહને બોટું સાચું સમજાવીને કંઈ પણ ફુટા ધડાજ કરશે. એમાં સંદેહ નથી !

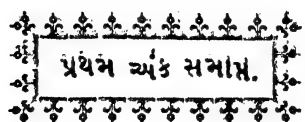
વિમળદેવી—તો કાન્તા હું પણ આ શંકાનાયતી સમક્ષ પ્રતિસા કરુંછું ને, રજપૂત વિના અવર પુરૂષથી કદી પણ પાણી ગ્રહણ કરવાની નથી !

કાન્તા—સખી ! એક પુત્રિ પ્રથમથીજ તમારા બાપુએ શાહને દીવેલછે. તો આ તમારી વાત કમૂલ રહેવી મુશ્કેલછે.

વિમળદેવી—કમૂલ નહિ, રાખે તો પ્રાણ ત્યાગ કરીશ. પણ મુસલમાનના ધરમાં કોટી વાતે પણ નહિ જાઉં; તો પણ ચાલ, મારી માતૃ પાસે જઈએ, અને આ વાતથી એને વાકેફ કરીએ. પછી એ શું બોલેછે; તે ઉપરથી બધું જણાઈ રહેશે.

કાન્તા—બહુ સાંરૂં ચાલો.

(જાય છે.)

उदेपुरना महाराणा राजसिंह

अने

विमलदेवी.

पंचाङ्कि नाटक.

અંક ૨ જો.

પાત્રજન.

- જયવંતસિંહ..... બેધપૂરનો રાઠોડ રાજા.
 કૌમારદેવી..... તેની રાણી.
 કેશરબા..... તેની પુત્રી, ને ઔરંગઝેબની હુરમ.
 અયળશાહ..... તેનો પ્રધાન.
 કેશરીસિંહ..... તેનો સેનાધિપતિ.
 પખા }
 ભલિંગી } કૌમારદેવીની દાસીઓ.
 રાલીયાં }
 કનીક } કેશરબાની દાસીઓ.
 વિમળદેવી..... જયવંતસિંહની ભત્રીજી.
 જયા)
 વિજયા) વિમળદેવીની દાસીઓ.
 કાન્તા..... વિમળદેવીની સખી.
 પુરંધરી..... વિમળદેવીની પાસે રહેનારી બીલની છોકરી,
 તરસંગો..... પુરંધરીનો ધણી.
 રાજસિંહ..... ઉદેપૂરનો તખ્તનશીન રાણો.
 દયાળશાહ..... તેનો પ્રધાન.
 રત્નચંદાવત..... સલુંખાનો રાજા, ને રાણાનો મૂખ્ય પટાવત.
 વૈરીસિંહ..... ખીન્નેલીનો પુત્રાર રાજા, ને રાણાનો
 પટાવત.
 મુખલસિંહ..... ખિડલાનો રાજા, ને રાણાનો પટાવત.
 વીરમતી..... રાજસિંહની મા.
 વસંતી..... વિરમતીની દાસી.
 દયારામ..... રૂપનગદથી કાગળ લઈ આવનાર ખાત્તાણુ.
 આ સિવાય હલકારા, સિપાઈ, ચોપદાર, વિદુષક વિગેરે પ્રવેશ કરેછે.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—જેઠપૂરમાં કૌમારદેવીનું ભુવન.

પાત્ર—કૌમારદેવી, વિમળદેવી, જશવંતસિંહ, પજાં, લલિંગી.

કૌમારદેવી—દાસી ! વિમળાને અને કેશરબાને તકરાર થઈ, અને તેથી કેશરબા એકદમ ક્રોધીત થઈ દિલ્લી ચાલ્યાં ગયાં. એ વાત ખરી છે ?

પજાં—બાઈસાહેબ ! કજીયો બણો થયો હોય, એમ જણાય છે. અને કેશરબા બહાંજ ગુસ્સે થઈને આપને તથા એમના બાપને મળ્યા વગર દિલ્લી ગયાં; આ વાત મુંને વિમળાબાની દાસી વિજયાએ કહી.

કૌમારદેવી—શા માટે તકરાર થઈ ! એ કંઈએ બોલી ?

પજાં—એ તો કંઈએ બોલી નહીં. તેમ મેં પણ એ વિશે એને કંઈ પૂછ્યું નહીં; પરંતુ તે કહેતી હતી કે વિમળાબા મા સાહેબ પાસે આ ખબર આપવા ગયાં.

કૌમારદેવી—કાંઈ ધર્મની વાતમાં તકરાર થઈ હશે. રૂપાળી બહાંજ આસ્તિક ને પવિત્ર છે. તેથી મળવા કરવામાં કંઈ વાંધો આવ્યો હશે.

પજાં—વિમળાબા હજી આવ્યાં નહીં, મરજી હોય તો હું બોલાવી આવું.

વિમળા—(નેપથ્યમાં) લલિંગી, માસાહેબ ક્યાં છે ?

પજાં—(શબ્દ સાંભળીને,) બાઈસાહેબ ! વિમળાબા આવ્યાં.

વિમળા—(પ્રવેશ કરીને) માતા પ્રભુમ કહેં છું.

કૌમારદેવી—બેશ, બેન ! (બેઠા પછી) વિમળા તારે કેશરબાની સાથે એવડો શું ઈંટો થયો કે જ્યેથી તે એકદમ દિલ્લી ચાલ્યાં ગયાં, અને અમને મળવા પણ આવ્યાં નહીં.

વિમળા—માતા જે વખતે એ મુને મળવા આવી, તે વખતે હું શિવપુજનમાં હતી. તો તે દેખીને એણે મુને જે કહ્યું, તે હું આપની પાસે કહું છું, સાંભળો !

રાગ ઝીઝોટી.

(કહો તો રાજ સાથે હું આવું એ રાહ.)

એણે કહ્યું વિમળા, આ શું સુજે;

કંકર પથ્થર લઇને, શું પુજે; એણે. ટેક.

છોડી દે પુજન આરે પથ્થરનાં, નામ ખુદાનું દિલમાં એક બુજે; એણે.

છોડ પ્રપંચ તું દિલપાક રાખી, ધિકાર આવું ધ્યાન ધરુંછે; એણે.

કૌભારદેવી—તારે તે એને શું કહ્યું ?

વિમળા—મેં કહ્યું કે—

રાગ ઉપરનો.

ભટ થયું બેની અંગજ તારું, તરકનું અલ, જમી તું નહારું; ભટ. ટેક.

તેથી મતિ આવી તુજનેરે સુજે, ક્ષત્રિ અભિમાન તેં ખોયું તારું; ભટ.

ધિક્ર ધિક્ર તુજને મ્લેચ્છના ઘરમાં, મરવું કબૂલ કર્યું ન કેમ સારું; ભટ.

કાકાની બેન તું મારી કેશરબા, બોલીમાં બીજ જણાવ્યું તેં ત્યારું; ભટ.

કૌભારદેવી—

રાગ ધનાશ્રી.

બલે વીર વચન પુત્રિ, કીધાં તેં એવાં. ટેક.

કૂળ રાહોડનું તેંતો શોભાવ્યું, છોડ પ્રગટો તુજ જેવાં. ભલે.

ક્ષત્રિ અભિમાન મૂક્યુંછે જેણે, ક્રિટકાર તેને તો દેવા. ભલે.

શાખાશ છે, મારી પુત્રિ વિમળા ! તું ક્ષત્રિબાણા ઉદરથી ઉત્પન્ન થઈ, તો તારા મુખમાંથી એવાંજ વચન નીકળવાં જોઈએ. એથી પણ કદી વધારે કહ્યું હોત, તોપણ હરકત નહોતી. મુગલના ઘરમાં એ ગઈ છે, તેથી કરી શું આપણા ધર્મનો ધિકાર કરવો, એને ઉચિત છે ! હોય રાજકાજ છે ! એવો વખત પણ આવે ! તેથી કૂળની રીત અને ટેક શું ભૂલી જવી !! બલે મારી સગી દીકરી રહી ! પણ એણે તને એમ કહેવું નહોતું જોઈતું !

વિમળા—માતા ! તમે કેશરબાનાં લગ્ન શાહથી કબૂલ કર્યાં, અને એ ખુશીથી દિલ્લી ગયાં. પરંતુ હુંતો પ્રતિજ્ઞા કરીને બેઠી છું કે

ગમે તેવું જીવું અનું થાય તો પણ મારે વરવું નથી, અને મ્લેચ્છ ધરનો તો મારી પાસે ઉચ્ચાર કરશે તે પણ હું સહન નહીં કરું !

કૌમાર૦—પુત્રિ ! પરમેશ્વર તારી પ્રતિષ્ઠા પૂર્ણ કરશે. પરંતુ તારા બાપુ આ કેશરબા સાથેનું વૃત્તાંત જ્યારે સાંભળશે, ત્યારે તે બાદશાહથી ડરશે.

વિમળા—મારા બાપુ જો, એ વાત કરશે, તો હું મરીશ; પણ હું સુસજ્જમાનતા ધરમાં કદી નહીં જાઉં.

નેપથ્યમાં—આસ્તે કદમ, મુલાકાતસે કદમ, આજુસે બાજુસે નિગાહ રખો મહેરબાન.

વિમળા—માતૃ ! મારા બાપુ પધાર્યા.

જશવંતસિંહ—(પ્રવેશ કરી કૌમારદેવીની પાસે બેસે છે.)

કૌમાર૦—પ્રાણનાથ ! વિમળાના વૃત્તાંતની ખબર પડી કે ?

જશવંતસિંહ—પ્રિયા ! દિલગીર છું કે વિમળાએ કેશરબાની સાથે કળયો કર્યો, પણ આગળ શું પરિણામ આવશે, એનો કંઈ વિચાર કર્યો નહીં !

કૌમાર૦—સાચું છે પ્રાણનાથ ! પણ જે વખતે આપણા સ્વ-ધર્મ અને સ્વજ્ઞાતિનો ધિક્કાર સાંભળીએ છીએ, ત્યારે લોહી એની મજે તપી જાય છે ! આમાં વિમળાનો દોષ નથી !

જશવંત—પ્રિયા ! ક્ષત્રિનું લોહી તો અવશ્ય તપવું જોઈએ; તે-મ કેશરબાની વર્તણૂક પણ શાહના જેવી થઈ ગઈ છે. કેમકે તે તેની સોબતમાં રહી, તેથી કરી એના વિચાર આપણાથી જૂદા થઈ ગયા છે; પણ દિલ્લી જઈ મુગલ બાદશાહ તરફથી કંઈ ફરજ પડા-વશે તો, આપણને તકલીફ બહુ પડશે. કેમકે એ કુર બાદશાહે મોટા મોટા સજ્જવંશી કુમારોને જેર કરી દીધા છે.

વિમળા—બાપુ ! આ તમે શું બોલો છો.

લાવણી.

હું નહીં રે વરૂં (૨) ક્ષત્રિ વીણ પુરૂષ જ અન્ય,

એ નિશ્ચય છે માહરો, શિરછત્ર ધારણે મન.

હું ૦ ૨૬૦

કદી શત્રુ કટકા (૨) આ શરીર તણા પિતૃ થાય;

પુત્રિ તમારી પેખળે, કદી તુરક ઘેર નહીં જાય. હું
 શીદ નીરખુઓ (૨) ક્ષત્રિનું નિર્મળ નામ;
 એકને આપીછે તમે, ખીજનું શીદ લ્યો નામ. હું
 કદી મેરૂ ચળે (૨) ધ્રુમંડલ તળે નિજ ધામ;
 સમુદ્ર મર્યાદા મૂકે, પણ હું નહીં કરું એ કામ. હું
 ભોરીંગમણી (૨) સિંહમુચ્છ તણો જે વાળ,
 સતીનો પાલવ પામતાં, કો' કોણ ન પામે કાળ. હું
 વાધેલા કરણ (૨) મેવાડ તણો જે પ્રતાપ,
 સંકટ બહુ બહુ તે સદ્ધાં, પણ નમ્યા ન મુગલને આપ. હું

જશવંતસિંહ—

ગજલ.

(છંદ્રસભામાં ગવાતી ઢબની.)

વીર વચન કાઢે પુત્રી, ધન્ય એની ટેક.
 કે શું પ્રીયા એને કહું, ક્ષત્રિનો વિવેક.
 ભલેજ થાય તારે પ્રીયા, દેવ નિરમ્યું જેહ;
 મુગલ ભલે ચડીને આવે, ખોશું તારે દેહ.
 પણ આ બાળાને કુભાવી, કરવું નથી કામ;
 વિરે પુત્રિ આછે વિમળા, નો તું એની હામ.
 માટે શોધી કાઢો કોઈ, યોગ્ય ક્ષત્રિ વિર;
 લગ્ન સદ્ય કરીએ હવે, રાખતી ન ધીર.

કૌમારદેવી—ઠીકછે વિચાર એહ, શુભોરે પ્રાણનાથ;
 વિરે પુરૂષ કાઢો શોધી, સોંપે જેને હાથ.
 વળી એવો પુરૂષ જે, મુગલથી નવ ડરે;
 કદીક વિધન થાય, પગલું પાછું નવ ભરે.
 સૂર્યવંશી, ચંદ્રવંશી, વરણે આણીવાર;
 માણસોને મૂકી શોધીએ, ક્ષત્રિ કુમાર.

જશવંતસિંહ—

ગજલ.

(મૈત્રેય જાળુલમ એ રાહ.)

વિલંબ એમાં, કરવો નહીં, પ્રીયા મારી (૨) ટેક.
 શોધીને સદ્ય, પ્રસન્ન કરો, પુત્રિ ખોરી. (૨) વિલંબ.

નહીં તો કુશળ, પ્રીયાનાં થયે, છે વૈર બારી (૨) વિલંબ.

કુશરબા ગઈ છે દિલ્લી વિશે, બુરૂં ધારી. (૨) વિલંબ.

વિમળા— રાગ સિંયાનો કનરો.

આમ પિતૃ મારા શિદને વિચારો,
મૃત્યુ વિશેષ મુંને નથી ધારો. આમ. ટેક
વચન કટુ શુભી કરી છે પ્રતિષ્ઠા,
બોલ ન મિથ્યા થાયે હમારો. મૃત્યુ.
યોગ્ય ક્ષત્રિ વિર મળશે તો વરશું
નહીં તો આ દેહ નથી પિતૃ પ્યારો. મૃત્યુ.

જશવંતસિંહ—

ગજલ.

(ઇંદ્રસભામાં ગયાતી ઢબની.)

ધન્ય બેન રહે તું ધન્ય, તારી જોઈ ટેક;
મારો સ્વામી શોધી તુજને, આપવી વિવેક.
હી રીતે પરણી બેન, કુશળ ઘેર જાય;
એ હમ્મજાજ છે અમારી, પ્રિય સુતા સદાય.

કૌમારદેવી—પ્રાણનાથ! તારે આજેજ આ વાતની તપાસ કરો.

જશવંતસિંહ—બહુ સાહે! તારે હું કચેરીમાં જઈને કોઈ
યોગ્ય રાજપુતની તપાસ કરવાનો અંદોજસ્ત કરું છું—અને તુરત લગ્ન
કરી દેવાં, કે જોયી એ વિશે ચિંતા ન રહે.

કૌમારદેવી—હા, પ્રાણનાથ! મારો પણ એજ વિચાર છે.
હવે જો વિલંબ કરશે તો કાંઈ નહીં ને કાંઈ વિધિ નડશે.

જશવંતસિંહ—બહુ સાહે! આ હમણાંજ જઈને બ્રાહ્મણોને
દશોદશ તપાસ કરવા મોકલું છું; (જાય છે.)

વિમળદેવી—માતૃશ્રી મારા પિતાજી મુગલથી બહુ ડરે છે.
પણ મેં તો મારો નિશ્ચય તમને કહી દીધો છે; પછી તમારી મરજી.

કૌમારદેવી—વિમળા! તું નિશ્ચીંત રહે, ફિકર રાખ્યમાં.
બેન! સૌ સારાંવાનાં થઈ રહેશે. જ્યાં સુધી મારા કંઠમાં પ્રાણ છે,
ત્યાં સુધી તો કોઈ રીતે તુને હું આંચ આપવા નહીં દર્જ.

વિમળદેવી—બહુ સાહે! માતા જ્યારે તને એમ નહીં રાખો,
તો પછી બીજાં કોણ રાખશે.

કૌમારદેવી—બેન ! જરાએ મુંઝાઈશ નહીં.

લવિંગી—(પ્રવેશ કરીને.) બાઈસાહેબ ! અંગોળ સુગંધી તૈયાર છે.

કૌમારદેવી—આજ હું તારે સ્નાન કરી લઈ, વિમળા ! તું પણ સ્નાનગ્રહમાં આજ.

વિમળા—આલો માતુ.

(સૌ જાય છે.)

— ❦ —

પ્રવેશ ૨ જી.

સ્થળ—દિલ્હીમાં જનનાખાંતાની અંદર જવાનો રસ્તો.

પાત્ર—રાભીયાં, કનીઝક.

રાભીયાં—ક્યું કનીઝક ! બડી હેરતકી બાતહે કે કેશરબા દસ રોજમે રૂપનગરસે પીછે આયે, ઇસ્મે વહાં અપને કુટુંબ કબિલેકે સંગ ઉલે જ્યા મુલાકાત લી !

કનીઝક—રાભીયાં ! કુચ્છ કહેનેકી બાત નહીંહે. ગયેથે મિલનેકું, આર ટંટા લેકે ચલે આયે, દો દીન નોધપૂરમેં ડેરે આર તિસરે દિન તો વહાંસે એકીદમ કુચ્છ કરદિયા.

રાભીયાં—માં બાપસે ટંટા હુવા ? અગર માન મરીએ બરાબર નહી રખે, એસા કુચ્છ હુવા !

કનીઝક—બેગમસાહેબકી એક છોટી બિણુ.હે, વો બડી મગરહે, સો ઉલે કેશરબાકું મુસજમાનકે ઘરમેં રહેનેસે બડા ફિટકાર દીયા.

રાભીયાં—એસા ! તબતો બડી કાફર પંથકી ઝનુન !

કનીઝક—અરે ! મગરરી કીતની બજ ટીકેગી ! હુરમ સાહેબ બહોત કફા હુવેહે; આર હમ્કી બિણકું ઇહાં બુલાને ખાસ્તે સરકારકું બોલને હારેહે. ફિર દુખી જાયગી ઉરકી કમબક્તી !

રાભીયાં—યહ બાત ઔરંગઝેબ [બાદશાહકું રોશન હોગી તો ઉસ્મે રૂપનગરકું બડા નુકશાન હોગા !

કનીઝક—કેશરબાકે બાપુકા રાજતો બડા છોરાહે !

રાભીયાં—એક મખીટ પાછીટ માફીક ઉસ્કું પાયમાલ કર ઉડા દેગા. ઉસ્કી છોટી ભિણુને અમ્મણ નહી કીયા !

કનીઝક—દખેં ક્યા હોતાહે ઉસ્કે તકદીર ભૂલાતાહે; રજપૂતપર આજ કાલ કેસી સખી ચલતીહે, ઇસ્મેં એસી ખાત સુનેગે તો શાહકા મિજાજ હાથ નહી રહેગા.

રાભીયાં—કેશરખાને તખ ઉમ્કા બાપુકું કુમ્મ કહા કે નહી કહા ! એાર ઉસ્કે બાપુને ખીમલાકું એસા ટંટા કરનેસે કુમ્મ કપકા નહી દીયા હોગા ?

કનીઝક—ફિર તો હમ ઠેરજ નહી. સો પીછેસે ક્યા હુવા ઇસ્કી માલુમ નહી.

રાભીયાં—કનીઝક ! કેશરખાને યહ ખાતમેં બિચાર કરનેકાહે; ક્યું કે શાહકી દિલ્લગી જખ ઉસ્કેપર હે, તખ યહ ખાત જખ બા-દશાહકું રોશન કરેગે, તખ એકીદમ ઉસ્કું વો પાયમાલ કરને સખખ બશ્કર બિજેગા. એાર ઉસ્કી ભિણુકું મુસ્કે ટાટ બાંધકે ઇધર મંગવાયગા. સો યહ ખાત નહી બોલે, ઉરમે અમ્મણહે.

કનીઝક—અપને ક્યા ! ઉસ્કી ભિણુકું તો બેશક શાસન હોના ચહીએ. જસ વક્ત તકરાર હુઈ, ઉસ વક્ત મેં પાસથી, સો ઉસ્કા બચન સુનકે મેરાબી ખુબ તપગયાયા !

રાભીયાં—અમ્મણ ! હોનેદો.

કનીઝક—એાર હમ નીકલતેયે ઉસ વક્ત ખીમલાકી દાસી એક પુરંધરી કરકે હે, વો મેરેકું મીલીથી. એાર ઉમે કીતીક ખાત મુજે કીહે. વો જખ મેં હુરમ સાહેબકું કહુંગી, તખતો વો સુનકે ઉનકે તારે બદનમેં ચોરાક લગેગી.

રાભીયાં—અમ્મણ ! તખ ચલો.

(સૌ જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—કેશરખાનો મેહલ.

પાત્ર—કેશરખા, કનીઝક, ઓરંગઝેબ.

કેશરખા—(સ્વગત.) મેરી બેઠેનને કેસા બચન મુજે કહાહે, વો મુનાહે તબસે મેરા દિલકું કીધરબી ચેન નહી પડતા. માખાં-પકી મુલાકાતકી જો ઉમેદવારીસે મેં ગઈથી, વો તો બરબાદ હુઈ, સકીન ઉરેકે બદલ બડી દિલગીરી લેકર પીછી આઈ. અબ કો-ઉબી ઇલાજસે બિમલાકું મુસલમીનકી બિછાન નશીન કરુંગી, તબ મેરા દિલકી ચોરાક બુઝેગી. ઉસ અવલ કબી બુઝનેહારી નહીહે. વો મદોન્મત હો ગઈહે;તો ઉરુંકું સખ અચ્છી તરેહસે જમદેગી, તબ ચેન પડેગા.

કનીઝક—(પ્રવેશ કરીને.) હુરમસાહેબ એસેં ગમગીનીમેં બેઠેસેં ક્યાહે! જો બાત હુઈહે, વો સખ આપકે ખાવિંદકે આગે રજુ કરની તબ તુમારા દિલકી મુરાદ હાંસીલ હોગી.

કેશરખા—કનીઝક! જો અહેવાલ હુવા હે, વો જબ ખાવિંદ મુતંગે, તબ ઉસ્કાબી ખુન તપ જાયગા.

કનીઝક—હાં તબ વો આપેઈ ઇલાજ લેયેંગે. આપકું બ્યાદે કહનેકી જરૂરબી નહીં હોયગી. મગર બેગમસાહેબ, જબ આપકું ઇતના બાત મુનનેસેં બેચેની હુઈહે, તબ જબ અપને રૂપનગદસેં ચલે ઉસવક્ત ઉસ્કી દાસી પુરંધરી મેરી પાસ આઈથી, ઓર મુજે જો હકીકત હેન કીહે વો જબમેં આપકું રોશન કરુંગી, તબ આપકા મગજ ઠીકાને નહીં રહેગા.

કેશરખા—ઐસા! પીછેસેં ક્યા હુવાયા! રસ્તેમેં કું નહીં બોલી! બોલ ક્યા હે? જલ્દી રોશન કર.

કનીઝક—બેગમસાહેબ! રસ્તેમેં મેંને આપકું જો કહા હોતા તો હેનકા ગુસ્સાકે લીયે, આપકા ઇધર પહુંચના બી બડા મુશ્કેલ હોતા.

કેશરખા—ઐસી ક્યા બાત હે?

કનીઝક—અપને બીમલાકે મહેલમેં મુલાખાત વક્ત જીસ જગેહ પર ખેઠેથે વો જગા અપને ખેઠનેસેં નાપાક હુધ; વૈસા જનકે જીને ગંગાજલ છોટવાકે પાક કરવાઈ. ઓર આપ જો બિછાત પર ખેઠેથે, વો બિછાત જલાકે ફેકદી. ઉસ પરસેં આપ દરિયાફ કરીયેં કે ઉસ્કે દિલમેં અપના કિતના ધિક્કાર હે.

કેશરખા—યહ ખાત સુતનેસેં મેરા જીગરમેં ચિરાક જલતીથી ઉસ્મેં જ્યાદિ આતશ હુધહે. અબ ખાવિંદ કબ આવે, કે ઉસ્કું યહ ખાત કહકર મેરા જીગરકી ચિરાક બુઝાઉં.

નેપથ્યમાં—આસ્તે કદમ મુલાકાતસેં કદમ નિગાહ રખોમહેરખાન.

કનીઝક—બેગમસાહેબ ! સરકારકી સવારી આતી હે. તૈયાર હોકર ખેઠો.

ઔરંગજેબ—(પ્રવેશ કરીને) ક્યું દિલજનન બહોત સતાખીસેં પીછે આયે ?

કેશરખા—ખાવિંદ ! કદમમેં કુરનસ બજતી હું.

ઔરંગજેબ—મેરે માથુક ! ધતિને રોજમેં ક્યું તુંમ પીછે આયે ! મુદત તો સારા માસકી તુંમકું દીથી.

કેશરખા—(જરા દિલગીરી બતાવીને) કુચ્છ નહીં હે, મેરે ખાવિંદ ! મેરે કિસ્મતકી ખાત હે.

કનીઝક—બેગમસાહેબને આયે પીછે ખાનાબી નહીં ખાવાહે.

ઔરંગજેબ—પ્યારી ! ઐસી ક્યા ખાત હે ? દિલગીરીમેં ક્યું ગમગીન હોગયે હો. દેખો ! સારા ભરખંડ જીસ્કી સલ્તનત ઓર સારે ફુનિયાંકી રયાશદકા મેં બાદશાહ ઉસ્કે જનનેમેં તુમ મેરી સબસેં પ્યારી દિલજનનકું દિલગીરી કેસેં હોની ચઢ્યે. જો કુચ્છ ખાત હુધ હોવે સો મેરે આગે ખીનઅંદેશ જાહેર કીજીએ.

કેશરખા—

ગજલ,

(ઇંદ્રસભાની ટપની.)

જલતી હે ખાવિંદ, મેરે દિલમેં યહ ચિરાક;

મેં તુમારી બેગમ, ઉધર જા બની નાપાક.

તુરક ધરમેં મેં બસી, મેરા ક્યાહે તિરસ્કાર;

ઝેરી બિણુ હે બીમલા, ઉઝે દીયા મુજે ધિકાર.

મેંને કસમ ખાયા ઉધર, તુઝે દિહી ખુલાઉં;

સચી ખેગમ બાદશાહકી, મ્હેચ પાની પાઉં.

અર્જ ઝેરી યહ હે ખાવિદ, ઊસ્કું ઇહી ખુલાઓ;

આપ ઉસ્કી સાથ નીકા, પઢેકે ઇહી બીઠાઓ.

ઔરંગઝેબ—

રામ ઉપરનો.

મત ફિકર હે રખો ખારી, જોધપૂર મેં જાઉં;

નીકા ઉસસેં પઢેકે, તેરી સંગમેં બિઠાઉં.

તેરી લુંડી જો ન કહું તો, તેરી હે કસમ;

ઉસ બિના ન પીછા આઉં, મુગલકા તુખમ.

કહે તો ગાઉં ઉન્કા કહે, જાકર જમીનદોસ્ત;

બોલ ઉસસેં ક્યામેં જ્યાદે, કહે તેં છોડ રોશ.

હિંદુ કાફર ક્યાયે કરતે, બિન સમજ બકવાદ;

ખામર મેં જા લઉંગા ઉસ્કા, રખતેં ખારી યાદ.

તેરા દિલકું દિલગીરી, સો ઝેરા દિલ ખેચેન,

ખુશ મેઝેમેં રહે તું ખારી, રખ તું દિલમેં ચેન.

માહાશુખ! તુંમારા તિરસ્કાર ઉઝે ક્યા સબબસેં કીયા?

કેશરખા—ખાવિદ! ઝેરી બિણુ બીમલાદેવી હિંદુકે દેવકી પુ-
જામેં સારા દિન બેઠ રહતી હે, ઔર કંકર પથરકા પુજન કરેકે
દોગ કરતી હે. જખ મેંને હકતાલાકી બંદગીકા સચ્ચા પ્રકાર સુના-
યા, તખ ઉઝે કફા હોકે અસેં બચનુંકે બાણુ ઝેરેપર ચલાયેકે, વો
સુનકે મુજે રોમ રોમ રોષ પ્રગટ હો ગયા હે, ઉઝે કહાકે તેં મુગલ
બાદશાહકા અન્ન ખાકર નાપાક હોગઈ હે, તેરા મુંદખને લાયક
નહીં હે. તેં ઇધરસેં ચલી જા. તખ મેંને ઉસવક્ત કસમ ખાયાકે
જખ મેં તુજે મુસલમીનકી રોટી ખીલાઉંગી, ઔર ઉસ્કે સાથ ની-
કા પઢાઉંગી, તખ મેં ખાના ખાઉંગી.

ઔરંગઝેબ—તખ તુમારા બાપુને ક્યા કહા?

કેશરખા—ઉસ્કું મેં ફિર મિલનેકું ટેરી નહી હું. ઔર એસેંઈ
ઇધર ચલી આઈહું, ઔર આપ ઇસ બાત નિધામેં લીજયે.

ઔરંગઝેબ—ગુલબદન તુમને જો કસમ ખાયા હે, વો મેં સમ્મ્યા કહુંગા. અબ કચેરીમેં જાકર પરવાના લીખવા કે તુમારા ખાવાકું બિજતાહું, કે તુમારી છોટી બેટી જો અમરસીહકી લડકી હે ઉસાકી સાદી હમારેસેં કબૂલ કરની. નહીં તો લડાઈ કરનેકું તૈયાર હોનાં, ખારી ! બીલકૂલ ફિકર નહીં રખનાં. તુમારી બિણકું જબમેં જનानે દાખલ કહુંગા; તબ મેં તુમારી સંગ મજેદારીસેં ખેડુંગા.

કેશરબા—ગરીબપરવર ! બંદેનીવાઝ ! આપકું એક સુકન કહનાં બસહે. મેં આપકી ઓરત હું, સો મેરા કસમ સમ્મ્યા કરનાં આપકે હખિતારમેં હે; મેં જ્યાદે ક્યા બોલું.

ઔરંગઝેબ—હસિ ખાતકા સખત બંદોબસ્ત કરતા હું. ઓર તુમારી બિણ બીમલાને જો સુકન તુમકું કીયે હે, હસિકા ઉસ્કું બડા ખેદ હોવે, વૈસા કહુંગા. વો કાફર લોગ ક્યા નાહક બડાઈ કરતે હે. દેખો ! ક્યા હોતા હે ? સો થોરે દિનમેં મોજુદ હોવેગા. અબ મેં રક્સત ચાહતા હું.

કેશરબા—પધારીયે, ખાવિંદ. (જાયછે.)

કનીઝકે—(બાદશાહના ગયાપછી) બેગમસાહેબ ! ખાનેકું પધારનાં ચઢએ; ક્યુકે આપકી મરજી માફીક અબ હુવાહે.

કેશરબા—અચ્છા ચલ.

(બંને જાયછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થલ—પુરંધરીનું ઘર.

પાત્ર—પુરંધરી, તરસંગો.

પુરંધરી—(સ્વગત) કેશરબાને પત્ર લખ્યો, એ પ્રપંચમાં તો આપણી ક્તેહ થઈ? કેશરબા આહીં આવ્યાં; વિમળાને અને અને ધાર્યા હો, તેવોજ ક્ષેશ થયો; અને કેશરબા રીસાઈ દિલ્લી ગયાં. અતાર સુધી તો કામ બરાબર થતું આવ્યું છે. એ દિલ્લી જઈ શાહને ઉશ્કેરશે, બેધપૂર ઉપર લાવશે, અને વિમળાને બેચક

વટલાવશે. હવે એની સિદ્ધાઈ બહુ વખત નહીં ટકે. વિમળાને વટલાવવાનો વખત ક્યારે નજીક આવે, કે જે જોઈ હું ખુશી થાઉં. દિક્ષીશાહ ખુદ તો એને પરણે અથવા ન પરણે, પરંતુ એ ધર્મ-શ્રદ્ધ યદી જાય, તો પછી બસ છે ! રજપૂત જાતનું એટલું બધું અ-ભિમાન રાખી, બીજાને ધિક્કારે છે; અને કોઈની વાત પણ નથી સાંભળતી; આખો દિવસ પવિત્રતાનો પ્રયત્ન કરી બેસી રહે છે; એ સઘળું ધૂળ મળે તો પછી આપણે બીજું શું જોઈએ? બ્યારે મુસલમાનથી પરણવાનો પ્રસંગ આવશે, ત્યારે અજેપાલની વાત કરીશ તો કબૂલ કરશે. કેમકે આખર તે હિંદુતો છે ! એમ કહેવાથી મા-નશે. હવે શું થાય છે, તે જોઈએ; પછી વાત.

તરસંગો—(પ્રવેશ કરીને) રાંડ ! હમણાં શું ઘડમથલ કર્યા કરે છે ! કાલ રાતની ગઈ હતી, તે પાછી અત્યારે આવી. કાંઈ તાંડે મોત બને છે કે કેમ ?

પુરંધરી—જાને પીટ્યા ! તુંને શું ખબર પડે, કમાવું કરવું નહીં, અને લવરી કર્યા કરે છે. તારા આ પાકા ચોબડા જેવા ડાઘા સામું જોઈને આખો દિવસ બેસી રહું તો, પછી આજે રોટલા !

તરસંગો—બોય, રાંડ ! ફાટીક ! ગોળ પાક ખવરાવ્યા વગર પાંથરી નહીં ચાલે.

પુરંધરી—તાંડે મોટું જાને ગોળપાક ખવરાવે તેવું જ છે. મુ-આની આજસે જીવે છે. ત્યાં વળી બોલકો બહુ !

તરસંગો—પણ તું વાત તો કરે મુંને, હમણાં રોજરોજ કાગળ લખે છે, તે એવડી બધી ક્યાંની હુંડીએ લખવા માંડી છે.

પુરંધરી—એમાં તને ખબર ન પડે ! તું તારે બેઠો બેઠો ખાને, બીજી ત્રીજી વાતનું તારે શું કામ છે.

તરસંગો—કામ કેમ નહોય રાંડ ઘરવાળી અમથી થઈ હું ?

પુરંધરી—ઘરવાળી થઈ હું તે કરતો જાને રખવાળી.

તરસંગો—રખવાળી શું કરે તાંડે કપાળ, એવી સળંગું દેહ તે પગે રૂંધ જડતું નથી.

પુરંધરી—રે જાલા, બાયડીનો પગ નથી જડતો તો તરકરના પગ શું ગોતતો હોઈશ.

તરસંગો—રાંડ તું તો તસ્કરનીએ તસ્કર્યું પણ જોતી રેજે હવે, પાણીમાંથીયે પગ ગોતુંકું કે નહિ ?

પુરંધરી—પગ તો ગોતજે, પણ છ મહીના યયાં ધરમાં દાણા કેટલા લાભ્યો ઈ કહેને ?

તરસંગો—રાંડ તું કમાછ ઈ એ આ તરસંગાની આપશ્યે નાં ? અજ્યા પાસે જાછ, પણ જોજે ડીમયાં ઉડાવુંકું તે !

પુરંધરી—(સ્વગત) આ પીટ્યાને ઈ અમર ક્યાંથી પડી ! (પ્રકાશ) પણ તમારે માંડે શર એક અફીણ ને ડુંગા સાંડે પાંચ શર મીઠાઈ લાવીધું તે કસુંબા ક્યારે લઈ નાસ્તો કરશે.

તરસંગો—લે હાલ, એફણ તો સાંડે લાવીધુંનાં. કર તૈયાર, જીવાનીના સમ, તારા હાથ વિના કોઈ દી અમલ ઉગતું નથી.

પુરંધરી—લીએ હાલો, કસુંબો પાછને પછી જાજ. વીમલબા વાટ જોતાં હશે.

તરસંગો—પુરીવાની મા સાંભળ્યું છે કે તારે ન વિમળાને જામી ગઈ છે ને ?

પુરંધરી—હતો રાજ માણસ છે,—એક દી કહેશે જે મોટું દેખાડીશ નહિ, ને બીજે દી આપણા વગર ચાલેય નહિ,

તરસંગો—ઝાત્રી આપાપાછી કરીશ નહિ નકર ધરનું ખોખું ઉડી જશે.

પુરંધરી—તેની તમારે ફીકર ન રાખવી. તમે ખાઓ પીઓ ને લેહેરું કરોને.

તરસંગો—(સ્વગત) રાંડ એનાં કરમ ઈ જાણે આપણને તો ઇશક કરાવે છે. (પ્રકાશ) લે ચાલ, ભૂખ હવે તો બહુ લાગી છે, ને અમલ પણ લેવુંછે.

પુરંધરી—ચાલો. (બન્ને જાયછે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—જોધપુર, જશવંતસિંહની કચેરી.

પાત્ર—જશવંતસિંહ, ચપળશાહ, કેશરીસિંહ, ચોપદાર,
હલકારો, સિપાઈ.

જશવંત—કુમ ! પ્રધાનજી, હું ધારું કે હવે મુગલ આદ-
શાહથી રજપૂતનો સંબંધ બહુ વખત નહિ ટકે.

ચપળશાહ—મહારાજ ! અકબર આદશાહની જે રીત હતી, તે
ઐરંગઝેબે છોડી દીધી, અને ધર્મની અનુનથી, નવા નવા કરે હિં-
દુએ ઉપર નાંખ્યા કરે છે. તથા તેઓને જોરશુલભથી વટલાવે છે.
એ કેટલાક રોજ સહન થાય !

કેશરીસિંહ—મહારાજ ! શતનરામી લોકે પણ એની સામું
બંડ મચાવું છે.

ચપળશાહ—હા ! સિકલોકના ગુરૂ ગોવિંદે પણ કંઈ માણસ
એકઠાં કર્યાં છે. અને દિલીની સામે ઉઠવાનો ઈરાદો રાખે છે.

જશવંત—એનો કદો શત્રુ શિવાજી પણ દક્ષિણમાં એક
જબરજસ્ત થયો છે.

ચપળશાહ—હા, રાજન ! એ પણ બળ સામર્થ્ય છત્ર. કપટ,
એવી સઘળી વાતે શાહને પૂરો પડે તેવો છે.

જશવંત—જેવા મુગલો લુચ્યા છે, તેમાં પણ ઐરંગઝેબની
સામે તો તેવોજ હોય તો પૂરો પડે. એવો એક શિવાજી છે.

ચપળશાહ—મહારાજ, આપણે પણ જજીવાવેરાની બાબ-
તમાં પત્ર તો લખવો જોઈએ ?

જશવંત—એમ એકદમ ન લખાય, વળી એ શાહ આપણા
જમાઈ છે. મેવાડનો રાણો રાજસિંહ આ બાબતમાં પત્ર લખવાનો
છે; એવા ખબર મેં સાંભળ્યા છે. તો તેનો તેને શું જવાબ આપે
છે; તે જાણ્યા પછી આપણે પણ અર્જપૂર્વક કાંઈક લખશું.

ચપળશાહ—સાચી વાત છે ! એ વિચાર શૂન્ય શાહ છે. જેની
કર રાજરીતોની આગળ વિચારીને પગ બરવો.

સિપાઈ—(પ્રવેશ કરીને.) નામદાર ! દિલ્લી બાદશાહ ઐરંગજેબ તરફથી કાગળ લખને હલકારો આવ્યો છે.

જશવંત—આવવા દીઓ. (સિપાઈ જાય છે.)

હલકારો—(પ્રવેશ કરીને.) સલામ હું ! સરકાર—યહ કાગદકા જવાબ તાકીદસે મંગવાયા હું.

જશવંત—લાવો ! (લે છે.) જાઓ. તમે જમીને તૈયાર રહો ત્યાં જવાબ લખી રાખીએ છીએ.

હલકારો—બહોત અચ્છા સરકાર. (જાય છે.)

જશવંત—પ્રધાનજી ! વાંચો શું લખ્યું છે ?

અપજાહ—બહુ સાહે; મહારાજ વાંચું છું (વાંચે છે.) અંદે-નિવાજ દસ્તાગીરી, દરમાનગાન, દિલ્લી તખ્તનશિન મુગલ બાદશાહ ખુદાવિંદ ઐરંગજેબ શાહ તરફસે જોધપૂરકે ઠાકોર રાઠોડ જશવંતસિંહકું યહ હુકમસે માલુમ હોવે કે, તુમારી છોટી બેટી બિમલા દેવી જોહે, ઉસ્કી શાદી હમસે કબૂલ કરનાં ઐર મોતીકે કંઠે, મંદીલ વ સાદીકી સાબુતી દાખલ શિરપાવ ભજનાં. ઐર સયામણ દારૂકી તોપાં ઉસે ખુશાલીકે ખાતર છોડની, ઐર ના કબૂલ હોવે તો લડાઈ કરનેકું તૈયાર હોનાં. હમ ફોજ લકર આતેહે. ઈસકા જવાબમેં બીકુલ દર, નહિ કરનાં.

જશવંત—(વિચાર કરીને) કેમ પ્રધાનજી ! જે વાતનો બચ હતો, તે આખર આવીને ઉભું રહ્યું ! હવે શું કરવું. આ વાતમાં તમારો શું અભિપ્રાય છે ?

અપજાહ—ગરીબપરવર આ કાગળ ઉપરથી તો, એમ જણાય છે કે દિલ્લીશાહે સતાબીથી પત્ર લખ્યો છે. તો આપણે એના હુકમનું અપમાન કરશું તો, એ એકદમ હુમલો કરશે; તો રાજને હાની પહોંચશે, વાસ્તે બહેતર છે કે આ વખતે તો સાદી કબૂલ કરવી. કેમ ! સેનાપતિ અરૂં કે ઓટું !

કેશરીસિંહ—મહારાજ ! એકે આપનાં દીકરી તો મુગલના ઘરમાં છે. તો આપણે લાંબો વિચાર કરવાનું થું છે ! બાને સમજવાં કે જે નાકબૂલ કરશે તો રાજ પાયમાલ થશે. અને જબરજ-સ્તીથી લઈ જશે, ત્યારે શું શોભા ! !

જશવંત—પ્રધાનજી ! મારો પણ એજ મત છે. કેમકે હાલ દેસકાજ વસ્તુ પર ડહી કરીને કાર્ય કરવું, જેથી પરાજય ન થાય.

વિદુષક—(પ્રવેશ કરીને) મહારાજ ! ભોજનનો સમય થઈ ગયો છે. ત્રણ વખત આદમી બોલાવા આવ્યો; તોપણ આપ પધાર્યા નહીં. તેથી કરી મને પાછો મારી બાધએ તેડવા મોકલ્યો.

અપજ્ઞા—મહારાજ એજ નિશ્ચય રાખવો, વળી આપણે એક દિકરી તો આપ્યાં છે. એટલે એ ખાતે કંઈ બોલવા જેવું નથી. તો મરજી હોયતો, હલકારાની સાથે માતીનાં કડાં, શેલાં, મંદીલ અને એક સોનાનું શ્રીકૃષ્ણ, લઈને દાનસિંહને એની સાથે મોકલીએ.

વિદુષક—મહારાજ ! એક કેશરબાને તો આપ્યાં છે. અને વળી વિમળાબાને પણ એટલે છેટે દીક્ષી આપશો ?

અપજ્ઞા—વિદુષક ! કાગળની મતલબ તે જાણી ?

વિદુષક—ઇતો બારણે ઉભા રહીને બધું સાંભળ્યું છે, પણ તમારે માટે ગોઠવું કંઈ આવું ?

અપજ્ઞા—શું, કામને !

વિદુષક—પેશ મહીનાની ટાલ છે, તે માટે, ઉનાળામાં પણ હેમાળ બહુ થંડો હોય.

અપજ્ઞા—અમે આ નિશ્ચય કાંઈ કરતે લીધે નથી કર્યા.

વિદુષક—(કેશરીસિંહની પાસે ઉભો રહીને) આપની છાતીમાં તો ડાકલીજ બંધ થાતી નથી. કેશરીસિંહજી શીકોતર કે મેલડીનાં જપાય છે ?

કેશરીસિંહ—આ કમજાત તો સૌને નામદાજ સમજે છે !

વિદુષક—એમ હોય ! તમેતો કંઈક પરાક્રમ માર્યા છે. જોધપૂરમાં બીજું છે કોણ ! એક તમે ને બીજો પુંજો પોસ્તી, માથે માંબી પણ બેસવા ન દીએ.

જશવંત—સાંભળ ! વિદુષક, આ વાતમાં અમે ત્રણે જણે બહુ વિચાર કરીને મસલત કરી છે, ચારે તરફ જોતાં લગ્ન કમ્બૂલ કર્યા વગર છૂટકો નથી. કેમકે આજકાલ મુગલોનું બહુ પ્રબળ વધી ગયું છે. વળી તે આપણા સંબંધી પણ પ્રથમથીજ થયા છે, તો હવે ના પાડીએ, એમાં માલ નહીં.

વિદુષક—બહુ સાઈં ! તારે મહારાજને ગમ્યું તે ખરૂં, રાજા બોલે તે ન્યાય, ને ખાસો પડે તે દાવ, દિકરીને ગાય, દોરે ત્યાં જાય. પાદશાહી મોટી છે, સગો જડો, કોકદી આડો આવે ખરો.

જશવંત—પ્રધાનજી ! તારે હું જનનામાં જઈ વિમળાને સમજાવું છું, અને તમારે દિલ્લી મોકલવાના માણસો જલદી તૈયાર કરાવવાં.

ચપળશા—બહુ સાઈં મહારાજ ! આતા પ્રમાણે સૌને વરધી આપું છું.

વિદુષક—પ્રધાનજી ! તમારી મુછ નીચી, તેમાં રજપૂતની પણ નીચી કરાવો છો કે ?

ચપળશા—તું રાજરીતીમાં શું સમજે !

વિદુષક—ખમકે ખીલા હેઠકે નવસે નવાણું રોકડી, રાજરીતી એ બધી એમાં છે !

કેશરી—આ બ્રાહ્મણ તો ટોળ નહીં છોડે, એને જવાબ નહીં આપો.

વિદુષક—સેનાપતિ ! ફિકર રાખો નહીં, ટોળ શું ! તમારી તો ખોળ ઉતરવી છે.

કેશરી—તારે તું દિલ્લી શાહની આગળ શું કરવાનો હતો ?

વિદુષક—એ ! ત્રણવાર દિલ્લી જઈ આવ્યો છું, તે ભૂલી ગયા? દિલ્લીશાહનો જીવજન દોસ્ત આ મથળમાં બંદા વિના બીજો છે કોણ ?

જશવંત—કેશરીસિંહ ! તને જઈ તો પું છોડવાનો બંદોબસ્ત કરો !

કેશરી—બહુ સાઈં મહારાજ ! આપ પધારો, અને અમે બધો બંદોબસ્ત કરીએ છીએ.

જશવંત—બહુ સાઈં. તારે હું જાઉં છું. (જાય છે.)

ચોપદાર—આસ્તે કદમ મુલાકાતસે કદમ આજુસે બાજુસે નિગાહ રખો મેહેરબાન.

(સૌ નીકળી જાય છે.)

— ❦ ❦ ❦ —

પ્રવેશ ૬ હો.

સ્થળ—જોધરપુમાં રાજમેહેલમાં જવાનો રસ્તો.

પાત્ર—જયા, વિજયા.

જયા—(સ્વગત) આજ સવારથી તોપુંના બહાર થઈ રહ્યાછે! રાજમેહેલમાં સૌ દોડદોડ કરી રહ્યાંછે! અને વાજંતો પણ વાગી રહ્યાંછે! તો શું હશે! આ વાતની તજવીજ કરી, વિમળાબાને ખબર આપું. આજ કંઈ તહેવાર પણ છે નહિ!

વિજયા—(પ્રવેશ કરીને.) સખી! શું વિચાર કરેછે. બહુજ દિલગીરીનો ખતાવ ખત્યો.

જયા—(આશ્ચર્ય થઈને.) શું, ખતાવ ખત્યો છે! કહીદે! વિમળાબાએ મને ખબર કાઢવા મોકલી છે કે, આજે આ શા માટે બધી ગડબડ થઈ રહીછે, તે તપાસ કરવા હું આવીહું. અને વિચાર કરતી હતી કે કોઈને પૂછી જોઈ, તે દરમ્યાનમાં તુંજ આવી! તો હવે જલદી બોલ, એટલે જઈને બાને ખબર આપીએ.

વિજયા—બેન! જશવંતસિંહ મહારાજે વિમળાબાની સગાઈ ઝૌરંગજેય શાહથી કબૂલ કરી, એની પુત્રાલીની આ સંધળી ધામધુમ થઈ રહીછે.

જયા—આ તું સાચું કહેછે!! એમ હોય તોતો મહારાજે બુંડું કંઈ!

વિજયા—આથી પછી બીજું શું બુંડું કહેવાય! ચાલ તારે વિમળબાને ખબર આપીએ. પણ સખી! આમાં સાફ નહિ થાય.

જયા—મહારાજે કાંઈ વિચાર કર્યો હોય એમ જણાતું નથી.

વિજયા—વિચાર શું કરે! મુગલરાજથી બહુ ડર છે, અને વળી મહારાજને સલાહ આપનાર પેલો વલ્લુક એટલે ખુદાદુરીની તો વાતજ ક્યાં કરવી?

જયા—તારે માતૃશ્રીની આ વાતમાં સમ્મતિ હશે કે નહિ?

વિજયા—માતૃશ્રી તો ઘણાંજ નારાજ છે. પણ મહારાજની મરજી થઈ ત્યાં એ શું કરે!

જયા—સખી! વિમળા આ ખબર જ્યારે સાંભળશે, તારે એને બહુ ક્રોધ પડશે.

વિજયા—ઘણુંએ જાણીએ છીએ, પણ શું થાય !

જયા—ચાલ, તારે જાહેને કહીએ ! કાંઈ કહ્યા વગર છૂટકો છે ? આપણે કહી આવજ છૂપાવશું, તો કાલ કોઈક કહેશે, કાંઈ જાનું રહેવું છે ?

વિજયા—કાંઈ સુરજ જાખડે ઢાંખો રહેશે !

(એમ વાત કરતાં કરતાં નીકળી જાયછે.)

—૦૦૦૦૦૦૦૦—

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—જોધપુર, વિમળદેવીના મહેલ.

પાત્ર—વિમળદેવી, કાન્તા, વિજયા.

વિમળા—કેમ ! કાન્તા ! મુગલ બાદશાહ તરફથી કાગળ આવી ગયો; અને જેમાં એણે મારી માગણી કરીછે; અને મારા બાપુએ પણ તે માગણી કબૂલ રાખી; હવે શું કરવું. મારી પ્રતિજ્ઞાની તો તુંને બબર છે !

કાન્તા—બેન ! શું ઉપાય કરશું ? મુંને તો કાંઈ સુઝવું નથી ! વળી બાપુની મરજી વિરુદ્ધ આપણે શું કરી શકીએ ! મોટે હુંતો ધારૂંછું કે તું સમજ તો સારૂં !

વિમળા—પરણવું તો મુદ્દલ નથી તેમજતાં કદી પરણું તો સાંભળ:-
રાગ.

(મુણો દિલ્લી તખ્ત ધરનાર) એ રાહ.

કદી શરીરના કટકા થાય, વિના ક્ષત્રિ હું નહિ વરૂંરે;

કદી અગનીમાં, દેહ જલી જાય. વિના.

કદી ઉગે જો, પશ્ચિમ સૂર. વિના.

કદી ચાલે અવળાંજ, નદી પૂર. વિના.

કદી વિદ્વાન કરે, નીચ કામ. વિના.

કદી કાયર જો, જીતે સંગ્રામ. વિના.

કદી સમુદ્ર મૂકે, મરીયાદ. વિના.

કદી ધર્મરાજ, નવ દીએ દાદ. વિના.

કાન્તા—તારે તો પ્રીય બેની, મુગલ બાદશાહથી ડરે નહિ

એવો મહાન શૂરવિર પરાક્રમી પુરૂષ જ્યારે મળે, ત્યારે આપણો મનોરથ સિદ્ધ થાય !

વિમળ૦—એ વિના તો કાર્ય ક્યાંથી થાય ! ક્રમકે હવે તો જન્મ ક્રમચક્રે રક્ષમણીનું હરણ કર્યું હતું. એમ મારી બાબતમાં કરવાનું છે. તો મહાધિરવિર પુરૂષનું આમાં કામ છે ! !

કાન્તા—સખી, ઉદેપુરના રાણા ધણા શૂરવિર છે. એ વાત એના બારોટ અહિં આઆ હતા, ત્યારે તે પ્રતાપ રાણાના પરાક્રમની વાત બહુ કરતા હતા કે જો બધો મેવાડ પાયમાલ થઈ ગયો તોપણ અકબરને શિશુ નમાવ્યું નહિ.

વિમળ૦—કાન્તા ત્યારે મારી દ્રષ્ટી પણ એના પાત્ર રાણા રાજસિંહ પર જાય છે. એ ધણાજ શૂરવિર, વિદ્યાવંત અને પરાક્રમી સંભળાય છે, વળી હમણાં ઐરંગઝેબે જજીઆવેરો હિંદુ પર નાંખ્યો છે એ વિશેનો એક બોધ પત્ર ઐરંગઝેબને લખ્યો છે. એવી હિંમત ધરનાર એ છે. તો એનાથી આપણું કામ થશે. માટે તું કહેતી હો તો એક પત્ર એને લખીને મોકલી એ !

કાન્તા—બેન ધણોજ ઉત્તમ વિચાર કર્યો છે. શિશોદીઆ રાણા રજપૂતસ્થાનમાં ટેકી છે. એ અવશ્ય તમારી પ્રતિષ્ઠા પૂર્ણકરશે !

વિમળ૦—બહુ સાહે ત્યારે લાવ કાગળ, કલમ અને સાહી એટલે પત્ર લખી કાઢું !

કાન્તા—ચાલ વાંચનગૃહમાં, ત્યાં બધું તૈયારજ છે.

વિમળ૦—(ત્યાં જઈને.) કાન્તા પદ્યમાં લખું કે ?

કાન્તા—થોડું ગદ્યમાં અને થોડું પદ્યમાં લખવું.

વિમળ૦—(લખી રહ્યાપછી) સખી મેંતો આવું લખ્યું.

કાન્તા—વાંચ જોઈએ કેવું લખ્યું ?

વિમળ૦—સંભળ (વાંચે છે.) સર્વગુણ ગુણાન્નકૃત શૌર્યોદાયી, ગાંભીર્યોદિ અનેક ગુણ બિરાજીત સકળકળા સંપન્ન ધર્મ પ્રતિપાળ ઉદેપુર નગરી બાલ તિલક રાજ રાજેન્દ્ર મહારાજ ધિરાજ રાણા અજીતસિંહના પ્રતાપી પુત્ર રાણા રાજસિંહના પવિત્ર ચરણ કમલમાં અરજ કરનાર રૂપનગદના રાઠોડ અમરસિંહની પુત્રી વિમળાદેવીના પ્રણામ. હે શરણાંગત રક્ષક વિરપુત્ર ! આ નીચેનું પદ્ય નિધામાં

સેવાની કૃપા કરશે ! એવો સંપૂર્ણ આપનો ભરસો છે ! !

લાવણી.

(આ કલંક હરિ ઉતારો). એ રાહ.

આ પત્ર વાંચજો પ્યારા, તમે ખબરજા લેજો મારા. ટેક
 લખીતંગ વિમળા દાસી, હું તમ દરશનની પ્યાસી,
 હું રાઠોડની પુત્રી પ્યારા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 મુગલોથી કાગળ આબો, મુજ કાકાને એણે ડરાબો;
 તેથી કરે વિચાર નહારા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 હે રાજા તમને વરીધું, એ મુગલથી નથી ડરી હું;
 સત્સ કરજો બોલ હમારા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 એણે વસંતપંચમી ધારી, છે લગન તણી તૈયારી;
 તે દિન પોંચજો પ્યારા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 જેમ રૂક્મણીએ પણ લીધું, તેમ મેં પણ અહીંયાં કીધું;
 હે કાન્ત કમ્મ છો મારા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 નિર વિર પૃથ્વીને દેખું, કોઈ માઈ પુત્ર નવ પેખું;
 એક રાણા નરછો ત્યારા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 અરે મ્હેચ્છ જાતને વરવું, તે થકી ખેડેતર છે મરવું;
 નહીં આવો થશે હતારા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 ક્ષત્રિનું તેજ સૌ વામ્યું, અસ્તાંગત સધજે પામ્યું;
 એક તમે છો પ્રાણ હમારા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 મુગલોએ સૌને પાડ્યા, છો એક અટંકી રાણા;
 થયા ક્ષત્રિ સર્વ બિચારા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 છો પ્રતાપના કુળ દીવા, તમ સાથ ચહુંધું વિવા;
 હે રાજસિંહ રઢીયાળા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 શૂરવીર પિતા પણ બેઠી, કાકા એથે દુખ વેઠી;
 જશવંત નથી જશવાળા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 એક રામસિંહની પક્ષ, મુજ પિતાના મિત્ર સુદક્ષ;
 નથી અવર કોઈ આધારા, તમે ખબરજા લેજો મારા.
 નથી અવર ઉપાયજા મારો, ક્ષત્રિનું બિરદ વિચારો;

હું દીન તમારી દારા, તમે ખબરજ લેજો મારા.

કાન્તા—વાહ ! સખી શું સુંદર પદ્ય રચના બની છે ! !

વિમળદેવી—હજી થોડું બાકી છે !

કાન્તા—બોલ તારે શું છે ?

વિમળદેવી—સાંભળ ! (વાંચે.)

રાગસોરઠ.

(પીયુ મારા વચને પળનેરે) એ રાહ.

હે મેવાડના મહારાણારે, શૂરવિરે ગણુંહું શાણા. ટેક.

પૌત્ર તમે છો પ્રતાપ રાણાના, એક અટંકી ગણાણારે. શૂર.

નહીં આવોતો નૃપ થશે હતારા, પ્રાણમુજ તમથી બંધાણારે. શૂર.

વસંતપંચમી નેરે વિતી તો, નામ તણાં ખોશે નાણારે. શૂર.

રાજસિંહનો ભક્ષજ હું છું, જંબુક નર લોભાણારે. શૂર.

એ રીતે હે રાજપુત્ર ! મેં આ પત્રમાં આપને જે વિનંતિ કરી છે, તે ઉપર લક્ષ દઈને આપે વસંતપંચમીને રોજ અવશ્ય અન્ને પધારી આ અનાથ અબળા જે આપના ચરણકમલની હ-મથને માટે દાસી થવાને હંતેજાર છે, તેની ખબર લેશો. હે ક્ષત્રિ વિર ! તમે વિચારો કે એક રાજહંસણી શું ગીધપક્ષીનો ભક્ષ થશે ? શું એક પવિત્ર રજપૂતાણી એક મર્કટ તુરકની પત્ની થશે ? જે રજપૂત કુમારીના શરીરમાં ક્ષત્રિનું પવિત્ર લોહી પ્રવાહિત થાય છે. તે શું તુરકડાને સ્વામિનાથ ! કહીને બોલાવશે ? નહીં નહીં ! એવું કદી સ્વપ્નામાં પણ થવું નથી ! તસ્માત્ આપ ક્ષત્રિ બિરદનો વિચાર કરી જરૂર વેહેલા આવજો. નહીં આવોતો હું પ્રાણ ત્યાગ કરીશ તો એની હતા રાણા તમારે શિર છે.

શિખરણી વૃત.

ખરીદ્યાછે સૌને, મુગલ મહિપાલે રજપૂતો,

દીધાં મૂલો સૌનાં, કર શિર ધર્યાં છે સરવકો.

તમાને હે રાણા, ખરીદ કરવાને મથી મર્યા;

તથાપિ તે હાર્યા, મુલ દઈ હજી તે નથી શક્યો.

કાન્તા—સખી ! થાણું લખ્યું છે. આ વાંચીને કાયરને પણ

શૂર ઉત્પન્ન થાય તેવું છે ! તો એ સૂર્યવંશી રાજસિંહ રાણાનો જીવસો કુમ પ્રજ્વલીત નહિ થાય ? એવાડ ભૂમિમાં હજીસુધી વિરજનુનીઓ કાયમ છે, તેથી તું નિશ્ચિંત રહે.

વિમળદેવી—સખી ! આ પત્ર દયારામભટ્ટ ગોરમહારાજને સંધળી સૂચના દઈ આપી આવ. અને એનો પ્રત્યુત્તર લઈને પાછા તાકીદથી આવે એમ કહેજે, તથા આ વાત યુધ રાજે, ને યુધ-ચૂપ આંહીથી જાય એવી ભલામણ કરજે.

કાન્તા—બહુ સાઈ (પછી કાગળમાં મિતિ વિગેરે નાંખી બંધ કરીને) પ્રીય બેની ! સંધળી ભલામણ કરીશ. (એમ કહી ઉભી થાય છે).

વિમળદેવી—બેન ! પણ જરા ઉભી રહે. એ ગોરને બસે સોનામહોર આપવાને માટે તું સાથેજ લેતી જા, કે જેથી એ હાં-શથી કામ કરે. અને વળી કહેજે કે શુભ સમાચાર લઈને પહેલા આવશે તો આથી પણ પાછા વિશેષ રાજી કરશું.

કાન્તા—બહુ સાઈ ! લાય એ પણ લેતી જાઉં, એતો હું પણ વિસરી જતી હતી. એનીતો પેહેલાંજ જરૂર છે.

વિમળદેવી—લે કુંચી ! પેટીમાંથી લઈ લે.

કાન્તા—લાવ. (કુંચી લઈને જાય છે.)

વિમળદેવી—વિજયા ! ક્ષત્રિનું ચૈતન હશે તો અદ્રશ્ય નહિ રહે. એકદમ આવશે. પણ બેન મારા દિલમાં એમ વિચાર આવે છે કે આપણે સ્ત્રીજન આ પત્ર લખી મોકલીએ છીએ, એતો ઠીક છે, પણ આમાં મારા કાકા રામસિંહજી, જે મારા પિતાના પરમ દિલજન મિત્ર છે તેની સમ્મતિ લઈ તથા સાથે તેમનો પણ અલખાવી મોકલીએ તો વધારે સાઈ છે, કેમકે મુગલ બાદશાહથી માઈ રક્ષણ કરી હરણ કરવું, એ નાનીસુની વાત નથી; જેથી એવું પગલું ભરતાં રાણા આંચકો ન આવે તે સાઈ આ વાત વજનદાર વિશેષ થવાને મારા કાકાની ભલામણનો પત્ર સાથે હોય તો સાઈ.

કાન્તા—બેન એ તું ખરું કહે છે, પણ કદાચ તેમનો મત મળશે નહિ તો શું કરશું ?

વિમળદેવી—તો મારા કાકા ખીજી રસ્તો બતાવશે તેમ કરશું,

કેમકે આવી રીતે ધર્માચરણમાં આયુષ્ય ગુજારવા મારો નિશ્ચય છે એ વાત મારા કાકાને પૂર્ણ રીતે જાણવામાં છે.

કાન્તા—બહુ સાફ, તારે લે જ્યાંને, મોકલી રામસિંહ રાઠોડને બોલાવીએ. (જ્યાંને મોકલે છે).

વિમળ—(વિજ્યાપ્રતિ) હવે ચાલ, આપણે માતૃશ્રીની પામે જઈએ, જમવાનો વખત થઈ ગયોછે તો તે રાહ જોતાં હશે.

(કાન્તાપ્રતિ) સખી તું તેઓ આવતાં સુધી અહીંજ રહેજે.

વિજ્યા—ચાલો બા!

કાન્તા—બહુ સાફ તમે જમીને જાલદી આવો, હું અહીંજ બેઠી છું. ત્યાં આ સંબંધી વાત કાઢશે નહીં. કેમકે તમે તેનું સગું પેટ નથી.

વિમળ—એમ મુલ આઈ તેમ નથી. આ તો આપણો પાનગી વિચાર છે, ધર્મ રસ્તો છોડનાર માઆપને પણ ન ગણુકારીએ.

કાન્તા—વિમળાબા, ખરેખર કહેછો.

(વિમળદેવી જાયછે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—જોધપુરમાં વિમળદેવીનું ભુવન.

વિમળદેવી, કાન્તા, જ્યા, રામસિંહ, રાઠોડ.

વિમળ—(જમીને આવ્યા પછી) કેમ કાન્તા ! હજુ સુધી રામસિંહકાકા આવ્યા નથીકે ?

કાન્તા—સખી, હમણાં આવવા જોઈએ, જ્યાને વાર પડ્યું. થઈ છે, વખતે દરબારમાં ગયા હશે તો વાર લાગશે. (રામસિંહ સહીત જ્યા પ્રવેશ કરેછે.)

વિમળ—(હભી થઈને) કાકા, પ્રણામ કરું છું, અહીં પધારો.

રામસિંહ—પુત્રી, સુખી રહે. (એમ કહી બેસેછે.)

વિમળ—(રૂદન કરતી) કાકા પ્રાણત્યાગ પર્થત પણ આ દીકરીની ખબર જ લેવી નહીં ! કાકા શું મારે એક ભવમાંથી બે

બવ કરવા ! શું મારો જન્મારો ભ્રષ્ટ કરવો, મારી ખમર લેનાર હવે કોઈ ન રહ્યું ! શું કાકા તમારો ભાઈ ગુજરી ગયા તેની સાથે સગ-પણ સંબંધ ચાલ્યો ગયો ! શું કાકા, તમને પણ હું યાદ નથી આ-વતી ! કે દશા ફરતાં સગું વહાલું સૌ વેરી થઈ બેઠું !

રામસિંહ—બેઠા છે શું ! આવડો કલ્યાંત શા સાફ કરે છે ? મને ખમર હોય તો મહાદેવજીના સોગત ! તને શું દુઃખ પડ્યું છે દીકરી ! તારો બાપ મરી ગયો સમજતી નહીં ! જ્યાંસુધી આ રા-મસિંહનો દેહ જોધપુરના દરવાજાની અંદર છે ત્યાંસુધી તને દુભ-વનાર કોણ છે ?

વિમળ—કાકા, આટલી લગ્નની તૈયારી થઈ રહી છે ને તમને ખમર કેમ નહોય ! એતો નવાઈ ! શું કાકા મુને મ્લેચ્છ વેરે પર-ણાવશે ? કાકા મારી ધર્મ ટેક પરાણે છોડાવશે ! તે તો આત્મઘાત કરીશ પણ છોડીશ નહીં, કાકા જોધપુર ગાદીને કલંક બેઠું છે પણ તમારી મિત્રતાને કલંક નવું બેસવું છે.

રામસિંહ—(આશ્ચર્ય પામીને) શું વિમળા, આ બધું તારી મરજી વિરુદ્ધ થાય છે ? તારે મુંને એ વાતની બીજકુલ માલમ નથી ! મેં જાણ્યું કે તારી ઇચ્છાથી આ સર્વ તૈયારી થાતી હશે.

વિમળ—નારે કાકા, આ તો બેન કેશર દીલીથી આવી હતી તે મુને પુત્ર વખતે મળવા આવી, તેમાં સ્પર્શી સ્પર્શની બાબતમાં અમારે વિરોધ પડ્યો ! તેથી તેણે એકદમ દીલી જઈ તેના ધણીને સમજાવી આં પ્રપંચ ઉઠાવ્યો છે.

રામસિંહ—દીકરી, હીક તેડાવીને વાત કરી ! નહીંતો અજાણ્યા મહા અનર્થ થાત ! મને તો પહેલાં તારાપર ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો હતો કે તે ધર્મટક છોડી શી હજકી બુદ્ધિ કરી ! તારું તો જાંય ન જોવું એમ મુંને થઈ ગયું હતું ! પણ આતો બધું આવજું ઉતર્યું છે ! બેટી જરાય ફિકર રાખીશ નહીં, મારાં બારે હજાર માણસમાંથી એકપણ હયાત હશે ત્યાં સુધી તુંને તુરકને હાથ જ્યા નહીં દર્જી.

વિમળ—કાકા એ તો ખરું, પણ એનાં ગંભીર સૈન્ય સામે તમે આંક સુધી ઉભા રહેશો ?

રામસિંહ—પુત્રી તું વાત ખરી કહે છે, એના અસંખ્ય દળ આગળ મારાં ખાર હાતર માણસ તો એક કોળીયા તુલ્ય છે પણ તારે એમની સામે ટક્કર લે એવા કોનો આશય લેશું! આજકાલ તમામ રાજસ્થાન મુગલની ભક્તિમાં છે, માટે તારી જાણમાં કોઈ આવે છે? (યાદ આપ્યાથી) હા, એક રજવાડું એવું છે! જે હજી સુધી નિષ્કલંક રહ્યું છે.

વિમળ—કાકા, એવા તો ઉદેપુરના રાણા!

રામસિંહ—ખરાખર, બેટી એજ! એને કહે તો પત્ર લખી બોલાવીએ, પણ તારે વરવું પડશે.

કાંતા—રામસિંહકાકા, એવા નિષ્કલંક શૂરવીર ધર્મ પુરંધર મેવાડ ગાદીપતિને કદી મારી એન વિમલાને વરવું પડે તો શું હરકત જેવું છે?

રામસિંહ—હા, કાન્તા મારો પણ એજ મત છે! તેમાં કાંઈ અડચણ જેવું નથી અને વળી એ તેમનો બોલ પણ યથા યોગ્ય પાળી તાં પાણીગૃહાણુ કરશે. એનાં પૂર્વજનાં પરાક્રમ તો સાંભળ્યાં હશે.

કાન્તા—એમનાં દશાંદી પાસેથી મેં ધણીવાર સાંભળ્યાં છે ને વિમલાને પણ કહી દેખાડ્યાં છે.

રામસિંહ—હીક, ત્યારે વિમળા મારી દ્રષ્ટિમાં એ વાત બેસે છે કે તેને હું એક પત્ર લખું ને તારે પણ લખવો.

વિમળ—કાકા મેં તો એક પત્ર લખી રાખ્યોજ છે ને દયારામ ભટ સાથે મોકલવા ધાડું પાણુ આ બાબતમાં તમારી સમ્મતિની જરૂર હતી, તેથી બોલાવવા પડ્યા; કાકા સુખદુઃખ કહેવાનું આશયસ્થાન આહીં મારે બીજું કોણ છે ને વળી જાણું કે બીજો પણ રસ્તો તમે કાઢી આપશો!

રામસિંહ—દીકરી બહુ હીક કર્યું છે. અમારાં ધન્યભાગ્ય કે અમે તાં કન્યાદાન રાણાને દઈએ. મેવાડના વીરની નેકી તો તેમનીજ પાસે છે, લે તારે હું જાણું, દયારામ ભટને મારી ઉલીયે મોકલજે એટલે હું મારો પત્ર આપી મોકલી દઈશ.

વિમળા—કાકા, બહુ સાડું પધારો. (તે જાય છે).

કાન્તા—વિમળા, સમ્મતિ પુરેપુરી મળી ! તારી નિજાને મહાદેવજી સહાય કર્યા વગર કેમ રહે ?

વિમળા—(જ્યા પ્રતિ) જા, શીવ પૂજનનાં સાહીત્ય તૈયાર કર, સાયંકાળની પુજનનો સમય થઈ ગયોછે.

જ્યા—બહુ સારા, જાઈશું. (તે જાયછે.)

કાન્તા—સખી હું હવે રજા લઈશું ને પાછી સઘળી તજવીજ કરી ખમર લઈ આવુંશું.

વિમળા—દીક જા, હું પણ શીવપુજનમાં આશ્રિત થાઈશું.
(ખને ઉઠેછે).

— ❧ ❧ ❧ —

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—ઉદ્દેપૂર શહેર બહારનો બગીચો.

પાત્ર—ચંદ્રસેન, વૈરીસિંહ.

ચંદ્રસેન—વૈરીસિંહ, આપણા મહારાજ રાજસિંહની કીર્તિ દે-શોદ્ધ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ. કેમકે તેણે સાત વર્ષના ટુકાળમાં રાજમંદ સરોવર બાંધીને રોજ જગાવી હજારો લોકોના જન બચાવ્યા છે.

વૈરીસિંહ—હા ! આ મેવાડ ભૂમિમાં એવાજ વીર ઉદાર પુરુષ ઉત્પન્ન થાયછે ! સૂરજકૂળના નરવરમાં શું પુછવું ! ભાઈ !

ચંદ્રસેન—હા બેટીના આપ, એક એકથી અધિક શું સંગરાણા, કે શું કુંભારાણા !

વૈરીસિંહ—તો ચંદ્રસેન ત્રાસા આપારાવળના વંશજ વિના મુંછે પૂણીઓનાં રથાં છે !

ચંદ્રસેન—વૈરીસિંહજી, દિલ્હીના તખ્તથી લડાઈ આજસથીજ નથી ! હાલમાં ઐરંગઝેબ સાથે તો વધારે સળગતી જાયછે.

વૈરીસિંહ—ભલેને સળગે ! રાજસિંહજી ક્યાં પ્રતાપ દાદાથી ઉતરે તેવા છે ! યોદ્ધ ચંદાવા સરસ છે. અકબરશાહ મથી મયીને મરી ગયા, તોપણ શું ઝાંખપ આવવા દીધોછે !

ચંદ્રસેન—પણ હાથે કરી હમણા કેટલુંક નવું વૈર જગવાયછે,

કહેછે કે આજકાલ જીજ્યાવેરા બાબતમાં શાહપર એક પત્ર તેમણે લખ્યો છે.

વૈરીસિંહ - ધર્મરક્ષક રાજા કાંઈ છપાઈને બેસી રહે! આજકાલ હિંદુના શિરછત્ર બીજા કોનામાં શૂર રહ્યું છે? કે મુગલશાહ સામે જે શબ્દ પાણ બોલી શકે. એનો ધર્મધૂરંધર રઘુવીરના સિંહ બાળક આપડે, ને રૈયતની દાઝ જાણે!

ચંદ્રસિંહ—અરૂં કહેછો વૈરીસિંહ, ચાલો કચેરીમાં જોઈએ શાં વૃત્તાંતે!

વૈરીસિંહ—હા, ચાલો, વખત થઈ ગયોછે.

(બંને જાયછે.)

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ—ઉદેપુરમાં રાજસિંહની કચેરી.

પાત્ર—રાજસિંહ, ધ્યાનશાહ, ચંદ્રસેન, વૈરીસિંહ, સુબળસિંહ, દયારામ, વિક્રમક, ચોપદાર, સિપાઈ, વસંતી.

ચોપદાર—(રાજકચેરી ભરાણી છે. ત્યાં રાજસિંહ આવેછે. તે વખતે રસ્તામાં બોલતો બોલતો પ્રવેશ કરેછે.) ગૌઆદ્મણુ પ્રતિપાળ સૂર્યવંશી, શિશોદીપા શિરછત્ર, સર્વ ક્ષાત્રવીરમે ભૂપણુરૂપ. મુગલમણિ, મેવાડપતિ, મહારાજા ધિરાજ રાજસિંહકી સવારી આતી હે; ખડી તાજમ નજર રખો મહેરબાન. (રાજસિંહ સિંહાસન ઉપર બેસેછે ત્યારે તેના પટાવતો સલામ ભરેછે, તે વખતે અનુક્રમે.)

બીજીની પટાવત્ વૈરીસિંહ પુવારની સલામપે નીધા રખીએ મહેરબાન.

સાદરીકા પટાવત્ ચંદ્રસેન જાલાકી સલામપે નીધા રખીએ મહેરબાન.

મેડાકા પટાવત્ સુબળસિંહ ચહુઆણકી સલામપે નીધા રખીએ મહેરબાન.

સહુપ્રાકા પટાવત્ રતન ચંદાવટકી સલામપે નીધા રખીએ મહેરબાન.

મહારાજ ધિરાજકે પ્રધાન દયાળશાહકી સલામપે નીધા રખી-
એ મહેરબાન. (સૌ સલામ ભરી રહ્યાપછી.) અદબસે, તફાવતસે
અપને અપને મામુલ દસ્તુરસે બૈઠીયે મહેરબાન (સૌ બેસેછે.)
(તારપછી ઝાલા, પરમાર, હાડા, દુદાવત, રોડોડ, શક્તાવત સહ
આવી બેસેછે.)

રાજસિંહ—કેમ ! પ્રધાનજી, મુગલરાજના શું અપર છે ?

દયાળશા—મહારાજ ! આપે માલપુરા લીધું, તેને માટે શાહ
જહાને તો આગલા સંબંધ પ્રમાણે આપની ભૂલ ગણી હતી, પણ
હાલ ઐરંગઝેબે તો તમામ નવું રૂપ ધારણ કર્યું છે.

રાજસિંહ—દયાળશા ! ઐરંગઝેબે જે તદખીર કરીછે, તે ત-
મારા સમજવામાં તો આવી હશે.

દયાળશાહ—મહારાજ ! શું તદખીર એણે કરીછે ! થોડીધણી
તો માલુમ છે !

રાજસિંહ—જુઓ ! હાલ રજપૂતસ્થાનમાં આપણાં વળુ મોટાં
રાજ છે. એમાંથી મારવાડના જયવતસિંહને અને અંબરરાજ જય-
સિંહને પુરા પક્ષમાં લઈ નવળા પાડ્યા, અને પછી હું એકલો મે-
વાડનો રાણો રાજસિંહ રહ્યો તેને નમાવવો એટલે પછી કોઈ ટક્કર
લેવાવાળું રહ્યું નહીં એમ એ ધારેછે.

વૈરીસિંહ—હા મહારાજ એ એવાજ મરાઠાથી એ કામ કરેછે.

રાજસિંહ—વૈરીસિંહ પુંવાર ! એની એ સમજમાં મોટી ભલ
છે, કેમકે મારા દાદા પ્રતાપે જે કિર્તિ સંપાદન કરી હતી. તેને ત્યાર
પછી એ મેવાડ ગાદીપતિએ નાશ્વદ કરીને, નામોશી લગાડીછે. પ-
રંતુ વિધાત્રીએ એ નામોશી દૂર કરવા માટે મને જન્મ આપ્યો છે.
તો હું તે કિર્તિનો પાછો પ્રકાશ કરીશ.

વૈરીસિંહ—મહારાજ ! આપનું પરાક્રમ તેવુંજ છે. એમાં કંઈ
શક જેવું નથી. કેમકે યવતનું અન્ન રાણાના પેટમાં હજી સુધી ગયું
નથી. અને જશે પણ નહીં.

જમલદશાંદી—(પ્રવેશ કરીને.)

કવિત.

સૂર્યવંશ માંહે શૂરા, લવ કુલ અંશ વંશી,
 બાપા રાવળ પ્રતાપી વંશ જીતકો વધ્યો હે.
 મોરીવંશ પરમાર, પાસસેં ચિતોડ કિલો,
 લીનો હે ખુમાણજીને, મમ્મદ કેદ અધ્યો હે.
 કેલવાડે હમીર હીરો, પદ પૂરે પામ્યો બાપુ,
 અલાદીઓ ખુબી, જાકો, જોલ તોલ ન બધો હે.
 ઘેલોટ શાખ શિશોદી, રાણાપદ રાખ્યો જીને,
 લખમશી હવો જાકું, અમર મુખ વધો હે.
 ભર્તખંડ માંહે જામ, બારી કુશકાળ હવો,
 રાજસરખાંધ્યો, રાણા રોજી તે જગવાઈ હે,
 છનું લાખ અર્ચ કિનો, રંક કુખ ડારી દીનો,
 અર્ધ સાતકો નિભાવ, તિત લોક અધાઈ હે.
 રાજનથ શાખો ગામ, રખ્યો અવિચળ નામ,
 કામ કિર્તિ એસો તેરી, મુની મુખ ગવાઈ હે.
 કે'તલે કવિ જેમલ, શુણો રાણા રાજસિંહ
 બડ કણ ઉદારતા, તેને તો ખુલવાઈ હે.

દયાળશા—જ્યારે શત્રુને શિથ નમાવ્યું નથી, ત્યારે નામ અ-
 મર થઈ રહ્યું છે; જેમલ બારોટ !

જેમલ—

કવિત.

નામ્યો શીર જોધપુર, જેપુર બી જાઈ નમ્યો,
 ખિકાનેરકો રાકોડ, સત્તા, છોડી શમ્યો હે;
 સિક હિંદૂ ક્ષત્રિ સારે, નમી ગયે નામ આગે
 યવતકો અલ માજ, મૂકી જીતને જમ્યો હે.
 નમી ગયે રાજવંશી, ચંદ્ર કુલ કેરે અંશી,
 ધર્મકી પ્રનુત માર, ખરા હોકર ખમ્યો હે;
 કહત કવિ જેમલ, શુણો રાણા રાજસિંહ,
 મેવાડ મગતક એસોં, મુગલ કું ન નમ્યો હે.

રાજસિંહ—દયાળશા ! જજીઆવેરો બંધ કરવાનો પત્ર આપ-
ણે જ ઐરંગઝેબ ઉપર મોકલ્યો છે. તેનો જવાબ હજી સુધી
આવ્યો નથી કેમ ?

દયાળશા—ના! મહારાજ એ આદમી હજી પાછો આવ્યો નથી.

વૈરીસિંહ—મહારાજ ! આપ ઐરંગઝેબનાં ગેરવાજબી પગ-
લાં અને દુષ્ટકૃત્યોની સામે ઉઠ્યાછો તેથી કરી આપની કિર્તિમાં
વધારો થયોછે.

રાજ—મુગલ આદશાહી, પાપમાલ ન કરે તો દયાળશા માટે
નામ રાજસિંહ રાણો નહીં સમજશે.

દયાળશા—મહારાજ ! મુગલોનું પ્રમળ ઘણું વધી ગયું છે તે
ઐરંગઝેબનાં અવિચારી કૃત્યોથી ત્રુટવું છે.

રાજ—પ્રધાનજી દિલમાં ઉમેદ એવીછે કે એ તુરક આપ્યા
હિંદુસ્તાનના આદશાહ થઈને બેઠા છે તેને મારી તોડી મુગલના દુ-
કડા ઉડાવી રજપુતનું હિંદુરાજ સઘળી જગોએ સ્થાપન કરે; ત્યારે
દિલમાં શાન્તી થાય. પણ મહાદેવજી શંભુનાથની સહાયતા હશે તો
એમ કરવું કાંઈ મુશ્કેલ નથી.

દયાળશા—મહારાજ ! ગુરૂ ગોવિંદનો પણ એજ મત છે. તેમ
શાહનો કદો શત્રુ શિવાજી પણ એવાજ પ્રપંચમાં લાગ્યોછે. આપની
શૂરી ઉમેદ બર આવશે.

મુખજસિંહ—મહારાજ ! શિવાજી ઘણો હુશિઆર છે, તોપણ
એ શાહના ભરૂંશા ઉપર ફસાઈ ગયો હતો. પણ ત્યાંથી પ્રપંચ કરી
છટકી ગયો. હવે શાહ બહુ પસ્તાય છે.

રાજ—શિવાજી, ફસાય તેવો તો છે નહીં; છતાં કેમ ફસાણો ?

મુખજ—મહારાજ ! ઐરંગઝેબે કેટલોક દીલાસો આપી.
શિવાજીને મળવા માટે દિલ્લી બોલાવ્યો, ત્યાં તે વિશ્વાસ રાખીને આવ્યો
એટલે તેને કેદ કરી લીધો. અને થોડા રોજ પછી તે જ ધર્મ બહાને
મીઠાધના ટોપલા પહેંચાડનારાઓ આવતા, તેની સાથે છુપી મ-
સલત કરી નાશી ગયો.

રાજ—સાબાશ છે ! એની યુક્તિને ! એને પણ ઈશ્વરે હિંદુ

ધર્મનો જે લોપ થતો જાય છે, તેને પાછો જગત સતેજ કરવાને માટે પેદા કર્યો હોય એમ જણાય છે. નહીંતર એટલી શક્તિ ધરની કૃપા વિના હોય નહીં !

સિપાઈ - (પ્રવેશ કરીને.) મહારાજ ! જોધપૂરથી કાગળ લઈને એક બ્રાહ્મણ આવ્યો છે.

રાજા—આવવા દીઓ.

સિપાઈ—બહુ સાહે મહારાજ (જાય છે.)

દયારામ—(પ્રવેશ કરીને.)

ભુવંગી હંદ.

ઉદ્દેશ રાણાજિ શૂરા અનાદી,

અનાદી સદાને, વધો વંશ ગાદી;

સદા રાજની કિર્તિ, નીર્દોષ જામો,

સદા રાય વિપ્રોની, આશિષ પામો.

મહારાજ જોધપૂરથી આ એ કાગળ લઈને હું આવ્યો છું. તો આના જવાબની જલદી કૃપા કરશો. કેમકે મુને પાછું તાકીદથી આવવા કહ્યું છે.

વિદુષક—દયારામકાકા ! રાજમાં પડ્યા એટલે નમસ્કારે હરામકે ?

દયારામ—અહો ! દિકરા ગંગારામ તું આંહીંયું ? ઈ તો મુને ખબરે નહીં. નમસ્કારભા ! નમસ્કાર ! છોતો સુખીઓ !

વિદુષક—હા ! કાકા આંહીંની દાન દક્ષણાર્થે મેં અજરે લીધી છે. તેથી હાજર ઉભાજ હોઈએ.

દયારામ—(સ્વગત.) ત્યારે તો આપણી શિખમાંથી આશા કરજે, ખરો ! (પ્રકાશ) ગંગાધર મારે આલવું છે, માટે રોટલાનું વેલું રાખજે ?

વિદુષક—કાકો જાણે ગંગાધરને છેતરું, ત્યાં પોતેજ છેતરાઈ ગયા.

જેમલ—શી રીતે વિદુષક ?

વિદુષક—જેમલ બારોટ ! કાકો જાણે કે સીધાંનાં નાણાં કરીશ. પણ કાકા એ ચોટી તો અમારા હાથથી થાય છે.

દયારામ—એમ હોય દિકરા ! તારું મારું ઘર ક્યાં નોખું છે ?

તારો બાપ શીવરામ મારી હેડીનો ? અન્ન એક દિવસે એંશી એંશી ગાઉ જતા. તુંતો તે દી નાનો !

વિદુષક—કાકા ! રાજસભામાં મારી આખર તો ઠીક વધારી; કે મારો બાપ એવું તો તમારા જેવીજ કરતા.

દયારામ—જો દિકરા બાપ અકરમી, ને દિકરો કરમી; ને દિકરો અકરમીને બાપ કરમી. એમાં શરમાઇએ નહીં. થાતું આવેછે.

વિદુષક—કાકા ! જનમ આપ્યો, ને શરમવાની, પણ તમારા બુદ્ધિયાને ભણાવો તો છોતા ?

દયારામ—દિકરા તારી પેઠે બોલકો બહુ ! પણ રાજસભામાં નહીં.

વિદુષક—હું તો રાજસભામાં ભભરું; ને ઘેર મીયાંની મીંદડી. પણ કાકા ! એને રાજદરબારી ભણાવો છોકે ચોવડીયામાં ઝુકાવોછો. હાઓ, હાઓ, (ચાળા કરે છે.) હમાચાઓ ! મેં તો ૬ મૂકી દીધું છે. કાકા.

દયારામ—ગંગારામ ! ટોળમાં કંઈ અડ્યોછું ખરો. વેદનીએ મશ્કરી!!

વિદુષક—કાકા ! નાણાજ આજ ટોળનાંછે. એક વેદ નાનપણમાં ભણ્યો. તેમાં એક અગિયારશ કરવી પડેછે. ને ચારવેદ ભણ્યો હોત, તો પછી માંડેને ઘંટીનું જાડુંએ ન ઉઘડત !

દયારામ—ગંગાધર ! એ કહીનો પ્રભાવ છે ! પણ આ વેદ ધર્મ પ્રતિપાલ રાણાના રાજમાં, વેદમૂર્તિએને દ્રવ્યની ખામી હોયજ નહીં !

વિદુષક—કાકા ! રંગછે ! પારખાં લે તો તો, પણ તને ટેક ન છોડી ! કાકા રાણાજીના રાજમાં હજુ સતયુગ વરતેછે ! વેદવિત્તવિપ્રોના વૈભવ તો આંહી રાજતૂલ્ય છે ! એક એક લક્ષના વર્ષાશન !

એકસોને આઠ અગ્નીહોત્ર ! અને અપાર યત્નો થાયછે !

રાજા—વિપ્રો ! તમારો સંવાદ હવે બંધ રાખો, પ્રાહ્મણોનો સત્કાર એજ માંડે જીવનછે ! અને વેદધર્મ પ્રતિપાલન કરવો એજ માંડે કર્તવ્યછે. પ્રધાનજી આ મહારાજને જમવાનો બંદોબસ્ત કરાવો.

દયાળશા—મહારાજ ! આત્તા પ્રમાણે કરુંછું. લીઓ મહારાજ ! આ ચોરી !

દયારામ—લાવો !

(લીએછે.)

વિદુષક—લાવો કાકા ! કોઠારે છેડેછે. હું લઇને આવુંછું. અને તમે આપણે ઘેર પરવારા નાઓ. દરવાજાગઢથી આ થમણી કોરે મારું ઘર છે.

દયારામ—લે ભાઈ ! લે, બ્રાહ્મણ હોય ત્યાં ખડીયા ન ખાટીએ.

સુખળ—કેમ ! ગંગાધર ?

વિદુષક—ઇતો કાકો ખડીઓ મારે ઘેર ટીંગાડશે. ન ઉપડે તો ભાવો લેતો જાઉં.

દયારામ—ઉપડશે દિકરા ઉપડશે, તારી સેવમાં મણા નથી.

વિદુષક—તો બલે ચાલો ! પ્રધાનજી શિખની ચીડી મારે ઘેર મોકલજો.

ગંગાધર—(ગુસ્સે થઇને) રાજદ્રોને મળીને ચીડી કરાવશું ! એ-માં ડાપણુ કરમાં ગંગારામ !

વિદુષક—કાકા ! લોભે ન જાઓ અર્ધ ઉપર નથી લેવું.

રાજ—કેમ મહારાજ બંદોબસ્ત થઈ ગયોના ?

દયારામ—હા ! મહારાજ, ચાલ ગંગાધર હવે આહીં ગડબડ કરમાં. (જાયછે.)

રાજ—પ્રધાનજી આ પત્રની મતલબ એવીછે કે રૂપનગઢના રાડોડ અમસિંહની દિકરી વિમળદેવી કરીનેછે. અને તેનો પિતા ગુ-જરી જતાં હાલ તેના કાકા જયવંતસિંહ પાસે રહેછે. એણે આ પત્ર મારા ઉપર જોધપૂરથી લખ્યોછે. અને સાથે રામસીંહ રાડોડે પ-ણુ તેજ મતલબનો પત્ર મોકલ્યો છે. જયવંતસિંહ એ વિમળદેવીનો ઐરંગઝેબ સાથે વીવાહ કરવા માગેછે. અને એ શુદ્ધમતિ મિત્ર વિમળા મારી સાથે લગ્ન અને આવા વખતમાં તમારે શરણુછું; એ-વો કાગળ લખી આનગી રૂપનગઢ આવવા બોલાવેછે. અને તમે જો નહીં આવો તો, હું પ્રાણ ત્યાગ કરીશ એની હત્યા રાણાજી ત-મારે શિર છે, એવું લખ્યું છે. હવે મારો એવો અભિપ્રાય છે કે આવી પવિત્ર રજપૂત બાળાને એનો કાકો જયવંતસિંહ રજપૂતનું અભિમાન છોડી, નીચ તુરકને આપેછે, તો એને ધિક્કાર છે !

ઔરંગઝેબથી આપણે ચાપ તેટલું હાડવેર ચાલેછે; તોપણ આનું તો અવશ્ય રક્ષણ કરવું જોઈયે ! વળી એ લખેછે કે એક સાચું મોતી શું કામગો ચુગશે ! એક રાજહંસણી શું ગિધ પક્ષીનો શિકાર થશે ! કેશરીસિંહનો શિકાર એક શિયાળ શું કરશે ? એક શુદ્ધ ક્ષત્રિ તનુજ શું તુરકની પત્ની થશે ? એમ કદી નહીં થવું જોઈએ ! અરે ! ક્ષત્રિ-માં કોઈપણ શૂરવિર શું રહ્યો નહીં ? કે જેથી એ નીચ મલેચ્છ મારા તરફ કુદ્રષ્ટિથી તાકેછે ! તો આપ આવીને મારી ખબર લેશો. (પ્રધાનપ્રતિ) દયાળશા ! રજપૂતમાંથી શું શૂર ગયું ? કે એક ગંગાજ-ળથી નિત્ય રનાન કરવાવાળી; શિવપુજનમાં આરૂઢ થવાવાળી; અને શાસ્ત્ર પુરાણના પવિત્ર સ્તોત્ર ઉચ્ચાર કરવાવાળી; શું મસાદમાં જઈને કુરાન વાંચશે ? અને શું નિમાજ પડશે ? ચંદ્રસેનબાલા ! વૈરીસિંહ પુવાર ! ક્ષત્રિમાં એવો કોઈપણ મરદ નથી રહ્યો, કે આવાં વચન સાંભળીને ખેશી નરહે ? અરે શું ! દિલીપતિ એટલો બધો મદાન્ધ થઈ ગયોછે ? કે રજપૂતોની સ્ત્રીઉં અને દિકરીઉંની માગણી કરે ? અને એ રજપૂતો સાંભળીને ખેસી રહે ! ને કમ્બૂલ કરે. હાય ! હાય ! ક્ષત્રિ લોહી શું નાબુદ થઈ ગયું ? નહીં, નહીં, એમ કદી નહીં ખને ! હજી એવાડભૂમિના પુત્રોની નસુંમાં ક્ષત્રિનું લોહી ક્યાં કરેછે ! હજી એની વાલી શમસેર પકડવાને માટે એના હાથ શક્તિમાન છે ! ત્યાં સુધીતો એ મુગલાના હાથમાં એ રજપૂત બાળાને કદી પણ જવા નહીં દીએ ! પણ કેવો વખત આવી ગયોછે !

રાગ.

(ક્ષત્રિ કલંક કેમ લેશેરે. એ ચાલ.)

અરે આવાં માંડ્યાં, ક્ષત્રિ બચે કામ,
ક્ષત્રિમાં શુંરે આવી ખુટયુંરે. ૮૬.
ધિક્ક ધિક્ક નીતિ, કરોછો હરામ;
ધિક્ક તુરકનાં, જઈ જમો અખ,
ધિક્ક બેટી દઈ, રહોછો પ્રસખ.
અરે કહાં ગઈ, તમ સમશર,
ધિક્ક તરકડા, કરે માથે કર.

ક્ષત્રિમાં.
ક્ષત્રિમાં.
ક્ષત્રિમાં.
ક્ષત્રિમાં.
ક્ષત્રિમાં.

જ્યારે વિધાતા, આપેછે વિર બાળ.	ક્ષત્રિમાં.
તેવી પુત્રિએને, પડાયોછો કાળ.	ક્ષત્રિમાં.
શુણો પૂર્વજ્ઞેનાં, તમે પરાક્રમ.	ક્ષત્રિમાં.
મહાભારતમાં, થયાં જે રતન.	ક્ષત્રિમાં.
સાચો હોજી જો, લવકુલ અંશ.	ક્ષત્રિમાં.
કાદું જવનનો, જઈ નિરવંશ.	ક્ષત્રિમાં.
રાજ બારોટશું, નથી તમ પાસ.	ક્ષત્રિમાં.
કેમ સાંભળતાં, નથી ઇતિહાસ.	ક્ષત્રિમાં.
વરે તુરકને, જો એ વનિતાય.	ક્ષત્રિમાં.
તો તો ધાવ્યો નથી, હું તો ક્ષત્રિમાય.	ક્ષત્રિમાં.

દયાળરાહ—મહારાજ એ બાધએ એવો શૂરાતનના અંકુર-
વાજો પત્ર લખ્યો, ત્યારે ત્યાં બીજા કોઈનું લોહી ઉકળ્યું નહીં હોય!

રાજ—લોહી કેમ નહીં ઉકળે, ખરો રજપૂત તો છતો યાય!
વિમળાના પિતા અમરસિંહના પ્રિય રામસિંહ રાઠોડ પોતાના કથ
હજાર માણસ સહીત મદદ આપવા તૈયાર થયા છે. એવું એણે
આપણને પત્રમાં લખ્યુંછે. તથા આ કામમાં પ્રાણાર્પણ સુધી વિ-
ચાર કરી રાખ્યોછે!

જેમલદશાંદી—અવળી રૂવાડીયા રામસિંહ છાના રહે નહીં!

બુલણા છંદ.

અજીતના અજીત, વિનતિ શુણો માહરી;
કિર્તિ રાણા તણી, આપ સાચી;
કેક મુગલોને, મારી ચકચુર કર્યા;
કો નરે કીધી નહીં, પાની પાછી.
ક્ષત્રિના કુળની, લાજને લૂંટવા;
તરકડા તોડે તે, કેમ સાંખ્યો;
હય દળ ગજ લઈ, હામ બીડી ચલો;
શત્રુ સંહારમાં, દિલ રાખો.
શુદ્ધ એ પ્રેમદા, પત્ર લઈ મોકલ્યો;
કેમ વિચારશો, વિર માતા;

એહના અંગથી, પુત્ર ને પાકશે;

રત્ન એતો થશે, વિશ્વ ખ્યાતા.

ચંદ્રસેન—જ્યાં લગી, શિશ શીશોદીવાનાં રહ્યાં;

રણુ વિશે ઝુઝવા, વળગી તનને;

ત્યાં લગી નાર એ, પુત્રિ રાઠોડની;

નહીં વરે કોઈ કાળે, યવનને.

નામનાં નિર રાખી, રણુ ઝુઝવું;

વીર નર પાય કેમ, પાછો દેશે;

શરણુગતને, શરણુને નહીં આપશું;

ક્ષત્રિનો પિંડ, પિત્રી ન લેશે.

રાજા—અરે એણે લખ્યું છે કે એક કસાઈના હાથમાંથી ગાય હોડાવવી છે! એક શીવબકત નારીને અપવિત્ર મ્સેચ્છના હાથમાં ભ્રષ્ટ થતી બચાવવી છે! હાય! હાય! જ્યાં સુધી મારા હાથ પગ આબાદ છે ત્યાં લગી એ શરણુગત અબળા તુરકના હાથમાં કદી જવા દઈશ નહીં, અને જો જાય તો જનુનીએ તવ માસ બારે અમથો ઉપાડ્યો હતો એમ સમજવું.

જેમલદલાંદી—

કવિત.

પાંચાલીકી પીડ દેખી, પારથ પ્રાક્રમી ઉઠ્યો;

સર સાંધકે છોરો જ્યું, મચ્છકું તોરી ડાર્યોહ.

સંદેશો રૂઝમનીકો, કૃત્તનેલી જાન્યો જેસો;

શુદ્ધ વાકી લીની બાળા, બોલ નહીં બિસાર્યોહ.

જેસે આગે સુર્જમંશીં, દાદા શ્રી રામચંદર;

સુની આરત સીતાકી, ધનુષ તોરી ડાર્યોહ.

કત જેમલ એસેહીં, શુશો રાજસિંહ પારે.

વિમલાકો બોલ રાણા એસો, તેહી બિચાર્યોહ.

રાજા—બધો મેવાડ પાયમાલ થઈ જાય, તોપણ શું ડર આવનોધું? ધિકાર છે એ નામદાને જે તુરક યુગલથી ડર છે! અને લઈ પૂત્રીઓ હાજર કરે છે!

જેમલદશાંદી—

કવિત.

મુગલુંકી ધાક સુની, મદદ સમ મૃત હુવે;
 અવર ક્ષત્રિ ખિરદ, અપનોજ ખિસાર્યાહે.
 ઉર ભોગ ખિલાસકી, આશ ધારી ખેઠ રહે;
 શસ્ત્રકું કટાઈ દીનો, ધરમકો ધિકાર્યોહે.
 આંખું સમ અંધ હુવે, લાજ યતનુંને લુંટી;
 ખેટીકું છેટી કરેક, અંકુર મન માર્યોહે.
 નતીકોહી અભિમાન, મૂક્યો માન ક્ષત્રી બચે;
 ધિકહી જનુની, ભાર ઉતકો કચું ઉપાર્યોહે.

દયાળશાહ—મહારાજ ! શરણાંગતને અવશ્ય શરણ દેવું જોઈએ, એ આપણા ક્ષત્રિનો ધર્મછે.

અંદ્રસેન—હા ! મહારાજ યાચના કરીને રક્ષણ માગ્યું; એનું તો પાણીગ્રહણ કરવું જોઈએ. નહીંતર શિશોદીઆની નિર્મળ કિર્તિને ડાગ લાગે !

રાજા—એવો ડાગ કદી પણ લાગવા નહીં દર્જે !

શ્લોક.

સજીવતિયશોયસ્ય, કીર્તિયસ્યસજીવતિ ।

અયશોઽકીર્તિસંયુક્તો, જીવન્નપિમૃતોપમઃ ॥

યશ સહિત જેનો કિર્તિ થાયછે. એજ પુરૂષ જીવતો છે. અપ-
 યશ સંયુક્ત જેનો કિર્તિછે, તે જીવતાં મુવા તૂલ્યછે.

દયાળશાહ—

શ્લોક.

ચલંવિત્તંચલંચિત્તં, ચલેજીવિતયૌવને ।

ચલાચલંમિદંસર્વં, કીર્તિર્યસ્યસજીવતિ ॥

દોલત, ચિત્ત, જીવત, અને યૌવન આદી આ સંસારમાં સમજું
 અલીત છે. માત્ર એક સુકિર્તિરૂપી પદાર્થ સદાં અચળીત છે. તશ્માત્
 જેનો સુકિર્તિ છે તેજ જીવતો છે.

રાજસિંહ—

શ્લોક.

સજાતોયેનજાતેન, યાતિવંશઃસમુન્નતિમ્.

પરિવર્તિનિસંસારે, મૃતઃ કોવાનજાયતે.

જેના જન્મથી વંશની કીર્તિ કળા વધે છે; એણે જ જન્મ લીધો છે. બાકી આ સંસાર ચક્રમાં ફોણ જન્મતું નથી તેમ મરતું પણ નથી ! અર્થાત્ સર્વ પ્રાણી જન્મે છે ને મરે છે.

જમલ—

કવિત.

સ્વાર્થકી બાજુ જુગ, માંહી જુગતેહી જનો,
પેસા લોભ લાઝચસે પક્ષ કર્યો સો કાચો હે;
ધિક્ક હે જનુની વૃથા, ગયો જે બચન નાખ્યો,
જો ન દીયો શર્ણુ હાથ, જોડી જીનકું જાચ્યો હે.
લછમીકો દાનમાન, રછન ઉપકાર એસો,
પ્રસંશા જકો પુરાન, લખ લીખકે બાંચ્યો હે.
કેત હે કવી જમલ, શુણો રાણા રાજસિંહ.
શર્ણુગત શર્ણુદેવે, સોઈ શૂર્વિર સાચો હે.

વસંતી—(પ્રવેશ કરીને.) મહારાજ માતુશ્રી આપને યાદ કરે છે.

રાજ—માતુશ્રીને કહે કે હું કંઈ રાજપ્રકણની મસજતમાંધું, તેથી થોડીવાર પછી આવુંધું.

વસંતી—જેવો હુકમ !

રાજ—પ્રધાનજી ! ત્યારે આપણે ત્યાં શી રીતે જવું ? એ વિચાર પ્રથમથી કરવાનો છે. કેમકે ઐરંગજેબ મોટા લશ્કર સહિત જાન લઈને આવ્યો હશે.

દયાળશા—મહારાજ ! આપણે જો કદી લશ્કર લઈને જશું તો કેટલીક જાતની અડચણ નડશે. કેમકે જશવંતસિંહ આપણે આવીએ છીએ એવું જાણ્યું તો બીકને લીધે વિમળાદેવી કદી મુસલમાનને સ્વાધીન કરી દીએ તો પછી આપણી સમ્મતિ મેળેનત અર્થ જાય. માટે મારો મત તો એવો છે કે ગુપચૂપ જઈ વિમળાને મળવું, અને તેને લઈ અહીં આવ્યા પછી કદી ઐરંગજેબ જો લશ્કર લઈને આવશે તો પછી આપણે હાથ બતાવશું. બાકી જાહેર જવામાં ફતેહમંદ નહીં થઈએ.

રાજા—નહીં નહીં ! હરણુ કરી જાહેર ક્યાં વગર તો ત આ-
વવું ! પણ સાથે કોને કોને લેશું ?

વસંતી—(પ્રવેશ કરીને.) મહારાજ ! માતૃશ્રીએ ફરમા-
વે એવડી બધી શું મસલત છે કે આવી શકતા નથી ?

રાજા—માતૃશ્રીને જોલ કે હું હવે વિચારમાંથી ફારકત થયો
છું. ને હમણાં આવું છું.

વસંતી—બહુ સારું. (જાયછે.)

દયાળશા—મહારાજ ! હું ચંદાવત, ચંદ્રસેન, વૈરીસિંહ, સુખ-
જસિંહ, વિગેરે એક સરખા ઘોડાસાથે હશું તો હરકત નહીં આવે.

રાજા—અરે ચંદાવત્ એકલા પણ બસ છે. ત્યારે આ પ-
તનો જવાબ હું માતૃશ્રીને મળ્યાપછી લખું છું. તમે સૌ તૈયારીમાં રહો.

દયાળશા—બહુ સારું મહારાજ.

ચંદાવત્—વખત નજીકમાં આવ્યોછે, માટે બે દિવસમાં ની-
કળવું જોઈએ.

રાજા—ત્વરાની જરૂર છે.

દયાળશા—મહારાજ ! આપણી ગેરહાજરીમાં રાજા કોને સુ-
પ્રત કરતા જશું !

રાજા—કુમાર જયસિંહ માતૃશ્રીના અનુમતથી રાજાનો ખં-
દોબસ્ત રાખશે.

દયાળશા—મારો પણ એજ વિચાર હતો.

રાજા—બહુ સારું. ત્યારે હું જાઉં છું. (ચંદાવત પ્રતિ) જાઓ
ચંદાવત્ તમે પણ તૈયાર થઈને આવો સહુ, (તે જાયછે.)

દયાળશા—પધારો મહારાજ. (જાયછે.)

ચોપદાર—આસ્તે કદમ, મુલાકાતસે કદમ, આજુસે બાજુસે
નિગાહ રખો મહેરબાન.

(કચેરી બરખાસ્ત થાયછે.)

પ્રવેશ ૧૧ મો.

સ્થળ—રત્નસિંહ ચંદાવતનું ઘર.

વીરકળા, રત્નસિંહ, ચંદાવત, કમળા, સુવર્ણરેખા.

વિરકળા—(લડાઈની નોખત વાગતી સાંભળીને દાસીપ્રતિ)
કેમ દાસી, આ નોખત યુદ્ધના ડંકા જેવી વાગેછે તો અલખત કોઈ
લડાઈનો પ્રસંગ હોવો જોઈએ.

કમળા—બાઈ સાહેબ, હું તો એમ જાણું છું કે આપ કાલ
રોજ અત્રે આવી, અને ચંદાવતજીએ નવો વિવાહ કર્યો, તેની
પુથાલીમાં ગામને ભોજન આપવા વાસ્તે ઢંઢેરો પીટાવ્યો હશે કેમકે
ચંદાવતજીએ રાણાના મોટા પટાવત છે તો તેમનાં લગ્ન થાય ત્યારે
તેમ થવા રીવાજ છે.

વીરકળા—નહીં નહીં દાસી, આવો ઉગ્ર જુલંદ વાજીવનો
નાદ રણસંગ્રામના પ્રસંગ વિના હોયજ નહીં ! કેમકે મારો પીતા
હાડાજ ઘણી વખત યુદ્ધમાં ચડેછે ત્યારે આવો ડંકો વાગતો મેં ઘ-
ણીવાર સાંભળ્યો છે.

રત્નસિંહ—(પ્રવેશ કરીને) કેમ પ્રિયા, શું સંવાદ આવી રહ્યોછે ?

વીરકળા—પ્રાણપતિ, આ ડંકો જે હમણાં વાગ્યો તે શું નિ-
મિત્ત માટે હતો. મારો ને દાસીનો એમાં મતભેદ પડ્યોછે. હું જા-
ણું છું કે કાંઈ વિગ્રહનો પ્રસંગ હોવો જોઈએ.

રત્નસિંહ—વાહ ! તારી પરીક્ષા સાચી છે ! (નીસાસો નાંખીને)
પણ મહાદેવજીની મરજી, જે થયું તે ખરું ! ગયા વગર છુટકો નથી !

વીરકળા—પ્રાણનાથ, વિગ્રહ પ્રસંગમાં તમારાં ચંદાવતોનાં
પરાક્રમ મુલક મશહૂર છે, મેં સાંભળ્યું છે કે અજીત ચંદાવત કોઈપણ
જગ્યેથી જય મેળવ્યા વિના પાછા નથી આવ્યા, અને આજ મારી
નજર આગળ પહેલાજ પ્રસંગમાં આવાં નરમ, કાયર વિશ્વાસયુક્ત
વચન આપ કેમ કાઢોજી ! ! આ પરથી મહા પરાક્રમશાળી ચંદાવ-
તજીના તેજ શૂરાતન પ્રકાશક કમલ વદનપર આંખપની છાંયા પડેછે,
આવે વખતે તો મેં સાંભળ્યું છે તેમ પ્રચંડ સૂર્યકૃતાન્ત કાળનો અને

શ્રદ્ધોપાગિનિ જેવો વદન પ્રકાશ શીવ ત્રીલોચન જેવી ચક્ષુમાંથી પાવક પ્રગટ થયો નેહમ્બે.

રત્નસિંહ—હાડીરાણી, ખરેખર એમજ હોય, એમાં જરાય અંદેશો નહીં, એવોજ આવેશ હું રાણાજી પાસે કચેરીમાં હતો ત્યાંથી ઉત્પન્ન થયો હતો, અને આ લડાઈનું નગાઈ વગડાવ્યું ત્યાં સુધી પણ તેવુંજ શૂરાતન મારા રોમરોમમાં પ્રગટ થયું હતું, પણ જેવો હું આ ઘરમાં આવ્યો, અને તાંચું ચંદ્રમુખ દીકું કે વિચાર શોકમાં ગમગીન થઈ જઈ મારો શૂરાતન અંકુર સઘળો ગેબ થઈ ગયો; મારા વિચાર ફરી ગયા; મન શુંગારમય સંસારમુખ લલચાવવા લાગ્યું, અને આ વખતે હું દીલગીરીના સમુદ્રમાં ગીરફતાર થયેલો તારી પાસે એક જડ કાષ્ટવત ઢિભોધું.

વીરકળા—ચંદાવતજી, ધણી તાજીનીની વાત છે કે એક હાડાની પુત્રી તમારી અર્ધાગતા તેને નેહી શૂરાતનનો અંકુર ઉ-
છટો ગુમ થાય!

કમળા—મહારાજ, હાડા કુળનાં રાણી અને ચંદાવત કુળના સ્વામી એવું હીરાંરતનનું જડિત એક બીજના તેજને અધીક પ્રકાશ આપેછે મોટે મારી બાઈનું કહેવું સાચુંછે.

રત્નસિંહ—રાણી તું, ને તારી દાસી ખરાખર કહોછો. તમારા બાપદાદા હાડા રજપૂત કાંઈ ચંદાવત કુળના પુરુષથી પરાક્રમમાં ઉતરતા નથી, પણ આ વખતે મારી દીલગીરીનું કારણ એક જી-
કુંજ છે. હજી ગઈ કાલેજ હું તને પરણીને ચાલ્યો આવ્યોહું અને આજજ આવો મોટો યુદ્ધનો પ્રસંગ આવ્યો, કે જેમાંથી જીવતા પાછા આવવાનો સંભવજ નથી તેમાં તારો વિયોગ કરી મારે જવુંછે એ એક મોટી સુસાંપતની વાતછે. એક ક્ષત્રી અબળાની વારે ચડવુંછે!

વીરકળા—આહાહા! એમાં આવી દીલ! ને આવા વિચારો.

ગાયન.

(ધનુષ્ય છટાએ ધર્ધુરે) એ રાહ.

અરે શીદ એવો લાવોછો વિચાર. ચતુરચંદાવત ચડોરે.

વીર મુખે ઘટે નહીં એ ઉચ્ચાર. ચતુર.

રાણા તણા પટાવત શૂરા મૂખ્ય. ચતુર.

એવું સાંભળી થોભતાં નોય સુખ.	ચતુર.
મારી પ્રીતને લગાડો ખોટો દોષ.	ચતુર.
કેમ સહન કરી ઉભાછો રોષ.	ચતુર.
સહુખ્યર પતિ શૂરવીર તન.	ચતુર.
કામનીમાં ખોટું લગાડો ન મન.	ચતુર.
આ ભૂગોળપર સહુ નરનાર,	ચતુર.
જ્ઞાન આદી ભોગવેછેરે અંગાર,	ચતુર.
પણ સાચવતા ધર્મ કિર્તિ ટેક,	ચતુર.
એવા પ્રસંગ મળે નહીં અનેક.	ચતુર.
વિચારેને મંદોદરીનાં વચન,	ચતુર.
ન્યારે ચડ્યો તેનો ઇંદ્રજીત તન.	ચતુર.
મહાભારતનો કરોરે વિચાર,	ચતુર.
ન્યારે ચડ્યો અભિમન્યુ કૂમાર.	ચતુર.
તારે ઉત્તરામાં ન લોભાણો એક,	ચતુર.
રામ અશ્વમેધે વિરસેન જેક.	ચતુર.
જીવતાં છે કિર્તિ અમૂલ્ય રતન,	ચતુર.
વધુ પડતાં છે સ્વર્ગભૂવન.	ચતુર.
મને અજગી ન જાણો ક્ષણું નાથ,	ચતુર.
જહાં હશે તહાં હુંધું તમસાથ,	ચતુર.
કામ બુદ્ધિથી હું રોકું તો ધિક્કાર.	ચતુર.
અરે કેમ એવો કહું હું ઉચ્ચાર.	ચતુર.
હાય હાય હાડા કૂળની હું બાળ,	ચતુર.
તેને માથે રમે ચડાવતા ગાળ.	ચતુર.
પણ એવો પ્રસંગ શું પ્રાણાધાર,	ચતુર.
તેનો ખ્યાલ મુને આપશે આવાર.	ચતુર.

રત્નસિંહ—પ્રાણપ્યારી રૂપનગઢના રાઠોડ અમરસિંહની પુત્રી
 લીમજદેવી તેના કાકા જસવંતસિંહના સ્વાધીનમાં છે એ મુગલના
 માંડલીક જેવા રાઠોડે એ બાઈની મરજી વિરૂદ્ધ તેને મુગલશાહ ઓ-
 રંગજેબ સાથે પરણાવવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, જેપરથી તે ધર્મનીષ્ઠ

ક્ષત્રાણીએ પોતાના રક્ષણને માટે રાણા રાજસિંહને શુભ પત્ર લખી પાણીગ્રહણ કરવા બોલાવ્યા છે, એ ધર્મ નિમિત્તના પ્રસંગમાં અમારે જવાનો પ્રસંગ ઉભો થયો છે, અને ક્ષત્રી ધર્મ પ્રમાણે જેણે શરણ માગ્યું તેને તે આપવા જવું પણ જોઈએ.

વીરકથા—પ્રાણપતિ, આવા મહાન પ્રસંગમાં ન જવાય તો રાણાજીની કીર્તિને જે કલંક લાગે તે કરતાં તેમના મુખ્ય પઠાવત અંદાવતની કીર્તિને વિશેષ કલંક લાગશે ! કેમકે સહુખરના ગાદી-પતિ પાસે બેઠા હોય અને એવો અનર્થ થવા કેમ દીએ ! માટે મારા મત પ્રમાણે આપે એકદમ ચડી જવું જોઈએ.

રત્ન૦—તારાં હીમતના વચનથી હું ઘણો પ્રસન્ન છું અને જ્યારે તારો પૂર્ણ આગ્રહ છે તો હું તે કામ બજાવવા જાઉં છું, પણ રાણી તમારે તમારા શીયળનું ખરાબર રક્ષણ કરવું. જો જો હો એમાં ચૂકતાં નહીં ! !

વીરકથા—પ્રાણપતિ આવો બોધ આપ મને આપી શું લ-જ્જ ઉત્પન્ન કરો છો ? શું મારા ધર્મની મને ખબર નથી ? શું હાડા કુળની ટેક આપથી અજાણી છે ? આ બાબતમાં મુખ્યથી વિશેષ કાંઈ કહેવા ઇચ્છતી નથી પણ તમારે બીલકુલ નિશ્ચિંત રહેવું.

રત્ન૦—સાહે, જ્યારે તારા દિલનો એવો પક્કો બંદોસો મને આવે છે તો હું રણસંગ્રામમાં નિશંક થઈને નીકળી પડું છું.

વીરકથા—આપ હવે બીલકુલ વીલંબ ન કરો કે રાણાજીને તૈયાર કરી તુરંત જાઓ.

રત્ન૦—બહુ સાહે તારે હું જાઉં છું તમે સંભાળીને રજો, તથા તમારા સતી ધર્મનું ખરાબર રક્ષણ કરજો. (એમ કહી જાય છે)

વીરકથા—(તે ગયાપછી) કમળા, આજ આવા નિમીત્તથી મારા પ્રાણપતીનો મને વિયોગ થયો તો પણ કારણપર નજર કરતાં મને તેથી તાપ ઉત્પન્ન નથી થતો, કેમકે આપે વખતે જો રાણાજી તથા મારા સ્વામીનાય ન જાય તો પૂર્વજીએ સંપાદન કરેલી કીર્તિ ધૂળ મળી જાય.

કમળા—બાઈસાહેબ, બન્ને પક્ષનું મૂળ સરખું છે માટે તે-
મનાં આચરણમાં શું ખામી હોય !

સુવર્ણરેખા—(ડેલીયે જતાં ચંદાવતને વિચાર આવવાથી ફરી
દાસીને ભલામણ આપવા મોકલી તે આવી કહેછે) બાઈસાહેબ,
ચંદાવતજી મહારાજે કહેવરાવ્યું છે કે અમે હવે યુદ્ધમાં ચડી જઈ-
એ છીએ પણ તમારે તમારી સ્ત્રી ટેકમાં સાવધાન રહેવું, ને ને
હો ચૂકતાં નહીં.

વીરકળા—દાસી મારા પ્રાણપતીને જઈ કહે કે તમે આમ
વારંવાર શા માટે મુને ઉપદેશ મોકલોછો ને તમને ખાતરી ન હોય
તો હું પણ સાથે તૈયાર થઈ આવું. અમારા કુળની સતી સોનરા-
ણીની વાત વિચારીને પછી સંદેશો કહેવરાવન્ને. (તે જાયછે) કમળા,
ચંદાવતજીને મારી તરફની બહુ ફીકર રહેછે.

કમળા—બાઈસાહેબ, એમજ હોય, જ્યારે, નવાં પરણીને-
લાવ્યાં હોય ને રણસંગ્રામમાં જવાનું થાય ત્યારે વિચાર તો ઉત્પન્ન
થાય એમાં નવાઈ નહીં !

વીરકળા—પણ જેના દીવની ખાતરી હોય તેને વારંવાર ક-
હેવરાવવું શું ?

કમળા—બાઈ, એતો તમારા તરફ પ્રીતિનું આકર્ષણ છે!

સુવર્ણરેખા—(પ્રવેશ કરીને) બાઈસાહેબ, ચંદાવતજીએ ઉત્તર
આપ્યો કે અમ હયાત છતાં તમને યુદ્ધમાં લઈ જઈએ તેમાં શોભા
નહીં ! પણ તમે તમારો ધર્મ પકીરીતે સાચવીને રહે, એમાં ને
ને ફરી કહેવું ન પડે.

વીરકળા—વાહ ! પરમેશ્વર ! ગજબની વાત છે કે આમ ફરી
ફરી શુદ્ધ -હૃદયથી કહેવરાવ્યા છતાં એને મારો ભરોસોજ નથી
આવતો. (દાસીપ્રત્યે) જાહેને કહે કે તમથીજ સ્ત્રીની આસક્તિ છો-
ડાતી નથી અને તમથી રણસંગ્રામ નહીં અને, માટે પાછા ઘેર
આવો. ફરી ફરી કહેવરાવતાં શરમ આવતી નથી (દાસી તે રીતે
બહાર દેવા જાયછે.)

વીરકળા—(તે ગયાપછી), દાસી ચંદાવતજીને આશું થઈ ગયું છે. આવું ચિત્ત વિભ્રમ કેમ જોવામાં આવેછે ! !

કમળા—બાઈસાહેબ, આપ કાલરોજ હજું આબ્યાં અને આ આવું મહાસુંદર સ્વરૂપ છોડીને મોટા યુદ્ધમાં જવું તે પુરૂષને કેમ ન લાગે ?

વીરકળા—વીરપુરૂષને આવે વખતે સ્ત્રીમાં આસક્તિ રાખવાની નથી તથા તેને ગૃહસ્થાશ્રમ યાદ પણ આવતો નથી અને તેમજતાં હું કાંઈ ગમાર નથી કે મને વારંવાર બોધ દેવો પડે !

સુવર્ણરેખા—(પ્રવેશ કરીને) બાઈસાહેબ, મહારાજે કહેવરાવ્યું છે કે હું ઘોડેસ્વાર થઈ સદા ચડી જાઉં છું, પણ તમારે બહુ સાંભળ રાખી તમારો શીયળ ધર્મ સાચવવો, જોજો ! મારાકુળની કીર્તિને કલંક લાવતાં નહીં !

વીરકળા—(એ સાંભળીને ક્રોધમાં) બસ બસ જ્યાં સુધી હું ઘેર હયાત છું ત્યાં સુધી આ ચંદાવતથી લડાઈમાં બીલકુલ પરાક્રમ થવું નથી અને એ જરૂર કુળને કલંક લગાડશે, એનું દીલ અવી-ચ્છીન મારામાંજ લાગી રહ્યું છે તો એનાથી વીરયુદ્ધ બનવું નથી ને રાણાજીને પણ બદો લગાડશે માટે તેનો ઈજાજ હમણાંજ કરું છું કે ફરી ફેરો ન રહે. (દાસી પ્રતિ) દાસી આ એક વસ્તુ હું હમણાંજ આપું છું તે જઈ ચંદાવતજીને આપજે અને કહેજે કે તમારી હાડી રાણીએ તેનો ધર્મ તમારી ભિજોજ મોકલ્યો છે, માટે હવે નિશંક રહી લડજો અને દાસી જો એ તમે તેની પાસે ન લઈ જાઓ તો તમને ખુલ્લહલાના સોગત છે. (દાસીએ એ વસ્તુ શું છે તેનો વિચાર કરેછે એટલામાં હાડી રાણી એકદમ ઉઠી તરવાર લઈ પોતાનું મસ્તક ધડથી જુદુ પાડી દેછે. અને લાંબે હાથે દાસી તરફ ફેંકેછે. બન્ને દાસીએ હાહાકારની સાથે તે લઈ જઈ ચંદાવતજી આગળ રજજી કરેછે તથા બધો વૃત્તાંત શુણાવેછે તે સાંભળી ચંદાવત મહાશૂરના આવેશમાં ધ્રુવકારી નાંખતો સૈન્યને મોખરે ચાલી રાણાની દેવડીએ જઈ ઉભો રહેછે.)

પ્રવેશ ૧૨ મો.

સ્થળ—રૂપનગરમાં એક શેર.

પાત્ર—પુરંધરી.

પુરંધરી—(સ્વગત.) વિમળા હવે પુરી સપડાણી, પણ એ ઘણીજ હુંશીઆર અને લુચ્ચી છે. નેધપૂર છોડી આંહી આવી ને હાલમાં પોતાના મહેલમાં સૌને આવવા મના કરી છે. કોઈને પણ મળતી નથી. તો કાંઈ ગોઠવણમાં હોય એમ જણાય છે. મુંને પણ જનાનામાંથી કઢાવી મૂકી, કે જોયો ખમર પડતી નથી. તો કાંઈ પ્રપંચ કરી, છાનીમાની ભાગી જશે તો પછી કશુંએ નહીં બને. માટે કેશરબા જનમાં સાથે આવે, એવો કંઈ ઉપાય કરવો. અને એ આહી આવે તારે એને પૂરતી રીતે સમજાવવાં કે વિમળાને ઘડીવાર સ્વતંત્ર રહેવા દેશે નહીં. નહીંતર સટકી જશે. એટલે તે એની મેળે બંદોબસ્ત રખાવશે. તારે કેશરબાને આવી હકીકતનો પત્રજ લખું, કે તમે જે સાથે નહીં આવો તો વિમળા કાંઈ ગોઠવણમાં હોય એમ જણાય છે. હાલ રૂપનગરમાં પોતાને ગામ આવી રહી છે તો કદી છાનીમાની ભાગી જશે તો બાદશાહની આ-ખર જશે. વળી હાલમાં હું પણ એની પાસે રહેતી નથી. કે જોયો હું બાતમી દઈ શકું. માટે તમારે જરૂર આહી આવવું. આવી મતલબનો પત્ર લખવો, ચાલ તારે જમને લખી મોકલું (એમ કહીને નીકળી જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૩ મો.

સ્થળ—ઉદેપુર, રાજસિંહની માનો મહેલ.

પાત્ર—વિરમતિ, વસંતિ, રાજસિંહ.

વિરમતી—કેમ ! દાસી, કચેરીમાં શું વર્તમાન ચાલે છે ?

વસંતી—બાઈ સાહેબ ! કચેરીમાં તો કંઈ મંત્રામની વાત

ચાલતી હતી, આપના પુત્ર રાજસિંહ મુગલના જીવને લીધે ઘણા આવેશમાં હતા.

વિરમતી—વસંતી ! જ્યાં સુધી મારો પુત્ર આહાં બેસી રહે છે, અને શત્રુનો સંહાર કરવા જતો નથી. ત્યાં સુધી મારા કુધને એ લગ્ન ઉત્પન્ન કરે છે !

વસંતી—મહારાણા રાજસિંહના જેવા આજ શુરવિર કોણ છે ? વખત આવશે ત્યારે બેસી નહીં રહે. પરંતુ રાજમાતા આપના પુત્ર રણમાં જાય, ત્યારે તમારું માતાનું મન કબૂલ કેમ કરતું હશે ?

વિરમતી—ક્ષત્રિ ધર્માનુસાર નો અમારા પુત્ર યુદ્ધ કર્યા વગર ઘરમાં બેસી રહે, તો એ અમારા પુત્ર નહીં. જેણે શુદ્ધ રજપૂતાણીના પેટમાં નવ માસ વાસ કર્યો છે; તે યુદ્ધથી કેમ ડરે ?

માલીની છંદ.

નહિ નહિ તનુ મારો, યુદ્ધથી જેહ બીધો ;

નહિ નહિ તનુ મારો, પાય પાછોજ દીધો.

નહિ નહિ તનુ મારો, બીર થઈ બોલ ભાખ્યો ;

નહિ નહિ તનુ મારો, શત્રુનો દ્વેષ સાંખ્યો.

વસંતી—ત્યારે બાઈ સાહેબ, એનું પરાક્રમ કેવું હશે ?

વિરમતી—

માલીની છંદ.

તનય નકિજ મારો, પાય પાછો ન દેશે ;

તનય નકિજ મારો, યુદ્ધમાં અગ્ર રહેશે.

તનય નકિજ મારો, પ્રાણ આશા ન આણે ;

તનય નકિજ મારો, વેરીઓ ધા વખાણે.

વસંતી—ત્યારે બાઈ સાહેબ ક્ષત્રી પુત્રિના ઉદરરૂપી વિર ભનિમાં ઉત્પન્ન થએલા શુરવિરો પૃથ્વીમાં કેટલાક થયા હશે !

વિરમતી—દાસી જેને અમે અમારા તન કહીએ, એવા તો ઓડાક થયા છે. સાંભળ !

રાગ કહ્યાણુ.

(સલામ સલામ એ રાહ.)

શુણુ હમારા તન, જે ભરતનાં રતન ;

માતાએ શોભાવી જોણે, રહી રણે મગન. ટેક. શુણ.

ભિન્ન અમારા તન, અર્જુન, કુન્તી તન;

પૃથુરાજ, કર્ણ મુન્ની, રણ થયા પતન. શુણ.

વનરાજ તન, અને રામચંદ્ર તન;

થઈ ગયા પ્રતાપ આગળ, નવ નમ્યા યવન. શુણ.

ઈંદ્રજીત તન, તેવા દ્રોણાચાર્ય તન;

યુદ્ધ વિશે સોંપ્યાં શિશ, ખાઈ કૌરવ અન્ન. શુણ.

એ રીતે એવા પુરુષોને અન્ન વિરમાતાના પુત્રો કહીએછીએ,
ખીંજને નહીં, કે જોણે રણક્ષેત્રમાં પાછો પગ દઈનામ કુખાળ્યું હોય!

રાજ૦—(પ્રવેશ કરીને) માતા પ્રણામ કરુંધું.

વિરમતી—રાજસિંહ, બે વખત દાસી બોલાવા આવી,
તોપણ આબ્યા નહીં, તો દીકરા એવડા શું વિચારમાં હતા !

રાજ૦— રાગ પિલુ ખરવો.

સંદેશો ક્ષત્રી સુતાએ કહાબ્યો, વિચાર તો વાત તેથી ન આબ્યો. ટેક.

જ્ઞેધપૂરથી પત્ર લખ્યોછે, વિપ્ર સંગાયે વેગે પઢાબ્યો. સંદેશો.

એના પિતાએ ડરી મુગલથી, દીક્ષીયકી શાહ વરવા બોલાબ્યો સંદેશો.

યુદ્ધ વનિતાને વિરમાતા, અંકુરથી મુંને એણે તેડાબ્યો. સંદેશો.

નહીં આવો તો હતા થશે લખેછે, આપની આસા શીછે કહાવો સંદેશો

વસંત પંચમીથી વેહુલા આવો, લગનતણો તહાં દિવસ ઠરાબ્યો. સંદેશો.

માતા ! એક ક્ષત્રી પુત્ર અખળાનું રક્ષણ કરવા જવુંછે. તો
એ પ્રસંગથી દિલ્લી શાહની સાથે વેરમાં વધારો થશે એ વિચાર હું
પ્રધાનમંડળની સાથે કરતો હતો.

વિરમતી—પુત્ર એમાં વિચાર શું કરવા જવો હતો ! હું અ-
જાએજ ધાર્જીધું કે, મારો પુત્ર થઈને એક નિરાશ્રીત અખળાનું
રક્ષણ કરવા જવાને ત્રણ કનાક થયાં વિચાર કર્યાં કરેછે ! ! પણ
એમાં તમારો દોષ નથી !

રાજ૦—એમ કેમ બોલોછો માતૃ ?

વિરમતી—પુત્ર ! જ્યારે તમે નાના બાળક હતા, ત્યારે એક વખત પારણામાં સુતા હતા, અને હું પાસે બેઠી હતી. ત્યાં તમને હંધી ગયા જાણી હું નહાવાને ગઈ, તો પાછળથી તમે બહુ રોવા લાગ્યા. ત્યારે હું તુરત નહાઈને પાછી આવી; અને જોઉં છું તો તમને દાસી બેઠી બેઠી પોતાને રતને ધવરાવે છે. અને તમે રોવું છોડી દઈ ધાબ્યા કરો છો. આ જોઈ મને બહુ ગુસ્સો આવ્યો, અને દાસીની પાસેથી તમને લઈને ચક્ર ફેરવી હંધે મસ્તક ઝાલી રાખ્યા. જેથી તે બીજાડીનું દુધ તમારા પેટમાંથી નીકળી ગયું. પછી મેં દાસીને સખા ૪ પકો આપ્યો કે હવેથી કોઈ દિવસ ધવરાવીશ નહીં. મારા મનને આજસુધી એમજ હતું કે તે દુધ તમારા પેટમાંથી તમામ નીકળી ગયું છે. પણ આજ તમને ક્ષત્રિ ધર્મની બાબતમાં બહુજ વિચાર કરતા જોઈ, મને જણાય છે કે એ નિઃશ દુધની અસર તમારામાં થોડી રહી ગઈ હશે. નહીંતર માફ જોણે દુધ પીધું છે એવો જે શુદ્ધ ક્ષત્રિ પુત્ર આવી વાતમાં ઘડી પણ વિચાર કરવા ઉભો રહે ! પણ એ નિઃશ દુધની અસર શેષ રહી છે, તેથી તમે શું કરો !

રાજા—માતૃશ્રી આપના દુધને લગ્નજ ઉત્પન્ન કરીશ, એમ સમજવુંજ નહીં. જ્યાં સુધી ક્ષત્રિનું લોહી મારા અંગમાં પ્રવેશીત છે, જ્યાં સુધી મહત્ત્વ પિતા રામચંદ્રના પરાક્રમ પૃથ્વીપર ગવાય છે, ત્યાં સુધી દુશ્મનના ડરથી કાયર થઈ બેસી રહેવાવાળો નથી. તેમ આપનો પુત્ર ક્ષત્રિના ધર્મને પૂર્ણરીતે જાણે છે. એ નિરસંકેહ સમજજો.

રાગ ખમાચનો દાદરો.

(જલદી લે બાવાજી એ રાહ.)

કેમ કહું એમાં વિજંબ, પડું ક્ષત્રિના ધર્મથી,
 પડું ક્ષત્રિના ધર્મથી, કે રાણાના કૂળ કર્મથી. ટેક.
 પત્ર લખ્યો પ્રેમદાએ, જાણી ક્ષત્રિ તનસહી;
 તે જો સાચો નવ કહું તો, નીરવીર થઈ મહિ. કેમ કહું.
 ધક્કાવાકુ કૂળની કિર્તિ, અગમગે છે શુદ્ધ રહી;
 તેને કલંક કેમ હું લાવું, તનુજ તેમનો હું થઈ. કેમ કહું.

વિરમતિ—પુત્ર! ક્ષત્રિ ધર્મને બ્યારે બરાબર જાણોછો, સારે હજી સુધી સ્થિરતા કરીને કેમ ઉભાછો!

રાગ.

(ક્ષત્રી કલંક કેમ). એ રાહ.

અરે એવું લખ્યું, બ્યારે એહ બાળ, વિલંબ વિર શનિ કરેરે. ટેક.

તારે જયું જીએ, તહાં તતકાળ, વિલંબ.

અરે તૈયાર તું, થાને મારા તન, વિલંબ.

અરે વણસશે ક્ષત્રીનું રતન. વિલંબ.

આતો આબો તુને, ઉત્તમ પ્રસંગ, વિલંબ.

રાખ રણવિશે, તુંતો જઈ રંગ. વિલંબ.

પોચે આહીં તુજ, સમશર હેઠ, વિલંબ.

સાચું સેવ્યું, સારે જાણું માં પેટ. વિલંબ.

એમાં વિચાર ન કર, મારા તન, વિલંબ.

કદી કરશે એ, દેહનું પતન. વિલંબ.

સારે હત્યા લાગશે રાણાને કૂળ, વિલંબ.

કિંતિ પૂર્વજોની મળશે, ધૂળ. વિલંબ.

રાજા—માતૃશ્રી હું આપની આત્મા લેવાજ આબોહું.

વિરમતિ—શાબાશ! વિર પુત્ર તારો જય થશે! આવા માંગલીક અને ક્ષત્રીધર્મ સંરક્ષણના પ્રસંગ હરહમિશ તુંને આવે, એમ હું ઇચ્છુંહું.

રાજા—માતૃશ્રી મુને આપનું વચન હમિશાં સાનુકુળ હોય એમ જગદીશ્વર પાસે માયુંહું.

વિરમતિ—પુત્ર! આપણા પ્રધાન અને એક બે સરદાર્માંથી સાથે લેતા જન્મે એક ચંદાવતજ સાથે હોય તો બસ છે! આહીની કશી ફિકર રાખવી નહીં. પરંતુ આટલું યાદ રાખજો કે એ રાજા પુત્રને લાભ આપલ મારા જો પુત્ર હોતો મુને મોટું બતાવશો નહીં.

રાજા—બહુ સાં માતું.

(જાયછે.)

વિરભતિ—વસંતી ! ચાલ હવે પુજાનો વખત થઈ ગયોછે.
માટે સ્તુતિગ્રંથમાં જાણ્યે. (હોંછે.)

વસંતી—ચાલો માતા. (ચાલીને) આમની તરફ પધારો.

(અંતે જાયછે.)

* અંક ૨ જો સમાપ્ત. *

અંક ૩ જો.

પાત્રજન.

ઐરંગજેબ.....દિલ્લીનો આદલાહ.

વજીર
 કાજી
 ટેપરખાન
 મોવાજીમ
 દિલ્લીરખાન

}ઐરંગજેબના અમીર ઉમરાઓ.

ખાજુકચંદ
 કેવળચંદ
 કૃષ્ણારામ
 કેવળપૂરી
 કપરચંદ
 દયોળદાસ
 બિહારીલાલ

}દિલ્લીની પ્રજા.

કમળા..... કૃષ્ણારામ આદાલતની દિકરી.

રહેમાનખાં
 ઈબ્રાહિમખાં
 કરીમખાં

} .. ઐરંગ જેબની હજુરમાં રહેનારા સિપાઇઓ.

સુતાર
 લુહાર

} ...પરદેશથી દિલ્લીમાં રળવા આવનાર કારીગરો.

વિમળદેવી.....જયવંતસિંહની ભત્રીજી.

જયા
 વિજયા

} ...વિમળદેવીની દાસીઓ.

કાન્તા.....વિમળદેવીની સખી.

લવિંગી.....વિમળદેવીની માની દાસી.

રાજસિંહ.....ઉદેપૂરનો તખ્તનશીન રાણો.

દયાળશાહરાણાનો પ્રધાન.

ચંદ્રસેન
 વેરીસિંહ

}રાણાના સામંત.

કુશરખાઆરંગ જોબની હુરમ અને વિમળદેવીની
મોટી બેન.

કનીઝકે.....કેશરબાની દાસી.

પુરંધરીભીલની ડોકરી.

અને પાળ..... વિમળદેવી ઉપર આશક થનાર ભીલનો
સરદાર.

બીજલ...અત્રેપાલનો સંગી.

વિદ્યુત, જાસુસ, સિપાઈ, ચોપદાર વિગેરે.

- ५० -

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થલ—દિલ્હીમાં બાદશાહની કચેરી.

પાત્ર—ઐરંગઝેબ, વજીર, કાજી, દેબરખાન,
મોવાજીમ, દીક્ષીરખાન.

(બાદશાહ તખ્ત ઉપર બેઠેલ છે. આસપાસ અમીર ઉમરાઓ બેઠેલા છે.)

ઓપદાર—જહાંપનાંહ, બંદેનીવાજ, ગરીબપરવર, દસ્તગીર દરમાન ગાન, સખાવતે હાતમ, અદાલતે નોશિરવાન, કર્મ હનાયત, તખ્તનિશિન, શિતારે બુલંદ, હાલ અજકુંનીદિ, નિગાહ રખો મહેરખાન.

વજીર—(પ્રવેશ કરીને) એ, રૈયતકે પરવશ કરને હારા, યહ વઝીર ન્યાજમંદ દસ્ત બસ્તે આપકી તવઝા બજતાહે.

ઓપદાર—નેક બત્તીકા જહાજ એાર હજુર રચાસતકા શી-તારા, એાર દાનશમંદીકા ગોહર, એાર હજુરકે કદમ બોસ્તકા બા-હસ્તગાર વજીર નીમકહલાલકી સલામપે નિગાહ રખીએ મહેરખાન.

કાજી—(પ્રવેશ કરીને.) ખુદાવિંદ સાહેબ યહ કાજી આપકું બઆદાબ સલામ કરતાહે.

ઓપદાર—હજુરકે દામન દોલત એાર અકબાલકું એાર ખે-રીયત, એાર બિનઆફતી ચાહનેહારા કાજીસાહેબકી સલામપે નિગાહ રખીએ મહેરખાન. (બેઠા પછી.)

ઐરંગઝેબ—કયું વજીર! જોધપુરકે જશવતસિંહ એાર અં-બરકે જતસિંહ યહદો તોબરાબર અપને પંઝેમેંહે, અમ એક મેવા-ડકા રાણા રાજસિંહ રહાહે. ઉસ્કુ તાબે કરના બાકીહે. વોબી થોડા રોજમેં લાચાર હો જાયગા.

વજીર—જહાંપનાંહ! મુગલ આફતાબકી સામને આખીર તલકે ટફર સેનેહારા કોતહે ?

દેબરખાન—અકબરશાહકી સામને રાણા પ્રતાપને બહોત અઝી ટફર લીધી.

ઔરંગઝેબ—ઐસી તાકાત રાણા રાજસિંહમે નહીં હે.

કાજી—હા ! આવિંદ !

ઔરંગઝેબ—ક્યું ! કાજી અપની સક્તનતમે અબ કાફર લોક હિંદુ કીતને રહે હે.

કાજી—ખુદાવિંદ બહોત થોરે રહેહે, ખુદા તાલાકી ફજલસ ઇસલામકી જીલ્લતમે સબ આ ગયેહે.

ઔરંગઝેબ—જીઆ ખેરાકા હુકમ સબ પ્રાંતુમે બિજદીયા હે કે બાકીહે ?

કાજી—હરકી તો ઉપજબી તીજેરીમેં દાખલ હોગઈનામદાર !

ઔરંગઝેબ—ક્યું દિલ્હીરખાન મહમદ નબીકે કલ્મેકી રાહપે અબ આદમીકેમે ચલતેહે.

દિલ્હીરખાન—નામદાર ! હરહમેશ દશહજર હિંદુકું સુન્નત હોતી હે. ક્યું કાજી સાહેબ ?

કાજી—હા ! આવિંદ કાફરકું સુન્નત હોતીહે વો બહોત અચ્છીઆતહે.

વિદુષક—(પ્રવેશ કરીને.) ખુદાવિંદ એક ફરીયાદહે ?

ઔરંગઝેબ—ક્યા હે ?

વિદુષક—સાહેબ ! આપણે ત્યાં ઘણુંજ અંધારું ચાલે છે. નહીંતર વજીર અને કાજીસાહેબ સરકારી માલ વોળે દિવસે કેમ પચાવી પાડે ?

ઔરંગઝેબ—કોનસા માલ લે જતેહે ? બરાબરે માલુમહે ? તિલાશ કીયાહે, નહીંતો વો આબરકા જવાબ માંગેગે.

વિદુષક—આવિંદ બરાબરે તિલાશ કરે મુદામાલ સહિત પકડ કરે આપાહું.

ઔરંગઝેબ—અચ્છા તબ બોલ ?

વિદુષક—સાહેબ ભામના ઇન્જરામાંથી લાંચ ખાઈ જાય છે, જનાવરનાં પુંછડાંની ઉપજ સરકારમાં જમા થતી નથી. અને કાજી સાહેબ તથા વજીર સાહેબ પરબારી પચાવી પાડેછે. આ ઘોડાના પુંછડાંના વાળનું દોરડું વજીર સાબના ઘરમાંથી અને અચ્ચરનુંકાજી

સાહેબની ડેવીએથી હાથ લાગ્યુંછે, તપાસ કરો ! અને પુંજીઓ કાલ ફરીયાદી પણ આઓ હતો.

કાજી—(ગુસ્સે થઈને.) કમળત હમ ક્યા કરે ઉસ્મેં, વો ઉપજ અર્ચકા તપાસ કરને વાલેકા કામહે.

વિદુષક—લીઓ ! આ કાજી સાહેબ તો છૂટી પડ્યા. અને નાખ્યું પાધું રેવન્યુ કમિશ્નરને માથે.

ઔરંગઝેબ—ક્યું વજીર રાખ દફતરમેં હીજરીસન દાખલહોગયા?

વજીર—હાં ! નામદાર સૌર વર્ષ અંધ કીવાહે, ઔર હીજરી સન દાખલ હો ગયાહે.

ઔરંગઝેબ—ક્યું મોવાજીમ ! શતનરામી લોકકી ક્યા હકીકતહે?

મોવાજીમ—ખુદાવિંદ ! નારનોલ ગાર્જમેં ઉભે અંડ બહોત મચાયા થા. મગર આખીર વો કમ કૌવત હો ગયેહે. અબ ફક્ત એક રાણા રાજસિંહકી મગરરી ચલતી હે.

ઔરંગઝેબ—સારે રજપૂતકું મારકે નાખુદ કરંગા, તબ બૈકુંગા. ઉસ અવલ નહીં. ઉસે બડે જયસિંહ, ઔર જયવતસિંહ જેસે તો લાચાર હો ગયે હે, અબ રાણા ક્યા મગરરી કરતા હે. ઉસ્કું જરે કરનેમેં અબ થોરી દર હે.

વજીર—નામદાર અકબર શાહકી રીતી બિલકૂલ છોડની નાં ચઇએ, દો આદમીસે દોસ્તી રખનાં, ઔર દોસે ફુશ્મનાઈ રખનાં.

ઔરંગઝેબ—કાફર લોકસેં ક્યા તુમ દોસ્તીકી ખાત કરતે હો ! અકબર શાહને બડી ભૂલ કીહે, કે કાફર હિંદુકું મદદ દેકે ઇસલામી પંથકું સંતોજ નહીં કીયા. ઇસ ખાતમેં તુમારી દાનશમંદી મેં બિલકૂલ પસંદ નહીં કરતા.

ટૈયરખાંન—ખુદાવિંદ શિવાજી બહોત જોરપર આયા હે. કો-કણ પ્રાંત ઉભે કબજ કર લીયા હે.

ઔરંગઝેબ—ઉસ્કા નાશ કરનેકી તદખીર હોતીહે, વો મરેહા લોકને બહોત તકલીફ દીહે.

દિલ્લીરખાંન—હાં! સાલા પરવતકા ચુઆ ! સામને આકર તો કબી લડતાજ નહીં. બડા લુચ્ચા હે.

વિદુષક—કાફરમાંથીએ કોષક કોષક તકલીફ આપનારા ની-કજે, એનું કાંઈ નહીં.

કાજી—તે બીચમ્મે ગડબડ ક્યું કરતા હે? તે કાફર હે કે મુસલમીન !

વિદુષક—કાજી સાહેબ ! મેંતો દોનું હું, (શરીરપર બતાવીને) કમર તલક હિંદુ યોર સુરવાલસે મુસલમીન !

વજીર—દેખો નામદાર કેસા લુચ્ચા હે ! બોલતા હે કે મેં બોળા હું.

વિદુષક—એમ ન કહું તો ઘોડાના દાબડા નીચે માથુંએ ચ-ગદાઈ જાય.

ટૅબરખાંન—આવિંદ યહ મકરંદકું ઈસલામકા પાની પાયાહે, મગર સુનત આકી હે.

વિદુષક—(સ્વગત.) વોય બાપલીઆ. ભાગો છ મહિનાનો આટલો, માર્યા જશું. ક્યાં ભોગ લાગ્યા હતા કે સુનતની વાત કાઢી. (આસન) આવિંદ ! મનેતો કેદીનીએ સુનત યઈ ગઈછે; ઈરાનથી હુમાયુ દાદો મારા જીવરગને તેડતા આવ્યા તે દીની.

સિપાઈ—(પ્રવેશ કરીને) નામદાર મેવાડસે કાગજ લેકે જા-મુસ આયા હે.

વજીર—અંદર આને દો.

સિપાઈ—હુકમ. (જાય છે.)

જામુસ—(પ્રવેશ કરી સલામ ભર્યા પછી) વે કાગજ રાણાજીને દીઓ વે (કાગજ આપે છે.)

વજીર—લાઓ !

ઔરંગઝેબ—ક્યું વજીર દેખો, રાણાને કાગજ બેજા હે, અબ લાચાર હો ગયા હે, અબ રહેમ મંગતા હોગા.

વજીર—કાગજ ખાંચે, ફિર ક્યા મકસદ હે ! વો દરિયાફત કરે. (ઔરંગઝેબ અને વજીર કાગળ તપાસી જુએછે.)

વિદુષક—હાકોર નામ થું ? કાગળ કોના તરફથી લાવ્યા છો.

જાસુસ—બાપજી માંકો નામ પેથીઆ ? મેવાડરા મહારાજને શાહરો કાગળ દીઆવે.

વિદુષક—તારે આ તરવારડી બાંધીને આવ્યા છો તે કોઈ આંચકી લીએ તો ?

જાસુસ—કુંભુ ! માંકી પેથીઆરી તલવાર ! રજપૂતરી તલવાર ! યારી માંકો કૂતો મારાં, આણુરી તરવારરે હથ લગે જકો અસો માધરો પૂત વે કુંભુ ?

વિદુષક—આવી બડાઈ મારોછો, તારે કહોતો પારખાં દેખાડું.

જાસુસ—થારે અભિમાન આયો વે, દેખ ! મું રજપૂતરો ખેટો વે, આણુઆતરો અતબારે તું દીખ. પણ થું કુંભુવે ?

વિદુષક—મુંતો શાહરો મકરંદ હજુરી છાં.

વજીર—મકરંદ અબ ચૂપ રે ! (જાસુસ પ્રત્યે.) તુંમ જાકે મૂકામ કરો. આર દુપેરું જવાબ મિલગા.

જાસુસ—બહોત અચ્છા.

(જાય છે.)

વજીર—મુનીએ સાહેબ !

ઐરંગજેબ—બાંચો, બહોત લીઆહે.

વજીર—(વાંચેછે.) દિલીકિ તખ્તનશિન, દસ્તગીર, દરમાંદગાન, નામદાર શાહ ઐરંગજેબ કી જીનાબમે ઉદેપૂરસે લીખને હારા રા-જસિંહકી કુરનસ નિગાહમે લીજીએ. શાહકું રોશન હોવે કે મેં મુગલ બાદશાહીકી સત્તા સરહદસે અબ અલગ હવાહું. લકીન એક રા-જકે ખેરખાહ દાખલ વાજખી હુકમ અમલ કરને તૈયારહું. યહ ફિદ્વર્કિ સામને દગે ફટકે કરનેમે આપને બહોત પૈસા ખર્ચ કીયા હે, આર આપકે ખજીનેત્તર કરનેકે સખખસે નયે નયે કર, વ ખેરા, આપને આપકી રૈયતપર દાખલ કીયાહે. એસા અખબાર મુઝ મિલાહે, આપકે બુજરગ, જલાલુદ્દીન, અકબર, જો અબ બેહસ્ત નશિનહે, ઉન્ને બાવન બરસ તલક મુગલબાદશાહી નેક ઇનસાફી આર સલાહ શાન્તીસે ચલાઇહે, ઉરફી રૈયત હિંદુ વ મુસલમાનીન, ખ્રીસ્તી વ ઇસરાઇલિ, સખપર જોને એક સરખી રહેમ નજર, આર સખી દિલ રખાયા. જીરુકે લીયે જોનકી નેકીકી તારીફી સારે

હિંદુસ્તાનમાં હોતીહે, આર હમ ક્ષત્રિભી ઉસ્કું જગતગુરુ કહતેહે. મહમદ, નુરઉલદીન, જહાંગીર, વ શહાજહાંગીની ઐસીજ તારીફી હોતીહે. લકીનઆપકી કારકિર્દીમાં ધર્મકી અનુનક લીયે, બહોત મુલક આપસે છોટ પડ ગયેહે, રાજમાં લૂંટફાટ વ અંધેર ચલ રહી હે. તુમારી રૈયત તુમારે પાળી નીચે દબકે મર ગઈ હે, મુલક સખ કંગાલ વ વેરાન, રાજકે ઉમરાવ સખ ખેહાલ, ખેહોશ હો ગયેહે, બેપારી લોગ તરફસે જીલ્મકી દાદ ફરીયાદ જારીહે, સખ હિંદુ એકેકે હોકર યહ જીલ્મકે આગે મરનાં બેહેતર કરકે લડનેકું તૈયાર હોકે તક શોધતેહે, તુમારા માન મર્ચ્યા તુંમનેઈ ગુમાયાહે; સારા હિંદુસ્તાનમાં અખ ઐસી બાત ચલ રહી હે કે દિલીકે બાદશાહ સારે હિંદુ ઉસ્મે બમન, જોગી, બેરાગી, વ સન્યાસી, પરબી જજીયા બેરા નંખતાહે, ઇસ્કે લીયે અકબરકે બંશજોકી આબર તુંમ ગુમાતેહો, જો તુંમકું મુસલમીનમાં કુરાન, હિંદુમાં બેદ, ખ્રીસ્તીમાં બૈબલપર, આકીન હોવે તો દિલમાં સમજનાં કે ખુદા સખ આદમ જાતકાહે, એકમુસલમીનકાઈ નહીં હે, ખુદાકું મૂર્તિ પુજક આર મુસલમીન દોનું સમાનહે, આદમ કે જૂદે જૂદે રંગ વો ખુદાકી બનાવટહે, આર સખ ઇનશાનકું હૈયાતી વોઈજ બક્ષીસ કરતાહે. મસ્જીદમાં મુલ્લાં ઉસ્કું પુકારતેહે, હિંદુકે દેવલમાં ઉસ્કાઈ ઇંદ બજતાહે, ધર્મકી અનુસે મગર હોકર ફુસરેકું સતાનાં વો જગતકર્તાકી મરજીસે બિરહહે, ક્યું કે અપને જબ કોઈ તસખીર બિગાડતે હે, તખ ઉસ્કે બનાને હારા ચિતારા અપનેપર નાખુશ હોતાહે, તુંમજો જજીઆ બેરા અખ નંખને મંગતેહો, વો ન્યાયસે બિલકૂલ બિરહહે, આર સારે હિંદુસ્તાનકે સ્થાપિત ધારાકું વો તોડને હારાહે, તોભી જબ તુમારી નિદાન બેરા લેનેકી મરજીહે, તખ પહેલસે રાજ રામસિંહ, આર મેં રાજસિંહકે પાસસે વસુલ કરનાં આહીએ. કે કીસ્તરહસે ઉસ્કા દામ વસુલ હોતાહે ?? મગર એસે ચેટી વ મંખીકું પીડનેસે ક્યા હે ! ઇસે મુગલબાદશાહીકું નામોશી લગતીહે; આર ઐસી ન્યાયકી પ્રસિદ્ધ બાતમાં આપકે વજીર આર ઉમરાવલોગને આપકું અચ્છી સલાહ નહીં દીહે, વો બડી હેરત હોનેકી બાતહે.

કાજી—દેખો સાચ ! અપનેકું શીખ દેતાહે, અપને ક્યા કુચ્છ બીન સમજસે બેરા લેતેહે ? કુરાનકી રાહસે લેતેહે. ઉરકું ક્યા માલુમ ! ખુદાકું હિંદુ વ મુસલમાનીન સમાનહેજ નહીં. વો કાફર ક્યા કામકે હે ! અપને દીનમે ફરમાયાહે કે ઇસલામી ધર્મ માનને હારા-જે હેઉલે મૂર્તિ પુજકકું કતલ કરનાં, યાતો અપના ધર્મ કબૂલ કરા-નાં. એસા હજરત પેગંબર સાહેબ ખુદને કીયાહે, એાર ઉસ પીછે, ઇમામ હનાફિ એસા ફરમાયાહે કે ઉરકું મારનેકે બદલ જ-જીઆ બેરા લેનાં. એાર વો બસુલ કરનેમે હતની સક્તી કરની કે મોતકી સજાકું પહુંચ જાવે, ઉસ્મે હરકત નહીં હે. એાર ઉસ માફીક આગેબી અલાહદીન બાદશાહનેબી યહ કરે લેનાં શીર કીયાથા. એાર આપ અબ લેતેહો, ઉસ્મે ક્યા ખિરદ કરતે હો, એાર રાણા મગરૂરીસે લીખતાહે, ઉરકું અચ્છી નશીયત દેનાં ચહએ.

વિદુષક—વાહ ! બાઈ, વાહ ! માએ બલે જણ્યા.

કહો.

જનુની જણુતો, હરી ભગત, કાં દાતા કાં શૂર;

નહીં તો રહીઆ વાંઝણી, મત ગુમાવે નૂર.

એરંગજેબ—વઝીર ! રાણા બહોત મગરૂર હો ગયાહે. મેરેકું બહોત શિખ દેતાહે. એાર એસે બે પરવાઈસે કાગજ લીખકે ભેજતાહે. કમઅજ રજપૂતકે મગજમે બહોત પવન આયાહે. એાર તૈમુરકે બંશવાલેકા માન અબ વો નાખુદ કરનેકું મંગતાહે. ઉસ નાદાન મેરા પંઝા દેખે અવલ ગુપચૂપ નહીં બેડેગા. ઇસ કાગજકા જવાબ લીખકે ભેજદો. કે તુમારી સલાહ ઇસ બાતમે હમ ખિલ-કૂલ કબૂલ નહીં રખતે, તુંમે એાર રાજા રામસિંહ, દોનું અપને રાજકી રૈયતકા બેરા એકઠા કર રમજાન અવલ ભેજ દેનાં. જે ઇસ્મે કુચ્છબી દર હોગી તો તુમારા રાજ જામકર, સો વસૂલ કરનેમે આયગા. વો બિંત અંદેશે યાદ રખનાં. એસી મતલબકા કાગજ વો પેગા મકે સાથ અબિ ભેજદો.

વજીર—બહોત અચ્છા ખુદાવિંદ, લીખકે તૈયાર કર સહિ સીકા કે બાસ્તે દુપેરકું આપકે કદમમે હાજર કરુંગા.

ઔરંગઝેમ—અમમે જનાનખાનામે જાતાહું.

વજીર—પધારીએ સરકાર. (જાયછે.)

ઓપદાર—આસ્તે કદમ, મુલાકાતસે કદમ, આજુસે, બા-
જુસે નિગાહ રખો મહેરબાન.

(કચેરી બરખાસ્ત થાયછે.)

પ્રવેશ ૨ નો.

સ્થળ—દિલ્લીમાં મોટો રસ્તો.

પાત્ર—માલુકચંદ, કેવળચંદ, રહેમાનખાં, ઈશ્વાહીમખાં, ક-
મળા, કુંબુજારામ, કેવલપુરી, વિદુષક, કરીમખાં, કપુરચંદ,
દયાળદાસ, સુતાર, લુહાર, બિહારીલાલ.

માલુકચંદ—(કેવળચંદ આગળ ચાલ્યો જાય છે તેને.) કેવ-
ળચંદ ખડા ! ખડા રહે કીધર જાતા હે ?

કેવળચંદ—પાર પે રસ્તેપર ખડા રહેનેમે કાયદા નહીં હે.
ક્યુંકે કીતેક મુગલ પીછે ચલે આતે હે, તો કુચ્છ નહીંને કુચ્છ
હરકત કરેગે.

માલુકચંદ—અમ ક્યા કરેગે, ચાહકે જુલમ આગે કુચ્છ
સુજ પડતી નાહીં.

કેવળચંદ—માનિકચંદ ! દીલ્લી છોડકે ભગ જનાં બિના દુસરા
હલાજ માલુમ નહીં હોતા.

માલુકચંદ—કલ ધરમશાકા નિરમજકે પાસ ચંદની ચોકમે
પરમાટી ઉકવા કર ઉચ્છુ ધક્રે મારકે લે ગયે.

કેવળચંદ—ખડા જુલમ હો રહાહે. ત્રાહી ત્રાહી સમ પુકારતે
હે, હિંદુકાતો નિકંદન કરનેકું ચહ તુરક પૈદા હુવાહે.

માલુકચંદ—જજીઆ બેરાકા દામ ગરીબ લોક દે સકતે નહીં.
આર વિધવા આરતકે ઘર જામ હોતે હે, દેખા નહીં જાતા, આર
સુના બી નહીં જાતા. અમ હધર રહેનેકા ધર્મ નહીં હે.

કેવળચંદ—માનિકચંદ ! કલ દો હજાર અશરફી કાજીસાબકું

દી, તબ અપના કરમચંદ સુનતમેસે બચા. નહીંતો અપરમે આ ગયા થા.

વિકુષક—(રસ્તે ચાલતાં આ બંને જાણુને વાત કરતાં સાંભળીને) અરે ! સચોડી બ્રહ્મપોળો ઉજડ થઈ ગઈ છે. અને તપાના મોહોલા ખાલી થઈ ગયા. કાકા ! તમે હવે નામના નગર શેક, અને તાણું મુગલની તિજુરીમાં દાખલ થઈ ગયાં.

માણુકચંદ—ભધ્યા ! મેંતો અબ અફીમ ધુંટકર પી જાઈગા. યહ તુરક મુસલિકા ત્રાસ અપનેસે દેખા નહીં જતા.

રહેમાનખાં—(એક બ્રાહ્મણીને ઉપાડી છે. અને પ્રવેશ કરે છે.) ઈબ્રાહીમખાં ! સાલે વો બ્રેદકું મારકે નીકાલ દો, વો પીછે પીછે ક્યું ચલા આતા હે.

ઈબ્રાહીમખાં—હાં ! સાલેકું નીકાલ દેતાહું. યહ રંડીકું બરાબર પકડીયો. પાઈસે લાતાં મારતી હે.

કમળા—મારું કોઈ રક્ષણ કરો ! રક્ષણ કરો ! આ ફુટ મુસલાઓ મારું શિયળ બંગ કરવાને મુને બલાત્કારથી લઈ જાય છે. અરે ! હું બ્રાહ્મણની પુત્રિને આ ફુટ તરકડાઓ વટલાવવા લઈ જાય છે. કોઈ ધાઓરે ! કોઈ ધાઓ ! મારા પિતાના ક્યાં ભોગ લાગ્યા હતા, કે ગુજરાત છોડી અહીં વસ્યા. ! હાય હાયરે ! હિંદુઓ ઉપર આ શો જુલમ. !

ઈબ્રાહીમ—સાત્રી ! હાય ! હાય ! ક્યા કરતી હે. યે બે હસ્તકી પરી જેસા તેરા ગુલબદન, વો ક્યા કાફરકે બારતે ખુદાને બનાયાહે ? વોતો મુગલકે જ્વાનિમે રખતેકે બારતે બક્ષીસ કીયાહે. અરે ! આ નાંજની ચૂપ રહે. નહીંતો માર આયગી. એક દરેતો તેરેકું બિઠેલાઈ ! ફિર ક્યા ગડબડ કરતીહે. લે ! ફિર બિઠલાતેહે. (એના મોઢામાં ધુંકે છે.)

કેવળચંદ—માનકચંદ ! જો મેં તેરેકું કહતાથા કે કિતેક મુગલ પીછાડી આતે હે. ઉને રસ્તેમે યહ જુલમ કીયા. આજ કાલ હિંદુકી ખુબસુરત આરત એસે જાહીર રસ્તેમે નીકલતીહે, ઉસ્કી એસી હાલત હોતીહે. ક્યા કરનાં જહાં બાદશાહ જુલમી વહાં ઉસ્કે નૌકર

આકરે, કાવકે બારે જુલમ ન ગુજારે. હિંદુકુંતો વો ગુલામ માફીક
ગીનતે હે.

કબજારામ—હાય ! હાય ! બાપરે જુલમ ! જુલમ ! આવો
જુલમ સહન નથી થાતો. પુત્રિ ! મારો કાંઈ ઈલાજ રહ્યો નથી.
તને એ તુરકડા મ્લેચ્છનું પાણી પાઈ વટલાવશે. હવે તારું મોઢું
હું પાછું જોવા નહીં પામું.

ઈશ્વાહીમખાં—(કબજારામને વાંસે આવતો જોઈને.) સાલા !
ફીર પીછા આપા ! (કોરડો મારે છે.) ચલા જા ! પીછા. અમ વો
તેરેકું નહીં મીલેગી કાફર ! (એટલું બોલી ચાલવા માંડે છે.)

કમળા—પિતા ! હવે તમે વાંસે નહીં આવો. નહીંતર આ
આ નમ્મરીઓ તમને મારી નાંખશે. ! મારા કિસ્મતમાં જે હતું તે
થયું હવે હું કદી જીવવાની નથી. અને આ જમડાઓની મુરોહ
હાંસલ થવાની નથી. થોડા વખતમાંજ પ્રાણ ત્યાગ કરીશ.

રહેતાનખાં—સાલી જ નિકાલેગી ! તો હમારે ક્યા હે ! હમ-
તો ફેક દેવગે. આર ફસરીકું ઉડા લેગે. મગર તેરેકુંબી એક વકત
મજેદારી ફીવા બિના છોડને હારે નહીં હે. (એમ કહી ચાલ્યા જાય છે.)

માણેકચંદ—હાય ! હાય ! એ કબજારામ બ્રાહ્મણપે ક્યા
જુલમ. !

કેવળચંદ—અમી લે ગયે વો ઉભડી બેટી ?

વિદુષક—હાય ! હાય ! આ બિચારા અજ્ઞાની ગાવડી ઉપર
આવો ગજબ. !

કબજારામ—અરે ! ભગવાન. જો પાછળ જાઈશું તો, એ
મુને મારે છે. તારે શું કરે ! (વિચાર કરીને) ચાલ પાછળતો જાઈ.
જે થવાનું હશે તે થાશે. (ચાલવા માંડે છે.)

વિદુષક—કાકા ! ઉભા રહો આ કેમ થયું. ?

કબજારામ—ભાઈ મારી પુત્રિને એને સાસરે તેડી જતા
હતા, ત્યાં વચમાં ચાર ફિરસ્તા ઐરંગઝેબતા મળ્યા, એણે બ-
ળાત્કારથી ઉપાડી લીધી. આ મારો હાથ મરડી નાંખ્યો. હવે હું
શું કરે ! મારા ધોળામાં ધુળ નાંખી.

માણેકચંદ—કીસકાબી ધર્મ રહેવે વેસા નહીં હે.

વિદુષક—કાકા ! વહુ દીકરી ઘરમાં રૂપાળી હોય ! ઇએ દુઃખ હો. !

કૃષ્ણારામ—ભાઈ એટલા માટે કાંઈ ઝેર દેવાય છે ?

વિદુષક—ઝેરતો કાંઈ ન દેવાય, આતો હુતારથની વાત કહું છું !

માણેકચંદ—બાપુ ! રાજકી નીતિ જો હરામ હોતી, તખ સખ આતકા દુઃખ હોતા હે.

વિદુષક—હા ! માઈ હાઈ ! પૈસા ઘરમાં હોય તો પણ દુઃખ ઘર ખોરડાં સારાં હોય તો પણ દુઃખ. નમતા ભજતા ન રહીએ તો પણ દુઃખ, ને છેવટ આવા તુરકના રાજમાં તો હિંદુને ઘેર જન્મ્યા તો પણ દુઃખ !

કૃષ્ણારામ—કસાઈ આગળ ગાય ! પછી ધર્મની ક્યાં વાત કરવી. હવે હું જાણું છું ભાઈ. (જાયછે.)

કેવલપૂરી—(પ્રવેશ કરીને.) શુભ ! તુમારી સોગન ! ક્યા જુલમકી આત કરે. મહાદેવજીકા ઘંટ થા, સોભી ખેચ દીયા, પીતલકી એક ચલમ થી વોભી ખેચ ડાલી, તોભી જજીઆ ખેરાકા દામ પૂરા નહીં હવા. ક્યું કે ઘરમે પાંચ આદમીહે.

વિદુષક—પાંચ અઢીયું સાડાબાર, સાડાબાર અશરફી તો કે-વળપૂરીનો બાપે કમાણો નહીં હોય !

માણેકચંદ—ગજબ હે ! એસે જોગી, સત્યાસી, ઓર અતી-તપરભી જજીઆ ખેરા નખા હે.

સુતાર—(પ્રવેશ કરેછે.) જમાદાર ! તમે ધકા શામાટે મારો છો. હું ચાલ્યો આવું છું ને.

કશેનખાં—(પ્રવેશ કરીને) ચલ ! સાલા, તાકીદસે ચલ.

સુતાર—મહિના દિવસ થયાં પેઠ કરાવેછે. પણ એકે દિવસ પેટીજે મળતું નથી. બીજે ક્યાંય કામ કરવા જવા દેતા નથી. સારે આવું શું ! તેમ મારે ગામ પણ પાછો જવા દેતા નથી. અને આ-હીં કોઈ ઓળખતું નથી કે કોઈ ધોરે. ક્યાં દેવ રહો તો જો આ ગામમાં કમાવા આવ્યા.

લુહાર—(પ્રવેશ કરીને) કોણ દાદ ફરીવાદ સાંભળેછે, લોહું જાણે, ને લુહાર જાણે.

કરીમખાં—સાહે ! એસે પુકારનેસે કોન તુમારા બાવા છુ-
ડાયગા ! (ધંકે મારી લઈ જાય છે.)

કપુરચંદ—(પ્રવેશ કરીને) જીલમ ! તોખાં જીલમ. માનેકચંદ
શેઠ આજ દય હજાર હિંદુકું સુતન હઈ, ખિસ હજારને ઉસ બા-
તમે હજાર કી ઉમ્કું માર ડાલે. ચોપન હજાર દિલ્લી છોડે બગ
ગયે. એાર ઇકકીસ હજારકું પકડ કર ગિઝની ગુલામ કરકે ખિચનેકું
લે ગયે.

કેવળચંદ—કલ દો હજાર હિંદુકે દેવલ તોડ ડાલા. જે ફરી-
યાદ કરનેકું ગયે, ઉમ્કું ઘોડેકે પાઝે નીચે દબાકે માર ડાલે.

માણેડચંદ—એસા ફુટ હે, તમ મરતા કયું નહીં ?

વિદુષક—ઈ ન બોલો ! અલાઉદ્દીન ખુન્ની ને મહમદ ગી-
ઝનવી કાંઈ નાનપણમાં મરી ગયા નહોતા મોટે આ ઐરંગઝેબ
ને સોમાં કમ થાય તેટલાં ખરાં. બુજ્જરગ તૈમુરઝંગે પણ કબર મોડી
દીઠી હતી !

માણેડચંદ—ઉસ પરમે એસા નહી સમજનાં કે ખૂરા કરને
હારાકા આખીર ખૂરા નહીં હોતા.

વિદુષક—રંગછે, શેઠ રંગછે. બુડુંતો થાય પણ તે દી કાકોતો
સ્વર્ગમાં બેઠા હોયતાં ! હુંએ સેવામાં પહોંચી ગયોહું. પછી વાંસે
જેનારો કાણ. !

કેવલપુરી—ઉમ્કા પટંતરા એસા હે કે ખુદ મહાદેવજીને
પારવતીસે કહાહે કે:--

શ્લોક.

प्रजापीडनसंतापात्, समूहभूतोद्भूताशनः

राज्ञःश्रीयःकूलःप्राणान्, विदग्ध्वाविनश्यतिः

પ્રજાકે પીડન સંતાપસે જે અગ્નિ ઉત્પન્ન હોતા હે, સો રા-
જાકે લછમી, કૂલ, એાર આખીર પ્રાણકા નાશ કરકે શાન્ત હો
જાતી હે. અખ, લછમી એાર કૂલકા નાશ હોતા જાતા હે. આ-
ખીરમે ઉમ્કા પ્રાણકા નાશ હોયગા.

દયાળદાસ—(પ્રવેશ કરીને) અખ કીસકે વહાં જાનાં ?

વિદુષક—આવો દયાળદાસ આમ બેબાકળા કેણીકોર ?

દયાળદાસ—સાલી લુચ્ચી ક્ષાતમાકી હરામી ! કહતી હે કે દયાળદાસને મેરી ઈજત લી.

વિદુષક—હાય ! હાય ! ગત્ય થવા માંડ્યો. દયાળદાસ જેવા પૈમ્ય ઈ રાંડ ક્ષાતમાના સામુંએ જીએ !

દયાળદાસ—ક્યા ખાત કરનાં માનેકચંદશા યહ કુરિયાદીમેતો મેં પાપમાલ હો ગયા હું. દશ હજારકી હવેલી થી, વો ગિરો છોડી, તખ કાજીકું રશવત્, કોટવાલકું રશવત્, ઓર ટૈબરખાંકુ રશવત્ દી, તોભી છૂટકારા નહીં હુવા. અખ વો ખોલતે હે કે બાદશાહકી ર-અર લે જાયેગે.

વિદુષક—હાય ! હાય ! જીલમ થયો. ત્યાંતો એ પોતે કોરડો લધને ઉતરી પડશે. દયાળદાસનાં ત્યાં સોય વરસ પૂરાં. ને મુસલમાન કૃપા પછીતો ડોડીમાં પેસવા દેશે.

દયાળદાસ—અખતો મરનેકા નિશ્ચય કીયા હે, શામ અવલ યહ દુનિયાં છોડુંગા.

માણેકચંદ—દયાળદાસ ! એસા નહીં કરનાં દો હજાર લ જાએ મગર કુચ્છ ઈલાજ કરનાં.

દયાળદાસ—મામુદખાં કહતા હે કે તિન હજારસે તુમારી ખાત ડોડા દર્જીગા.

માણેકચંદ—તખ એક હજાર દુસરેકી પાસેસે લેલેનાં. મગર આત્મઘાત નહીં કરનાં.

ખિહારીલાલ--(પ્રવેશ કરેછે) હા ! દૈવ ! અખ કિસ્તરહસે છૂટનાં.

માણેકચંદ—ખિહારીલાલ ! કિસ્તરક જાતે હો ?

ખિહારીલાલ—જૈયા ! જીજીઆખેરા સખ ખસુલ કરકે દીયા. તો બી વો કુતુખખાંકી બદદયાનત હુઈ હે કે તેરી લડકીકી સાદી મેરેસ કબૂલ કરે, નહીંતો ખિહારી કીતનેક હિંદુમે જીજીઆખેરા ખસુલ નહીં કરતાહે; એસા બાદશાહકું રોચન કરકે ગરદન મરવા-ર્જીગા. હસ ખાસ્તે યહ દશહજાર અચરકી લેકે વજીરકે વહાં જાતાહું. જો કુચ્છ છૂટકારા હોવેતો.

વિદુષક—કાકા ! હમણાં લાંચ આપશોમાં એ કુડું કામ કરવાવાળો ગામમાંથી ટળેછે. ખિહારી, તુંએ સમજ્યોના ?

મોણુકચંદ—હાં ! દયાળયા. સુનાહુંકે જોધપૂરકે રાઠોડકી બેટી કેશરબા ધધર જનાનેમેહે. ઉસ્કી છોટી બિણસંગ જબરજસ્તીસે નીકા પઢને જતાહે. સો સમ રશવતખોરે સંગ જાયગે.

કેવળચંદ—એસે રજપૂતકી બેટીકું જબરજસ્તીસે લાયગા તબ અપની ક્યા તાકાત !

વિદુષક—સામાછે તો કરડા રજપૂત ! ફિકર રાખોમાં, ઈ રજપૂતાણી લાવતાં ઘણીવારે લાગચે. માયાં એક કોરે મૂકીને જવુંછે.

દયાળદાસ—ઉધર ભગવત કરે વ ઉસ્કા નીકંદન હો જાવે તો યહ બુલમમેસે તો મુક્ત હોવે !

કેવળચંદ—યારો યહ ખાત છોડો. કબી ખાતમીદાર યહ ખાત સુત જાયગા તો મારે જાયગે.

દયાળદાસ—હાં ! ઇસ્કે છૂપે ખાતમીદારબી બહોત ફિરતેહ.

મોણુકચંદ—અપને અપને ધરું જાઓ. યહ ખાત સારાદીન કરેગે તોબી પાર નહીં આયગા.

કેવળપુરી—બીખર જાઓ. સમ બીખર જાઓ. એક જગે ડેરના નહીં.

બિહારીલાલ—ચલો બાઈ ! ચલો. એસે ખાત કરનેસે ક્યા કાયદા હે ! !

(સો ચાલ્યા જાયછે.)

— ❦ —

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—રૂપનગઢ, વિમળદેવીનો ખાનગી મહેલ.

પાત્ર—વિમળદેવી, જયા, કાન્તા, વિજયા, લલિંગી.

વિમળદેવી—જયા ! એક તરફથી લગ્નની તૈયારી થઈ રહી છે. અને બીજી તરફથી મુગલ આદલાહના મૂકામે મૂકામથી જન-સુસપર જનસુસ આવ્યા કરેછે. હવે ઔરંગઝેબની સવારી બે મજલ દુર રહી છે. વળી એમ પણ ખબર આવ્યા છે, કે કેશરબા પણ સાથેજ છે. આહીં કાકા જયવંતજી તો મુંને એક પણ વાત પૂછ્યા

વિના વિવાના કામકાજમાં લાગ્યા છે. માતાએ મુંને તે દિવસે દિ-
લાસો આપ્યો હતો, પણ મારા કાકાના દ્રઢ વિચાર આગળ તે પણ
હવે કશું બોલતાં નથી. જ્યાં! ઘણો બારીક સમય આવ્યો; આમાં
ઉગરવાનો હવે કશો ઉપાય નથી. હે શંભુનાથ! હે ભોળાનાથ!
મહેશ્વર! મારી પ્રતિજ્ઞા સાચી કરવી તમારા હાથમાં છે!!

જ્યા—બા! આમ આપો દિવસ સોચ કહ્યાંતે કર્યાથી શું
થવાનું હતું. શંભુનાથ આપણી મદદમાં છે, તો સૌ સારાં વાનાં
થઈ રહેશે. તમારાં પવિત્ર હૃદયને એ ત્રિપુરારી નહીં ભૂલે!

કાન્તા—(પ્રવેશ કરીને.) બેન! આમ વિચારમાને વિચારમાં
બસવાથી જીને! તારું શરીર કેવું દુખજું થઈ ગયું છે. જે લલાટમાં
લખ્યું હશે, તે થશે

વિમળદેવી—સખી! ફિક્કર કરવાનોજ હવે વખત છે. કેમકે
આપણે એવો મહાપરાક્રમિ પુરૂષ જાણીને કાગળ લખ્યો છે; છતાં
હજી સુધી કંઈપણ જવાબ આવ્યો નહીં. તો શું! એ શૂરવીર રાણા
આપણી અરજ નાકબૂલ કરશે?

કાન્તા—બેન! એવો વિચાર તારે કરવોજ નહીં. અવશ્ય એ
આવશે. આજ નહીં તો કાલ; અને જવાબ બધું સાથે આવવું જોઈએ.

વિમળદેવી—સખી! મુંને જરા પણ બેન પડતું નથી. કેમકે
ચારે તરફથી મારો ધર્મ જાવાનો બતાવ થઈ રહ્યો છે. પુરંધરી
પણ કંઈ ગડબડમાં હોય એવું જણાય છે.

કાન્તા—સખી! આ રાણાજીની વાત આપણે એનાથી
ગુપ્ત રાખી, એ સાંઝે કર્યું.

વિમળદેવી—હા! એને અહીંથી દૂર કરી એ ઠીક કર્યું કેમકે
નીચના પેટની ખબર ન પડે.

લલિંગી—(પ્રવેશ કરીને.) વિમળાબા! મહારાજ જશવંતસિં-
હજીએ આંહી પધારી સર્વ તૈયારી કરી રાખી છે. મુંને આપને ખ-
બર આપવા મોકલી છે જે દિલ્લી શાહની સવારી રૂપનગરને પાદર
આવી પહોંચી છે. આપ વચ્ચાલંકાર સજીને તૈયાર થાઓ! કેમકે
કેશરબા પણ સાથેજ આવ્યાં છે. તો એને મળવામાં આ વખતે પણ

કાંઈ જૂદાઈ રાખશે નહીં. કેમકે હવે એની સાથેજ તમારો વેહેવાર રહેવાનો છે.

કાન્તા—તારે ! આ કોળાહળ ને યાચછે, તે એના આવવાનોજ હશે !

લવિંગી—હા ! તળાવને કોઠેજ તંબુ ડેરા ખડા કર્યાછે.

વિમળદેવી—(સ્વગત) કુલ કાકો આંહી પણ આવ્યો ? (પ્રકાશ)
જા, એને કહેકે બહુ સાફ, (દાસીના ગયા પછી.)

(લાવણી દક્ષિણી ચાલની.)

(એન નાં પડે એ રાહ.)

કાન્તા કેમ થશે, નાથ હજુએ નાવ્યારે. ટેક.

પડતી ફાળ, જો નિહાલ, અલ્પકાળ મુગલ.

જાળમાં નકી ફસાયારે

કાન્તા૦

ક્ષત્રિ ગણી લખ્યો, પત્ર પ્રીતથી મેરે;

શુણ્યે કરણ, દેશે શરણ, ધર્માચરણ,

કલ્પ હરણ, પરાક્રમમિ ગવાયારે.

કાન્તા૦

એતરફ બળે, દાહ અગની લાગ્યો રે,

વેરી મા બાપ, દિલમાં તાપ, દુઃખ અમાપ,

પૂરવ પાપ, ભાવિએ ભમાવ્યાં રે.

કાન્તા૦

કાન્તા—ફિકર નાં કરો, પ્રીય જેના મારી રે.

ટેક.

આવે સુધિર, ક્ષત્રિ વિર, રાખ ધીર,

પેર મીર, સજ થઈને કર તૈયારી રે. ફિકર.

કિત્તિ નહીં તજે, પણ પોતાનું હારી રે;

વાંચો પત્ર, આવે અત્ર, ક્ષત્રિ છત્ર,

તું કલત્ર, નહીં મૂકે વિસારી રે.

ફિકર.

પત્રિકા ગઈ, વિનતિ તેં કરીછે રે,

ધારશે ઉર, એછે શૂર, જગ મશુર,

વાટ દુર, છે તું જો વિચારીરે.

ફિકર.

વિમળદેવી—સખી ! હવે ધિરજ રહે તેમ છે નહીં. હવે તો

મહાદેવજી કરે તે ખરું, બાકી અસાર મુઘી રાણાજીના કંઈ પણ
અબર આવ્યા નહીં! પછી ગમે તેમ હોય!!

રાગ માઠ.

નથી અબળાનો, અબર ઉપાય રે, સહાય કરજી શંભુનાથ. ટેક.
આરે વખત શિવ આકરો છે, સાચવજી શુલ્કપાણ;
નહીં તો મસ્તક કમલ અરપશું, ખારા નહીં ગણીએ પ્રાણ. સહાય.
રાણા કૂળના રાજસિંહના, અંતરમાં વસી આપ;
મોકલજી શિવ અમારી વારે, પ્રગટ્યો તનમાં તાપ. સહાય.

વિજયા—(પ્રવેશ કરીને.) બા! દયારામ ભટ્ટ આવી પહોં-
આ, અને આ પત્ર રાણાજીના જવાબનો લખતે આવ્યા. લીઓ!
વાંચો. (કાગળ આપેછે.)

વિમળદેવી—શાહાબાશરે વિજયા! લે. આ વધામણીમાં તુને
આ હાર આપુંછું. (ગળામાંથી કાઢીને આપેછે.)

કાન્તા—સખી લાવ, વાંચું શું લખ્યું છે?

વિમળદેવી—લે! વાંચ.

કાન્તા—નોંઘએ. રાણાજીનું તેજ કેવુંછે. એ કાગળ ઉપરથી
જણાઈ રહેશે. (કાગળ વાંચેછે.)

રાગ સોરઠ.

(તેતો ઘટમાં ધર ફીધું.) એ ચાલ.

વિમળા નવં કરશે ઉચાટ, વેડેલા આવશું રે. ટેક.
પત્ર તમારો પહોંચ્યો પ્રીતે, લખ્યો તમે ક્ષત્રિની રીતે;
બિરદ હમારૂં ખોઈ, કૂળ નહીં લગ્નવધૂરે. વિમળા.
પ્રીય પ્રધાનને સાથે લખતે, સદા અમે અચ્ચારૂં થઈને;
વસંતપંચમી વેળા, નહીં વિતાડશુંરે વિમળા.
જરાએ ચિંતા કરશે નહીં મન, મેવાડગાદી હજી સજીવન;
શિશેદીઆના સોગન, નહીં વણસાડશુંરે. વિમળા.
ધન્ય ક્ષત્રિવંશ તારી સાચો, પ્રસન્ન થયોછું પત્રજ વાંચી;
રેનરૂપ તું બાળા, ક્યેં નીહાળશુંરે. વિમળા.
કાન્ત કમ્મ તમે જાણો મુજને, રમા રક્ષાણી જાણું તુજને;

પ્રતિજ્ઞા ને તુજ ખારી, નહીં વિસારશુંરે. વિમળા.
 વાંચી શાંત તમે મન રેજો, રાયસીંગને ખખરજ દેજો;
 ધન્ય ક્ષત્રીવટ દીડી રાઠોડ આપશુંરે. વિમળા.
 પત્ર આપનો વાંચ્યો જ્યારે, અંકુર ઉપજ્યો અધિકો ત્યારે;
 મંદાવતની સાથે હાજર અમો થશુંરે. વિમળા.

વિમળદેવી—સખી ! કેવો નિર્મળ રત્નેહથી લખ્યો છે, શાહ-
 બાશ છે ! વિરપુત્ર ! ધન્ય છે ! તમારી જનુનીને ! ખેન ! આપું
 લખવાવાળો હવે આવ્યા વગર કેમ રહેજે ?

કાન્તા—હું તો, પ્રથમથીજ તુંને કહેતી હતી ને એ મેવાડ
 ભૂમિના પુત્ર તારો પત્ર વાંચી પલ પલ રોકાશે નહીં.

વિમળદેવી—ખેન ! હવે કાલે વસંતપંચમી છે. રાણાજી આજ
 આવવા જોઈએ. તો એમને હાલ ક્યાં રાખશું ? એ ગોઠવણ કરવી
 જોઈએ. પછી રાત્રે સમય જોઈ અહીં લાવવા.

કાન્તા—ખેન ! મારે ત્યાં રાખત. પણ મારા પિતાજીને કદી
 ખખર પડે તોય સાંઝે નહિ !

વિજયા—બા ! કશી ફિકર રાખશો નહીં. હું તમારી દાસી
 હાજરહું. મેં ઘણા દિવસ તમારું રજક આપુંછે, તો આવે વખતે
 કામ નહીં આપું, ત્યારે ક્યારે આવશ. એમને કોઈ રીતે મારે ત્યાં
 અડચણ આવવા નહીં દઈ અને પછી અનુકુળ વખત જોઈ,
 તમારી પાસે લાવશું.

વિમળદેવી—કાન્તા ! ઠીક ! ત્યારે વિજયાને ત્યાંજ રાખશું.
 અહીંથી જમવાને માટે બધું પહેંચડાવશું.

કાન્તા—હા ! એના વિના બીજી કોઈ પણ વિધાસુ જગ્યા નથી.

વિમળદેવી—ત્યારે તું હવે બહાર જઈ, તજવીજ કર, કેમકે
 તે કદી આવ્યા હશે, તો મુંઝાશે.

કાન્તા—બહુ સાંઝે ત્યારે હું જઈશું.

વિમળદેવી—જા, ખેન ! અને હું પણ હવે વસ્ત્રાલંકાર સજ
 તૈયાર થાઈશું.

કાન્તા—ખેન પીયુને મળવાને તૈયાર થઈ રહે !

વિમળદેવી—એ તારા હાથમાં છે (કાન્તા જાયછે.)

વિજયા—આ ! ચાલો તારે અંધોળ મુગંધી તમામ હાજર છે તો નહાઈ લીધો.

વિમળદેવી—ચાલ, હવે મારા મનને કાંઈ નિરાંત થઈછે.

(જાયને જાયછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—રૂપનગરનું પાદર.

પાત્ર—રાજસિંહ, દયાળશાહ, ચંદ્રસેન, વૈરીસિંહ કાન્તા, કનકસેન.

રાજ૦—કેમ પ્રધાનજી, આપણે અત્રે આવી પહોંચ્યા, પણ મુગલ તો આપણાં પહેલાં આવી પહોંચ્યા જણાયછે. સામે જે ડેરા તંબુ છે તે મુગલના હશે એમ જણાય છે ! વાળંત્રો વાગેછે તેથી લગ્નની પણ તૈયારી થતી હશે.

દયાળશા—મહારાજ, આપણે હલદીઘાટ આગળ પેલા વિપ્રના રક્ષણ માટે રોકાવું પડ્યું એ અરસામાં મુગલો આહીં આવી પહોંચ્યા, નહીં તો આપણે વહેલા પહોંચત.

રાજસિંહ—શું કરવું ! ધર્મસંકટ જ્યાં આવે ત્યાં રોકાવું પડે.

દયાળશા—ધર્માચરણી મહીપાલોને ડગલે ડગલે સાચવવાનું છે.

રાજ૦—પણ મારા બહાદુર પટ્ટાવત ચંદાવતનું શું થયું ! તેના અચર હાથ કાંઈ જાણ્યા નહીં આપણાથી જુદાં પડ્યાં તેને દીવસ આક થઈ ગયા.

દયાળશા—મહારાજ, એ જે પ્રતિષ્ઠા કરીને નોખા પડ્યાછે તે એણે પુર્ણ કરીજ હશે તેમાં પણ અંદેશાં જેવું નથી.

(તેના માણસો પ્રવેશ કરેછે).

કનકસેન—મહારાજ, પ્રણામ કરું.

રાજ૦—ઓહો ! કનકસેનજી તમે એકલા કેમ ! મારા બહાદુર ચંદાવત ક્યાં છે ?

કનકસેન—મહારાજ આપના પટ્ટાવતે તેની પ્રતિષ્ઠા પુર્ણ કરી

છે, અપાર મુગલ દળનો સંહાર કરી નાંખ્યો છે તથા બાદશાહને તોમા પોકરાવી સાત દીવસ સુધી રોકી રાખ્યો. છેવટ હાથીના હો-દાપર તેનાપર ઘોડો કેકાવી ચોટ કરી કુરાનના સોગન અવરાવ્યા છે કે દર્શ વર્ષ સુધી ઉદેપૂરનું નામ ન લેવું. આપણું લશ્કર પણ ઘણું અફ કપાઈ ગયું. થોડા માણસ રહ્યાં તે લઈ હું આપના કદમમાં સેવા બજાવવા હાજર થયો છું પણ આપ પહેલા આવી પહોંચવા જોઈએ ને આટલીવાર કેમ થઈ!

રાજા—કનકસેનજી, મારા રસ્તામાં હલદીઘાટ પાસે એક વિ-પ્રતું ધર્મસંકટ આવી પડ્યું તેમાં વાર લાગી તોપણ લગ્નના દીવસ પહેલાં તો આવી પહોંચ્યા છીએ, પણ મારા પરાયતનાં ચરિત્ર તું મુંને સંભળાવ.

દયાળશા—મહારાજ એ ચરિત્ર પછી નિરાંતે સાંભળજો. અ-ત્યારે એ વખત નથી, હાલ જે કામને માટે આવ્યા છીએ તે બ-જાયો ને પછી ઉદેપૂરમાં જઈ ચરિત્ર આપ અવણુ કરજો.

કનકસેન—હા, મહારાજ હાલ તો આ કામ બજાવવું જોઈ-એ, કેમકે આપણો તથા મુગલ બંનેનો ભેટો થયો છે તેમાંથી આ કામ સિદ્ધ કરવું છે.

રાજા—એતો મહાદેવજીની ઈચ્છા હશે તેમ થઈ રહેશે પણ આપણે હવે અહીંયાં વિના આમંત્રણ આવ્યા છીએ. ક્ષત્રિ ધર્મને અનુસરવું છે. સાંજપણ થઈ ગઈ છે; માટે રાત થાય ત્યારે આ-પણે અહિંથી ખસવું. જેથી કોઈ ઓળખે નહીં. તેમ વૈરીસિંહને મોઢા આગળ મોકલ્યા છે. તો તે તજવીજ કરીને આવે, ત્યાં સુધી આપણે અહીં રોકાવું. નહીંતર જૂદા પડી જશું. વળી એ પણ તમામ બાતમી લઈને આવશે. અગર તમારી સૌની મરજી હોયતો, હું ગુપ્તરીતે તપાસ કરી આવું.

દયાળશા—મહારાજ! તમારાથી એમ જવાય નહીં. કેમકે આ દુશ્મનની જગ્યા છે. વળી મુગલના છૂપા બાતમીદાર પણ ફરતા હશે. તો કદાપિ આપ ઓળખાઈ જાઓ તો પછી મોટી મુસીબત પડે, મરજી હોય તો હું તપાસ કરવા જાઉં.

ચંદ્રસેન—હા ! મહારાજ, પ્રધાનજી જય અથવા હું જાઉં.
પણ આપે એવા જોખમમાં શા માટે ઉતરવું જોઈએ.

રાજા—જોખમમાં ઉતરવા તો આહીં આત્મા છીએ. મોતનો
ડર રાખશું તો આ કાર્ય પણ નહીં થાય. એટલા માટે એવો સંક-
લ્પ નહીં કરવો. મુગલ સઘળા સુસ્ત થઈ ગયા છે. વળી આ વ-
ખત સાદીની ગમતમાં અને મોજશોખમાં પડ્યા હશે.

દયાળશા—તારેજ એની કમખતી થયી છે; વળી એ લોકો
ના દિવમાં એમ પણ રહે છે, કે આપણા કાર્યની વચમાં કોણ આ-
વવાનું છે. તેમ જશવંતસિંહે તો શાદી કમૂલ કરી છે. એટલે હવે
કશી હરકત એને રહી નથી. નિષ્ક્રિય થઈ લગ્નની ધામધુમમાં લાગ્યા હશે.

રાજા—હાજરો !

ચંદ્રસેન—મહારાજ આપણે જે કામ છે, તે માત્ર વિમળદેવીથી
છે. તો એનો તપાસ કરવાની જરૂર છે.

દયાળશા—તો અંતઃપૂર ક્યાં છે, વિમળદેવીનો મહેલ તેમાં કઈ
જગ્યોએ છે, ત્યાં શી રીતે દાખલ થવાશે. ઇત્યાદિ તમામ હકીકત
જાણવાની છે.

વૈરીસિંહ—(નેપથ્યમાં) કાન્તા જુઓ સામે ઉભા એજરાણાજી.

દયાળશા—મહારાજ ! વૈરીસિંહ આવી પહોંચ્યા.

ચંદ્રસેન—સાથે સ્ત્રી છે, તે વિમળદેવીની દાસી હશે. એમ જણાય છે.

રાજાસિંહ—હા ! તે વિના બીજી સ્ત્રીને એની સાથે આવવાનો
સંભવ રહેતો નથી.

વૈરીસિંહ—(કાન્તા સહિત પ્રવેશ કરે છે.) રાણાજી ! આ વિ-
મળદેવીની સખી કાન્તા છે, એ બપોરની આપણી તજવીજ કરે છે.
મેં એને અજાણ્યા થઈ ઘણી રીતે તદબિરથી વાત પૂછી. જેમાં
બીલકૂલ દગાની વાત જણાતી નથી.

કાન્તા—રાણાજી ! આપની અમે વર્ષાની માફક રાહ જો-
ઈએ છીએ. કેમકે મુગલ બાદશાહ આવી પહોંચ્યો છે. આ સામે
જે તંત્ર જણાય છે, ત્યાં એનું મૂકામ છે. અતારે તળાવના કિનારા
ઉપર નાચ તમાશા થઈ રહ્યા છે. લગ્નની ધામધુમમાં સૌ લાગ્યા

છે. માત્ર મારી સખી એક શિવ આરાધના, તથા તમારા નામનું સ્મરણ કર્યા કરેછે. એને ક્ષણ પણ ચેત પડતું નથી.

રાજા—કેમ પ્રધાનજી ! ત્યારે આ વખતેજ તેની સાથે જશું કે કેમ ?

દયાળશા—મહારાજ ! આનું વૃત્તાંત નિરસંદેહ નિષ્કપટ સાચું હોય એમ જણાય છે. માટે જવામાં અંદેશો રાખવા જેવું નથી.

કાન્તા—તમે ફિકર નહીં રાખો. આ વાતની અમે કોઈને ખબર પડવા દીધી નથી. તેમ અત્યારે તમને ક્યાં ઉતારવા તે પણ બંદોબસ્ત કરી રાખ્યો છે. જેથી કોઈ રીતની અડચણ નહીં આવે. પછી રાત્રે સમય જોઈ આપને હું અંતઃપુરમાં તેડી જઈશ. ત્યાં શી રીતે જવું, વિગેરે તમામ બંદોબસ્ત અમે કરી રાખ્યોછે.

દયાળશા—હા મહારાજ ! તે વખતે આપે તેની સાથે જવું. અને અમે સૌ મુગલાઈ લિયાસ પેહેરી તેના મેહેલની આસપાસ ફરશું. રાત હશે, તેથી અમને કોઈ પણ ઓળખણે નહીં. અને સૌ લોકો એમ જાણશે કે મુગલના સવાર હશે ! આજ તે લોકોની એટલી બધી સત્તા છે કે, ગમે ત્યાં ફરે તોપણ કોઈ અટકાવનાર નથી. માટે અમે આ તદબીરથી મેહેલની નામે રહેશું. કેમકે કદી આપને ત્યાં કોઈ વિધન થાય તો પછી આપ એકલાને ઝુઝવું ન પડે !

રાજા—શાહબાદ છે, દયાળશા તમારી હુકિતને !

કાન્તા—એ વિચાર પણ ઉત્તમ છે. કેમકે પાણી પેહેલાં પાજ બાંધવી જોઈએ. હવે હું મોટા આગળ ચાલી જઈશું. આપ મારી પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવો. કેમકે સાથે જઈએ તો કોઈને વહેમ પડે.

રાજા—હા ! ખરી વાત છે.

દયાળશા—તમે આગળ જાઓ, અમે પણ તમારી વાંસે આવીએ છીએ. તમે વિમળાની સખી છો, એ સૌ જાણતું હશે. માટે અમે તમારી સાથે હોઈએ, તો કોઈને પણ શક લેવાનું કારણ બને.

કાન્તા—આપ ઉદ્દેશના મહારાજને આ વખતે આમ ગુપ્ત તેડી જવાનો વખત આવ્યો છે, તો માફ કરજો. કેમકે ઈશ્વરની મરજી આગળ શું થાય !

રાજા—તેની કશી ફિકર નથી. એતો રાજનિતિ છે ! તમારી સંખીન મળ્યા પછી સૌ સારાં વાનાં થશે.

કાન્તા—બહુ સારું ! તારે હું જાણીશું.

રાજા—જાઓ. (જાય છે.)

દયાળશા—મહારાજ ! આપણે પણ ચાલો, ધીમે ધીમે ચાલતા થઈએ.

રાજા—ચાલો.

(સૌ જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—રૂપનગરમાં કેશરબાનુ મુકામ.

પાત્ર—કેશરબા, કનીઝક, અને પુરંધરી.

કેશરબા—ક્યું ! કનીઝક શાદીમે ગમતતો બહોત અચ્છીહોતીહે.

કનીઝક—હાં ! બેગમ સાહેબ, આપકે બાવા બરાતકી બર-દાશ તો બહોત અચ્છી તરેહસે રખતેહે.

કેશરબા—મેરે બાવાતો બિમલાકી શાદી ધધર હોનેસે, બહોત ખુશ હે. લકીત મેરી અમાં થોરે બહોત નારાજ હોવે, વૈસા દીખ પડતા હે.

કનીઝક—વો ક્યું નારાજ ન હોવે. ક્યું કે આપકી છોટી બિણુ ઉસ્કી પાસ રહેતે હે, વો સમજાયે બીના રહેવે !

કેશરબા—કબી નાખુશ હોવે, તોબી અપને તો ઉસ્કી ધની-જ પરવા હે, મુજે તો મેરા કસમ સચા કરનાથા, સો કીયા.

કનીઝક—બેગમસાહેબ, અબ બિમલા આપકું ક્યા મું દિખા-યગી, જો સુખન જોને કીયાથા, વો સબ ઉસ્કે મુંમે આપને પીછા દીયા.

કેશરબા—હજુ તો ઉસ્કું દિલી જલકે શાહકી રખત ફિટકાર દેનાંહે, ઓર જબ મેરી પાસ માફી મંગેગી, તમશાહકી પાસ ખેઠ સકેગી.

કનીઝક—હ ! એસાઈ કરનાં.

પુરંધરી—(પ્રવેશ કરીને.) કેશરબા સત્તામ છે.

કેશરબા—આવ ! પુરંધરી.

પુરંધરી—કેશરબા ! તમે બરાતમાં સાથે આવ્યાં, એ બહુ સાંઝું કર્યું; અને હું પણ ઘણીજ ખુશી થઈશું. કેમકે વિમળાને તમે સારી રીતે શિક્ષા આપી.

કેશરબા—શું કરવું. તારો કાગળ આવ્યો એટલે આવ્યા. વગર ચાલે !

પુરંધરી—એ તો આપની મહેરબાની છે, એટલે માંડું કહેવું માનો છો.

કેશરબા—બ્યારથી વિમળાએ મુંને વચન કહ્યું છે, તારથી માંડું દિલ બળી રહ્યું હતું, કે ક્યારે એને મારા આવિદ્યો નિકા પઢાવું.

પુરંધરી—કેશરબા મારો પણ એણે બહુજ ધિક્કાર કર્યો, અને કહ્યું કે તું તો નીચ પુખ્તમનીશું. માટે તારો વિશ્વાસ નહીં. એમ કહી મુંને તમારા ગયા પછી પોતાની પાસેથી દૂર કરી છે.

કેશરબા—પુરંધરી ! તુંને તો હું દિલ્લી લઈ જઈશ, પછી હરકત છે ?

પુરંધરી—તારે પછી બીજું શું જોઈએ !

કેશરબા—પુરંધરી ! મારા ગયા પછી મારા બાવાએ વિમળાને કાંઈ કહ્યું કે નહીં ?

પુરંધરી—કેશરબા ! તમે કદાચ મને દિલ્લી ચાલ્યા ગયાં અને થોડા રોજ પછી શાહનો કાગળ બ્યારે જયવંતસિંહજીપર આવ્યો, તારે ગડબડ બહુ ચાલી. વિમળાએ કહ્યું કે હું એ મ્લેચ્છના ઘરમાં નહીં જઈ એટલા માટે જ તારે દિવસ અનાજ પણ ખાધું નહીં. પણ આખરે તમારા બાપુએ સમજાવીને કમૂલ કરાવ્યું. કોની તાકાત છે કે દિલ્લીના બાદશાહના નામ આગળ નાકમલ થાય.

કેશરબા—વિમળા તો શું ! પણ એના દાદાએ મોટા મોટા જમામરદ રજપૂતની પુત્રીઓ મુગલના જનાનામાં દાખલ થઈ ગઈ છે. તો એ બિચારી વિમળાની તે શખી ક્યાં મુઘી રહે !

પુરંધરી—કેશરબા—હમણાં મેં એવું સાંભળ્યું છે જે વિમળા

આમુંડાદેવીની પૂજા કરવાને જવાની છે. આ રીવાજ એણે નવો કાઢ્યો છે, તમારા આપુએ તો ત્યાં જવા ના પાડી. પણ તેણે કહ્યું કે આપણી કૂળદેવીની પૂજા કર્યા પહેલાં હું પરણીશ નહીં. તેથી તમારા આપુએ હા પાડી છે. હવે એ અને એની સખી કાળતા તથા પાંચ સાત માણસ સાથે લઈને આજ સાંજરે જશે, હવે મુને મારા મનમાં શક આવે છે, કે કદી તે આવો પ્રપંચ કરી ત્યાંથી નાશી જાય તો પછી શું થાય ! કેમકે એવા દાખલા આગળના ઇતિહાસમાં ઘણા બન્યા છે. માટે ત્યાં ચોકી પેહરો રાખવો જોઈએ, કે જેથી ખોટો વિચાર ધાર્યો હોય તો તે અમલમાં ન આવે.

કેશરઆ—ચોકી પેહરો રાખવાની તો કાંઈ હરકત નથી. પણ આ વાત મારા આવિદને રોશન કરૂં તો તે મારી વાત પર મશ્કરી કરે, અને કહે કે તમે ડરને લીધે આમ બોલો છો, કોની તાકાત છે કે મેં જેને બેગમ કરવા ધારેલ છે, તેની સામે બીજો નજર કરી શકે એમ જરૂર કહેશે. વળી કદી નાશી જાય, તોપણ એક પલમાં પકડી મંગાવવા મારા આવિદ સત્તાવાન છે.

પુરંધરી—પણ પછી કદી હાથ ન લાગે તો શું થાય ?

કેશરઆ—ચાપ ત્યાં જાય, તોપણ જેવું મુગલનું કોષ્ટએ નામ સાંભળ્યું, કે તુરત આવી હજીરમાં હાજર કરે. એટલી હાક એની હિંદુસ્તાનમાં બોલે છે, વળી એમ દરશન કરવા જાય, તેમાં જો અડચણ કરીએ તો મારા આપુને ખોટું લાગે, કે શાદી કમૂલ કર્યા છતાં પણ નાહક શાહને સાચું ખોટું સમજાવી અંટસ કરાવે છે, માટે એમ કરવું એ મુંને બાજબી નથી લાગતું. તેમ મારા આવિદને પણ નામોશી લાગે,

પુરંધરી—એમ નહીંતો તમે કેટલાંક માણસ લઈ કરવાને બહાને જાઓ, એટલે કંઈ વિચાર ધાર્યો હશે તો અમલમાં નહીં આવે.

કેશરઆ—એ વિચાર સારો છે તારે ઠીક જમણ.

પુરંધરી—જરૂર જાણે, બુલશો નહીં. નહીંતર પાછળથી વિમાસવું પડશે. હું તો તમારા સારા માટે કહું છું.

કેશરઆ—જરૂર જમણ. પુરંધરી ! તારો એહેશાન હું હૃદયી પર્યંત હું નહીં બુલું.

પુરંધરી—મારેતો આપની મેહરબાની જોઈએ. હવે હું રજા લઈ છું.

કેશરબા—બહુ સારું, જા, અને પાછી સાંજે આવજો.

પુરંધરી—બહુ સારું આવીશ. (જાય છે.)

કેશરબા—કનીઝક! આજતો મેં હિંદવી પોશાક પહીરુંગી ક્યુંકે હિંદુકે દેવજમે જતાં હે, સો વૈસા લીબાસ ચહીએ.

કનીઝક—બેગમ સાહેબ ! આપને બહોત દિનસે યહ લિબાસ નહીં પહીરા હે.

કેશરબા—બાસ્તે ચલ, વો જરીયનકી સાડી મુજે નીકાલ દે.

કનીઝક—ચલીએ બેગમ સાહેબ.

(અંતે જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—અજેપાલનું ઘર.

પાત્ર—અજેપાલ, બીજલ, પુરંધરી, વિદુષક.

અજેપાલ—બીજલ ! આખરે સુધી સમજી નહીં. તો છેવટ હિંદુના હાથમાંથી છુટી તુરકના હાથમાં જાય છે.

બીજલ—હાં ! સાલી. આપણે બીજ આખરે હિંદુતો ખરા ! આપણે ઘેરતો રજપૂતથી પણ સારી રીત છે.

વિદુષક—રીત સોનામોહોર જેવી, અબ વચ્ચેને આખરે ત્રણ વાનાંતી ખોટ છે. બાકી બધુંએ છે.

અજેપાલ—એવું છે. તારે તને કેમ પૈસાદાર કરી દીધો ?

વિદુષક—હતો માયાં રખાવુંહું તારે ના ?

બીજલ—સાચુંએ અજેપાલ ! આ દોસ્તે આપણા બેયનો જાન બચાવ્યો છે.

વિદુષક—મેં ઇ દોસ્તી સારું નથી કહ્યું.

બીજલ—તારે શા માટે ?

વિદુષક—મારી ભાબી મો વાળે એ જોયું ન જાય, તે માટે અચ્છીથી તણાઈએ, બાકી તમારું તો કાંઈ નહીં.

બીજલ—અજેપાલ ! આ તારા ઘરથી નિશબત રાખેછેકે શું ?

અન્નેપાલ—કોણ જાણે ! સાજો ઘેર જવ આવ કરે છે.

વિક્રમ—અન્નેપાલ ! આ સન્યાસીની શંકા લે છે? ને વળી અંધારી રાત, વેળવ વહુમાં મોઢી જઈ કે ?

બીજલ—અન્નેપાલ ! તું પણ વેળવ ભાભીને ક્યાંથી લાવ્યો. બીજ કોઈ મળી નહીં ? તે એવા ઠોઠાંને ઉપાડી આવ્યો ?

અન્નેપાલ—વેળવના સારા પગને લીધે તો લૂંટ ખાલી જતી નથી. જ્યાં દા નાંખું છું ત્યાં પાંસરોજ પડે છે. એટલા માટે રાખી છે.

વિક્રમ—અન્નેપાલ ! પોંચેલો તો ! શેઠ કેમ તણાણા તો લાભે લોભે.

પુરંધરી—(પ્રવેશ કરીને) સલામ છે. અન્નેપાલ ઠાકોર.

અન્નેપાલ—આવો પુરંધરી શું ખબર લાભ્યાં ?

પુરંધરી—મારા માલીક, હવે વખત આવ્યો છે.

અન્નેપાલ—(ખુશી થઈને) કેમ ! સમજી ! આખર મુસલમાન નથી હું બિલ સારો છું. ઠીક ! ક્યાં છે, ચાલો.

પુરંધરી—હાય ! હાય ! એનુંજ રટણ કર્યા કરે છે. અન્નેપાલ એતો કદી ખનવાનું નથી. બાકી એક ખબર દેવા આવી છું. જો ખને તો.

અન્નેપાલ—શું ખબર છે. બોલતો ખરી ?

પુરંધરી—વિમળા આજ આહીંથી બે ગાઉ ઉપર ચામુંડા દેવીનું જે મંદીર છે. ત્યાં સાજે દર્શન કરવાને જવાની છે. માટે તમે તે વખતે ત્યાં જઈ એની સાથે પાંચ પચોસ માણસ હશે, તેને મારી ઉઠાવી જાઓ તો, તમારી મુરદા હાંસલ થશે. બાકી એ સિવાય બીજા કોઈ પણ છે નહીં. તેમ ખુશીથી કદી પણ તે કબૂલ કરશે નહીં. હવે જેમ તમારી મરજી.

અન્નેપાલ—શાહબાશ ! પુરંધરી, સારા ખબર લાવી. ઉઠાવી લાવની એતો મારું કામ છે. કદી તેની સાથે સો માણસ હોય તો પણ શી હરકત છે ! અસે બીજને લઈને જઈશ પછી કોણ મારો દિવરો સામો ઉભો રહેશે—તે પૈસો હક કર્યો. આ ખબર ન આપ્યા હોત તો હાથથી જવીતી.

પુરંધરી—પણ એક વાત યાદ રાખવાની છે જે, ત્યાં એની

મોટી બેન જે ઔરંગજેબ બાદશાહની હુરમ તે પણ ત્યાં જવાની છે. માટે તેને બોલાવશે નહીં. નહીતર માર્યા જશો.

અજેપાલ—કેશરબા, અને વિમળને હું ઝોળખી શી રીતે? એની કાંઈ નિશાની બતાવવી જોઈએ, કેમકે મેં કોઈને કદી જોઈ નથી.

પુરંધરી—એને ઝોળખવાને મુશ્કેલી નહીં પડે, કેમકે વિમળા હોંદવી પોશાક પહેરે છે. અને કેશરબા મુંસલમાનો બિબીનો પોશાક પહેરે છે. માટે જોણે હોંદવી પોશાક પહેર્યો હોય, તેને ડહાવવી.

અજેપાલ—હવે કશી હરકત નહીં આવે, એકવાર હાથ આવે તો લઇને જંગલમાં ચાલ્યો જઈ. પછી એનો બાપ આવે તોપણ પત્નો લાગવા ન દઈ.

પુરંધરી—હા! એમજ કરવું. હવે હું રત્ન લઉં છું.

અજેપાલ—બિજલ ! હમણાની લૂંટમાંથી જે જરીયનની સાડી નીકળી છે, એ પુરંધરીને આપ.

બીજલ—બહુ સાડું. (લાવતે આપે છે.)

પુરંધરી—અજેપાલજી ! બીજું પણ કંઈ કામકાજ આ દાસી જેવું હોય તો ઝોંપજો.

અજેપાલ—તારા જેવાં તો હજાર કામ. (પુરંધરી જાય છે.)

બીજલ—અજેપાલ હું પણ હવે જાઉં છું.

અજેપાલ—દોસ્ત મદદમાં રહેવું.

બીજલ—આ શિર તારું છે. એમાં અંદરે રાખીશ નહીં.

વિદુષક—અજેપાલ ! માથું બીજલનું ને પગ મારા, મોકલ જલદી એટલે જઇને ઉપાડી આવીએ.

અજેપાલ—બીજલ ! તારે તું તૈયાર થઇને આવ, અને હું પણ નગારું કરી, આપણા મિત્રોને ભેગા કરાવું છું.

બીજલ—બહુ સાડું.

વિદુષક—ચાલો, તારે હું પણ તૈયાર થઇને આવું છું.

(સૌ નીકળી જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—રૂપનગઢનો રસ્તો.

પાત્ર—પુરંધરી.

પુરંધરી—(રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં રાગત.) આખરે આપણા મનનું ધાર્યું થયું, વિમળાને તો સારીરીતે નશીયત અપાવી, પણ હવે એક દુઃખ રહ્યું, કે વિમળાના ગંગા પછી અન્નપાળ પૈસા પાછા માગશે. તથા સુખે રહેવા દેશે નહીં. હજી સુધી તો લાલચમાંને લાલચમાં, કાંઈ બોલતો નથી. અને ઉલટો આશાએ આપતો જાય છે. પણ એ મહા લુચ્ચો છે, એનું કામ નહીં થાય તો, આપણી હાજરી લેશે. કેમકે વિમળા તો એના હાથમાં આવવાની નથી એતો નિશ્ચય છે, માટે માતાજી કરેને જ આ ઘાટ ઘડ્યો છે, તેમાં એનું જો કાસળ નીકળી જાય તો પછી તમામ ઉપાધી મટે. કેમકે તે ત્યાં જશે, અને વિમળાનાં માણસને મારી જેવો એને એ ઉપાડશે, ત્યારે કેશરબા એમ સમજશે કે આ બધો પ્રપંચ વિમળાએ કર્યો હશે. એટલે વિમળાને તે કબજામાં લેવા માટે પોતાનાં માણસોને હુકમ કરશે. તેમાં અન્નપાલ માર્યો જશે. અને આથી કેશરબાને જે વાત ખોટી આપણે સમજાવી છે, તે ખરી પડશે. એટલે મારા ઉપર એનો પૂરો વિશ્વાસ બેસશે. અને વચમાં અન્નપાલનું સાલ જે છે, તે ટળશે. બધી રીતે આપણને લાભ છે.

(એમ બોલતી બોલતી નીકળી જાય છે.)

ત્રીજો અંક સમાપ્ત.

અંક ૪ થો.

પાત્રજન.

- વિમળદેવી.....જશવંતસિંહની ભત્રીજી.
કાન્તાવિમળદેવીની સખી.
જયા.....તેની દાસી.
રાજસિંહઉદેપૂરનો તખ્તનશીન રાણો.
કેશરબા.....ઐરંગજેબની હુરમ ને જશવંતસિંહની દીકરી.
કનીઝક.....કેશરબાની દાસી.
અજેપાલલૂંટનો ધંધો કરનાર બીલનો રાબ.
ખીજાલૂંટનો ધંધો કરનાર અજેપાલનો સાથી.
ખીરસદ.....કેશરબાની દાસી.
ઐરંગજેબ.....દિલ્લીનો બાદશાહ.
વજીર.....ઐરંગજેબનો પ્રધાન.
કાજી.....ઐરંગજેબના રાજનો ત્યાગાધિય.
ટૅબરખાંત.ઐરંગજેબનો સેનાપતિ.
દીલીરખાંત.....ઐરંગજેબનો એક અમીર.
પુરંધરી.....બીલની છોકરી.
દયાળશારાજસિંહનો પ્રધાન.
ચંદ્રસેન.....રાણાનો પટાવત.
શુભાનખાં }
હમ્મીહીમ }ઐરંગજેબના ખાસ હજુરી સિપાઈ.
કરીમખાં }
રહેમાનખાં }
- આ સિવાય, ચોપદાર, સિપાઈ, ઇત્યાદી પાત્રો આ અંકમાં પ્રવેશ કરેછે.

અંક ૪ થો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—વિમળદેવીનો મહેલ.

પાત્ર—વિમળદેવી, કાન્તા, જ્યા, રાજસિંહ.

વિમળદેવી—(સ્વગત) કાન્તાને રાણાજીની તજવીજ કરવાને મોકલી છે. પરંતુ હજી સુધી કાંઈ પણ ખબર લઈ આવી નહીં. વખત પણ હવે થોડો રહ્યો છે. આજની રાતમાં જ બને તે બની શકશે. નહીંતર પછી રાણાજી આવશે, તો પણ મળવું મુશ્કેલ થશે. કેમકે કાલ સવારથી તો લગ્નની ક્રિયા થવાની છે; માટે તે વખતે મરવા સિવાય બીજો હલાજ નથી. હે સદાશીવ ! હે ભોજાનાથ ! હે ત્રિનેત્ર ! તમારા પર મારા જીવવાનો આધાર છે, યવનનું મોઢું આ શરીરથી કદી જોવાની નથી. મંત્રણા શૃંગાર સજી પ્રાણપતિને મળવા માટે તૈયાર થઈ રહી છું. પણ એ સધળું પરિપૂર્ણ રીતે પાર ઉતારવું તમારા હાથમાં છે આ પુષ્પહાર, આ વસ્ત્રાલંકાર, આ મહેલ માંગલીક કરવો, એ તમારા અખતારમાં છે. નહીંતર આ શસ્ત્ર લઈને જ બેઠી છું. કાન્તા આવશે ત્યાં સુધી રાહ જોઈશ. પછી મારી પ્રતિજ્ઞા કદી ભંગ થવા દઈશ નહીં.

કાન્તા—(પ્રવેશ કરીને.) સખી ! વધામણી છે. રાણાજી તે-મના બે આરંભામંતો તથા પ્રધાન સહિત આવી પહોંચ્યા.

વિમળદેવી—(આશ્ચર્ય થઈને) ક્યાં છે ! આહીં કેમ ન લાવી?

કાન્તા—સખી ! એકદમ આહીં એમ લઈ આવ્યા નહીં. હાલ વિજયને ત્યાં રાખ્યા છે.

વિમળદેવી—લે આ વધામણીમાં હાર આપું છું. (હાર આપે છે.) બેન તારો ઉપકાર મુંને જીંદગી સુધી વિસરશે નહીં. કાન્તા ! તારે રાણાજીને હમણાં આહીં તેડી લાવ, કેમકે હાલ સૌ જમવા કરવામાં પડ્યા છે; તો અત્યારે જ આહીં લાવવાનો સમય છે. પછી વખત નહીં મળે.

કાન્તા—બહુ સારું. તારે હમણાં તેડી લાવું.

વિમળદેવી—તાકીદથી જા ! હવે મારાથી ધિરજ રહેતી નથી.

કાન્તા—બેન આજનો દિવસ ધિરજ રાખવાનો છે. પછી તારી મરજીમાં આવે તેમ કરજે.

વિમળદેવી—હીક! તારે તને ગમે તેમ કર.

કાન્તા—હું વાર નહીં લગાહું. તુરતજ આવીશ. એ પણ રાહ જોઈનેજ બેઠા હશે. લે હું જાઉં છું. (જાય છે.)

વિમળદેવી—(કાન્તાના ગયા પછી) જ્યા ?

જ્યા—(પ્રવેશ કરીને.) કેમ, બા શું કામ છે ?

વિમળદેવી—થાળી, પીરસી તૈયાર રાખી ?

જ્યા—હા ! સઘળું તૈયાર છે, પાંચ થાળીઓ પીરસી, વિ-
જ્યા તેને ઘેર રાણાજીના સામંતો માટે લઈ ગઈ.

વિમળદેવી—હીક કયું.

જ્યા—બા આજ તમે અભિસારીકા વેશ ધારણ કર્યો છે. તેથી તમારી કાન્તી કોઈ જુદાજ પ્રકારની દેખાય છે. આ રૂપનો અંબાર જો બાદશાહની નજરે પડે તો, તે તો આંધળો બીંતજ થઈ જાય.

વિમળદેવી—જ્યા ! ગુલામ ને કમળની સુવાસનો જમરને માટેજ નિરમાણ થયેલી છે. તે ગરધવને માટે નથી.

જ્યા—કદી જમર ન મળે તો શું કરે ?

વિમળદેવી—જમર ન મળે તો એની મળે કરમાઈ જાય. પણ કદી પાત્રવિના બીજને સુવાસ ન આપે.

જ્યા—બા ! મુક્તા મહેલમાં રોયની વગેરે તમામ તૈયાર કરી રાજલ છે, તો ત્યાં પધારો.

વિમળદેવી—ચાલ ! ત્યાં જઈએ. (મુક્તા મહેલમાં જઈ બેઠા પછી.) જ્યા ! જો તો ખરી હજી કેમ કાન્તા ન આવી.

જ્યા—બા ! એટલાં બધાં અધિરાં શું થાઓછો; એને ગયાં હજી કંઈ વાર થઈ નથી. તે ક્યાંય કામ વિના રોકાયેલી છે નહીં. પણ તમે પતિને મળવાને માટે બહુ આતુર થઈ રહ્યાં છો, તેથી વખત ખૂટતો નથી.

વિમળદેવી—ખરે ! એમજ છે. રાણાજીનું મુખ જોવા માટે

મન એટલું બધું ઉતાવળું થઈ રહ્યું છે કે એક પણ એક વાર નેવડી અતારે થઈ પડી છે.

કાન્તા—(પ્રવેશ કરીને.) સખી ! રાણાજી પધાર્યા.

વિમળદેવી—કમ ખરે આબ્યાજ ? (રાણો પ્રવેશ કરે છે. તારે ઉભી થઈ નીચું મોઢું રાખી હાથ નેડીને.) ધન્ય ! ક્ષત્રિપુત્ર ! ધન્ય છે તમારી જનુનીને શરણાંગત રક્ષક વિરપુરુષ યોગ્ય સમયે આવી પહોંચ્યા. પ્રાણપતિ અહીં ખિરાળે.

રાજા—(ખેસે છે, તથા રાણીને ઉભી રહેલી જોઈને.) રાજપુત્રિ ! તમે પણ ખેસો. બિલપૂલ ફિકરે નહીં રાખો. હું આવી પહોંચ્યો છું. તો હવે શી હરકત છે, એ યતનથી જરા પણ ડરશો નહીં. સાચું મોતી કાગને હાથ જ્યાં નહીં દઇએ (હાથ ઝાંઝી પોતાની પાસે ખેસાડે છે.)

વિમળદેવી—પ્રાણપતિ ! હું ખેસું છું. આજ મારે સોનાનો સૂર્ય ઉગ્યો છે. (કાન્તાને જ્યાંને જ્યાંને ઇસારો કરે છે.)

કાન્તા—જ્યા ! આલ તારે આપણે થાળી પીરશી તૈયાર રાખીએ. (એમ બાનું કાઢી બેંને નોકળી નવચે.)

વિમળદેવી— લાવણી.

(મુજ ઉપર ગુજરીની ચાલ.)

ધન્ય વિર પુત્ર છે, ધન્ય જનુની તમારી;
આવી યોગ્ય વખતમાં, ખખર લીધો છે હમારી. ૧

અમે પત્ર લખ્યો તો, ફૂળ રાણાના જાણી;
તમો આબ્યા રાખ્યું, નિજ પરિયાનું પાણી. ૨

ચહુ દિશા નિરખી પણ, નર કોઈ નજરે નાબ્યા;
શુદ્ધ ક્ષત્રિપુત્ર એક, તમે મુજ મન ભાબ્યા. ૩

હતી દિશા શૂન્ય મારે, આ વખતે સ્વામિ;
હું મહા દરિયામાં, હતી નાવ તવ પામી. ૪

આબ્યું છે મુગલદળ, એક તરફથી મોઢું;
વળી બીજી તરફ, મા, બાપે ધાર્યું છે ખોઢું. ૫

તમે માથ તણી કરી વારે, શરણ દીધું છે;

- એક ક્ષત્રિ અખળા, તણું કામ કીધું છે. ૬
 કન્ય જણ્યાં રત્ન, રજપૂત જનુની આવાં;
 જે શરણાંગતના પાલ, શરણ સુખ યાત્રા. ૭
 અરે ભરતખંડના રાય, અંને સહુ રાણા;
 દીધો કન્યાઓ, તુર પેર વટલાણા. ૮
 તારે શરણ હમારે, કોનું લેવું કો' પ્યારા;
 એક ટેકવંત નર, તમે રદ્યાછો ત્યારા. ૯
 આ રૂપતગદનું, રાજ કાણુંછે નાનું;
 મા બાપ થકી આ કામ, કંઈછે છાનું. ૧૦
 છે હાય તમારે રાણા, હમારી લાજ;
 હવે ઉચિત હોય તેમ, કરો વિચારી કાજ. ૧૧

રાજસિંહ—

ગજલ.

(ઈંદ્રસભામાં ગવાતી ઢબની.)

મારા ધર્મથી વિશેષ, મેં નથી કંઈ;
 પ્રિયા ન ઉપકાર માનો, શર્મે પામું હું.
 આવાં કામ પગલાં પ્રીયા, બહુ અમે ભર્યા;
 શિશોદીયાએ શિશ વહાલાં, ત્યાં નથી કર્યા.
 શસ્ત્ર મારાં સજ ન્યાં લગી, ધડ ઉપરછે શિશ;
 ત્યાં લગી તું ડર પ્રીયા, ન કોઇનો ધરીશ.
 ક્ષત્રિના અંકુર ખુનથી, નથી ખર્યા;
 કાપર નરના બોલ કોદી, કાને નથી ધર્યા.
 ક્ષત્રિનીતિ ક્ષત્રિટેક, ક્ષત્રિનું અભિમાન;
 નામ નિર સાચું ગણીએ, શરીરનું શું કામ.
 અરે શું આવીયો છે, એહ શાહ ઔરંગઝેબ;
 હામ ધારી આવ્યો લેવા, ક્ષત્રિઓની એબ.
 ધોએ મોઢે કાઠું તો હું, રાણો રાજસિંહ;
 રાજહંસણી શું જાણે, તરક હાય દિન.
 વરણે શું એ મરકટોને, ક્ષત્રિ નારીઓ;
 મદંશુરે ગયારે નાશી, હામ હારીઓ.

વિમળદેવી—રાણાજી! તમારા જેવા શરણાંગત રક્ષક રત્નને જે જનુનીએ જન્મ આપ્યોછે તેને ધન્યછે. પ્રાણપતિ! ભરતખંડના સઘળા રજપૂત રાજાઓ મુગલોને કન્યા આપી, એની સાથે જમી વટલી ગયા; તો હવે અમારે શરણ કોનું લેવું, એ આપજા વિચાર કરો. આજકાલ એક ટેકવંત નર તમે રાણાછો, તેથી તમને પત્ર લખી મેં તસ્દી આપી, જેથી આપે આવી આ અપમાને સહાય કરી, નહીંતર પ્રાણ ત્યાગ કર્યા વગર છુટકો નહોતો. પણ ઈશ્વરે મારી લાજ રાખી. આ બધો ગોડવણ મેં મારા કાકા જશવંતસિંહજીથી ગ્રામ કરેલી છે.

રાજા—અરે! તમારા જેવી રાજપૂતી તુરકતા હાથમાં જશો! શું ક્ષત્રિ શૂરત્વનો નાશ થઈ ગયોછે, શું નિરવિર ભૂમિ થઈ ગઈછે, કે તમારા જેવી પવિત્ર સ્ત્રીને એક આંડાલ અપવિત્ર કરવાને આહાશિ! એમ કદી બનવાનું નથી, પ્રીયા જ્યારથી તમારો પત્ર મારાપર આવ્યો છે, ત્યારથી મેં સુખ ચેતથી અનન્ય પણ લીધું નથી. એકીદમ અત્રે આવ્યોછું.

વિમળદેવી—પ્રાણનાય! આપે જો એટલી સતાખી ન લીધી હોત તો આરનુંએ વિપરિત થઈ ગયું હોત; પરંતુ ઈશ્વરે સમગ્ર સાંઝે કર્યું. હવે આપને માટે ભોજન પાનાદિક તૈયાર કરી રાખ્યાં છે. નો આપ મારી સાથે બેસીને તે જમો અને પછી:—

રાગ ઝીંઝોટી (કલ્યાણ, મિશ્રિત.)

(ગોરી તેરો અંચલ ઉઠ સમારરી એ રાહ.)

પીયા મોરા ધારન, કંઝે શૃંગારરી, અલ્પ કાલ ડેરો પતિ. ટેક.
અમિત હોતુંમ, કંઝે મેં સેવા, પીયા ભોજનકી એહ તૈયારરી. અલ્પ.
પુણ્ય બિચિધકે, ગુંથિત સુંદર, પરિધાન કરે કંઝમેં હારરી. અલ્પ.
ક્ષત્રિ રીતીવત્ અપ ઈહાં રાજ, મેરે મેલમેં કરેગે વીહારરી. અલ્પ.

રાજા— રાગ રીંધાનો કનરો.

ગ્રહણ કંઝે આપો સ્નેહ નિર્મળથી;
પ્રસન્ન થાજો આરે હરતકમલથી. ટેક.
તમેહો નવોદા કે, અભિસારીકા;

પ્રાપ્ત થયાં પુરવ પુન્ય ફલથી. પ્રસન્ન

હસીતવદના, હે મૃગનયની;

મુને કુમાઓ મુખાપિત જલથી. પ્રસન્ન

વિમળદેવી-- રાગ સોરઠ મહાર.

(અમકે બિજલી ડર મોહ લગે એ રાહ).

થરકે ચિતનું કરવું શું પીયા,

મુગલો દળ આવી પડ્યું રે અહીં. થડકે ટેક.

સંદેશો આવે નકી, પ્રત્યુત્તર શું દેશુંરે પીયા;

હવે તમથી અમે ન થશું અળગાં,

અમે ચાલશું લઈને ચાલોરે જહીં. થડકે.

રાજ--

બરવાની ડુમરી.

મુગલોથી ડરો ન પીયારે તમો, જવુંછે અહીંથી એને જાણુકરી મુગલો.

શુંરે શૂરાતન ત્યારે હમારું, ગુપ્ત જઈએ અબજાને હરી. મુગલો.

ધેર રાખો તમે ચિંતા વિસારો, જેમ તેડાબાએ હામ ધરી મુગલો.

વિમળદેવી—બહુ સારૂં પ્રાણનાથ દીગવિજયી રાણાના આશ્રય

નાએ આ અબજાને શી ફિકર છે. રાણાનો હસ્તકમલ જોણે ગ્રહણ

કર્યોછે, એની પત્નીપર દ્રષ્ટી કરવા કોની તાકાત છે? એ મારા મનમાં

નિશ્ચય છે. તોપણ ભોજન પાનાદિક કરી અહીંથી પ્રયાણ કરવાની

તૈયારી કરીએ.

રાજ—બહુ સારૂં ત્યારે તમારે પણ પુરૂષનો પોશાક ધારણ

કરવો પડશે. કેમકે અહીંથી અસ્થાઈ થઈને જવાનું છે.

વિમળદેવી—બહુ સારૂં, હું પણ પુરૂષનો પોશાક ધારણ કરીશ.

તથા મારે ચડવા માટે અથ પણ તૈયારજ રાખેલ છે.

કાન્તા—(પ્રવેશ કરીને.) સખી! મધરાત થઈ ગઈછે. વળી

રાણાજી બુખ્યાછે, તો ભોજન પાનાદિક કરી લીએ. કેમકે પ્રજાત

પેહલાં અહીંથી નીકળી જવાનું છે.

વિમળદેવી—બહુ સારૂં ત્યારે ચાલ જમી લઈએ. પ્રાણપતિ

ભોજન ગ્રહમાં પધારો.

રાજ—બહુ સારૂં ચાલો.

કાન્તા—બેન ! તારે હું હવે રત્ન લઈછું.
વિમળદેવી— રાગભેરવી.

અહો મારી ખારી સખી, વિયોગ તારો થશે દુઃખકારી. ટેક.
બાળસ્નેહી મારી સુખ દુઃખ સહભાગી,
વિરહઅગ્નિ બહુ બાળશે કાન્તા મુજ ખારી. અહો.
આમારી તારી બહુરે થઈછું, પીયુને મિલાબ્યા;
તે મમ તારો ન જઈ વિસારી. અહો.

કાન્તા— ભેરવી.

(ચંદ્રમુખીને એકલી એ રાહ.)

હા બેની તું તો જાયછે, તારા પીયુને તું મળી. ટેક.
સંતોષ એછે મુજને, સેવા કરજે સ્વામીની;
સાસુ નણદીથી સદા, રહેજે ત્યાં હેતથી બળી. હા બેની.
વિયોગ તારો સાલશે, આવીશ ત્યાં હું કોકદી;
રાણાજી પાય હું નમું, શરણે આછે મારી અલી. હા બેની.

રાજા—પ્રીયા ! તમે દિલગીર નહોં થાઓ, કેમકે ઉદ્ધર
ગયા મછી આપણે વિધિ પૂર્વક લગ્ન કર્યું, એ ઉત્સવપર કાન્તાને
એના પિતાપર પત્ર મોકલી ત્યાં બોલાવ્યું.

કાન્તા—બેન ! આ માંગલીક વખતે દીલગીર ન થવું, અને
હું તારો પત્ર આવશે તે વખતે અવશ્ય આવીશ.

વિમળદેવી—બહુ સાઈ ! તારે તું પણ ભોજન કર્યા મછી જા.

કાન્તા—હીક તારે ચાલો. જમી લઈએ.

વિમળદેવી—બેન ! જ્યાંને તો મારી સાથેજ લઈ જવાધાઈછું.

કાન્તા—હા ! એમજ કરવું.

વીમળદેવી—જ્યા ! ભોજન ગ્રહનો રસ્તો ખતાવ.

જ્યા—રાણાજી ! આમની તરફ પધારો.

(સૌ નીકળી જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—ચામુંડાદેવીનું મંદીર.

પાત્ર—કેશર્યા, કનીઝક, અજોપાલ, બીજલ, અને ખિરસદ, વિદુષક.

કેશર્યા—ક્યું કનીઝક, અબ ઘોરા વક્તમે ખિમલા ઈધર આયગી. અપને તાકીદસે ઈધર આયેહે, યેદેવીકા મંદીર તો અચ્છાહે ?

કનીઝક—તુમારે હિંદુમેંબી બડી તારીફ કરને જોસી ધર્મકી જગે હે હે !

કેશર્યા—હાં, બહોતહે, લેકીન જો અચ્છે અચ્છે નામાંકીત આલેશાન મકાનથે, વો સમ ખાવિંદને જમીદોસ્ત કરદીયે.

કનીઝક—હાં, કાફરેકે બ્રતખાને ક્યા કામકેહે, ઉસ સમખસ તોડ ડાલે હોગે.

કેશર્યા—ક્યું કનીઝક યહ હિંદવી લીખાસ મુજે કેસા લગતાહે ?

કનીઝક—આપકું યહ બહોત અચ્છી બહાર કરતાહે, કબી શાહકે દીખનેમે યહ લીખાસ આવેગા તો ફિર આપકું ફુસરા પહિરનેબી નહી દેયેગે.

કેશર્યા—મરેકુંબી એસા લગતાહે કે યહ લીખાસ ખુબસુરે-તીએ બઢારા કરતાહે. તેસે અપના બીબીગંકાબી લિખાસ કુચ્છ ઘોરી બહાર નહીં કરતા.

કનીઝક—વાહ ! ઉમ્કી ક્યા તારીફી કરનાં ! જનાનેકે લાયક તો વોહજહે.

કેશર્યા—અબીતઝક ખિમત્રા ક્યું નહીં આઈ.

કનીઝક—અબી આવેંગે, કેશર્યા, તુમ ઉમ્કે મુંપર કુચ્છકહોંગે ?

કેશર્યા—દખતો સઈ, ઉમ્કું કેસા કેસા ફિટકાર દેનાંહે, જો જો સુખન ઉજે મુજકું કહાહે, વો સમ ઉમ્કે મુંમે પીછા ડાહુંગી. તખ ઉમ્કું ખબર પડેગી, કે મેંને સચ્ચા કસમ ખાવાયા.

કનીઝક—ફેર શાહકી દીઝ લગી ઉસપર હો જાયગી તો ક્યા કરોંગે ?

કેશર્યા—ઉશ્કી ખીલકુલ મુજે ફિકર નહીંહે, મગર કીસત્ત રેહબી મેરા કસમ સમ્યા હોવે તો ખસહે. જખ વો મેરી સંજ જનનમેં બેઠે, આર મેં ઉશ્કું કલમા પઢાગે, આર વો રજપૂતકી તુકખરી છોડકે લાચાર હોજવે તખ સખ હોચુકા. ફેર મુજે દુસરા કુચ્છ નાં ચાહીએ.

કનીઝક—વો જખ શાહસ નીકા પઢેગી, તખ આપેઈ આપકી પાસ જનનમેં આકરે બેઠેગી. ફેર દિલ ચાયસો ઉશ્કા મુંખર કહનાં.

કેશર્યા—ઉમેદવારીબી વૈસા વક્ત દખનેકીહે.

કનીઝક—તખ થોરા વક્તમેં વો સખ મોજુદ હોવેગા.

નેપથ્યમાં—મારો સાલેકું !

કેશર્યા—કનીઝક ! કીસકું મારનેકા ખોલતાહે ?

ખિરસદ—(પ્રવેશ કરીને.) દુરમ સાહેબ ખડી જુલમકી ખાત હોગધ. અપને સખ આદર્માંકું કિતેક ઘોડે સવારને આકર કતલ કરદીયા. અખ આપકું દુંદતેહે, ખાસ્તે આપ કીધરબી છૂપ જઓ. કનીઝક, તુમબી જાતેરહો ! નહીંનો મારે જઓગે (એમ કહી નાશી જાય છે.)

કેશર્યા—(ગભરાધને.) અરે ! યહ ક્યા, અપનેપર કોન આતાહે ? ક્યા કુચ્છ ખિમલાને તો દગા નહી કીયા હોગા કનીઝક ! અખ ક્યા કરનાં ?

કનીઝક—મેં તો જાતતીહું કે ઉશ્કાઈ દગા હોગા, આર સાલી પુરંધરીને અપનેકુ ભૂલ ખીલાઈ.

ખીજલ—(પ્રવેશ કરીને) અજેપાલ, દખ યહ દોનું ખડી હે, ઉશ્કે જાસને સાડી પહેરીહે વો તેરી માથુક.

વિદુષક—તખ ઉશ્કી પાસ ખડીહે ! વો ક્યા કેશર્યા ? વાહ ! ખુબસુરતી તો અચ્છીહે.

કનીઝક—મેગમ સાહેબ યહ લોક અપની તરફ તાકતે હે, ઉશ્કા કુચ્છ ખરાબ ધરાદા હોવે, વૈસા લગતાહે.

કેશર્યા—અપને ઈધર આયે, વો ખડી ભૂલકી.

અજેપાલ—(કેશર્યાની નજીક જઈને.) ક્યું, ખારી ચાલો.

કનીઝક—કમળત તો ખારી કિસકું કહતહિ.

અન્નેપાલ—(તેને ધકો મારીને) સાલી તેરેકુ કોન ખારી બો-
લતાહે. (ધકો બાગવાથી કનીઝક પડી જાયછે.)

વિદુષક—લીઝો, ઈ તો તમારાથી રીસાણું.

કેશરખા—તું મેરેકું લે જાનેમેં અચ્છા ફલ નહોં નીકાલોગે.

અન્નેપાલ—મેરેસેં તુરક અછાહે ક્યું? (અંમ કહી ઉપાડીલેછે)

કેશરખા—(રોતાં રોતાં) અરે ! મુજે કોન ઉઠાકે લે જાતાહે,
કોઉ શાહકું ખમર ભેજે.

ખીજા—બરાબર પકડલેની ! નહીંતો સાલી છોટક જાયગી.

અન્નેપાલ—અખ છટકકે કહાં જાયગી ?

કેશરખા—યા, પરવર દિગાર, પરવસ્તી કર. યહ મિસકીન
ઔરતકી આખર રખની. વો અખ તેરે અખત્યારનેહે, પલક દરિ-
આવ, પલમેં ખુદા ચાયસો કરે.

વિદુષક—ખોદે તે પડે. (અન્નેપાલ વિગેરે કેશરખાને લઈ
ચાલ્યા જાયછે.)

કનીઝક—(સાવધ થઈને) અરે ! ઈ ધરસેં બેગમ સાહેબ કહાં
ગયે. ઈધર કોઉબી હે નહી. મેશક ઉચ્છું લૂંટારા ઉઠા ગયે. અખ
મેરા ખુરા હાલ હોયેગા; અખ મેં કયા કરું ! ઔર કીધર જઈ !
ખાત છુપા દર્જો તોબી સલામતી નહીહે. ઔર ઉનસ તો મેંજ ગુ-
નેગાર હોઈગી; ખાસ્તે ચલ શાહકું જાકર યે સખ અહેવાલ રોશન
કરું. કમળત પુરંધરીનેજ દગા દીયા.

(અંમ કહીને નીકળી જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ.—રૂપનગઢને પાદર ઔરંગઝેબની છાવણી.

પાત્ર—ઔરંગઝેબ, વજીર, કાજી, દેખરખાન, દિલીશખાં,

વિદુષક, પુરંધરી, કનીઝક, સિપાઈ, ચોપદાર.

ઔરંગઝેબ—ક્યું વજીર રૂપનગઢમેં અપને આયેહે, ઔર
પીછે કામ બક્ષકું દિલીમેં રખાહે. વો ઉધર બંદોબસ્ત રહેગા.

વજર—હાં. ખુદાવિંદ વો રાજકું અચ્છી તરેહસે સમાવેંગે.

કાજ—શાદીકી બાતમે દિલ્લીકી બાત છોડદો.

વિદુષક—શું કહ્યું કાજસાખ ? ફરીને બોલો.

કાજ—અબ સાદીમે મોજ શોખ કરનેકું આયેહે, ઉસકે બિચમે દિલ્લીકી રાજ ખટપટ આર ફુસરી તિસરી બાત બોલનેકી ક્યા જરૂરહે !

વિદુષક—કાજ સાહેબને તો લેરજ કરવી. વરસ એસી થયાં, પણ વાત બીજી ન ગમે.

વજર—ઉસ બારતે તો જીદકરકે સંગ આયેહે.

કાજ—વજર, મેં તો જીદકરકે આયાહું, મગર તેને તો આ-નેકા મુંસે કહાબી નહીંથા. આર સરકાર આપેય તરેકું સંગ લાવેહે, ક્યું ?

વિદુષક—ભાઈ, માંઈ આશકનાં ઠાઠીયાંએ જોઈયે તો, શાદી નાં કામછે, ભાઈ હાંણે માણે કોણ !

કાજ—ક્યું, વજર નાચ કબ શીર હોવેગા.

વિદુષક—થાયછે, કાજ સાહેબ, લાલ લૂગડાં હમણાં આવે છે. ડાદી બાદી વિંખાઈ ગઈછે, તે આળી રાખો.

વજર—આજકે નાચ તમાશાકા ખર્ચ કાજસાહેબકે શિરપરહે.

વિદુષક—એમાં કાંઈ પાડ ! રાગનાં પારખાં પણ કાજસા-હેબ કરેછેનાં.

ગુણિકા—(પ્રવેશ કરેછે, અને નાચ કરી ગાયછે, તેથી બાદશાહ વિગેરે ખુશ થાયછે.)

ઔરંગજેબ—વજર, યહ તાયફા અચ્છા નાચ કરને હારાહે.

વિદુષક—ક્યું કાજસાહેબ, આજકી લીજત કૈસી હે ?

કાજ—સુરતો જાને બપૈયા પોકારતે હે.

ઔરંગજેબ—વજર યહ તાયફાકું કુચ્છ બક્ષીસદો.

વજર—હુકમ માફીક દેતાહું. (આપેછે, તે લઈ નાચકા જાયછે.)

ઔરંગજેબ—વજર, જશવંતસિંહ એસી બહોત દર ક્યું કરતાહે ?

વજર—ખુદાવિંદ શાદીકા કામહે, દરબી લગે, આપ મોજમે

રહો. તૈયારી સખ હોતીહે. આપ બાદશાહુકી શાદીહે, કુચ્છ એસી તેસી બાત નહીં હે, કે જુસે સદર પદર કર દેવે.

વિદુષક—ખુદાવિંદ, જશવંતસિંહ રાડોને કુરનસ બનકે અર્જ કીહે કે યહ મારવાડ દેશમેં શાદીકે પ્રસંગમેં બહોત મશ્કરી કરનેકા રીવાજ હે. તો કબી કીસીકી મશ્કરી હોવે તો, બિન કફા નહીં હોનાં ઇતની અરજ કમૂલ રખોગે.

ઐરંગઝેબ—મજેસે મશ્કરી કરે. ઉરમેં ક્યા હરકત હે.

વિદુષક—કાજસાહેબ એક બાત પૂછતા હું.

કાજ—ક્યા હે ?

વિદુષક—આપકું નિકા પદનાં હોવે તો એક અચ્છી ગુલબ-દન પરી હાજર હે.

ઐરંગઝેબ—બહોત અચ્છા, એસી હોવે તો કાજસાહેબકે ખાસ્તે લાઓ.

વજીર—હાંહાં, એસીકું તો હુંતેષ હે, ખુદા કરે ને મિલબવે તો બડી અચ્છી બાત હે.

કાજ—ખુદાવિંદ આપબી ક્યા મશ્કરી કરતે હો, યહ તો દિવાના હે !

વિદુષક—નામદાર મેરે બાપદાદકી કસમ, તંબુકી બહાર ખડી હે, બહોત દેરસે હુકમ હોવે તો અભિ કદમમેં હાજર કરે. નામ ગાનમેં બહોત હુશિયાર હે.

ઐરંગઝેબ—ભ, બુલાલા, એસી હોવે તો, (જાયછે.)

કાજ—સાહેબ યહ મશ્કરીકી બાત છોડદો તો અચ્છા હે. આપકું યહ આદત બડી ખરાબ હે.

વજીર—આવિંદ, કાજ સાહેબકું ખુશ રખનાં.

ઐરંગઝેબ—ધધર કુચ્છ નારાજ કરને ખાસ્તે તો નહીં લાયેહે.

વિદુષક—(નેપથ્યમાં) ચાલો બીબીસાબ, મીયાં ગોતી કાઢ્યાંછે.

વજીર—આવિંદ, બીબી, આ પહુંચે.

ઐરંગઝેબ—હાં એસાઈ લગતા હે. ધુધરીકે અવાજ બડે જોરસે સુનત હે.

વિદુષક—(નિપથમાં) બોલો ! કાજી સાહેબને શી રીતે રંજન કરેશો? પ્રથમ જાહેર કહો.

વિદુષક—(બીબીના રૂપમાં પ્રવેશ કરીને) કાજી સાહેબ સલામ હે.

કાજી—(ઔરંગઝેબ સામે હાથ કરીને) તેરે દાદરું સલામ કરે. (સૌ સભા મોઢા આઠો ડુચો રાખી હસેછે. તથા કાજી આંકુ જોઈ જાયછે.)

બીબી—(ગાયછે) રાગ છાજ્યાનો.

આશક હવાં અમે. ટેક.

આ અંખીયાંથી રંજન કરેશું, આ દેખાડશું પગ;
લટકાં મટકાં એવાં કરેશું, જાણશે આખો જગ. આશક.

ડાઢી ઝાઢી ઉભા રાખશું, ચશ્માં નાંખશું ફોડી;
કાજી સાહેબ ઓરા આવશે, તારે જાણું દોડી. આશક.

સોળ શણગાર આટાંણે સજ્યાછે, એકે નથીરે બાકી;
એમ ઘડીમાં નહીં માનીએ, શું કાજી રદ્દાછો તાકી. આશક.

જુઓ આ માથું તળીયાઝાટક, વાળનું ન મળે તરાણું;
કાજીની આગળ ઉભી રહું તો, જાણે નાજુક હરણું. આશક.

કાજી—(ગુસ્સે થઈને) મેરે જાહેરકી હાંસી ! લખ લાનત હે
યહ શાદીકી મીજલસદું થુ ! યે મજલશપે. ચલ કુતુબ ! ચલ દિલ્લી.
હે ફહે તેરી રયાશતદું ! ઔરંગઝેબ એસે ગધે આદમીદું કચેરીમેં
રખતાહે, વો ક્યા મુનાસબ હે !

ઔરંગઝેબ—(કાજીનો હાથ ઝાલીને) બેઠો કાજી સાહેબ, બેઠો
ખડા નહી હોનાં. યહ તો જશવંતસિંહકે આદમી હે. હમ કબ મ-
શ્કરી કરતેહે.

વજીર—(કાજીનો હાથ ઝાલીને.) બૈઠીયે કાજી સાહેબ બૈઠીયે.
દેખો શાદીમેં એસી મશ્કરીકા ઈધર રીવાજ હે. (કાજી ખેસેછે.)

વિદુષક—ગુસ્સે થાઓછો, તારે નહોતું આવવું.

કાજી—તેરા મું જલા.

ઔરંગઝેબ—(વિદુષક આંખનો ઇસારો કરીને) વિદુષક, સ-

બકી મશ્કરી કરનાં લોકીન કાજીકી મશ્કરી નહીં કરનાં.

વિદુષક—બહુ સાઈં સાહેબ.

(ગાયછે.)

દીવા વાંસેં અંધાઈ મારા કાજી સાહેબ. ટેક.

કાજી—(ઔરંગઝેબ ઉપર અર્થ લાગુ કરીને) ઐસાહે ત-
બજ તે કચેરીકે બિચમે હમારી મશ્કરી કરવાનાહે; નહીંતો ચમડા
ફટ જાયે નાહીં.

વિદુષક—એમકે પાછા ચડ્યા. ફીક ત્યારે કાયદો કાઢજો (ગાયછે.)

નાના ગુલહાનું નામ ન લેવું, મોટા ગુના તો માફ;
મીબડાના ચોરને ફાંસીની શિક્ષા, એવા કાજીના ઇનસાફ. મારા કાજી.
કાજી સાહેબછે શોખીન જીવડા, વચન બોલેછે ગાજી;
કાજીની સુરત નિરખી ત્યારે, બિબીનૂરો લાજી. મારા કાજી.
આંખે ચશ્માં ચડાવ્યાંછેને, વજરને કહે પાજી;
કાજીસાહેબ એક ભેટ હું લાવ્યો, લીઝ્યો આ ભાજીનાજી. મારા કાજી.
બાદશાહ સલામત પૂછે ત્યારે, કહેછે હાજી હાજી;
કાજી કામા એવા જોયા ત્યાં, ઘોળી ડાઠી લાજી. મારા કાજી.
કાજી ખેડા કુરાન વાંચે, ફકરે ગામની ઝાંઝી;
ધણીધણીયાણી રાજી ત્યારે ક્યા કરે મિયાં કાજી. મારા કાજી.
ફલા ફલા પગ નાખે કાજી, ચડવા જોઈએ વાજી;
કાજી સાહેબ ઉઠે ત્યારે, ઉઠ્યાં જાણે માજી. મારા કાજી.

કાજી—યહ કમજલતકું અબ ક્યા કરનાં એરેં બિના તેરેકું
ફસરા કોઉલી મશ્કરી કરને લાયક મિલતા નાહી ?

નેપથ્યમાં—કચેરીકે આદમીકું સલામહે.

વજરને કાજી—વાલેકમ સલામ વાલેકમ સલામ. આપયે
આપયે કોનહે ?

ઔરંગઝેબ—કયું નહીં આયે ? વજર, તલાશ કરો ? કોન પ-
રદેશી જાતેહે ?

વજર—અચ્છા સરકાર.

સિપાઈ—(પ્રવેશ કરીને.) ખુદાવિંદ દો ઘોડેસવારયે. સલામ

કરકે ચલે ગયે. ખડા રહેનેકું પુકારે લેકીન પૂર પટીસેં ઘોડા છોડ દીધાહે ! ઓર ખહોત દુર નીકલ ગયે.

ઔરંગઝેબ—કેસેં કમજાત, સુસ્ત આદમીહે. પીછાડી ક્યું નહીં ગયે ?

સિપાઈ—સાહેબ હમ ક્યા કરે ? હમ તો સખ શાદીકી ધુ-મમેં બેઠયે.

વિદુષક—કસુંખાના ઘેનમાં ચાલ્યા ગયા હશે, ઓણ વિવા-ડોય ઘણો ઉલટયો છે. હિંદુને મુસલમાન સૌ ઉપડ્યું છે.

સિપાઈ—(પ્રવેશ કરીને) ખુદાવિંદ જશવંતસિંહ રાડોડકી એક ખાની હજુરમે આને મંગતીહે.

જશ—આનેદો.

પુરંધરી—(પ્રવેશ કરીને.) ખુદાવિંદ કુરનસ બજતીહું.

ઔરંગઝેબ—કિતની દેરહે નિકાકું ?

પુરંધરી—ખાવિંદ મેં તો દુસરા ખખર દેને આઈહું.

કાજી—દુસરા ક્યા ખખરહે બોલ ?

પુરંધરી—તુંમ જસ વિમલ દેવીકી સાથ નિકા પઢનેકું ધધર આયેહો, ઉમ્કું ઉદેપૂરકા રાણા રાજસિંહ હરન કર લે ગયા.

વિદુષક—હાય હાય, ત્યારે ઘોડાસવાર આહીં થઇને ગયા એ એજ ! પણ ભૂલ્યા. હવે શું થાય. નહીંતર મારી દોડમાંથી જવા નદેત.

પુરંધરી—અબી સલામ કરકે ગયે, વો ખુદ રાજસિંહરાણા !

ઔરંગઝેબ—(ક્રોધાતુર થઇને.) ક્યું, મુગલકી ઓરન વો રાણા લે જાયગા ? અરે વજર લશ્કર તૈયાર કરદો. સારી દુનિયાં નક્ષત્રિ કરદજી, તખ મેરા નાંઉ ઔરંગઝેબ સમ્યા. એસેં મેરી ન-જરૂસેં ઉઠાકે લે જાયગા ? લખલાનતહે, તખ મેરી જાતકું.

કાજી—(પોતાની આગળ મશ્કરી થએલ, માટે હવે પ્રસંગ આવ્યો જાણીને) ખાવિંદ ઈલાંકા રીવાજ મૂજબ વોતો મશ્કરી કીહોગી.

પુરંધરી—ખાવીંદ મશ્કરી નહીં હે સચો ખાત હે.

વિદુષક—લઈ જાય સાહેબ રાણાનાં ઘરછે. અમારા પ્રતા પદાદાના રાજસિંહ હશે.

ઔરંગઝેબ—ઉરકું સિંહ સિંહ ક્યા કરતાહે, ઉરકું તો ગધા બનાર્થિગા.

વજીર—યા ! સુભાત અલા ગજબકી ખાતહે ! બાદશાહકુંડી ઔરત રજપૂત લે જાયે.

કાજી—સાહેને ખુરા ક્રિયા. નાચ તમાશાકું તો તાલા દેદીયા.

વિદુષક—ખાવીંદ સાંબગો. કાજી, સાહેબને તો હજી નાચ તમાશાનું જાયછે.

કનીઝક—(પ્રવેશ કરીને.) ખાવીંદ બહોત દિલગીરીકી ખાત હુમ્મહે, મેં જીભાનસેં નહીં નિકાલ શકતી

કાજી—અમ કાયકે ખાસ્તે હર ખાતી. વો તો અવજસેં ખખર રોશન હો ગયાહે.

કનીઝક—ક્યા ખખર ?

કાજી—બિમલાકા હરનકી ખાતકે ફુસરી ?

કનીઝક—(અજાણેબ યદને.) યા ! ખુદાવાલા, યે ક્યાખાત !

કાજી—તબ તે ક્યા ખખર લાઈહે ?

કનીઝક—ખાવીંદ બેગમ સાહેબ દેવીકે દેવલમેં બિમલા ઉધર જાનેવાલીથી ઉરે તપાસમેં ગયેયે વહાં કિતકે ઘોડસવારને આકર અપના આદમીકુ મારકે હુરમ સાહેબકુ ઉઠા ગયે.

વિદુષક—ભૂલછ. ખેન, ભૂલછ, એ તો વિમળા હશે. વળી જનાનાનું તે હરણ હોય !

કનીઝક—મેંને આંખુસેં દેખા. મેં ઉઠ્ઠી પાસથી.

ઔરંગઝેબ—(કોપાયમાન યદને.) વજીર ક્યા બંદોબસ્ત તું મને કીયાહે !

કાજી—ખાવીંદ, ગલત ખાતહે, હુરમ સાહેબકુ ઉઠા જાનેકી કિનકી તાકાતહે !

કનીઝક—મેં ભેલીથી સો જૂક, દેખો મેરેકુભી ચાખુખ લગાયાહે.
(વાંસો દેખાડે છે.)

વિદુષક—આહોહોહો ! ! વાંસો તો ફાડી નાંખ્યોછે ને શું ?

ઔરંગઝેબ—ઈસકુ કોન લે ગયા હોગા ? વોભી રાજસિંહહોગા ?

પુરંધરી—(જો એકબાજુ ઉભી હતી તે વચમાં) નહીં આવિંદ વોતો અજેપાલ બીલ ઉઠા ગયા હોગા.

કનીઝક—(જેણે અત્યાર સુધી પુરંધરીને જોઈ નહોતી, તેને વચમાં બોલતાં જોઈને.) યહ રંડી ઇધરભી આ પહુંચીહે. આવિંદ, યહ હુંડીનિજ સખ સત્યાનાથ નીકાલહે. હમકુબી વહાં જાનેકા ખખર ઇનેજ દીયાથા. ઝોર હરવખ ખાતમી દેનેકુ આતીથી. ઉસપરસેં હમ સચા માનકે વહાં ગયે, લેકીન ઉસમેસેં ઐસા પરિણામ હુવા ઝોર અભી યહ બોલતી હેકે અજેપાલ હોગા. સો ઉસ્કાજ તરકટ હે ! નહીંતો, અજેપાલ હોયગા વેસા ઉને કિસતરેસેં જાનાં !

કાજી—આવિંદ સચ ખાતહે. બિના ઇસ્કુ કહાંસેં માલુમ હોવે.

ઝોરંગજી—(પુરંધરીને કોરડા મારીને.) સચ બોલદ. ક્યા હકીકતહે ?

પુરંધરી—આવિંદ ઉસ્મે મેરા કુચ્છ ગુન્હા નહીંહે.

વજીર—તખ કિસકાહે, સચ બોલ.

પુરંધરી—આવિંદ બિમલા વહાં જાનેવાલેથે, વો ખાતતો સચથી. ઝોર ઉસપરસેંજ મેને કેશરખાકું ખખર દીયાથા. કે વહાંસેં બીમલા નિકલ ન જાવે ઐસા બંદોખસ્ત રખનાં સો ઇસ્મે મેરી ક્યા કસુર ?

ઝોરંગજી—અજેપાલ કોનહે વો બોલ.

પુરંધરી—આવિંદ વો બિલહે, ઝોર હુંડકા ધંધા કરતાહે. વો બિમલાપર આશક હુવાથા. સો ઉસ્કું કબજેમે લેને ખાસ્તે મેરી મારકૂત ખાત ચલાતાથા. સો મેને એક દહે બિમલાકી પાસ ઉસ્કી ખાત નિકાલી. તખ જીને ગુસ્સેં હોકર ઉસ્કા ખહોત ધિક્કાર કીયા. ઝોર મેરેકું ઐસા નહીં બોલનેકું શિખદી. ઉસ અવલ અજેપાલને મુજકું ખહોત પેસા ખીલાયાથા. વો જખ મેને જાકે કહા કે બિમલા તરે હાથમેં નહીં આયગી. તખ વો ઉસ્કા પેસા પીછા મંગને લગા. તખ મેને ઉસ્કું કહાકે તે ધિરજરખ. ઐસા વખ જખ આયગા, તખ મેં તુજકુ મિલા દર્જીગી. ઉસ ખાસ્તે યહ બિમલા અકેલી દેવીકે મંદીરપેં જાનેવાલીથી, વેસા ખખર જાનતેસેં ઉસ્કુ વહાં

જોકે બિમલાકુ લેખનેકા કહા. ઉસપરસે વો વહાં ગયા હોગા.

કાઝ—દખો સાલીને કેસી ખટપટ લગાઇહે, રંડી મકરજના
એસા કરનાથા, તખ હુરમ સાહેબકુ ઉધર કાયકુ બેજે.

પુરંધરી—આવિંદ, મેરે દિલમે ફિકરથી કે ને અજેપાલ જતા
રહેગા તો, બિમલા બિના મેરેકુ એન પડને નહીં દેયગા, ખાસ્તે
ઉસ્કુ સમજકે મેને વહાં બેજાયા, ઘોર, દિલમે નિશ્ચયથા કે વો
જખ બિમલાકુ ઉઠાવેગા તખ કેશરખા ઉસ્કુ અપના આદમીસે ક-
તલ કરવાવેગે. મગર વો તો કુચ્છ હુવા નહીં. ઘોર આખીર મેરીજ
કમબખ્તીકા વક્ત આયા. વો કમજાતકુ મેને કહાયા કે વહાં કેશરખા
જાનેવાલેહે સો ઉસ્કુ મત જુજાનાં, તોભી સાલા ઉસ્કુંજ ઉઠા લેગયા.

વિદુષક—ભૂલથી લઈ ગયો હશે. નહીંતર કંઈ હિંદુને મુસલ-
માન ઝોળખાયા વિના રહે ?

પુરંધરી—વો પીજાન પડનેકે ખાસ્તે તો મેને અવલસે કહાયા
કે કેશરખા બીબીકા પોશાક પહીરતેહે. ખાસ્તે જીને હિન્દવી લીખાશ
પહીરા હોવે ઉસ્કુ ઉઠાના, દુસરેકું મત જુજાનાં.

કનીઝક—આવિંદ, બેગમ સાહેબને આજ હિન્દવી લિખાશ
પહીરાયા.

વિદુષક—ત્યારે તો તમેજ ઘર ધાહ્યું છે. અત્યાર સુધી બો-
લતી શું નથી ?

ઔરંગઝેબ—વજર, યહ કમજાત લૂંડને સખ પ્રપંચકર અ-
પનેકુ તકલીફ દીહે, ખાસ્તે ઉસ્કુ દુસરી સજ તો નહીં કરતાહું
મગર લશ્કરમેસે હલકેમે હલકા સિપાઇસે ઉસ્કી શાદી કરદો. ઇસ્કુ
હોંદુમેસે મુસલમાન કરની ઇતિની સજ બસહે.

વિદુષક—લીયો, તમે ને આરલી મેહેનત કરી, અને આંહી
ખખર દેવા તરત આવ્યાં, તો સૌથી પેહેલાં તમારી સાદી થઈ.

વજર—સિપાઈ ઇસ્કુ અભિ કેદમે રખો. પીછે ખાત.

કનીઝક—આવિંદ તખ મેંબી રક્ષત લેતીહું (જાયછે.)

ઔરંગઝેબ—વજર કુરાનકી કસમસે કહેતાહું કે, જખ મેં

સાચ રજપૂતકુ મારકે જોરકર ઉસ્કા બીજ નિકાલુંગા, તખ આરામ કરુંગા. વહાં તલગ નિંદ આર સોનાં હરામહે.

વજીર—આવિંદ, અપને ઈધર આક ઈજત ગુમાઈ.

કાજી—હમકું તો જીતેઈ ઈધર દફનાઓ. અખ દિલ્લીએ ક્યા મું દીખાનાં ! !

વિદુષક—ઈ વિચારે સારોછે. જઈક થયાછો. સમાતલો તોય ઠીકછે. પણ આવિંદ આ તો હવેલી લેનાં ગુજરાત ખોઈ. લેને ગઈ પૂત ને ખોઆઈ ખસમ. ઉસ માફીક હુવા.

ઔરંગજેમ—અમ તે મત ખોલ. તેરાબી કમનશીખ સમજ.

વિદુષક—ચાલો બાઈ હવે છેલશીયાં થઈ જાય તો ખખર ન પડે. સિંહ આગળ રમત છોડીછે. (જાયછે.)

ઔરંગજેમ—યા! અલ્લા ! હિંદુકે મગજએ એસા પવન આ-યાહે કે મેરી નજરેસે મેરી દોનું હુરમકું ઉઠા લેગયે. બસ બસ કસમ લેતાહું કે જખ મેં ન હીંદવી પૃથ્વી કરુંગા. ઔર રાણા રાજસિંહકુ યહ હાથસ જાએ કરુંગા. તખ આરામકર બેઠુંગા, ઔર ઈસ્મ જ-શવંતસિંહ રાડોડકીબી છુપી મસલત હોગી યું માલુમ હોતાહે, ઉસ ખિના યહ ખાત કબી હોવે નહીં. વજીર, રૂપનગઢ કખજકર પાયમાલ કરડાલો. જોધપૂરકુ જમીદોસ્ત કરનાં. ઔર સારા શહર હુંટ લેનાં. જશવંતસિંહકુ કેદ કર પાગેએ જંજીર ડાલકર ઈધર લાઓ ઔર દિલ્લીએ જો કુચ્છ લશ્કર રહાહે, સો મંગવાઓ. ઔર હિંદોસે એવાડપર એકીદમ હથાં કરનાહે. યે નામોસિસે મરનાં ખહેતર હે. મુગલ બાદશાહીકા સખ નૂર વો લે ગયા, વજીર, તુંમને કેસી ગફ-લતકી. દુસ્મન એસે નજીક આપ ખરાબી કરકે ચલે ગયે (વજીર નીચું મોઢું રાખી હાથ જોડી ઉભો રહેછે.) ટેખરખાન.

ટેખરખાન—હુકુમ !

ઔરંગજેમ—તુમારા બંદોખરત કેસા, નોકરીકે કાજે મેં ના-લાયકહો. કાજીકું (બીકનો માર્યો કાજી જમીન ઉપર પડી જાય છે. ને ધુજેછે.) બીલકૂલ ઈજતકી ગમ નહીંહે સખ આદમી સુસ્ત ઔર નિકમહરામ હો ગયેહે ચલો અખ બિલકૂલ ઈધર ડેરનાં નહીંહે.

કાજી—(ઉભો થઇને.) હમ ક્યા કરે ઉસ્મે, ચલો અભિ પકડ લેયેંગે. કીતેક દુર ગયે હોંગે.

ટેબરખાંન—ગયે હોગે તોબી ક્યા ?

વજીર—કુચ્છ મુશ્કેલ નહીંહે.

(એમ બોલતા બોલતા સૌ નીકળી જાયછે.)

—❦❦❦—

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—રૂપનગરની સીમ.

પાત્ર—દયાળશા, ચંદ્રસેન.

દયાળશા—કેમ ચંદ્રસેનજી. રાજ અને રાણીએ ઘોડા બહુ નોરથી મારી મૂક્યા છે. આપણાથી આશરે પાંચ કોશ આગળ નીકળી ગયાં હશે.

ચંદ્રસેન—હા, એના ઘોડા છે સારા તો આજ આપણી સરહદમાં જઈ પહોંચશે. એમાં કશો શક નથી.

દયાળશા—આપણી સરહદમાં જાય, તોપછી કોઇનો મગદુર નથી.

ચંદ્રસેન—આપણે પણ તાકીદથી ચાલવું જોઈએ. કેમકે મુસલમાન પાછળ હાય પોકારતા આવેછે. માટે ગફલતમાં રહેવાનો આ વખત નથી.

દયાળશા—ચંદ્રસેનજી, મુંને એક વિચાર આવેછે. તેમાં તમારો શું મત છે ?

ચંદ્રસેન—જોલો શું છે ?

દયાળશા—રાજ અને રાણી આગળ જાયછે. એના ઘોડા બહુ દોડવાથી કદી થાકી જાય, અગર એમાંથી એકાદ જનવરે મરી જાય, તો તે આગળ જઈ શકે નહીં. અને પાછળ મુસલમાન પણ દોડતા આવેછે તો એવો હતેફાક બનવાથી એ પલમાં પકડાઈ જાય, માટે, હુંતો જાણું છું કે આ રસ્તો બૂલાવી મુગલોને ખીન્ને રસ્તે આપણે ચડાવી દઇએ તો પછી રાજ રાણીને કાંઈ પણ અડચણ ન આવે. અને બિન હરકતથી આપણી સરહદમાં જઈ પહોંચે.

ચંદ્રસેન—હા, એમ કરવું મુંને પણ બ્યાજખી લાગેછે. એના ઘોડા થોકે એવા તો નથી. તોપણ કદાચ એવું થાય તો પછી આપણે શું કરીએ, માટે પ્રથમથીજ આમ કરવું ઉત્તમ છે.

દયાળશા—તારે આપણે ઉભા રહો. અને મુસલમાનોને નજીક આવવા દીએ તારે એ આપણને દેખી જાણુશે કે રાજસિંહ અને વિમળદેવી છે. પછી આપણે શું કરવું. આ ઉદ્દેશનો રસ્તો છોડી આ ડાખી બાંજુનો દિગ્ગજ રસ્તો પકડી લેવો. તારે તે આપણી પાછળ પડશે. તો આજ એને આપણે ઓછામાં ઓછો પચીસ ગાઉનો બૂલાવો દર્દ શક્યું. અને એટલે દુર ગયા પછી પર્વતની ખીણમાં થઈ, આપણે ક્યાંય ગુમ થઈ જવું એટલે આપણને નહીં દેખે, તેથી ત્યાં અટકશે, એટલામાં આપણે શું કરવું કે ત્યાંના ભીલોનો આશ્રય લઈ એના ઉપર હુમલો કરવો જેથી એની દુરદશા થશે ! તે દરમ્યાનમાં રાણાજી મજેથી આપણી સરહદમાં જઈ પહોંચશે.

ચંદ્રસેન—મુંને પણ આ વિચાર ઉત્તમ લાગેછે. નહીં તો હાથ આવી બાજી હારી જશું. વળી આ રસ્તો પણ મેં જોયેલો છે. તેમ એમની તરફના ભીલો પણ આપણી પિછાનવાળા છે જેથી કરી કશી અડચણ નહીં આવે.

દયાળશા—તારે તો આ વિચારમાં આપણને ફત્તેહમંદ થવાને કશી પણ હરકત નહીં આવે.

ચંદ્રસેન—બહુસારું, તારે રોકાઓ. મુગલમ્તારોને આવવાદીઓ.

નેપથ્યમાં—અબી પકડ લેયેંગે, કિતેક દુર ગયે હોગે, બહોત દુર હે નાંહીં.

દયાળશા—ચંદ્રસેન, તેઓ આવી પહોંચ્યા. હવે પકડો આ રસ્તો.

ચંદ્રસેન—હા, ચાલો.

નેપથ્યમાં—કરીમખાં મેરે ખેટેને ઉદ્દેશરકા રસ્તા છોડ દીયા, એર યહ ખરાબ રસ્તા પકડ લીયા. લેકીન ફિકરે નાંહીં. કોપબરમ તો પકડ લેયેંગે.

ચંદ્રસેન—મીયાં પડે, તોપણ ટંગડી નામી ન કરે.

દયાળશા—એવા છે, તારેજ આપણે જોમ ધાર્યું હતું તેમજ થયું. હવે ફિકર નથી આવવા દીધો.

નેપથ્યમાં—ચલે આમ્મો, સખ ચલે આમ્મો. બહોત દુર નહીં હે. (બંને નીકળી જાયછે.)

— ❧ ❧ ❧ —

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—જંગલ.

પાત્ર—યુલાનખાં, ઈશ્વાહીમખાં, કરીમખાં, રહેમાનખાં, પુરંધરી.

યુલાનખાં—મીયાં ઈશ્વાહીમખાં, અલા તુમકું સલામત રખે! લેકીન ઔરંગજેબકા તો નાક કટા ગયા. ફુનિયાંમેં ઉરકા મુર્ચ્યા ગયા. બરાત લેકે બડી ધામધુમસેં શાદી કરનેકું નીકલ આયે, ઔર અબ ફીકિ વનાંમોશ મુંસેં પીછા જનાં પરેગા.

ઈશ્વાહીમખાં—બાતાં તો સચહે, રંડી હાથમેંસેં છીટક ગઈ. ઉરમે મીયાં સચ કહવે તો બાદશાહકી કસુર હે. અપની હુંને મ-સલત લી હોતી તો કેશરબા જો જનાનેકી બેગમ ઉરકું તો કબી જાને નહીં દેતે.

કરીમખાં—મીયાં કુચ્છ બાત કરનેકી નહીં હે. સાલે કાફરને તો કરનેમેં કુચ્છ બાકી નહીં રખીહે. જુરકી સંગ શાદી કરનેકું આ-પહે, ઉરકું તો લે ગયે. મગર પહીલે જો શાદીથી; જો અબ બેગ-મકા હક ઉઠાતીથી ઉરકું બી લે ગયે. અબ ફુનિયાંમેં મું ક્યા બતાનાં!

રહેમાનખાં—હાં સાલે, બાદશાહકે તુખમકી દો તીન તો બેટ બેટી હો ગયે હે. ઉરકું બી ઉઠા ગયે હે. અબ ઔરંગજેબ બડા શરમિંદા હો ગયા હે. લેકીન ક્યા કરે! સાલે હથ આવે તો તો ટુકડે ટુકડા કર દેવે.

કરીમખાં—મિયાં હથ આવે તબ લે ક્યું જાવે?

ઈશ્વાહીમખાં—અબ સખ કાફરપર બાદશાહ બડા ગુસ્સે હો રહા હે. સખકું મારકે જર કરેગા.

રહેમાનખાં—મીયાં જર તો કરેગા, મગર બાદશાહ આપેઈ જર

ધનસાક્ષી ચલતા હે. ઉરૂંકી ખુદાને સજ્જ કીડે. વો ઉરૂં માલુમ નહીં હે!

કરીમખાં—મીયાં, ક્યા ગેરધનસાક્ષી ખાત કરતે હો તું મું માલુમ હે ?

રહેમાનખાં—હાં, દેખો જીતને જીતને કાફરમેં અચ્છી અચ્છી ઝોરતાં હે, ઉરૂંકુ તો વો જ મરજસ્તીસેં અપના જતાને દાખલ કરતા હે. મગર એકબિ અપનેજસેં સિપાઈ બચ્ચેકુ સુપ્રદ કરતે હે ! વો કુચ્છ થોરા જીલમ હે ? ઝોર લડાઈમિ શિર અપને દેતે હે. મગર જબ ઉરૂંકું પકડકે હાજર કરેંગે, તખ મોજમજ આપેઈ અકેલા ઉડાવેગા. વો ખુદા ક્યું રહેમ નજરમેં દેખે ! અપની નોકરી પરબી બાદશાહને દરિયાઈ કરનાં ચહીએ. કે યહ સિપાઈ કે બચ્ચે કેસી કેસી તકલીફ ઉડાતે હે. ઉસપર તો નજરબો નહીં કરના. તેરી સોગન યહ શાદીકી પંચાતમેં તો નુરમામદકી માકા મુંબી તિન માસમેં દેખા નહીં હે.

કરીમખાં—મીયાં ક્યા ખાત કરે, કેશરમા જો થો, ક્યા ઉરૂંકી ખુબસુરતીથી ખુદા જાને હમારે હાથમેં જો વો આઈ, તો હમ તો બાદશાહકુ સુપ્રદ નકરે, ઝોર આપેય ઉઠાકે રાણાકે મુલકમેં ચલે જાવે. એ કદરદાનકી નોકરીમેં ક્યા ફાયદા ?

રહેમાનખાં—મીયાં, તખ ફુસરા કોન કમમજ્જ હોગા કે ઝૈસી મિલે તો બાદશાહકુ જાકે સુપ્રદ કરેગા. કેશરમાપર તો યહ જી કુરખાત હે.

કરીમખાં—તો સચ કહું, જબસેં શાદીકી ખાત ચલતીથી તખસેં ખતીજાકા મું નહીં દેખા હે. ઝોર તેરી કસમ ઉરૂંકી સાથ રોટી ખાએ છે માસ હો ગયા. અખ તો ઈધરમેં કખ છુટેકે ઘરું જાકે બાલબચ્ચેકે સંગ ઐડે.

ઈશ્તાહીમખાં—મીયાં બોલનેમેં બહોત ફાયદા હો ગયા. કુચ્છ અક્કલ ઠીકાને હે કે નહીં, ઝૈસી ખાત કરતે હો તો કબરમેં જાનેકી ઉચ્છેદવારી હો ગઈ હે. બાદશાહકે કાનપર યહ ખાત જાચગી તો નાહક મારે જાએગે.

શુબાનખાં—સચ ખાત કહેતે હો. ઝોરંગજેબકે ખાતમીદાર

બહોત ફિરતેહે, કબી કીસીને સુના તો માલુમ હો જાયગા, સમાલકે બોલીઓ મીયાં !

કરીમખાં—મીયાં, હમ ક્યા જૂઠ કહતેહે ? યહ પરતમેં રંડી-યાંકુ પકડને ખારતે સારા લશ્કર ભેજાહે. ઉસ્મે બહોત મુસલમાની બચે વો બીલુંકે હુમલેસેં મારે ગયે. આર ખુદા જાને અબ ક્યા હોગા. આર મીયાં તુંમ કાયકુ હમકુ શિખ ન દેને લગો ! (પુરંધરી બાદશાહે તેને સોંપીછેને સાથેછેતેથી) તુમકુ બાદશાહને રંડી સુપ્રદ કરદી. આર મજેસેં મોજા લુંટો, ફુસરી નિસરી બાત બોલનેકી અબ ક્યા જરૂર હોયે ?

ઈશ્તાહીમખાં—બાદશાહને સુપ્રદ એસેઈ નહીં કીહે. ફુસરા કોન હમારેસેં હલકા સિપાઈયા, કે ઉસ્કું દેયે ?

કરીમખાં—તુમારેસેં તો હમ હજકે સિપાઈહે. લેકીન ઉસ વજત હાજર નહીંયા. નહીંતો બેચક હમકું સુપ્રત કરતે.

ઈશ્તાહીમખાં—મીયાં હમસેં તુમ કય નીચલો. હમારે બાપુને તો કસેં કસેં નીચે કામ કીયેયે, વો તુમકુ માલુમહે ? ઉસ સબબસેં હજકે ગિને જાતેહે.

કરીમખાં—તુમસેં હમ જ્યાદે હજકહે યહ બાત ટેબરખાનકું હમ બોલેગે, બાદશાહકા હુકમ હજકમેં હજકે સિપાઈકુ દેનેકા હે. કુચ્છ તુમારે જસેં બઝેકુ દેનેકા નહીંહે.

ઈશ્તાહીમખાં—મીયાં ઈસ્મેં સાર નહીં નીકાલોગે, હમારે બાપુ જસા તુમારા બાપુને હલકા કાર્ગે કીયા નહીંહે.

કરીમખાં—ક્યા તુમારા બાપુને હલકા કાર્ગે કીયાહે.

ઈશ્તાહીમખાં—દેખો હમારે બાપુ તો અવલ અકબર બાદશાહકે વક્તમેં ગુલેગાર આદમીકું ગરદન મારનેકે કામપરયે. બોલો અબ ઈસેં ફુસરા કોનસા હલકા કામ હોગા ?

કરીમખાં—તબ હમારે ખુજરગ તો ઉસ વક્તમેં બીજા માંગકે ખાતેયે. બોલો ઈસ્મેં કીસકા કામ હલકાહે.

ઈશ્તાહીમખાં—હમારા કામ હલકાહે.

શુબાનખાં—મીયાં, આપસ આપસમેં ટંકા કીયા કરતે હો.

કરીમખાં—કાપડું ટંટા ન કરે. સખ બાંટકે આવે તો ટંટા પત જાય. નહીંતર બેશક હમ ટૈબરખાનકે પાસ જીકર લેવેંગે. આખીર હમારે હાથમેં તો નહીં આવે તો ખર. મગર તુમારે હાથમેં તો નહીં રહેને દેવેંગે.

ધામ્મહીમખાં—મીયાં ચલો તુમારી મરજી માફીક કરેંગે ફીર કયા. અપને કબ્જ જૂદેહો.

પુરંધરી—(અત્યાર સુધી ઉભી ઉભી સાંભળતી હતી, તે સ્વગત) હા ! દૈવ હવે માફે શું થશે ! આ તરકડાના હાથમાંથી શી રીતે છૂટું, વિમળાને વટલાવવાનો પ્રપંચ કર્યો, ત્યાંતો હુંજ વટલાણી. આ પીટીયાઓ પાસે આખો દિવસ કામ કરી કરી, મારો અંત જાયછે. તે છતાં પાછો માર પડેછે ઈ જૂદો. આ લજમણા મોઢા-વાળાને જોઈ માફે અંતઃકરણ કંપ્યા કરેછે. અરે ! હું કેવી સ્ત્રી-તિમાં હતી; મારી દુર જુદિને લીધે સધળાને સંતાપમાં નાંખી, આખર હું પણ આ દશાને પામી. જેનું જેવું કૃત તેવું તેને ફળ મળ્યા વગર રહેજ નહીં. જેનું મેં રજક આધું હતું, તેનુંજ ખોદવા તૈયાર થઈ તો આખર મારા પગમાંજ કુવાડા લાગ્યા. આ નીચ સિપાઈ મારે મોટે એક બીજા લડી મરેછે. તો હજી પણ મારી શી વલે થવાની હશે. તે ઇશ્વર જાણે !

રહેમાનખાં—મીયાં સાલે વો દો સવારને અપનેકું ભૂલ ખીલાઈ, નહિ તો પલકમેં રાણાકું પકડ લેતે. મગર યહ જૂદી રાહપર લાકર ફીધર બી સાલે યહ પર્વતુમેં ગુંમ હો ગયે.

શુભાનખાં—મીયાં, વો દો સવારને ફીયા ભૂલ ખીલાઈ હે, વોજ રાણા વ વિમલા થે. ઉસ્કુંજ પકડને ખાસ્તે ઇતિની તકલીફ ફીહે.

કરીમખાં—મીયાં, તખ કેશરખાકા કુચ્છ પત્તા લગા ?

શુભાનખાં—ઉસ્કી તપાસમેં તો બાદશાહ આપેઈ ગયા હે હાથ આધકે નહીં આઈ વો ખુદા જાને.

રહેમાનખાં—અખ ઇધર છાવણી ડાલકે દો દીનસે પડે હે, તો ક્યા ઇરાદા હે ? ઇધરતો યહ પર્વતોમેં ઉસ્કા પત્તા લગનાં મુશ્કેલ હે. નાહક સિપાઈ બચેકા જાન કાયકે ખાસ્તે લેતેહે !

ધંધાહીમખાં—મીયાં આજ એક નવા હરાવ હુવા હે, ઉરકી તુંમડું માલુમ નહીં હે.

રહેમાનખાં—ક્યા હેરાવ હુવા હે ?

ધંધાહીમખાં—દશ દશ આદમીકી ટુકડીયાં કરેકે સારા પર્વત દુંદનાં હે.

કરીમખાં—અચ્છી તદખીર નીકાલી. દશડું કખરમે દાખલ હોનાં મુશ્કેલ ન હોયે. લડનાંતો સખડું સંગ લડનાં, આર ભગબનાં તોબી સંગ.

રહેમાનખાં—લડનાં કાયડું, ભગબના અચ્છા હે. !

ધંધાહીમખાં—મીયાં એસી ખાત ટેખરખાનકે મુંપર બોલી-
આ. તખ તુંમડુંતો યહ દુનિયાંસે તુરત દૂર કરેંગે.

કરીમખાં—મુંપર કાપકે ખાસ્તે બોલે !

ધંધાહીમખાં—તખ ક્યા કરનાં ?

કરીમખાં—અપની ટુકડીડુંતો લેકે ફસરે રસ્તે હોકર દિલ્લિકા રસ્તા પકડ લેનાં. ધધર કોન બાવ પૂછતા હે, કે કોન આયે આર કોન ગયે. આર કબી માલુમ હોગા તો, બોલ દેયેંગે કે હમતો ખોજ કરતે કરતે ઈહાં તલક નીકલ આયે. લેકીન કહાંબી પત્તા નહીં લગા.

રહેમાનખાં—વો યુક્તિ અચ્છી નીકાલી.

કરીમખાં—ચલો તખ ખુદાકા નામ લેકે !

ધંધાહીમખાં—(પુરંધરીને) ચલો પુરંધરી, યહ મથક ઉઠાલો.

કરીમખાં—જનાખ, અખ દિલડું ચેન રખનાં, દિલી જાકે તું-
મડું બહોત મજે કરાયગે.

પુરંધરી—ચાલો સાહેબ.

(સૌ નીકળી જાય છે.)

* અંક ૪ થો સમાપ્ત. *

અંક ૫ મો.

પાત્રજન.

- રાજસિંહ.....ઉદ્દેપૂરનો તખ્તનશીન રાણો.
વિમળદેવી.....રાજસિંહની રાણી.
જયા.....વિમળદેવીની દાસી.
ઈશ્વાહિમખાં } ...ઐયારંગ જ્વેખના સિપાઈ.
કરીમખાં }
પુરંધરીભીલની છોકરી.
અજ્ઞેપાલ.....લૂટારૂ ભીલનો સરદાર.
કેશરખા.....ઐયારંગ જ્વેખની હુરમ.
દયાળશાહરાજસિંહનો પ્રધાન.
જેમલ.....રાણાનો દશાંદી આરોટ.
ચંદ્રસેન.....રાણાનો પટાવત.
ઐયારંગજ્વેખ.....દિલ્હીનો બાદશાહ.
વજીર.....તેનો પ્રધાન.
કાજી.....તેનો ન્યાયાધીશ.
કેશરખા.....તેની હુરમ.
કનીઝક.....કેશરખાની દાસી.
સુરસિંહ.....રાણા રાજસિંહનો અમીર.
નરહરભટ.....ઉદ્દેપૂરના પ્રતિષ્ઠિત રાજગૌર.
ફતેહખાં.....મુગલ સિપાઈ.
જશવંતસિંહ.....જેધપૂરનો રાડોડ રાજા.
(સારબાદ સૂત્રધાર વિદુષક વિગેરે પ્રવેશ કરે છે.)

અંક ૬ મો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—મેવાડની સરહદ.

પાત્ર—રાજસિંહ, વિમળદેવી, જયા, પુરંધરી, ઈશ્વાહીમખાં, કરીમખાં.

રાજા—કેમ પ્રિયા, આપણે આંહી રોકાઈ થોડો વખત વિ-
શ્રાંતિ લઈએ તો સાહે. કેમકે મુસાફરીનો પરિશ્રમ ઘણો પડ્યો છે.
વળી તમારાં સકોમળ અંગને પણ ઘોડાપર સવારી કરવાથી અમ-
લાગ્યો હશે. માટે આ પર્વતની તલેટી આનંદ યુક્ત થઈ રહી છે.
જેના વૃક્ષોની ઘટાકે જેની અંદરથી શિતલતા યુક્ત સુગંધમય પવ-
નોની લહેરો આવે છે, તેમાં થોડો વખત પણ વિશ્રાંતિ લેવાથી,
તમારા શરીરને આરામ મળશે. તથા આ રમુજ અંને કુદરતી દેખાવ
જેનું તમે જે મુસાફરીથી કંટાળી ગયાં છો. તે સમયે વિસરી જશો.

વિમળદેવી— રાસડો.

તમે પ્રાણાધારણે પાસ, અમ જોનો લાગેરે.—ટેક.

વદન નીહાળું પેગથી, હાં તણે નહીં પાર;

હૃદયકા દિલમાં હતી, તેનો મળીયા હયાના હાર;

મારા સુભાગ્યેરે—તમે પ્રાણાં

પ્રીય એ ઈચ્છા માહરી, હૃદયપૂર મોઝાર;

જાનને તમ સેવા કરું, રાખી પતિવ્રતનો આચાર;

અંતર માં મોઝારે—તમે પ્રાણાં

સિતાને જેમ રઘુપતિ, પ્રહલાદને નરસિંહ;

એ રતિ રક્ષણ કરું, તમે માં રાણા રાજસિંહ;

આવ્યા મારી આગેરે—તમે પ્રાણાં

રાજા—

શિખરણીછંદ.

ખરે હે વામાંગી, કુલ્લીન વધુછો ઉત્તમ પ્રીયા;

મળ્યાં છો સુભાગ્યે, સરલ પ્રીય વાદી સુખમયા.

નહીં ઈચ્છું ક્યારે, વદન શશિ આવો દુર થવા;

સુધા ખાઈ શ્યામા, અધર થકિ પાસું પ્રીયરમા.
અરે છોરે રંભા, વિર રસ વપૂ ધારી વનિતા;
અરે આબ્યાં છોરે, સુરજ કુળ શોભાય સરિતા.
વદો વાણી ખ્યારી, રતુ રતુ વિશે હંસ વરણી;
અહો મુગ્ધા બાળા, અરણુ ધન્ય મેવાડ ધરણી.

વિમળ૦—તમે જાણો રીતી, શુર વિર સત્રીતા કુળ તણી;
તમે જાણો નીતી, અતુલ્લીત વનિતા દુઃખ તણી.
તમે આબ્યા વેગે, હિતકર હમારી વિનતિથી;
દિસો પૂરા પ્રેમી, વિવસિન સર્વદા સુખ મઈ.

પ્રાણનાથ જુઓ આપણી નજર આગળ પેલો મૃગ જે આં-
હીં એના પ્રિયા સાથે કીડા કરતો હતો તે જ્યારે સરોવરના પાસે
ગયો ત્યારે ઘણી મૃગલીયોના વૃંદમાં મળવાથી પેહેલી મૃગલીની વિ-
સરી ગયો અહા હા !! કેવી સંસારી પ્રેમની અજબ રીતી છે.

રાજ૦—પ્રિયા સ્ત્રી વર્ગનું આકર્ષણ એવુંજ છે, તથાપી હું
તો જાણું છું કે એ પેહેલી મૃગલીની વિસરી ગયો નહીં હોય ! પરંતુ
આ અન્યોક્તિથી તમારા મનનો જે અભિપ્રાય છે તે હું અંતઃકર-
ણમાં સમજી ગયો છું.

વિમળદેવી—આપ વિચિક્ષણ શ્વામિનાથના સમજવામાં ન
આવે, એવી કઈ વસ્તુ છે ? પરંતુ આપે જે હમણાં પ્રત્યુત્તર
આપ્યો તે હું પણ સમજી ગઈ છું. તોપણ મારા મનમાં મારા જેવી
બીજી મૃગલીયોની ધાસી રહે છે. માટે—

મારવાડી લાવણી.

(અચ્છા મેરી જન સંગ ન છુટે એ રાહ.)

પીયુ આવો જ્નેહ નિભાવશો નિત્યે,

હાલ ચાહો જેવી પ્રીતિ—પીયું—ટેક.

આપ જનાનામાં મારા જેવી, અનેક દેખી વિસરું ચિત્તે.

નીભાવશો નિત્યે—પીયુ.

તન મન માઈ આપ સરવજો, રાખશો પ્રીત રૂડી રીતે—નિભાવ.

અળગી રાણાજી કરશો નહીં કદી, રાખશો સંગ સદા પ્રીતે.

નિભાવશો નિત્યે—પીયુ.

પ્રાણનાથ તોપણ મારા મનનો જે રહસ્ય છે તે આપની આ-
ગળ સ્પષ્ટ કરું છું, તો તે ઉપર આપ લક્ષ આપશો.

રાજ૦—કાંઈ ફિકર નહીં. બેલાશક બોલો શું છે ?

વિમળદેવી— રાગ સોરઠ.

(પીયુ મારા વચ્ચે પડીને બેસી રહ્યા.)

છે રાણા કળની રીતીરે, અમને પીયુ પૂર્ણ પ્રતિતીરે.—ટેક.

અવર રાણીયો અનેક આપની, પ્યારાં ન વિસારશો

પ્રીતિરે—અમને પીયુ.

વિશ્રામ સ્થાન એક મવાડ ભૂમિ, તમે જાણો રસીક નર

નીતીરે—અમને પીયું.

રાજ૦—

રાગ ઉપરનો.

મેં શુભ્યાં આ વચ્ચે તમારે, પ્રીયા છો તમે સૌથી પ્યારાં—ટેક.

ગુણ શિલ રૂપને વિર વનિતા, ગણીએ ભાગ્ય હમારે. પ્રીયા છો.

દેખીને તમને નેત્રો વિલસે, નહીં કરીએ કદી ન્યારારે. પ્રીયા છો.

વિમળદેવી—પ્રાણનાથ, એતો મુંને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તોપણ
હું એકજ આપની પાસે છું, ત્યાં સુધીતો એકતા સમાગમની પ્રીતિ
મહા સુખ દાયક અને એક રંગી દ્રઢ રહે છે. પણ એ પ્રીતિ જ્યારે
મારા જેવી અનેક આપના અંતઃપુરમાં જીવામાં આવશે, ત્યારે
આપનો હમણાં અપૂર્વ પ્રેમ જે હું દેખું છું તે કમી થઈ જશે !

રાજ૦—પ્રિયા, તમે અચલથીજ મુંને બંધનમાં લેવા ધારો છો,
પરંતુ મેં તમને પ્રત્યુત્તર દીધો છે કે તમારા જેવાં રેત ઠામ ઠામ
નથી હોતાં. તેથી તમારા પર મારો જે નિર્મળ સ્નેહ છે, તે કદી
પણ ન્યુન થવાનો નથી. (રાણીના મોઢા તરફ હાથ કરીને) આ
કમળ વદન હમારું વિશ્રામ સ્થાન છે. (ભકુટી તરફ હાથ કરીને)
આ મધધનુષધારી ભકુટી એ અમારો વિગ્રહ વિલાસ છે (શરીર
તરફ હાથ કરીને) આ સકોમલ ગૌર બદન એ અમારો વૈભવ
છે. (હોઠ તરફ હાથ કરીને) આ અધરામૃત અમારે સૌથી અ-
ધિક રસ છે. અને આ તમારી મધુર વાણિ વિનોદ એ અમારો
વાગ્વિલાસ છે.

વિમળદેવી—પ્રાણનાથ, નેક ટેક શૂરવિર પુરુષની પ્રીતિ સદા ઉન્નયન ને સુખદાયક રહે છે !

રાજા—પ્રીયા, તમારા સઘળા મનોરથ હું ઉદ્દેશ્ય ગયા પછી સિદ્ધ કરીશ.

વિમળદેવી—પ્રાણનાથ, આંહીથી જવાડ કુટલેક દુર હશે. ?

રાજા—આંહીથીજ જવાડ શરૂ થયો. આપણા રાજાની સરહદમાં આપણે આવી પહોંચ્યાં છીએ. આ ભૂમિ દેવરના મેદાનના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. હવે આંહીયો ઉદ્દેશ્ય બહુ દૂર નથી.

વિમળદેવી—પ્રાણનાથ, મુને હવે દિલમાં એમ થાય છે કે જ્યારે ઉદ્દેશ્ય જઈ આપણા મહેલમાં સ્વસ્થ ચિત્તે પ્રાણપતિની સેવામાં તતપર થાઈ.

રાજાસિંહ—પ્રીયા, ઉદ્દેશ્યમાં આપણે અમર મહેલમાં રહેશું કેમકે તે સરોવરપર હોવાથી ત્યાંની હવા સદા સુખકારી રહેશે.

નેપથ્યમાં—અરે ! કોઈ મુને બચાવો, કોઈ શરણ આપો!

રાજાસિંહ—(નેપથ્યના શબ્દો સાંજળીને) પ્રિયા આ કોણ શરણ માગે છે. તમે અને દાસી હુંશિઆરીથી આહીં રહો. એટલામાં હું આસપાસ તજવીજ કરી હમણાં આવું છું. જ્યારે કોઈએ શરણ નો ઉચ્ચારે ક્યો, અને આપણે સાંજળીને બેથી રહીએ તો ક્ષત્રિનો ધર્મ જાય !

વિમળદેવી—પ્રાણનાથ, મરજી હોય તો હું પણ સાથે આવું.

રાજા—પ્રીયા, તમારૂં ત્યાં કામ નથી. તમે આહીં હુંશિઆરીથી રહો, તોજ બસ છે. હું ત્યાં વાર નહીં લગાડું.

વિમળા—બહુ સાહે પ્રાણનાથ ! તમે સત્તર જઈ એનું રક્ષણ કરો. અમારી કચીપણ ચિંતા રાખશે નહીં. આપ આવશે ત્યાંસુધી હું સ્વસ્થ થઈને બેસું છું.

રાજા—બહુ સાહે,

(બચે.)

જ્યા—બાઈ સાહેબ, રાણાજી આપણને એકલાં મૂકીને ગયા એ સાહે ન કંઈ.

વિમળા—દાસી, ક્ષત્રિ ધર્મ સાચવવો કડાણ છે. એની વિ-

રતરતે ખમર છે. આવો જો ક્ષત્રિ શૂરાતનનો અંકુર એમનામાં ન હોત તો મારી સહાય કરવાને આટલું સંકટ સહન કરી ન આવત !

જયા—હું તો જાણું છું કે કાળનો પણ મેવાડ ગાદીના મહીપાલોને ડર નહીં હોય ! !

વિમળ—હા, દાસી. આવા ધર્મ સંરક્ષણ પ્રસંગ જ્યારે આવે છે ત્યારે મર્જુનો ભય ક્ષત્રિઓ નથી રાખતા. એવા વખતમાં તો અમે અબળાઓ પણ કાળનો ડર નથી રાખતીયું.

જયા—સ્ત્રીઓને એવા પ્રસંગ ક્યાંથી આવે ?

વિમળ—સ્ત્રીયુંને એવા પ્રસંગ ઘણી વખત આવે છે. અનેક સતિ ચરિત્ર મેં વાંચ્યાં છે. જેની અંદર શિયળભંગનો પ્રસંગ જ્યારે આવે છે ત્યારે સ્ત્રીપણ પુરુષની માફક શસ્ત્ર લઈ શત્રુની સામે લડવાને તૈયાર થઈ જાય છે.

નેપથ્યમાં—(ઘણાહીમ) ઇચ્છે અંદર કુચ્છ અવાજ હોતા હે ? ઇધર આદમી હે ! પહાડું કે બિચમે, ઓરતાંકાલી સાદ સુના જતા હે. ચલો કરીમખાં કોન હે દેખે દુશ્મન હોવે તો પકડ લેવે સાલેકું.

કરીમખાં—ઘણાહીમખાં, વો રંડીયાં તો ઇધર નહી હોગી.

ઘણાહીમખાં—કેચરબાકુંભી સાલા રંડીયાં બોલતા હે ?

કરીમખાં—રંડીયાં ન હોવે તો ભગ ક્યું જાવે.

વિમળ—દાસી કોઈ દુશ્મનના આદમી આપણને શોધે છે. માટે હું ચિત્તાર થઈ જાઉં.

જયા—બાઈસાહેબ એતો કોઈ આપણાં માણસ હશે. આ આપણી ભૂમિમાં મુસલમાન પર્વતની અંદર ક્યાંથી આવે !

વિમળ—તું એમાં ન સમજે સાવધ થઈ જા. તથા મારી સમથર લાવ. તે પકડી દુશ્મનનો ભિટો લેવા હું તૈયાર થઈ રહું. આ વખત ગફલતમાં રહેવાનો નથી.

જયા—લીઓ બાઈ સાહેબ (તરવાર આવે છે.) બાઈસાહેબ રાણાજી પણ સમયપર હાજર નથી. ઘણો વિકટ સમય આવ્યો. હવે શું કરશું.

વિમળ—ધીરજ રાખ, રાણાજી નથી તો રાણાજીનું અરધું

પરાક્રમ અહીં છે એમજ સમજ. (મુસજમાન બે પુરંધરી સહીત પ્રવેશ કરેછે. તેને જોઈને) દાસી આશ્ચર્યની વાતછે કે આ તરફડા-ઓની સાથે પુરંધરી ક્યાંથી ! રખેને એ દુશ્મનોને આમની તરફ લાવતી હોયની !

જયા—હા, મુંને પણ એમજ લાગેછે.

ઈશ્વાહીમખાં—(વિમળદર્શિને જોઈને) દેખો કરીમખાં કેસી ખુદાકી મહેરબાની દોનુ રંડીયાં હાજર હે.

કરીમખાં—એક તેરી ઝ્યાર એક મરી.

ઈશ્વાહીમખાં—યહ છોટીતો ખાંદી જૈસી લગતી હે વો તેરી.

કરીમખાં—તેરા મુસારા તો સમાલ ! સાલા ! એકતો હે, ઝ્યાર દુસરીકું તે ક્યા ખીલાયગા. વોતો મરે જૈસે અમીરકે ઘરમે ચહીએ.

ઈશ્વાહીમખાં—અરે ક્યા બડાઈ કરતાહે, મરે બાપુકી આબર કેસીથી. અરે રંડીયાં તૈયાર હો જત્યો.

કરીમખાં—અરે મીયાં ક્યા તુમારે બાપુકી આબરથી ? હમારે જુજરગ કેસેથે, વો તુમકું માલુમ હે ? મુગલબાદશાહી તો અબ હા હે.

ઈશ્વાહીમખાં—તુમારે જુજરગ ચાપ તૈસેયા. મગર ઉંબે ઘેર નહીં મારાયા.

કરીમખાં—તબ તુમારેજુજરગ કુવેકે અંદર ડેકુકસે ડરકે પાની પીએ બીત નીકલ આવેથે. વોકે દુસરે ?

ઈશ્વાહીમખાં—કરીમખાં, રંડી મોજુદ સુતતી હે; ઝ્યાર તે હ-મરી નાલાસી કરતા હે. ઉરમે તુજે ફાયદા નહિ મીલેગા.

કરીમખાં—તબ મીયાં તુંમ ખાલી ક્યા પતરાજી કરતેહો, ઉ-શ્કી ખુશી ચાપ તો મરી ડાઢીપર આશક હો જાય, ચાપ તો તેરી ખાંતાંપરે!

ઈશ્વાહીમખાં—ખાતાંમે તો એસા ફાયક હું કે બાદશાહી ખ-ડી કર દેઉં.

કરીમખાં—મીયાં દેખતો સધ, યહ છોટી તેરેપર એક નજરસે દેખ રહી હે.

ઈશ્વાહીમખાં—દીલ લગતાહે તખ કુચ્છ દેર નહી હોતી. પ્યા-
રીઓ. હથિઆર છોડો. આર ચલો મુગલ જનનેમે તુંમકું
દાખલ કર દેયગે.

વિમળ૦—દાસી. જો આ મીયાંભાઈનું મોત મારી સાથે
વાતું કરેછે !

જયા—હા બાઈસાહેબ. હવે એ આ ફુનિયાંપર ઘોડો વખત
રહેવાના છે. ખુદાને યાદ કરો મુસલાઓ.

ઈશ્વાહીમખાં—મીયાં, સુનો ચૂપચાપ, અપને ડેરેહે તો ઉચ્છે
મગજમે પવત આ ગયા.

વિમળ૦—નીચ, કમજાત, તુરક મુસલાઓ, તમે જંગલના
શિઆળીયાં એક સિંહણના મુખમાં જાણીવ્યજીને આબ્યા છો, તો
હવે નહી બચો.

કરીમખાં—રંડીકે હથિઆર ખુંચલો, ડેર મારનાં નહિ.

ઈશ્વાહીમખાં—ડેર મારેતો તીજીભી મેં માર ડાલું.

કરીમખાં—તખ ચલો, ઉઠાલેવે દોનુંકું.

વિમળ૦—આરા આવો મીયાં, (એક મીયાં સાથે યુદ્ધ કરેછે.)

ઈશ્વાહીમખાં—(જખમી થઈ પડ્યો પડ્યો) ખુદાકે ખાસ્તે
છોડદે મુજકું તો વો કરીમડાને બૂલાયા. કરીમડા, મેરી પુરંધરીકી
સુરત રખીયો.

કરીમખાં—સાજા હમ ક્યા કરે, પહીલે તો પુરંધરીકી સામનેભી
દેખને નહી દેતાયા ! આર અબ બોલતાહે કે સૂરત રખીયો. સો
ક્યા તેરે કહનેસે સૂરત રખેગે. અબ તો હમારા દિલચાપ વૈસાકરેગે.
સાલા હમ સખખસેજ મેને તેરેકું ઇસવકત મદદ નહીકી. નહી તો
રંડીકા ક્યા મગડુરયા. અબ તો તિનુંકું મેં અકેલા રખુંગા.

વિમળ૦—મીયાં હવે શમાટે તમે પણ મરવાને તૈયાર થા-
ઓછો ! ચાલ્યા જાઓને. છોડી દઉંછું.

કરીમખાં—રંડીયાં ફિકર મત રખો, મેં તુંમકું છોડને હારા નહી
હું. વોતો સાલા નામરદાયા.

વિમળ૦—ત્યારે તમે પણ લેતા જાઓ. (એકદમ ધસી
જખમી કરી પાડેછે.)

કરીમખાં—(મરતાં મરતાં) પુરંધરી, પાનીલા. પાનીલા! સા-
બીને જીવન મુજર દીધા. અબ તેરી કોન સુરત રમેગા. મેરી માથુકડી!

પુરંધરી—મીયાં, હું તો તમારા મરવાનીજ રાહ જોતી હતી. તો
પરમેશ્વરે મેહરબાની કરી તમારાથી મારો વેલો છૂટકો કરાવ્યો. હવે
બકવાદ કરો નહીં. તમે આમજ માગતા હતા.

કરીમખાં—સાલી અબ ઐસા બોલતી હે. મગર ક્યા કરું,
અબ મેરેમે ઉઠનેકી તાકાત નહીં હે. નહીંતો તેરેકું તો રમત દી-
ખલાતા. (મરી જાયછે.)

પુરંધરી—(સ્વગત) શી! દેવની ગતી છે! કે જોનું મેં અત્યાર
સુધી જુઝું કરું હતું, તેના હાથથીજ મારો છૂટકો થયો. (વિમળદેવીના
પાસે જઈને) બાઈ આ તમારી અપકારી દાસીના સર્વ અપરાધ
ક્ષમા કરી પ્રણામ સ્વીકારશો.

વિમળ—પુરંધરી હું અજાણ્ય થાઉં છું કે તું આ લોકોની
સાથે ક્યાંથી! આ માથે પાણીની મથક શી! તારી આવી હાલત
શી રીતે થઈ? તથા હજુ પણ કોઈ બાકી પાછળ આવેછે, કે
આ બેજ હતા?

પુરંધરી—બાઈ સાહેબ આ બેજ મારા કમનશીમે મુંને
મળ્યા હતા.

વિમળ—અમારા નોકળ્યા પછી પાછળ રૂપનગદમાં શું બન્યું
તથા તારી આવી હાલત કેમ થઈ તે બોલ.

પુરંધરી—બાઈ, મારી કુષ્ટ બુદ્ધિને લીધે, મેં તમારાથી કા-
વતરાં કરવામાં બાકી ન રાખી. જ્યારે તમે ચાલ્યાં ગયાં ત્યારે હું
બાદશાહને તમારા બખર આપવા ગઈ, તેટલામાં એવા બખર
આવ્યા કે કેશરબાનું પણ કોઈ હરણુ કરી ગયું.

વિમળ—શું! આ વાત સાચી છે? દાસી સાંભળ, બોલ
પછી શું થયું!

પુરંધરી—પછી હું ભૂલથી ત્યાં બોલી ગઈ કે તેનું હરણુ તો
અજાણ ભીલ કરી ગયો હશે. આથી મારા ઉપર સૌને વેહમ
આવ્યો. અને કેશરબાની દાસીએ પણ કહ્યું કે આ દાસીજ હરવ-
ખત અમને બાતમી દેવા આવતી હતી. અને આજપણ અમે
આના કહેવાથીજ આમુંડા દેવીના મંદીરે ગયાં હતાં.

વિમળ૦—ત્યાં જવા તે શા માટે કહ્યું હતું?

પુરંધરી—બાઈ હવે મુંને ઘણો પસ્તાવો થાય છે. તેથી આપની પાસે ખરેખરે કહ્યું. સાંભળો ત્યાં તમે જવાનાં છો, એવી ખબર મુંને મળવાથી મારા દુષ્ટ સ્વભાવને લીધે મનમાં એમ આવ્યું કે તમે ત્યાંથી નાશી જશો. માટે તમારી સંભાળ રાખવાને કેશર-ખાને મેં મોકલ્યાં, ત્યાં તો તેજ ફસાણાં.

વિમળ૦—આહાહા ! શો બનાવ બન્યો છે ! પછી તું આ મીયાંની સાથે ક્યાંયી આવી ?

પુરંધરી—બાઈ આ સઘળો પ્રપંચ મારો બાદશાહની નજર આગળ જાહેર થવાથી, તે ઘણો કોપાયમાન થયો. અને મુંને શિક્ષા કરી કે હિંદુમાંથી તુંને મુસલમાન કરવી, એટલુંજ તુંને બસ છે. એમ કહી, આ મીયાંના ઘરમાં મુંને બેસાડી દીધી.

જયા—ત્યારે તો તારી પણ પૂરી કમબક્ષી થઈ.

પુરંધરી—બાઈ તે મીયાં મુંને દિલ્લી લઈ જતા હતા. તે દરમ્યાનમાં તમારો ભિટો થયો. અને અચાગ દુઃખમાંથી મુંને તમે છોડાવી. હવે મુંને ઘણી શરમ લાગે છે. મારાં કૃત્યનો બદલો મુંને મળી ચૂક્યો છે. તમે કોઈના બૂરામાં નહોતાં તો આખર તમારો જય થયો. હવે તમારું કલ્યાણ કરો.

વિમળ૦—પુરંધરી તું દીલ્લીની થઈશ નહીં. જે કાળે જે બનાવનું હોય છે, તે બની જાય છે. જેનાં જેવાં કૃત્ય તેનાં તેવાં ફળ તેને મળે છે.

પુરંધરી—તમારું અદભૂત પરાક્રમ જોઈ હું તો ચક્રીત થઈ ગઈ છું. આવી મુંને તમારી ખબર નહોતી. પરંતુ તમે આહીં એકલાં કેમ છો.

વિમળ૦—પુરંધરી રાણાજી કંઈ કામ માટે આહીં નજીકમાં ગયા છે, તો હમણાં આવશે. માટે ચાલો ત્યાં સુધી આપણે આ વૃક્ષની ઘટામાં બેસીએ.

જયા—ચાલો બાઈ સાહેબ.

(સૌ નીકળી જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જી.

સ્થળ—મેવાડની સરહદ.

પાત્ર—અજ્ઞેપાલ, કેશરબા, રાજસિંહ.

અજ્ઞેપાલ—કમ પ્યારી હવે બે બોલતો મોઢેથી બોલો, બહુ દિવસ થયાં તમારી આપેક્ષા હતી.

કેશરબા—કમજત, નીચ, લંપટ તું મારી સાથે ફુજ બાપણુ કર નહીં.

અજ્ઞેપાલ—તમારી મરજી હોય તો મુસલમાનનું પાણી પી લઈ. પછી છે કાંઈ. કહો તો તમારી સાથે કંજમા પડું.

કેશરબા—અરે! તું મુસલમાન થવાનું નામ મારી આગળ ઉચાર નહીં.

અજ્ઞેપાલ—તારે હિંદુતો હું છું. કોઝી ઠાકોર ભીલના રાજા કાંઈ નેવા તેવા નથી. તમારા બાદશાહ નેવા પણ અમને કબૂલ કરે છે.

કેશરબા—હવે હું પ્રાણુઘાત કરીશ. નહીંતર મને તું સતાવ નહીં.

અજ્ઞેપાલ—એ કામ નહીં કરવું, તમે મારી બાધને હું તમારો નોકર થઈને રહીશ, પછી કાંઈ હરકત છે!

કેશરબા—શું કંઈ કે મારી પાસે હથિઆર નથી. નહીંતર તુંને તો રમત બતાવત, કે વગર સમજથી, બાદશાહની હુરમતે તું ઉઠાવી લાવ્યો છું.

અજ્ઞેપાલ—પ્યારી ગડબડ કરો નહીં. હું તો તમને વિમળા સમજી ઉઠાવી લાવ્યો છું. હવે તમનેજ પટ્ટરાણી કરીશ. બોલો નહીં. હું પણ આખર હિંદુતો છું.

કેશરબા—કાફર તારું હિંદુનું મોઢું બાળ. હવે તું મારી સાથે વાત કર નહીં.

અજ્ઞેપાલ—પ્યારી તમે ધીરજ રાખો ધોડીવાર પછી તમે આપેજ મુંને કબૂલ કરશો. મારું બદન તો જીવ્યો કેવો હું તૈયાર છું.

કેશરબા—કમજત, તારું ભીલનું બદન જોઈ મારે શું કરવું છે. જહાંનમમાં જાય તારું કાફરનું બદન.

અજેપાલ—મુસલ્માની બીલ સારોહું. વિચારતો કર. હુંતો તુને વિમળા જેવી હિંદુ પર પ્રીતિ રાખવાવાળી જાણતો હતો.

કેશરયા—તારે તારી વિમળા પાસે ચાલ્યો જ. મારી પાસે શામાટે ઉભોહું.

અજેપાલ—હવે તને છોડી વિમળાને ગોતવા જઈ, એવો બેઅકલ નથી. હવે તો તનેજ વિમળા સમજીય. વિમળા નહીં તો વિમળાની બેન. તારું બદન ક્યાં કમછે. પ્યારી મેહરબાની કરીને એક ચુંબી તો લેવાદે.

કેશરયા—હું મરીશ ખરી, પણ તને તો મારીશ. માટે મારો ખીછો છોડી દે.

અજેપાલ—હવે છોડું મહા મેહનતે હાથ આવીજો ને ! તારા પાછળ તો મેં બહુ દામ ખુવાર કર્યાછે. તથા બહુ હુંડું ઉડાવીછે.

કેશરયા—યા, અલ્લા, આ નાપાક તરફર મુંને ક્યાંથી ઉડાવી લાવ્યો. રહેમાન રહીમ ! હવે હું શું કરું.

અજેપાલ—રહેમાન રહીમ નહીં બોલ, હવે તો મારી મહી-માતા અને રામદે પીરનું સ્મરણ કર !

કેશરયા—રાંડ પુરંધરીએ મુંને કેવી સપડાવી દીધી.

અજેપાલ—પુરંધરીનો તો તારે એહશાન માનવો જોઈએ. કે મારા જેવો પહેલવાન મેળવી દીધો. આવો મારાં કેશરયા. (એમ કહી ગળે વળગી પડેછે.)

કેશરયા—કોઈ માં રક્ષણ કરો, આ કુષ્ટ પાપીના હાથથી મને છોડાવો.

નેપથ્યમાં—ધીરજ રાખ. તારું રક્ષણ કરવાવાળો આવી પહોંચ્યો છે.

કેશરયા—અરે કોઈ મદદે આવો. એક ગરીબ ઓરતને આ કાફર મેહરમત કરેછે. કોઈ ખુદાનો બંદો મીસકીન ઓરત છોડાવાને આવો.

નેપથ્યમાં—અરે સ્ત્રી તું ધીરજ રાખ, તારો બચાવ હું આવીને કરુંહું.

કેશરબા—મુરખ લે, તારો બાપ આવ્યો ! અરે ખુદાએજ મોકલ્યો કે શું !

અન્નેપાલ—કોણ આવવાવાળો છે. આવવા દે, મગદુર કોનો છે ?

રાજા—(પ્રવેશ કરીને) અરે સ્ત્રી શું તું મારી મદદ માગે છે ?

કેશરબા—એ ખુદાના બંદા, ગરીબની પરવસતી કરવાવાળા હું ગરીબ આરત છું. નીચ કાફર બીલ મુંને બેહુરમત કરવાને તૈયાર થયો છે. તો ખુદાને માટે આ પાપીના હાથમાંથી મુંને છોડાવ, હું તારા કદમમાં શરણ છું.

રાજા—અરે અબળા તું નિશ્ચિકર રહે. તે માં શરણ માગ્યું, તારથી તું નિરભય છે. આ આદમી શી રીતે તુને ઉપાડી લાવ્યો. તથા તું કોની સ્ત્રી છે.

કેશરબા—હું મુગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબની આરત છું. એની સાથે બરાતમાં રૂપનગર આવી હતી. ત્યાંથી આ બીલ મુંને ઉઠાવી લાવ્યો છે !

અન્નેપાલ—હા, હું કાંયા બીલનો દિકરો અન્નેપાલ ઉઠાવી લાવ્યો છું. હવે કોની તાકાત છે કે એનું નામ લીએ.

રાજા—(આશ્ચર્ય થઈને)

ભુજંગી છંદ.

અન્નેપાલ શાબાશ છે માત તારી,

હરીલાલિયો કેમ તું શાહ તારી;

અરે બલતો શૂર સર્વે અજ્ઞા છે,

નહીં ! બૂમિમાં તૂજ જેવા પડ્યા છે.

શાહાબાશ છે, અન્નેપાલ તુંને ! આ બાદશાહની હુરમતે તું શી રીતે ઉઠાવી લાવ્યો ?

અન્નેપાલ—હાકોર, તું ગડબડથી મુંને પૂછે છે તો તારો શું ઇરાદો છે ! યાદ રાખ કે આમાં તારો બીલકૂલ સ્વાર્થ નથી સરવાળો. જે રસ્તેથી આવ્યો છું તે રસ્તે પાછો ચાલ્યોજા. મારા કામની વચમાં પડવા તારે શી જરૂર છે ?

રાજા—અરે કુછ, ચાંડાલ તું શું બકવાદ કરે છે. હું ક્ષત્રિનું

એ ઝોરતે શરણ માગ્યું. હવે તારી શી તાકાત છે કે તું આને બેહુ-
રમત કરવા હિંમત ચલાવ.

અનેપાલ—અરે, તારા જેવીતો બહુ ઠાકરડીઝીને મેં મારીજી
છે. તું મને ઝોળખતો નથી. હું દશ હજાર બીજનો રાજધું. મારા
સપાટાની તુંન ખબર નથી. નહીંતર તું આહીં આવતજ નહીં.

રાજ—અરે નાચ, જ્યાંસુધી તારી બહાદુરી ઉપર ખુશી
થઈ, દયા લાવી તલવાર ઉપાડતો નથી, ત્યાંસુધી તું ખેરવાધથી,
વધારે બોલેછે. તો યાદ રાખ કે આ સમશરથી, તારૂં માથું ઉડાવુંછું.
તું નથી સમજતો કે હું શરણાંગત પ્રતિપાલક મેવાડનો રાણો રાજ-
સિંહ છું. એનું નામ તૈ નહીં સાંભળ્યું હોય!

અનેપાલ—મામાપ આપ રાણા રાજસિંહ ખુદ? વિમળાનું
હરણ કરનાર આપજ, આપજ તમારી ખબર નહિ!

રાજ—હા, એ હું ખુદ છું. બોલ હવે તારી શી મરજી છે?

અનેપાલ આ હથિઆર આપના કદમમાં છોડી દઈછું.
હવે મારો ખચાવ કરવો આપના જેવા શૂરવિર ક્ષત્રિના હાથમાં છે.
કેમકે હું પણ મુગલ બાદશાહનો ચોર છું. મારૂં ક્યાંય પણ કેકાણું
નથી. તથા આ ઝોરત આપની ખારી વિમળદેવીની મોઠી ખેત કે-
શરબા છે. એનું હું હરણ કરી લાવ્યોછું.

રાજ—(આશ્ચર્ય થઈને) આ ખુદ કેશરબા?

અનેપાલ—હા મહારાજ. આ એજ. જેને વિમળદેવી સાથે
કજીયો થયો હતો. જેનું આખર શું પરિણામ આવ્યું, તે તમારા
જાણવામાંજ છે.

રાજ—હા, મારી પ્રીયાની વાતપરથી હું વાકેફ છું. જેના
નિમિત્તથી આ સઘળો પ્રપંચ ઉઠ્યો હતો. તે ખુદ કેશરબાના
આવા હાલ થયા!! વાહ! દેવ તારી ગતી!

કેશરબા—(સ્વગત) હે પરવર દિગાર! શી મારી કમખમ્તી!
આ બીલના હાથથી છોડવી તોપછી એક કદા શત્રુના હાથમાં ફ-
સાવી. હવે એ કોણ જાણે મારી શી દશા કરશે. મારી સઘળી
એહેનત બરબાદ થઈ. આખર મારાપરજ મુશીબત આવી પડી.

રાજા—કેશરબા તમે મારી તરફનો કાંઈપણ ડર રાખશો નહીં.

કેશરબા— લાવણી,

(જોડી તમે નવ જોઈ માડી. એ રાહ.)

મેંને બિના સમજ (૨) યહ ઉઠાયા બડા ફીસાદ,

મેં અપરાધી હું આપકી, કરનાં રાણાજી માફ. મેંને.

મેં દુશ્મનક (૨) ઘરકી ઓરત મોજુદ,

મેં શરત પડી હું કદમંમે, મુનીયો રાણાજી ખુદ. મેંને.

તુંમ મારો મુજકું (૨) યા જીતી રખો રજપૂત,

મેંને બહોત સતાઈ બિમજાકું, આફત લાઈ કરતુત. મેંને.

રાજા— રાગબીહાગતી ગજલ.

કેશરબા કાંઈએ, શંકા નહીં આશો;

અબબા અંતર, નહીં અકળાશો.

કેશરબા. ટેક.

ક્ષત્રિ નરોમાં કેવાંછે પાણી, તે તમે જોયો તમાશો. કેશરબા.

તમે પ્રસિધ્ધી કીધી હમારી, ક્ષત્રિનો ધર્મ પ્રકાશ્યો. કેશરબા.

નથી દુશ્મનતા તમશું હમારે, શરણે દુઃખી કેમ થાશો. કેશરબા.

તમારે નિમિત્તે પામ્યો હું વિમળા, આભાર ઉલટો એ આસો. કેશરબા.

કસુર નથી એમાં કાંઈએ તમારી, વનિતા કાંઈ ન વિમાસો. કેશરબા.

કેશરબા, આ સામો જે પર્વત દેખાયછે. એની તજેટીમાં તમારી નાની બેન દાસી સહવર્તમાન બેઠેલાં છે. માટે એની પાસે ચાલો. ત્યાં તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે સઘળો બંદોબસ્ત હું કરીશ.

કેશરબા—ચાલો હું મારી નાની બેનને મળું. એને દુઃખ દેવામાં મેં બાકી રાખી નથી!

રાજા—એ ખાતે જરાપણ અંદેશો રાખશો નહીં.

અજેપાલ—રાણાજી, હું હવે શું કરું. હું પણ સાથે આવીશ. નહીંતર મુગલ મુંને જીવતો પણ રહેવા નહીં દીએ.

રાજા—બહુ સારું તું પણ સાથે ચાલ.

અજેપાલ—ચાલો.

(સૌ નીકળી જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—જંગલ.

પાત્ર—વિમળદેવી, કેશરબા, જયા, પુરંધરી, રાજસિંહ,
અજેપાલ, દયાળશા, ચંદ્રસેન, જેમત્ર બારોટ.

જયા—બાઈ સાહેબ પરાક્રમતો તમે અપૂર્વ કર્યું.

વિમળદેવી—આવા વખતમાં આપણી ખરી પરીક્ષા થાયછે. રાણાજી આપણને એકલાં છોડીને ગયા, અને પાછળથી જે બનાવ બન્યો, તેમાં જો નામોશી લગાડી હોત તો પછી જે તેને શૂરાતનના વૃત્તાંતનો પત્ર આપણે લખ્યો હતો, તે મિથ્યા થાત.

જયા—જેવી તમારી મહાદેવજી પર આસ્થા છે, તેવુંજ એણે આ વખતે તમારા અંગમાં શૂરાતન બક્ષીશ કર્યું !

વિમળદેવી—દાસી, તે યુદ્ધ સંગ્રામનાં વૃત્તાંત સાંભળ્યાં નથી. એની આત્મજનો આ સહેજ ઝટાપટી થઈ છે.

જયા—બાઈ સાહેબ મહાભારતમાં આવી ઘણી યુદ્ધ વિગ્રહ-ની વાતું છે. પણ આ વખતે જો મુસલમાન વધારે આવી પહોં-આ હોત તો આપણે શું કરી શકત !

વિમળદેવી—દાસી, હજારનેતો હું એકલીજ બસ હતી, પણ આપણી પાસે ખંડુકું નથી એટલી ખામી છે. તેની પાસે જો બરે-લી ખંડુકું હોતતો આપણને વધારે તસ્દી પડત.

જયા—બાઈ, કરીમડાને તો મુંને લઈ જવાની મરજી હતી. તેમ આપને પણ ખેમચાંદથી બોલતા હતા.

વિમળદેવી—દાસી, જેનું મોત નજીક આવ્યું હોય એના ઝાં-માંથી સારાં વચન નીકળતાં એની મતિ ફરી જાય છે. જોને કેશર-બાનું ખરાબ થવાનું હતું તો તેણે વગર સખખે આપણાથી તકરાર કરી પણ આખર ધર્મો જય થયો !

પુરંધરી—અરે છે બાઈ સાહેબ, જુઓને મારા એક ભવમાં ખે ભવ થવાના હશે. તેથી મુને પણ એવી મત સુઝી ! નહીંતર બાદશાહને ખબર દેવા ન ગઈ હોત તો કાંઈ થાત નહીં. દેવેજ ભૂલાવી, અને આખર હિંદુમાંથી મુસલમાન બનાવી.

જયા—પુરંધરી, તું એ મિયાંના ધરમાં કેટલા દિવસ રહી ?

પુરંધરી—એન મુંને કેહતાં શરમ આવે છે, ઝાઝા દિવસતો કાંઈ થયા નથી. ચાર દીવસ થયાછે. હજીસુધી એના ભિયુ મેં ખાધું નથી.

વિમળદેવી—તારેતો હરકત નથી.

જયા—બા, એ મીયાંની પુરંધરીના ઉપર પ્રીતિતો ઘણી હતી. કેમકે મરતી વખતે પણ એના સોજતીને પુરંધરીની બલામણ કરતો હતો, અને એજ ફિકરમાં છેવટ એણે પ્રાણુ ત્યાગ્યા.

પુરંધરી—એન, હવે તું મુંને એમ બોલી બાળ્ય માં, મુઆ એ પીઠ્યાએને યાદ કુંધું, તારે મુંનેતો ધુળરો છુટેછે.

જયા—બાઈ આ દેવરનું મેદાન હલદી ઘાટથી નજીક હશે કેમ ? આમાં સંગ્રામ બહુ થયા છે. !

વિમળદેવી—હા, દાસી આ જગ્યા મેવાડ ભૂમિમાં પ્રસિદ્ધ છે. એ હલદી ઘાટમાં મારા પ્રાણુપતિના વડવા પ્રતાપસિંહ રાણાએ મુગલોનો ઘણી વખત પરાજય કર્યો છે. તથા એના પુત્ર અમરસિંહે પણ મુગલોનો કચરઘાણુ એ ભૂમિમાં વાળ્યો હતો. એ લડાઈમાં રાણાજીના કાકા કાનજીએ જે પરાક્રમ કર્યું છે. તે આખા મેવાડમાં મશહુર છે.

જયા—બાઈ સાહેબ જે ભુમિ સંગ્રામની છે, એમાં યુદ્ધનાજ પ્રસંગ આવે છે.

વિમળદેવી—હા, શ્રી જગદીશ્વરે એવાં ઘણાં સ્થાંન નિરમાણ કર્યાં છે. જ્યાં વિગ્રહનાજ આવેશો આવ્યા કરે, જેવી કુરુક્ષેત્રની ભૂમિ છે. !

જયા—બાઈ સાહેબ રાણાજી હજીસુધી કેમ આવ્યા નહીં!

વિમળદેવી—દાસી, શૂરવીર નર પોતાનું કાય બળબા પેહેલાં પાછા ફરતા નથી.

નેપથ્યમાં—(રાજસિંહ.) અજેપાલ ઠાકોર તમે આંહી રહી બપર રાખો, કોઈ આવતું હોય તો બપર આપવા.

અજેપાલ—(નેપથ્યમાં) મારા માલિક હુકમ ઉડાવવા તૈયારહું.

વિમળદેવી—દાસી પ્રાણનાથ આવે છે. સાદ એમનો છે.

જયા—હા, એજ છે. (છોટેથી કેશરબાને જોઈને) બાઈ

સાહેબ સાથે કોઈ ઓરત છે તે કોણ હશે ?

વિમળદેવી—(આશ્ચર્ય થઈને.) દાસી એતો કેશરબા જેવી લાગે છે.

પુરંધરી—હા, એતો એજ છે.

રાજ—(કેશરબા સહિત પ્રવેશ કરીને) પ્રિયા, આ તમારાં બેન કેશરબાને ઓળખ્યાં ?

વિમળદેવી—પ્રાણનાથ, બ્યારથી તમારી સાથે મારી મોટી બેન કેશરબાને મેં જોયાં છે તારથી હું અજાણ્ય થઈ ગઈ છું કે એ અહીં ક્યાંથી ! !

રાજ—પ્રિયા, એનું વૃત્તાંત એવું બન્યું છે કે કેશરબા તમારી તપાસ કરવાને આમુંડા દેવીને મંદીરે ગયાં હતાં, ત્યાંથી બીલનો સરદાર અજેપાલ એને તમે છો એમ સમજી ઉડાવી લાવ્યો છે.

વિમળદેવી—તારે તો આપણે જે કશ્ણા યુક્ત અવાજ સાંભળ્યો હતો. એ મારી બેનનોજ હશે ?

રાજ—હા, એ અવાજ એનો હતો, એમને અજેપાલના બળાત્કારથી છોડાવી હું આંહી તમારી પાસે લાવ્યો છું. તે બીલના રાજના બાપદાદા આપણા રાજમાં નોકર હતા. તેણે માફ નામ સાંભળ્યું, એટલે હથિઆર પગમાં છોડી દીધાં. જેથી તેને પણ શરણે રાખ્યો છે.

વિમળદેવી—શી ! દેવની ગતિ છે, જે અધઘટીત વાત છે, તેને દેવ ઘટાવે છે. આહાહા !! શી, શીવજી તમારી ગતી ! સંસાર ચક્રમાં શું બેસ તમે કરો છો. !

જયા—રાણાજી આપના ગયા પછી એક ઘણુંજ તાજુબીનું વૃત્તાંત બન્યું છે. તેમાં બાઈ સાહેબે જે પરાક્રમ કર્યું છે, તેનું હું વર્ણન કરવા અશક્ત છું.

રાજ—એવો શું બનાવ બન્યો છે, આંહી આવતાં રસ્તામાં બે મુસલમાનની લાસ અમે દેખી તારથી શંકા ઉત્પન્ન થઈ છે, તેમાં વળી આ સ્ત્રીને જોઈ અજાણ્ય થયો છું કે એ કોણ છે ? તથા આંહી શી રીતે આવી ?

જયા—રાણાજી આપના ગયા પછી એ એ મુસલમાન (પુરં-
ધરી તરફ હાથ કરીને) આમને લઈ આહીં આવી ચડ્યા, તે અ-
મને બંનેને જોઈ ઉડાવી લઈ જવાને તૈયાર થયા.

રાજસિંહ—પછી શું થયું?

જયા—પછી આપ શરણાંગતના રક્ષણમાં ગયા હતા, તે
પાછા બોલાવવા મારી બાદને દુરસ્ત લાગ્યું નહીં. તથા આપજ
કમરકસો સજ થઈ ઉભાં રહ્યાં. અને એવી સમથર બજાવી કે મેં
આંખથી આગળ નોતું જોયું તેવું પરાક્રમ કરી, તે બંનેના ટુકડે
ટુકડા કરી નાંખ્યા, તે વખતે તો રાણાજી એમનામાં સાક્ષાત ચંડી-
નો આવેશ મેં જોયો.

રાજસિંહ—શબાશ છે, વિરપત્ની તમને રાણાકુળમાં લાવ્યોમું,
તેને તમે ધટીતજ છો. તથા પત્રમાં તમે જે જે લખ્યું હતું, તે સાચું
કરી દેખાડ્યું. તમારી પરિક્ષા તો જ્યારે આપણે રૂપનગઢથી નીક-
ળ્યાં હતાં, ત્યારેજ થઈ હતી. તોપણ આ પ્રસંગ શંભુનાથજીએ તમને
આપીને તમારી ખરી કસોટી અમને બતાવી.

જયા—રાણાજી, હિરાનું કુંદનથી જીવિત થયું છે.

રાજસિંહ—જેવી શૂરવિર વનિતાએાને અમે શોધીએ છીએ,
તેવીજ મહાદેવજીએ કપા કરી એના મેળે મેળવી આપી.

વિમળદેવી—પ્રાણનાથ, મારામાં એવો શું ગુણ છે, એ સઘળો
આપના કપાનો પ્રતાપ છે.

રાજસિંહ—પ્રિયા, તારે આ સ્ત્રીની શી હકીકત છે ?

વિમળદેવી—પ્રાણનાથ, એ પણ મારી દાસીજ છે, જેને માટે
મ આપને રસ્તામાં વાત કરી હતી, તે આજ.

રાજસિંહ—તે આજ કે, તારે એમનું એ મુસલમાનો સાથે
આવ્યું શા કારણથી બન્યું ?

વિમળદેવી—તેણે જે પ્રપંચ અમારી બંને બેનોની વચમાં
કર્ચો હતો, તે બાદશાહને જાહેર થવાથી આને હિંદુમાંથી વટલાવી
મુસલમાન કરી, એના સાથે જે મીયાં હતો, તેના ઘરમાં બેસાડી
હતી, તે આને લઈ દિલ્લી જતો હતો, ત્યાં રસ્તામાં આ બતાવ બન્યો.

રાજસિંહ—આહાહા ! શું બનાવ બન્યોછે, જેણે જેણે બુરું કામ કરવા ધારેલ, તેમાં તેજ ફસાણું.

અનેપાલ—(નિપથ્યમાં.) રાણાજી કોઈ બે ત્રણ ઘોડા સવાર આવેછે.

રાજસિંહ—પ્રિયા એ કોણ આવેછે, એની હું તજવીજ કરું ! આ તમારાં શરણાંગત બેનને સઘળી રીતે સંતોષ પમાડજો.

વિમળદેવી—પ્રાણનાથ એ શું વાત કરોછો, હું તમારી અર્ધાંગના શું ક્ષત્રિધર્મથી અજાણી હઈશ !

રાજસિંહ—ના એમ હોયજ નહીં ! (ભયછે.)

વિમળદેવી—પ્યારાં કેશરબા, નિશંક થઈ આહીં પધારો, આ તમારી આત્મકિત ભગ્નિ તમારી સેવામાં હાજર છે.

રાગ ગજલ.

(ઉંદ્ર સભામાં ગવાતી ઢબની.)

અરે પ્યારાં કેશરબા, આપો પાસ;
જરાએ શંકાશે ન, થાશે ઉદાસ.
છે દૈવની બેની, ગતી વિપરીત;
અરે આમ ક્યાંથી, બન્યું અઘટીત.
ધિરજ બેની રાખો, ન થવું દિલગીર;
સુખ દુઃખ મોટે, ધડ્યુંછે શરીર.
છોરે મોટાં બેત, અમારાં તમો;
નહિ દોષ લેશે, છું છોરે અમો.
તમારી જે ઇચ્છા, હોયે તે કહો;
અમો તેમ કરશુંજ, સત્ત લહો.

કેશરબા—અરે બેની મુંજકું, યહ હોતી શરમ;
દીલમે હે મરનાં, તેરી કસમ.
મેંને બોત તુજકું, હો બેની સતાધ;
દિલી શાહકું સમઝાકર મેંતો લાઈ.
એહી અપરાધ હે, મેરો બડો,
રખે દાગ દિલમે, તું રાખે ખડો;

કહીદે મુંસે, તેરા ગુના હે માફ;
તો દિલકું આરામ, હેવે જરાક.
સચ્ચા તેરી ટેક, સચ્ચા ધુકન;
તેરા દેવ પાસે, જો બોલી બચન.
ઐસા નેકી દેખીહે, ક્ષત્રિમેં આજ;
નિભાવી તેરા આવિંદે, મેરી લાજ.

વિમળા તારી હું ગુનેગાર છું; એક વખત આ તારી બેનના સર્વ અપરાધ ક્ષમા કર, મેં આ પ્રપંચ ઉડાવ્યો તે બીન સમજથી ઉડાવ્યો હતો.

વિમળદેવી—બેન, આમ બોલી તમે મને લગ્ન ઉત્પન્ન કરોછો, આમાં તમારો દોષ કશો નથી, માત્ર પિતાએ તમને નાની વયમાં મુગલોને ત્યાં આપ્યાં, તેથી કરી તેના સોગતમાં રહેવાથી તેના અસર તમારામાં દાખલ થઈ, જેથી તમારા વિચાર હિંદુ રાજથી જુદા થઈ ગયા, એમાં તમારો દોષ શું? હવે તો મુગલ રાજથી સારી રીતે પ્રીત અને નેકી રાખવી એ તમારી ફરજ છે; કેમકે એ તમારા આવિંદ છે, માટે આપણો એજ ધર્મ છે કે પતિની સેવામાં અહનિશ તત્પર રહેવું.

કેશરખા—હા બેન! ચાલ તેવા તોપણ એ મારા આવિંદ છે તો એનું બેહેતર ચલાવું એ માફ કામ છે. પણ આજ મારા દિલમાં એવી ખાતરી થઈ કે ક્ષત્રિ જાતનું જે અભિમાન છે એ સોચું છે તથા ક્ષત્રિ વીર જે ઉત્પન્ન થાયછે તે ધર્મ પ્રતિ પાલક તથા માધના પૂત થાયછે. કેમકે રાણાજીએ જ્યારથી માફ નામ સાંભળ્યું, ત્યારથી જે તેણે મને દીલાસો આપ્યોછે તેના હું શું તારીફ કરું? આખર મુંસે કહ્યું કે તમારી મરજી માફક સંધળો અંદોખસ્ત હું કરીશ. આવાં અભય વચન ક્ષત્રિ વિના બીજા કોઈ આપે નહિ, તથા આપે તો પાળે નહિ.

વિમળદેવી—બેન! હવે તમારો શું ધરાદો છે? જો ઉદ્દેશમાં રહેવું હોય તો મારી પાસે રહો અથવા મરજી હોય તો માનમરતબાથી દિક્ષી પહોંચાડીએ.

કેશરખા—બેન! મારા એક ભવમાંથી બે ભવ થયા માટે

હવે તો એક આવિંદથી નેકી રાખવી એ સુનાસખ છે, એટલા માટે મારો ધરાદો દીક્રી જવાનો છે, અને કસમ ખાધને જર્જીલું કે મારા આવિંદને ઘણી રીતે સમજાવી મેવાડથી સલાહ સંપ કરાવીશ તથા હિંદુ પર જે જીલમ ગુજારેછે એનું આખર લાવીશ.

વિમળદેવી—બેન! એમ કરવું તમારે ઘટારત છે, તેમ મારી એજ સલાહ છે કે દીક્રી તમારા આવિંદની સેવામાં હાજર રહેવું.

કેશરખા—બેન! તેં મને ખરી સમજ દીધી તથા તારા પર મેં જે ગુજારીછે, એનો દિલમાં બીલકુલ રોષ નહિ રાખીશ.

વિમળદેવી—બેન તમારો તો હું ઉપકાર માનું છું કે તમારે બીધે આવા પરાક્રમી વીર પુરુષથી મારો સંબંધ જોડાણો.

કેશરખા—શાખાશ છે વિમળા તારી નેકી અને ટેકીનિ! આપણા કુળમાં કેવો અંકુર છે, કેવું તેજ રહેલું છે, અને કેવા શૂરવીરો ઉત્પન્ન થાયછે એનો ખરાખર ખ્યાલ તારાથી મુને મળ્યો.

વિમળદેવી—બેન! જ્યાં સુધી અંધકાર હતો ત્યાંસુધી આ સમ્રાજ્ય નહોતું દેખાતું, તે અંધારૂં દૂર થવાથી હવે સમ્રાજ્ય અજ-વાળામાં આવ્યું.

કેશરખા—બેન! તારી અને મારી સાથે વેરનું બીજ રોપાવનાર આ પુરંધરી હતી, એ દરેક વખતે તારી વિરક્ષ બાતમી મુને આપતી હતી, તેમ દીક્રી પણ પત્ર તારેને મારે અંટસ ઉત્પન્ન થાય તેવા મુને લખતી હતી. જેથી મેં વગરવિચારે આ નીચતા વચનોનો તોલ નહીં કરતાં સાહસ કર્યું તો તેનું આ પરિણામ આવ્યું.

વિમળદેવી—બેન! જેવું બીજ તેવી તેના બુદ્ધિ હોયછે, માટે આપણા પિતાજીનોજ દોષ હતો કે આને વિચાર કર્યાવિના આપણી પાસે રાખી, કેમકે આપણો બધો આધાર આપણા દાસદાસીઓ પર હોયછે તો તે જો નીતિવાન ન હોય તો પછી તે લોકોથી આપણું શું બલું થાય, જુઓ કે આ નીચ ગુખમની જોડીને દાસી તરીકે જનાતામાં રાખી આખર આપણા આખા કુટુંબને પાષમાલ ફરી નાંખ્યું, આપણા પિતાનું રાજ આખું જોખમમાં આવ્યું! તમને એક બીજના હાથમાં સોંપાવ્યાં, મુને પણ ફેટલું સોસલું પડ્યું, ત-

મારી અને મારી વચ્ચે જે સ્નેહની ગાંઠ હતી તે તોડાવી, ત્યાં ક્ષેત્ર કરાવ્યો તો જ્યાં આવી એક હાસી દાસી હતી તેણે આટલું કંઈ તો વધારે હોય તો શું ન કરે, માટે આપણી પાસે જે દાસીયું રાખવી તેના પુરેપુરી તપાસ કર્યા વગર નહીં રાખવી જોઈએ, નહીંતર તેનું આયુ પરિણામ આવે.

કેશરબા—બેન ! ખરૂં છે તેણે જે સાચાં ખોટાં ન બરાબાં હોત તો આમ બનત નહીં પણ એ શું કરે એની જેવી જાત તેવો એનામાં ગુણ હોવો જોઈએ.

વિમળદેવી—બેન ! છેવટે સૌ સાસંવાંનાં થઈ ગયાં પણ પિતાજી તથા આપણી માતાની શી હાજત થઈ હશે એને માટે હું પુરેપુરી દીલગીરી છું કે તમારા કુર ખાવી દે આ બધો રોષ એ નિદોષીના ઉપર ઉતાર્યો હશે.

કેશરબા—હા મુને પણ એજ ચિંતા છે તેમની હકીકતનો દિલ્લી ગયા પછી જણાય.

વિમળદેવી—બેન ત્યાં જઈને મુને તુરત આ ખબર આપજો.

પુરંધરી—બાઈઓ ! હવે મુને ધણોજ પશ્ચાતાપ થાય છે, તમને સૌને સંતાપમાં નાંખનાર હુંજ છું; પણ હવે તમારી સોબતની અસર મારામાં થઈ છે, તો આજથી કદી પણ કોઈને દુઃખ થાય એવી બાબતમાં પગલું નહીં ભરું, તેમ મારા કૃત્યનું ફળ મુને પણ સારી રીતે મળ્યું છે.

નેપથ્યમાં—આતો આપણા સવાર હોય એમ જણાય છે.

વિમળદેવી—બેન મારા પ્રાણનાથ પધાર્યા !

રાજા—(પ્રવેશ કરીને) પ્રિયા, આપણા પ્રધાનજી તથા ચંદ્ર-સેન ગ્રાહા આવી પહોંચ્યા.

વિમળદેવી—બહુ સારું થયું. પ્રાણનાથના દીલમાં જે ચીંતા હતી તે દૂર થઈ, પણ હવે હું તથા કેશરબા એક બાજુ બેસીએ, જે આસા હોય તો, અને આપ એમને મળો.

રાજા—બહુ સારું તમે આ વૃક્ષ આડાં બેસો ત્યાં હું એના મુકાબાત લઉં.

ત્રિમળદેવી—બહુ સાફ. (જાહેર બેસે છે.)

દયાળશા—ચંદ્રસેન (પ્રવેશ કરીને) મહારાજનો જય થાઓ.

રાજા—આવો દયાળશા બેસો, કેમ ચંદ્રસેનજી ખુશી મળ-
માંછો ? તમને બહુ તકલીફ પડી છે તમેતો પાછળ બહુ રહી ગયા !

દયાળશાહ—મહારાજ અમે બીજે રસ્તેથી આવ્યા.

જેમલ દશાંદી—(પ્રવેશ કરીને) જય જય રાણાજી !

રાજા—અહો હો ! દશાંદી તમે ક્યાંથી નીકળી આવ્યા !

જેમલદશાંદી—માજીએ મને ખબર કાઢવા મોકલ્યો છે. મહા-
રાજા હુંતો રૂપનગર ગયો હતો તો ત્યાંથી જોધપૂર થઈને અહીં આવ્યો.

રાજા—અહો હો જેમલદશાંદી તમે પણ બહુ મુસાફરી
કીધી. અમને બહુ દિવસ થયા નથી કે જેથી તપાસ કરવા જરૂર પડે.

દયાળશાહ—રાણાજી, જેમલ તમારા રાજબારોટ એ બેસી
કેમ રહે !

જેમલદશાંદી—તમેતો સાથે ન લઈ ગયા, પણ આવા યુદ્ધ-
સંગ્રામતા વખતમાં અમને ઘેર બેઠાં એન કેમ પડે ! બાપુ !

દર્શિત.

પૃથ્વી બારોટ ચંદ, સુખ દુખ હવો સાથી;

ભાથી ભડ નામી એક, રંગીન જેસો પાર હે.

બીયોગ ના સહો જીભે, મોત કિયો ચહો આગે;

દુશ્મન મરાયો રાજ, હાથ રંગ હજાર હે.

ગયો જોધના બિદેશ, બિગ્લકો સમો આયો;

રાજ બારોટ છેટે સોતો, ભૂમિ પર ભાર હે.

કેતલે કવી જેમલ, થુગો રાણા રાજસિંહ;

ધનોકો નીમક ખાયો, ઘર બેઠો ધિકાર હે.

વિકૃષ્ટ—શાઆશ દશાંદી શાઆશ છે, રાજબારોટતો તમારા
જેવાજ જેમલ !

રાજા—કેમ દયાળશા ! તમારી હકીકત શું છે ! તમે જુદી
રાહ શા માટે પકડી ?

દયાળશા—રાણાજી, જ્યારે આપણે રૂપનગરથી નીકળ્યા ત્યારે

પાછળ મુગલ દળને આવતુ જોયું; ત્યારે મનમાં વિચાર કર્યો કે આપણે પાંચ સાત માણસ છીએ, તથા મુગલનું આખું લશ્કર છે તો કદી દૈવયોગથી જો ભેટભેટાં થઈ જશે તો વખતે વિપરીત બનાવ બને ! તથા રાણાકુળની કિર્તિને નિષ્કલંક છે તેને ડાગ લાગે, મોટે એવું સમજી અમે જુદી રાહ પકડી, જેથી કરી દુશ્મનનું લશ્કર અમને જતા જોઈ તમારી ભાંતિપર અમારી પાછળ આવ્યું, તેને અમે પર્વતોની વચ્ચમાં લઈ ગયા તથા ત્યાંના બીલોને મળી થોડી ઘણી ઝટાપટી કરી.

ચંદ્રસેન—મહારાજ દયાળશા બોલતા નથી, એ ત્રણતો એને જામમ પણ થઈ ગયા છે, તથા મોતમાંથી બચ્યા છે.

રાજા—શાહમાથ છે પ્રધાનજી, એવા મોટા લશ્કરનો દાવ ચકાવ્યો તમારી નેકીને ધન્ય છે !

દયાળશા—રાણાજી એમાં શું અમે મોટી ફતેહ મારી છે ! રાણાની કીર્તિ અવિચ્છિન્ન સંમુનાયે આજ સુધી રાખી છે એની આગળ કદી અમારા પ્રાણ જાય તોપણ શું વધારે છે;

જેમલ—

કવિત્ત.

તીજોરીકું તાજુ દેખી, લછમીકો પેખી પૂર;

પંચસે પ્રધાન આઇ, ઉભત જુગ જાન્યોહે.

ખીગજ્યો જો રાજકાજ, અંતર્ન ઉનકી દાઝ;

પેટકી પ્રથમ પાજ, બાંધત મન માન્યોહે.

આયો બલિદારી પાસ, પલાયનકો તપાસ;

અપકી સ્વભામતીરા, અચ્છોજીહી બખાન્યોહે.

કેત બારેંટ જેમલ, શુણો રાણા રાજસિંહ;

અંગ પર ઘાવ લીનો, મંત્રી આજ પીછાન્યોહે.

રાજસિંહ—એવી નેકીનો બદલો મારી પાસે નથી, પરંતુ જ્યાં સુધી દયાળશા અમારા વંશના હાથમાં મેવાડની ગાદી છે ત્યાં સુધી તમારા વંશમાં પ્રધાનજીની જગ્યા કાયમ છે એવું તાજ પત્રે લખી આપું છું.

દયાળશા—રાણાજી આ ચંદ્રસેન ઝાલાએ જેવી નેકીથી અ-

વસથી નોકરી બજાવી છે તેવીજ આ સંગ્રામમાં બતાવી છે, કુ-
સ્મનના સૌ આદમીને ઠેર કર્યા છે.

રાજસિંહ—શાબાશ છે મારા શૂરવીર પટાવત આ ને નોકરી
તમે બજાવી છે તેના બદલ ત્રણ ગામ પુત્રપુત્રાદિ તમને અક્ષિષ્ક કરું છું.

દયાળશા—ધન્ય છે રાણાજી રાણાકુળમાં એવીજ કદરદાની
અવસથી ચાલી આવે છે.

ચંદ્રસેન—કદરદાન રાણાજી, હું ધણ એહેશાનની સાથે આ-
પની બહીશ કબુલ રાખું છું.

જેમલ દશાંદી—સેવા કરવી તો આવાજ નૃપના કરવી !

કવિત.

નોકરી અચ્છી પીછાને, કદદાન દેવે માન;

ગુનવંતકી પીછાને, લાવ જીતસે લેવો હે.

કુશ કાલ આવે કાજ, નોકરકી રાખે લાજ;

બાજરીકી ચિંતા તીન, જીગમે ઠારે તેવો હે.

ધર્મ રાજહુકો અંશ, ભૂતકો નીભાવે અંશ;

રોજગારી દીની બાલ, અચ્ચે જનક જેવો હે.

કેતહે દશાંદી મુખ, યુજો રાણા રાજસિંહ;

એસો નૃપ સેવ્યો તખ નૃપહી ઉને સેવ્યો હે.

રાજસિંહ—દશાંદી તમે રૂપનગર ગયા હતા તો ત્યાં શું વર્ત-
માન ચાલે છે ?

જેમલ—રાણાજી, રૂપનગરમાં તો હાહાકાર થઈ રહ્યો છે !
મુગલ શહી નામોશી જમી આશમાનમાં બ્યાખ થઈ ગઈ છે; એ
કાજું મોટું લઈ પાછો દીલ્લી જવાનો છે! એક તાજુખીની વાત ત્યાં
ચાલી રહી છે કે એ વગર પરણેલી સ્ત્રીનું તો રાણો હરણ કરી ગયો
ત્રણ ને ચાર વર્ષે થયાં જનાનામાં દાખલ હતી એનું કોઈ
હરણ કરી ગયું !

રાજસિંહ—ખરોટ ધણોજ દીલગીરીનો એક બનાવ બન્યો છે
કે આંહી એનીએ ભગમ કથરબા મોજુદ છે, તેને આ અજ્ઞેપાળ
બીલ ઉઠાવી લાવ્યો છે.

વિદુષક—અરે રંગરે અન્નેપાલ તો પણ હામ ભારે નાંખીહો!
જાતો બાદશાહથી મારો આખડ્યો !

દયાળુશા—સણાજી, તારે કેશરબા અહિ થી રીતે આવ્યાં?

રાજસિંહ—આ બંનેની રંગઝગ આ નજીકમાં આવતી હતી તે દરમ્યાનમાં કેશરબાનો રક્ષણને માટે પોકાર સાંભળી હું ત્યાં જઈ પહોંચ્યો, તથા અન્નેપાલ પાસેથી તેમને છોડાવી અહિ લાવ્યો તથા અન્નેપાલ પણ માફ નામ સાંભળ્યું તારે હથિઆર મારા પગમાં છોડી દીધાં જેથી તેને પાસે રાખ્યો છે.

અન્નેપાલ—હા હાકાર, મારી જનેતા તથા બાપુ સૌ તમે છો હું તો તમારે શરણે છું.

વિદુષક—તારી જનેતા તો જે હોય તે હોય ! બાકી તું રાજનું છોકરું ખરું !

અન્નેપાલ—રાણાજી, આ ખજ પુરૂષ તો મશ્કરીમાંજ ઉડાવે છે.

રાજસિંહ—આ જંગલીને કોઈ સતાવશો નહીં.

અન્નેપાલ—બાપજી, તમે પણ જંગલીમાં ગણી કાઢો છો.

વિદુષક—લેતો જા, રાજાનાં છોકરાંમાંથી કાઢી નાંખ્યો ! ન જાતો જંગલી હરાવ્યો. મારાને હજી કાંઈક લાલચ હોય એમ જણાય છે ખરું.

રાજસિંહ—અન્નેપાલ શું તારા દિલમાં ઉમેદ છે !

અન્નેપાલ—રાણાજી કાંઈ ઉમેદ નથી. માત્ર—

વિદુષક—ઉમેદ શું મનની મનમાં ! એવ આંખેનાં તેજ ગયાં બીલના રાણા ફિકર રાખશોમાં ભગવત સાફ કરશે.

રાજસિંહ—તહીં એની મરજી હોય એનાથી લગ્ન ઉદ્દેશમાં કરી આપીએ પછી શું !

વિદુષક—હાં હાં કોલા બક્ષની છોડી જે કાળીચૌદશની રાત છે તેને આ દીવો દેખાડીએ તો.

અન્નેપાલ—મામાપ એ શું બોલો છો, ભરી સભામાં મારી હિજત જાય છે. મને તો બાપજી પુરંધરીએ દગો દીધો.

જેમદદશાંદી—હા રાણાજી, રૂપનગરમાં એવી વાત સાંભળી કે એક પુરંધરી બીજની છોડીને ઔરંગઝેબની કચેરીમાં સખત માર પડ્યો. તથા એક હલકા સિપાઇને સુપ્રદ કરી વટલાવી.

અજેપાલ—રાણાજી તમામ જગ્યાએ યુગલી ખાઈ એણેજ કજીઓ કરાવ્યો હતો.

દયાળશા—તો એને પોતાની જુરાઈનું ફળ મળ્યું.

જેમદદશાંદી—

કવિત.

નિમક હરામ અંગ, ક્લેશ કો લાવે પ્રસંગ;

નીચકો સુભાવ દુઃખ, સુલકો લે નીકારેહે;

આપ જાને અંધરેમેં, કરત હું કામ મેરો;

પાસ ખેડો પ્રમુ બલી, જુરી સખ નિહારેહે.

ફુટકી દેખી જુરાઈ, દૈવ દે તહોં ભૂલાઈ;

ઔરનકી જંજીરમેં, આપ પાર્શ્વેન ડારેહે.

કેતહે દશાંદી ખારે, સુનો રાણા રાજસિંહ;

ઔર કાજ ખોદી ખાડ, અપનેકું લે ડારેહે.

રાજસિંહ—દયાળશાહ જે પુરંધરી વિશે ખારોટ હકીકત કહે છે, તે દૈવ ઈચ્છાથી આહોં આવી ચડીછે.

દયાળશા—એ શી રીતે આહોં આવી?

રાજસિંહ—જે મીયાંને એને સુપ્રદ કરી હતી, તે તેને દિક્ષી લઈ જતોતો ત્યાં રસ્તામાં ભૂલાં પડ્યાં, અને જે ધખતે રાણીને એકલાં મૂકી હું કેશરખાના રક્ષણ માટે ગયો તે ધખતે તે આહોં આવી ચડ્યાં, તે મીયાંને તો રાણીએ ઠેર કર્યો, તથા પુરંધરીને પોતાના કૃત્તને માટે ધણોજ પસ્તાવો થયો તથા રાણીના પાસે તેણે માફી માગી. જેથી પાસે રાખીછે.

જેમલ—આહા ! શો બનાવ બન્યોછે !

દયાળશા—રાણાજી, હવે કેશરખા તો ઉદ્દેશૂર રહેશના, કેમકે એ પણ એનુંજ રાજછે !

રાજસિંહ—મારો મત તો એવોછે કે !—

ભાવણી.

(ભરથરી બાના વિચારીને એ રાહ.)

હું દિલમાં વાત વિચારું, દિલ્લી મોકલવા ધારું. ટેક.

છે દૈવ તણી ગતી ન્યારી, એ શાહ તણીછે નારી;

એને રાંકવી એહન સારું—દિલ્લી.

શત્રુતા શાહથી મારે, તે રણભૂમિ હોય ન્યારે;

એ નીતિના રીત નિહાળું—દિલ્લી.

જે બાલ વૃદ્ધ હોય આગે, જે કાયર રણથી ભાગે;

અબળાપર વેર ન વાળું—દિલ્લી.

એમને માન મર્તમાથી રથમાં બેસાડી દિલ્લી મોકલવાં આ-
પણને બ્રાજ્ઞ છે.

દયાળશા—ધન્યછે રાણા કૂળ રત્ન ધન્યએ!! નિતિની વાતછે
“પંડિતોપિ વરં શત્રુ ન મૂલ્યોં હિતકારકઃ.” શત્રુ પણ પંડિત
હોય તો એજછે પણ હિત કરી મુખ્ય હોય તો અજ નહીં.

જેમલ—

કવિત.

મિત્રસે મિત્રકી પ્રીત, શત્રુસે શત્રુકી રીત;

ધરમકી ધન્ય જીને, ધરમ વૃદ્ધ ધારીહે.

દાવ લડનાં પ્રસિદ્ધ, કપટનાં પાર્થે દેનાં;

શરન આપો ઉગારે, એસા ટેક નિહારીહે.

ધન્યહે કદર તેરી, કીયોહે ઉચિત રાના;

દિલ્લી શાહ જનનેકી, આબરૂ તો વિચારીહે.

કહત કવિ જેમલ, શુણો રાણા રાજસિંહ;

દુશ્મન તો હુવો તોભી દાનાકી બલહારીહે.

દયાળશા—મહારાજ તોપણ કેશરબાની શું મરજી છે તે
જાણવું જોઈએ.

રાજસિંહ—બહુ સારું તારે એમને પૂછી જોઈએ (દાસીને
બોલાવે છે અને કાનમાં કહેછે)

કેશરબા—(ગ્રાહને આથે રહી બોલેછે.)

ગજલ.

(ઇંદ્રસભામાં ગવાતી ઢબની.)

મેરા ખાવિંદ પાસ, દિલ્લી મેં જાને ચહું
 રાણાજી અરજ એસી મેરી સચ દીલે કહું;
 નેકી ઉસસે રખની યહ હે નીતિકી રથમ,
 રાણાજી દિન વિચારીએ, મેં કહની ખા કસમ.
 દિલ્લી શાહસે નીકા પંદી મેં નામદાર,
 પાક દિલ એક ઉસસે રખનેકા બિચાર;
 માન મર્તબા મેરા રખા તુમે રાજન,
 એ એહેશાન કબ ન ભૂલું સચ કહું બચન.
 રાણાજી યહલે બંદગી મેરી ખુદાકી પાસ.
 તુમારે જેસે હોવે પેદા શૂર જગમેં ખાસ;
 વિમલાકી જોડી ક્ષત્રિ બેટીઓ બને,
 સચા ધર્મ સો દીખાવે સંકટ નવ ગીને.

જેમલ—ધન્યછે શિશોદીપા શિરછત્ર ! ઇક્ષ્વાકુ વિરમણી !
 તમે જે દિર્ઘ દ્રષ્ટિ વિચાર અવલથી હરશાબ્દો, તેજ કેશરખાનું
 દિલ ચાહેછે !

રાજસિંહ—સાહાયાશ છે જેમલ ખારોટ ! તમારી રાજબક્તિ
 તથા સમયોચિત વાક્યાતુરી જોઈ હું ધણોજ પ્રસન્ન થયોહું (દ-
 યાળશાને) દયાળશા ! ખારોટને એક ગામ ધનાયત કરુંહું !

દયાળશા—આ લગ્નના પ્રસંગમાં રાજખારોટનો હક છે મણી
 સારી કદરદાની તમે કરીછે.

જેમલ—રાજસિંહ રાણાના રાજમાં મોજુંછે, ખાપજી !

કવિત.

શૂરા નર પૂરા મથહુર જગહુ મેં જાન્યા, અખાન્યા
 જય જીતકા, તાંચ પવે જડ્યાહિ.

નેક નર ખાસા તમાશાહી તુરકુને દેખ્યા,
 પરાક્રમી પેખ્યા લેખ્યા, વિશ્વ કરસે ધડ્યાહિ.

મવાડકા રાણા મહારાણા વરતાણા વિષે,
 લેખ તો લખાણા એસા, અખળા વારે ચડ્યાહિ.

કેતહે દર્યાંદી પ્યારે સુન્નો રાણા રાજસિંહ,
સુરજ કૂળ નર્વર પંઝા પાછા કનાં પડ્યાહે.
ભરતખંડકો નાહ, ઔરંજેબ જેસો શાહ;
નગ્ર આપો આશધારી, એસેહી ઉર છીન્ધોહે.
મેવાડસે મહા વેગ, કરકે આપો મહિપ;
અબળાકો પણ સાચો, કળાવંતને કોનોહે.
તુરકકો ગયો રાજ, હિંદુકો બયો સુકાજ;
પ્રમુને બઢાઈ લાંજ એસોહી દીલ ચીન્ધોહે.
કેતહે કવિ જેમલ શુણો રાણા રાજસિંહ;
ક્ષત્રિવટ સ્થાપન અવતાર તેને લીનોહે.

વિદુષક—મહારાજ સૈનિ હતામ આપ્યાં હવે હું તથા અ-
નજેપાલ માત્ર ધોયે મોઢે રહ્યા, તેમાં માંડે તો હીક, પણ આ અ-
નજેપાલે તો બિચારે મેહેનત કરી વલખાં મારવામાં કાંઈ બાકી રાખી
નથી. તોપણ એના સામું કોઈએ જોયું નહીં.

રાજસિંહ—એને પણ કાંઈ આપવું જોઈએ પ્રધાનજી !

દયાળશા—મહારાણાની મરજી !

રાજસિંહ—તારે આપણા બીલની જે સૈન્યાછે તેનો અ-
ધિપતિ એને હું બનાવુંહું. તથા તેની જીવાઈ બદલ બે ગામ
આપુંહું.

અનજેપાલ—ખંમા બાપજી ખંમા ! આપના જેવી કદરદાની
બીજી કોણ કરનાર છે ! આજથી આપની સેવામાં હાજર રહેવા
હું બંધાઈ છું.

દયાળશા—મહારાજ નિમક હલાલીથી નોકરી બળવશે તો
એને બીજી પણ લાભ થશે !

રાજા—દયાળશા, તે સિવાય આ જે પુરંધરી છે તેનાં લગ્ન
અનજેપાલની સાથે કરવા મારો ધરાદો છે, મોઢે અનજેપાલે એને
કપ્પલ રાખવી તથા એને જો સંપસંપી દંપતિનો સ્ત્રી જોડશે તો તેની
જીવાઈમાં પાછો વધારો કરી આપીશ.

અનજેપાલ—મહારાજ આપના હુકમને તાબે છું.

પુરંધરી—રાણાજી, આપનું કહ્યાણ થાઓ.

વિદુષક—(અનજેપાલના સામું જોઈને) કેમ તમારું પણ વચ-

માં કામ થઈ ગયું, કરો મળ હવે કાંઈક મોટું હર્યું !

અજેપાલ—મારા કિસ્મતમાં એજ હતી તો આખર ફરી ર-
ખડી રત્નળી છેવટ મુંને મળી.

વિકુષક—હવે સંપીને મેયજણાં રહેજો. પાછાં ખટપટ ઉઠા-
વતાં નહીં !

પુરંધરી—હવે શા ભોગ લાગ્યા છે !

જેમલદશાંદી—આપુ. અંકાચંદાવતે પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવામાં પ્રાણ
ખરચ્યા એવું રૂપનગદ આવી સાંભળ્યું.

રાજા—દશાંદી, એ મારા ટેકદાર પટાવતના પ્રતાપથી હું
નિર્ભયપણે આ રાણીનું હરણ કરી આવ્યો છું.

જેમલદશાંદી—આપુ, સહુખર ગાદીપતીનો મોખરો પાછળ
ક્યાંઈ પડ્યો છે !

દયાળશાહ—મહારાજ એવા નરતો વિરલા યાવા છે !

જેમલદશાંદી—વિરલા, દયાળશાહ, મેવાડભૂમિમાં જોને ભગ-
વતે જન્મ આપ્યો છે, તેણે કાયરપણું સ્વપ્ને દીધું નથી !

દયાળશાહ—હા, દશાંદી રાણાજીના દેશનું ઉગ્ર અન્ન આ-
ગળ પડ્યા વગર રહ્યુંજ નથી. !

જેમલ—રાણાજી, માજી આપને મળવાને ઘણાંજ આતુરછે.
જગરનાથના દેવળ સુધી સામાં આવ્યાં છે તો હવે આહીંથી સત્વર
જવું જોઈએ.

દયાળશા—હા, મહારાજ, હવે રોકાવાની શી જરૂર છે, તાકીદ-
થી જઈએ કેમકે સૌ સામાં આવ્યાં હશે.

રાજા—બહુ સાંઝે ચાલો. ત્યારે ઘોડા મંગાવો.

અજેપાલ—મહારાજ તૈયારજ છે, પધારો.

રાજા—ચાલો (ઉઠે છે).

જેમલદશાંદી—અમા શીશોદીવા શિરછત્ર સુરજવંશી શૂરવિર
નરકું અમા, ભલે ભડ ઘોડે પાંક દીપો મુગલકો માન અમ્હો લીયો.

(સૌ જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—રૂપનગરને પાદર ઔરંગઝેમની છાવાણી.

પાત્ર—ઔરંગઝેમ, વજીર, કાજી, નરહરબટ, જશવતસિંહ,
સુરસિંહ.

ઔરંગઝેમ—વજીર, યહ જો અપની નામોશી હુઈ; ઉસ્મે કસુર ખીલકુલ જસવતસિંહકી જાન પડતી હે, જીએ લીયે સખસે પહિલા ઉસ્કા રાજ પાયમાલ કરનાં ચાહએ.

વજીર—ખુદાવીંદ, ઈસ ખાતમેં જો અહવાલ અપનેકું માલુમ હુવાહે, વો ફકત પુરંધરીકે મુંસે જાન પડા હે, વહ બોહોત આક્રીન રખેને જેસા નહીં હે, ખાસ્તે કુછ ખારીક તીલાસ કરની ચાહએ.

કાજી—તીલાથ અખ જ્યાદે ક્યા કરની હે ? અખતો દીન જગાઓ ! યા ખીસમીલા ! અખ ક્યા રહા, દોનું પરીયાં તો ગેમ હો ગઈ !

ઔરંગઝેમ—ખજીર દીલ્લીસેં સખ લશ્કર ઇકકા કર હધર હી મંગવાઓ, જહાં તલક એક છોટા ગાઉ બી મેવાડ તામેમેં રહેગા, તખ તલક નીંદ હરામ હે.

વજીર—જહાંપનાહ, મેં એસા જાનતાહું કે અપને એક વક્ત ઇલાંસે દીલ્લી જાવે, ઔર ફેર વહાં સખ ખાતકા અચ્છા બંદોબસ્ત કર વ લશ્કર લેકર દોનું રાજપર હલાં કરે.

કાજી—દેખો, યહ સ્થાના ખજીર, મુગલ બાદશાહુંકા ! ક્યા મું લેકર દીલ્લી જાવે.

વજીર—તખ ક્યા કરનાં હે, કાજી સાહેબ, તુંમ ફરમાઓ !

કાજી—ક્યા કરનાં ? સારે ક્ષત્રિકું તારાઝ કર દેના ઔર કાફરકા નાઉં હીંદમેં નાખુદ કર દેનાં.

ફતેહખાં—(પ્રવેશ કરીને) ખુદાવીંદ, મેવાડસે સુરસિંહ ઠાકોર ઔર નરહર બટ આવે હે.

વજીર—અચ્છા, કચેરીમેં જુલવાઓ. (તેને બોલાવે છે અને તે આવી પ્રવેશ કરે છે.)

સુરસિંહ (ઔરંગઝેમ પ્રતિ) નામદાર મહારાજા રાજસિંહને

આપ હજુર કુરનસ બબનેકે સંગ થઈ પત બેળ છે.

ઔરંગઝેબ—અચ્છા લાઓ. (તે સેછે ને પછી વજીર પ્રતિ કહે છે) બજીર ખાંઓ, ક્યા લીખા હે ? (વજીર કચેરીમાં વાંચેછે.)

નેક નામદાર ઔરંગઝેબ શાહકી હજુરમે કુરનસ બબનેવાલા એવાડકા રાણા રાજસિંહ રોથન કરતાહેકે નામદારકે જનને કેશરબા એક અબ્બાલ કરકે બીલુંકા રાજ યા, ઉસ્કે હાથમે ફસ ગયે થે, વહ ઉમ્કું જંગલમે લેકરે નીકલ આયા, ઔર બડા સતાને લગાયા ધત્તેકાક એસા બનાકે હમને ઉસ વખતેકે દરમ્યાન નજીકમે મુકામ કીયાથા, ઉસી વખત એક ઔરત જાતકા શરન આનેકા પુકાર હમને સુનાં, જીરકે લીયે દયાકે ખાતર હમને બહોત સતાખીસે વહાં જાકરે ઉસ્કા ખબર લીયા, ઔર વો બીલ રાજ અબ્બાલ મેરા નામ સુનેકે પાંચમે પડા, તખ મે ઉમ્કું ક્ષમાકર આપકી હુરમતું ઉસ્કે કબજેસે છુડાકર મેરે હવાસે રખી, ઔર ઉસ્કી મરજી માફીક મુગલ તખ્તકે મુનાસખ જે માનમરતબા હે ઉસ રાહસે મેને ઉમ્કું રથમે ખીઠાકર આપકી હાવણીમે બેઠે; ઔર મેરે ઉમરાવ મુરસિંહ ઔર નરહરબટું સંગ બેઠે. આપકે જનને કેશરબા થઈ ફુટ બીલકે પંજેમે ફસ ગયે, એસી ખાત જખસે રોથન હુઈ વહાંસે ઔર આપકી પાસ બેઠે તલક ઉસ્કા માન અચ્છી તરહસે રખનેમે બહોત સમાજ લીહે, સકીન હમસે કુછ બ્યાદે વ કમતી હુવા હોવે તો આપકી હજુરમે માફી મંગતે હે; ક્યુંકે યહ નેક નીતિકી રાહ ધનસાનતું અદલ અદા કરની એસી ખુદાકે બંદેકી ફરજહે. ફુશ્મની જે હે સો ધર્મ રાહસે મેદાનમે હોતી હે, ધસિ ખાતમે ઉસ્કા ધિસારા કરનેકીબી જરૂર નહીં હે, ક્યુંકે આપકું સખ રોથન હે.

વજીર—શાખાથ હે રાજસિંહરાણા તેરી ક્ષત્રિવટ ઔર નેકીડું!!

ઔરંગઝેબ—અચ્છા એસી નેકી ધનસાનતું લાજમ હે.

કાજી—જહાં પનાહ, એસી નેકી આપને અવધસે રખી હોતી તો રજપૂતસે ધતની ફુશ્મની નાંહી હોતી.

નરહરબટ—દીક્ષીપતિ, એમાં આપનો દોષ નથી એતો અહનો પ્રતાપ છે.

વિદુષક—હા હા નરહરભટ, ગ્રહ કઠણ તેથી લાભ લેવા જતાં ઉલટું નુકસાન થયું !

નરહરભટ—એલા, તું હમણાં સવારીમાં ભેજો ફરછ.

વિદુષક—કાકા, આપણું તો તમે જાણોજાણોનાં. મરણે પરણે ઉભાજ હોમએ. પણ નરહરભટ તમે ક્યાંથી આવ્યા ચડ્યા ?

નરહરભટ—હું રાણાનો રાજગૌર છું ઈ તને અખર નથી ? જાણીને શું પૂછતો હધય ભુંડા !

વિદુષક—નરહરભટ, હમણાં તમારા રાણાજી વિમળદેવીનું હરણ કરી ગયા તેનાં લગ્ન તો તમે જ્યાં હશે ?

નરહરભટ—ના દીકરા મૈતો પાટલે ધુળે નાંખી નથી, પણ કેછે કે તારા બાપે લગ્ન આર્હીથી જોઈ દીધાં હતાં !

વિદુષક—અરે રંગછેરે નરહરભટ ! મૈતો જાણ્યું કે રાજનીતિમાં નરહરભટ કાચા હશે, ત્યાંતો એક પ્રમ્મમાંજ પરિક્ષા થઈ ગઈ કે રાણાના રાજગૌર આછા હોય નહીં.

કાજી—ક્યું વિદુષક, તેરા બાપને યહ કામ કીયા થા ! (આરં-ગજેબ પ્રતિ) જહાંપનાહ નીગાહ રોશન કીજ્યે.

વિદુષક—કાજી સાહેબ, કેમ માફ કામ કાઢી નંઆવવું છે. મારો બાપતો આજ છ મહીના થયાં કાશી ગયા છે.

નરહરભટ—તો દીકરા, તું જેમ રાજદરબારે રહેછે તેમ હું પણ થોડું ધાણું દરબારમાં જઈ આવુંછું માટે વધુ ધટુ ન બોલીયે, બ્રાહ્મણની ચડતી જોઈને રાજ થધએ, સમજ્યો નાં ?

વિદુષક—કાકા ધતો કોક કોક વાર હું રોડબોડને રમનડી રમાડું છું, તેથી જરા લલચાઇ ગયો, બાકી તમારા જેવા પરિપક્વનો પીછો લેવામાં સાર નહીં. (વજીરપ્રતિ) વજીર સાબ, આ નરહરભટ રાણા સાહેબ તરફથી આવ્યા છે અને વળી અમારા સગા અને વડીલ છે માટે હવે જે રાજસન્માન કરવું હોય તે ફરમાવો એટલે હું દોડી જઇને કામ બજાવું.

વજીર—(શાહ પ્રતિ) જહાંપનાહ, યહ રાણાને જો આદમી બેજોહે ઉરકું ક્યા હુકુમ હે ?

ઔરંગઝેબ—ઉમ્મી મીલ્યાની અમ્મી તરહસે કરનેકા બંદો-
બસ્ત કરો. (વજર તે પ્રમાણે બંદોબસ્ત માટે માણસ મોકલેછે.)

કાજી—જહાંપનાહ, ઇસ ખાતમેં રાણાકી નેકી બરાબર હે;
અગરચે ઉને અપની સાથ દુશ્મની તો ફી કે બાદશાહસે નીકા પ-
દનેવાલી ઓરતકું ઉઠા ગયા, મગર યહ જો કામ ઉને કીયા વો
બડી તારીફી કરને લાયક કીયા હે; ક્યું કે દય હજાર બીલુંકે નાયક
જો અજેવાલીયા ઉમ્મે હાથસે કેશરબાકું છુંડાકર માનમરતમે યુક્ત
મુરસિંહ જોસે ઉમરાવ ઓર નરહરબટ જોસે લાયક આદમીકે સંગ
બેજનેકા બંદોબસ્ત કીયા વો કુછ છોટી ખાત નહિ હે.

સિપાઈ—(પ્રવેશ કરીને) ખુદાવીંદ આપને જો પહીલા પે-
ગામ દીલી બેજથા, ઉસપરસે વહાંસે લશ્કરને કુચ ફીલે. ઓર શા
હાજદા અકબરશાહને હુકમ યેનેકું આદમી બેજલે કે વહ લશ્કરે
મેવાડ તરફ ચલાના હે યાને ઇધર ભેકર આનાહે.

વજર—નામદાર ચે ખાત કુછ દરોયાફત કરને જોસી હે ક્યું
કે અંદાવતસે બી કુછ ઓર પ્રકારકા અહવાલ બના હે.

કાજી—ખુદાકી રાહસે તો મેવાડ પર કુચ મોકુફ રખની ચહીયે.

ઔરંગઝેબ—વજર, બોલો કે વહ લશ્કર અખ એક મંજલ
પીછાડી રખનાં, ઓર ફુસરાં હુકમ બેજુ વહાં તલક ઉદેપૂર તફ
કુચ નહિ કરની. (વજર તે પ્રમાણે કહી માણસને રવાના કરીદેછે)

બોજો સીપાઈ—(પ્રવેશ કરીને) ખુદાવીંદ જસવતસિંહ મ-
હારાજ આવે હે, ઓર હજૂરમેં આકર કુરનસ બજને મંગતે હે.

ઔરંગઝેબ—વજર, મેં ઉમ્મું નહિ મીલુંગા.

વજર—જહાંપનાહ, એસા હોવે નહિ, ક્યું કે અપની તસદ્દી
નહીં હુધ કે ખીમલાકા ઇનેશક કેસે બના હે.

કાજી—ખાવીંદ, રખ ખાત અમ્મી તરહસે જાન પરેગી ઉસ
ખાસ્તે કચેરીમેં મીલનાં ચહીયે.

વિદુષક—ખુદાવીંદ, હુકમ હોય તો બોલાવું.

ઔરંગઝેબ—અમ્મી વજર, તખ ઉમ્મું બુલાઓ !

જસવતસિંહ—(પ્રવેશ કરેછે તથા કુરનસ બજવી બેસેછે) મેં

નામદાર શાહકી હઝૂરમેં કુરનસ બજાતાહું, ઝ્યોર અર્જરોશન કરતા હું કે આપ મુગલ બાદશાહ બડી તકતીકે ઉડાકે ઇધર મેરે નગરમેં આવે હો, વહ બડા એહેશાન મેરેપર હુવાહે ઝ્યોર વહ શાહીકી બાતમેં જો હકીકત ગુજરીહે, ઉસ્મેં મેં બહોત દીલગીર હું, લેકીન ઇતના બાત હે કે જબ મેં બીવાહકી ધામધુમ કરને લગા તબ મેરી બતીજી બીમલદેવીને રાણાકું ગુપ્ત પત લીખકે જુઝાયા. હસપરસેં વો આકર ઉરંકા હરણ કરકે ચલા ગયા. ઇસ્મેં હમેરી બીલકુલ કસુર નહિ હે; ઝ્યોર વહ બાત આપકું ઝ્યોર મેરે દરબારમેં એકી વક્તમેં જાન પડીહે, અબ મેં એસી અર્જ કરતાહું કે મેરી એક બેટી જો બીમલાસેં કુછ છોટી બયમેં હે, ઉસ્કું આપકે કદમમેં હાઝર કરતાહું. આપ ઉસ્કે સંગ અચ્છી તરહસેં લગન કરકે દીક્ષી પધારીયે.

કાજી—યા ખુદા, તેને કુછ રખી સર્જ, નાહીતો સમ ઝચાફત ઝ્યોર મોજ બરબાદ હુઈથી.

વજીર—નેકનામદાર, જસવતસિંહકી અરજ કબુલ રખના ચા-
ઇયે, ક્યું કે ઇસ્કા બીલકુલ ઉસ્મેં દોષ નહીંહે, ઝ્યોર ચમ્મપોશીબી નઝર નહિ આતી.

ઝૌરંગજેય—અચ્છા, સમ અહવાલ મેરે ખ્યાલમેં આયા હે, ઇનમેં તુમારી બીલકુલ કસુર નહીં હે; તુમ જાઓ ઝ્યોર બડી સતાબીસેં લગનકી તૈયારી કરો ઝ્યોર પીછે રાણાકા મેં અચ્છી તર-
હસેં ખબર લઈગા.

વિદુષક—વાહ ભાઈ વાહ ! ધીને ઘડે ધી થઇ રહું ! વિમલા નહીં તો વીમલબાનાં બેન હવે હથેવાળો મળવવા ખુદ આવ્યા તેજ પ્રમાણ.

કાજી—અરે ક્યા બાત ! વહ તો જસવતસિંહ દુસરી બેટી રજુ કરતા હે નાહીતો શાહ ઝૌરંગજેય રાજસિંહકું જર ફીચે અવલ ઝ્યોર બીમલાસેં નીકા પદે કે અવલ દીક્ષી જાને વાલેયે ક્યા ?

ઝૌરંગજેય—એસે ફીચે બગર કબી છોડુંબી નહિ.

વિદુષક—જાઓ જાઓ મહારાજ જસવતસિંહજી આપ ત્યાં

લગ્નના તૈયારી કરોને આહીંથી અમે ને કાજ સાહેબ વગેરે સૌ તૈયારી કરી આવીએ છીએ.

કાજ—હકતાલાકી ફજલસે યહ કામ ફેર અજા બર આયા.

વિદુષક—હવે તો કાજ સાહેબનો હર્ષ છત્રી જાયો છે.

કાજ—તે બકવાદ મત કર, અબ તો બહોત નાચ તમાસે દે ખનાં હે,

ઔરંગજેબ—(વજર પ્રતિ) વજર તુંમ સખ બાતકા બંદોબસ્ત કરો એાર મેં જનાનેકે તંબુમેં જતાહું. (જસવતસિંહ રાઠોડ ઉઠેછે અને કચેરી ઉત્સાહની સાથે બરખાસ્ત થાયછે.)

- ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ -

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—રૂપનગરનું પાદર. ઔરંગજેબની છાતણી-

માં જનાનાનો તંબુ.

કેશરબા, કનીઝક, ઔરંગજેબ.

કનીઝક—કેશરબા સાબ, બડી કુદરતકી બાત હુધ, આપકે ખાવિદકું બડી બદનામી પેદા હુધ હે.

કેશરબા—કનીઝક, ખુદાકી મરજી ! લેકીન મેં હસ બાતમ હકતાલાકી બડી એહશાનમેંદ હું. જો હને એસા હત્તેકાક બનાયા તો મેરે જીગરમેં રજપૂતકી નેકીકી તસલી હુધ મેં દુશ્મનકી એારત ઉઠ્ઠે હાયમેં ફસગઈ, લેકીન ઉભે મેરા કેસા માનમરતબા રખાહે સો ક્યા ઉસકી તારીફ કરે. હેક હે મેરે ખાવીંદકું કે એસે પાક લોગુમેં દુશ્મની રખતે હે.

કનીઝક—હુરમસાબ, કતકસિંહજી વ શાહજહાંન દોનુકે બીચ સગે બાઈ જેસી મહોબતથી લેકીન સરકારને સખ મુરવત છોડકર એર ખડા કીયા.

ઔરંગજેબ—(પ્રવેશ કરીને) ક્યું દીલજાન, ખુશ મેઝમેં બડી તકલીફ તુંમને ઉઠાઈ. મેં દીલગીરહું કે તુમારે પર એસા મુસીબત મુજરી હે.

કેશરબા—તકદીરકી ખાત ખાવીંદ, લેકીન રાણા રાજસિંહને
જો મેરા માનમુરતબા રખાહે, ઉશ્કી મેં ક્યા જીભાનસેં તારીક કહે!

ઓરંગઝેબ—સચ હે ઇસ ખાતમેં તો ઉમે બહોત નેકી દી-
ખલાઈ હે, જૈસા ઇનસાનકું લાજમ હે, વૈસાઈ કીયા હે.

કેશરબા—ખાવીંદ, બહોત જ્યાદે મેં ક્યા કહું ! જો વહ નેક
રાણા વહાં હાજર નહોતા તો મેરી બડી ખરાબી હોનવાલીથી.

ગાયન.

(ખીના શીયા રામકે દેખે નહીં દીલકું કરારી. એ રાગ.)
અહો દીલગનન ક્યા નેકી, રાણાકે દીલું નીહારી હે; ટેક.
ફત્તી મેં બીલકે હાથું, ફુખીથી બડી જીનકે સાથું;
હુધ કમખત્તી ક્યા મેરી, જંગલમેં જાઈ નીકારી હે. અહો.
ખરાબી કરનીથી મેરી, શરમ તજ હુવા બીલ મેરી;
ખુદાને મહેર કી એસી, નજીક રાણાકી સ્વારી હે. અહો.
પુકારા દીન હો જખમ, શરન કોહિ ઓરતકું દેવ;
વહાં ચલ રાજસિંહ આયા, નફ્ટકી પુરે ઉડારી હે. અહો.
મંગમેં મુંકામપે ચાલી, રાજસિંહ કીની રખવાલી;
એસા દુશ્મન દાતા રાણા, તાહસેં ક્યું બીગારી હે. અહો.
મરતબા રખા મેરા એસા, આપકે પાસ રહે જૈસા;

જીગરકું જરા તાપ નાહીં, એસી ક્યા રખી હમારી ચેહ. અહો.
ખાવીંદ ઉશ્કેં ન રહો જ્યારે, અર્જહે કરો સુલેહ ખારે;
બડા નેક્ટેકીહે રાણા, શત્રુતા સખી બીસારી હે. અહો.

ઇસ તરહસેં ખાવીંદ મેરી અર્જહે કે આપને રાણાસેં દુશ્મની
હોડકરે સુલેહ કરની ચાહયે.

ઓરંગઝેબ—અલબત, મેં વહ તેરી રાસ્ત ખાત નિગાહમેં
લહંગા.

કેશરબા—ખાવીંદ, કોલ દીજીએ કે અબ સુલેહ કરેંગે.

ઓરંગઝેબ—મહાબુબ, રાણાકી ઇસ નેકીકે બદલ મેં ઇતના
તેરી આગે કસમ ખાતાકું કે દશ ખરસ તલક મેવાડપર મેં નજર
બી નહીં કહેંગા.

કેશરબા—વાહ ખાવીંદ, બહોત અચ્છા કીયા. આગે દેખા નયગા. મેં ફર અરજ ગુજરૂંગી.

કનીઝક—(પ્રવેશ કરીને) કેશરબા સાબ, રાઠોડ દરબારસે આદમી ખબર દેને આયા હે કે લગનકી તૈયારી બરાબર હોગઈ હે.

કેશરબા—ખાવીંદ, અબ લગન કીસકે સંગ કરનાંહે, જો થી ઉરફું તો મેં રાણાકે પાસ નજરૂં દેખકે આઈ. ક્યા અબ મેરા બાપુ મેરી છોટી બિલુકું દેતાહે.!

ઓરંગઝેબ—હાં દીલજાન ઉભે બહોત લાચારીસે અરજ કરકે યહ બાત કબુલ કરાઈ સો મેં મંજૂર રખી હે.

કેશરબા—ખાવીંદ બહોત અચ્છા કીયા. વહ મેરી બિલુ મુજસે ઓર બીમલાસે ઝંઘાદે ખુબસુરત હે, ઓર અચ્છે અચ્છે હમારે કિતાબે પઢીહે, મેં બહોત ખુશ હોતીહું યહ બાત સુનકે.

ઓરંગઝેબ—અચ્છા. (કનીઝક પ્રતિ) તબ કનીઝક જાકર બોલો કે હધર બી સબ બાતકી તૈયારી હે ઓર નઝમીકું મેરી પાસ બિજનાં. (કેશરબા પ્રતિ) ચક્ર અબ ખાના આ લેવે. મેને તેરે મીલને અવલ ખાના હરામ કીયાથા.

કેશરબા—ખાવીંદ મુજેબી ખાણા વહ નીંદ હરામ હે. આ જ દીલમેં ચેત હુવા.

(એમ કહી બન્ને ઉઠેછે ને ત્યારપછી સૂત્રધાર વિદુષક તથા સહુ નાટક બજાવનાર પાત્રો પ્રવેશ કરેછે.)

સૂત્રધાર—(વિદુષક પ્રતિ) કેમ મિત્ર! હવે આં નાટક સમાપ્ત થયું! અને તું મારી મદદમાં રાત્રી આખી રહ્યો તેથી તારો આબાર માનુંહું!

વિદુષક—વાહ મિત્ર! આવા એક જોવાની હુબ અમારે સાત પેઢી થયાં ચાલી આવતી હતી, તે આજ પૂરી થઈ અને તું તારો આબાર માનેછે, તો મારી પાસે તેનો બદલો વાળવા આ ત્રણ લુગડાં સિવાય બીજી કંઈ નથી; પણ—

સૂત્રધાર—એ તારાં ત્રણ લુગડાંમાંથી એકે લેવા હું બીજાકુલ ઇચ્છા રાખતો નથી કેમકે—

વિદુષક—તેમ હું દેવા પણ ધમ્મિછતો નથી, તારાં નાટકમાં રંગ આ મારાં લુગડાં ઉઠાવેછે, જેને પ્રતાપે હું આવાં તારાં નાટક જોઈશું, અને દોઢ હાથની જીભ તો કાંઈ અપાતી નથી !

સૂત્રધાર—તે રાત આખી સારી મદદ કરી એ બદલો મને તું આપી ચુક્યો છું !

વિદુષક—નહીં, નહીં, એટલું બસ નહિ ! ગાયત્રીની માળા રોજ ફેરવું છું. તેમાં એક દીંખડું દિવ લગાડી એક ફેરવીએ, તેના સાત પારાનું પૂજ્ય તારું ! કેમ એટલું બસ ! વધારે દમ્મ તો તુંથી જીરવાયે નહિ.

સૂત્રધાર—મિત્ર તારી તો કૃપા હોય તો બસ છે ! ઉલટું તારે તો જે જોઈયે તે હું આપવા હાજર છું. માત્ર આવા નાટકના પ્રસંગમાં તારે મારી સાથે કામમાં સામેલ રહેવું.

વિદુષક—તે કબુલ, પણ તારી પાસેથી એક આશીર્વાચન માગું છું, અને તું જગદીશ્વરની સ્તુતિ કરીને તે વચન સિદ્ધ કરાવ તો બાણું છે.

સૂત્રધાર—મિત્ર ! એવું શું આશીર્વાચન તું મારી પાસે માગે છે

વિદુષક—એવું માગું કે રાજસિંહ જેવા આપણા બ્રાહ્મણના હોકરા શુરવીર ને ધર્મનિષ્ઠ થાય તો કેવું સાડું ! મારો નરમદો, તારો નારણીયો, અને દયારામકાકાનો ભુદીયો—

સૂત્રધાર—મિત્ર ! એવો પક્ષપાતી આશિર્વાદ હોય નહિ ! આપણે તો સહુ આર્યનું બલું ધમ્મિવું જોઈએ !

વિદુષક—તારે તો આખા ભરતખંડમાં ચારે વર્ણમાં સદગુણી સ્ત્રી પુરુષનાં જોડાં ભગવત કૃપાથી જન્મે તો સાડું !

સૂત્રધાર—શાબાશ મિત્ર ! એવીજ ચાહના અહરનીશ રાખજે (પછી પાત્રોને આસા કરતાં)

(સહુ પાત્રો સાથે મળીને ગાયછે.)

રાગ કલ્યાણની ગજલ.

(સલામ સલામ સલામ એ રાહ.)

વિજય વિજય વિજય, સદા પામજો વિજય;

દંપતિ આ જેવાં વિશે, પામજો વિજય.

વિજય.

ઝવાડ ભૂમિનો વિજય, તેના વીરનો વિજય;
વિજય રાણા કૂળનો જે, આપતા આશ્રય. વિજય.

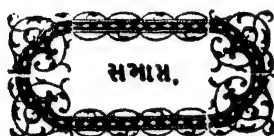
થુક સતીઓનો વિજય, વિમળમતીનો વિજય;
શીર સાટે ધર્મ સાચવ્યો, ધરી નિશ્ચય. વિજય.

આવા ક્ષત્રીનો વિજય, જે ધીરવીર ધર્મ રૂપ;
કીર્તિ ઝગમગેછે જેની, થુક ને અનૂપ. વિજય.

(પછી સૂત્રધાર સભાનાં માણસો તરફ બૂલચૂકની ક્ષમા મા-
ગી રજા લેછે ત્યારે)

અમે માગીએ ક્ષમારે, સ્થાન પ્રત્યે તો જવા;
ગૃહસ્થો તમ્હી લશો, અન્ય એલે આવવા. વિજય.

(સહુ જાયછે.)

આ પુસ્તકને જે સાહેબો તરફથી અગાઉથી આશ્રય મેળવે

છે તેમનાં મુઆરક નામનો પ્રતવાર અનુક્રમ.

નામ.	ગામ.	પ્રત.
મહારાજધિરાજ ઠાકોરસાહેબ શ્રી ૭		
માનસિંહજી બહાદુર.	પત્રીતાણા.	૨૫૦
મ. મોતીલાલ મૂળજી. માસ્તર હયુ.	ભાવનગર.	૧૦૦
ગૌ. પ્રાણજી પ્રતિપાળ બાઈશ્રી રાણીજીઆ તરફથી.	મોરબી.	૫૦
નેકનામદાર બજાણા દરગાર શ્રી		
નશીબખાનજી દરિયાખાનજી	બજાણા.	૨૦
ગૌ. પ્રા. પ્રતિપાળબાઈ શ્રી ઝાંઝીવડી સાવલાવાળાં તરફથી. મોરબી.		૧૫
આ. મ. માહિદવભાઈ દેવચંદભાઈ મુખ્યકારભારી સાહેબ. મોરબી.		૧૨
રા. રા. વેતચંદ પોપટભાઈ.		૧૨
ગૌ. પ્રા. પ્રતિપાળ બાઈશ્રી વાંચેલીવડી થરાદવાળાં તરફથી.		૧૦
આ. મ. પ્રેમજીભાઈરણજીભાઈરાજ્યખરચના ઉપરી. મોરબી.		૧૦
આ. મ. દુરલભજી ધરમજી. સર ન્યાયાધીય.	"	૧૦
આ. મ. વિશ્વનાથ શંકરજી. પોલીસ મુખીન્ટેન્ડેન્ટ.	"	૧૦
રા. રા. ત્રીકમજી વી. ભીમજી મેતા.	"	૧૦
રા. રા. વેતચંદ રાજપાળ દેસાઈ.	"	૮
આ. મ. અમરચંદ ઝવેરચંદ—નાયમ દીવાન.	"	૫
આ. મ. શામળદાસ વલભદાસ. મુખ્ય વકીલ	"	૫
આ. મ. છોટાલાલ દુર્ગારામ સર ન્યાયાધીય. પાત્રીતાણા.		૫
રા. રા. મુળચંદ કાશીદાસ.	ભમનગર.	૫
નામદાર શ્રી લાડી દરબાર તરફથી.	લાડી.	૫
આ. મ. વલભદાસ વી. રવજી ક. કલાસ માજીસ્ટ્રેટ. મોરબી.		૪
આ. મ. ગોકળદાસ રાજપાળ આ. એજનીયર.	"	૪
આ. મ. ગુલામચંદ દેવચંદ. ગુના દફતરના ઉપરી	"	૪
મ. મોતીલાલ કુશળચંદ આ. મુ. કોરેસડી.	"	૪
મ. દામોદર રાઘવજી ભમદાનખાતાના ઉપરી.	"	૪
રા. રા. મોતીચંદ જેઠાણી ઠાકર.	"	૪
મ. વાઘજી મંગળજી ટ્રેડર.	"	૩
રા. રા. દેવાશંકર જગજીવન ભત્રંદી વકીલ.	"	૩
રા. રા. નવજીચંદ ડોશ. ભત્રંદી વકીલ.	"	૩
રા. રા. નથુ જીરામ સોરઠીયા.	ભમનગર.	૩
રા. રા. જેઠાલાલ વાઘજી.	મોરબી.	૨
રા. રા. દેવાશંકર ભોમચંદ દફતરી.	"	૨
રા. રા. પ્રાગજી રાઘવજી પ્રેસ મેનેજર.	"	૨
રા. રા. જયચંતરાય દેવાશંકર પંચગોશી થાણદાર.	"	૨
રા. રા. નથુરામ પરશોતમ મુનગી.	"	૨
રા. રા. ગોવિંદજી દાદાભાઈ.	"	૨

રા. રા. ઝોત્રા જગ્યાશંકર પુંજ.	જામનગર.	૨
રા. રા. હેમચંદ મકનજી.	મેરબી.	૧
રા. રા. ગીરધરલાલ વી. હરીલાલ.	"	૧
રા. રા. ફુલભજી વી. રાયચંદ	"	૧
રા. રા. ખીમચંદ પરશોતમ.	"	૧
રા. રા. પ્રાણજીવન શોભાગચંદ.	"	૧
રા. રા. હકાભાઈ મધાભાઈ.	"	૧
રા. ફુલભજી વલમજી.	"	૧
રા. જગજીવન ત્રીકમજી પંડ્યા.	"	૧
રા. અંબાશંકર વી. પ્રભાશંકર.	"	૧
રા. અવચળ દેવચંદ તલવીજદાર.	"	૧
રા. વલમજી કલ્યાણજી.	"	૧
રા. પચાણ વી. અણ્ણદાભાઈ.	"	૧
રા. રા. માણિકલાલ ભગવાનજી	જામનગર.	૧
રા. માણિકલાલ શંકરજી.	"	૧
ઝોત્રા ગોપટ વાસુનંદ.	"	૧
ઝારડીયા ગોપાળજી લાલજી.	"	૧
પટેલ સવજી ઝીણા.	"	૧
જીતા હિદયશંકર દોલતરામ.	"	૧
ઝોત્રા લાલજી રેવાશંકર.	"	૧
રા. રા. નયુરામ મોહોનજી	"	૧
મનોરંજક પુસ્તકશાળા હા. મુળચંદ કાશીદાસ.	"	૧
ભાવસાર. જાદવજી જીવા.	"	૧
રા. રા. જગ્યાશંકર વિશ્વનાથ.	"	૧
જીતા પ્રીતમલાલ હાથીભાઈ.	"	૧
જીતા પ્રમુલાલ કાશીદાસ.	"	૧
ઝોત્રા નાનજી જીવા.	"	૧
રા. રા. પ્રમુલાલ ભગવતીદાસ.	"	૧
રા. રા. દેશવજાલ મંગળજી. હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થી. જામનગર.	"	૧
રા. રા. નધુ અંબાશંકર.	"	૧
રા. ત્રીકમલાલ કશ્ણાશંકર.	"	૧
રા. ભગવાનલાલ જશંકર.	"	૧
રા. ફુલરાય છોટાલાલ.	"	૧
રા. જીગતરાય રણછોડ.	"	૧
રા. મહાશંકર દુર્ગાશંકર.	"	૧
રા. રંગીલદાસ રેવાશંકર.	"	૧
રા. રંગીલદાસ કલ્યાણજી.	"	૧
રા. માણિકલાલ સુંદરજી આચારજી.	"	૧
શેઠ નવરાજ નસરવાનજી.	"	૧
શેઠ દોરામજી નસરવાનજી.	"	૧
રા. હમનભાઈ પીરભાઈ.	"	૧

રા. અંબાશંકર જીવાભાઈ.	"	૧
રા. જરાશંકર રેવાસંકર.	"	૧
રા. વસરામ કરસનજી માખોરા.	"	૧
રા. અમૃતલાલ નરભેશંકર.	"	૨
દવે કરસનજી કચરા.	"	૧
દવે અંબાશંકર ભાણજી.	"	૧
સોની શામજી બાવા.	"	૧
સોની અમરશી લાલજી	"	૨
નાગોરી ગોવિંદજી હંસરાજ	"	૨
સોની જમનાદાસ જગજીવન.	"	૨
દવે હરીશંકર કાશીરામ.	"	૧
સોની હરજીવન ખીમજી.	"	૧
સોની જુહા ઝીણા.	"	૨
સોની અમરશી ત્રીકમજી.	"	૨
સોની અંદરજી ગોકળ.	"	૨
સોની હીરા રગનાથ.	"	૨
મેતા પ્રભાશંકર જરાશંકર.	"	૨
મેહિતા. વેલજી મદનજી.	જામનગર.	૨
પુરશોતમ વીઠલજી.	"	૨
મેહિતા. ફુલરાય મુળશંકર.	"	૨
પોરા. અસમાલ અમીજી.	"	૨
રા. ગોવીંદજી ઝવેરચંદ.	"	૨
સોની. ભગવાનજી લાલજી.	"	૨
શેઠ. નેણશી દેવજી.	"	૨
રા. છગનલાલ સદાશંકર. સરવેયર	"	૨
મેઠ. વીક્રમશી માણેકચંદ.	"	૨
રા. વાલજી દયારામ. વકીલ.	"	૨
વઘ. મોનજી મુલાખચંદ.	"	૨
સોની. જાદવજી લાલજી.	"	૨
પુનતર નવલચંદ દેવચંદ.	"	૨
સોની. મદન કાનજી.	"	૨
ભટ. કેસવલાલ રેવાશંકર.	પ્રાંગણા.	૨
કોઠારી. કાળા રતનચી.	ખીલખા.	૨
સંઘવી. પ્રભુદાસ દ્વારકાદાસ.	ખાવનગર.	૨
શાહ. નેમચંદ લલુભાઈ.	અમદાવાદ.	૨
પાંડે. જ્ઞેસીંગ રતનચંદ.	"	૨
ઝવેરી. મહાસુખ સુનીલાલ.	"	૨
બાસ. સુનીલાલ રેણુજીડ.	મુંબઈ.	૨
શુક્લ. કેશવલાલ ફુલભરામ.	"	૨
રા. રાજમલ દેવીચંદ વખારીયા.	અમનગર.	૨
હા. પોપટ ધનજી.	સાવુદડવાવડી.	૨

રા. કાલીદાસ પ્રાગજી મેઘાણી.	ખગસરા.	૧
રા. રા. લક્ષ્મિચંદ ચતુર શેઠ.	વાંકાનેર.	૧
શાહ. નાગરદાસ કાળીદાસ.	લીંમડી.	૧
નવાડી. ચતુર્ભૂજ વિશ્વનાથ.	નેલોરેચંદર.	૧
પંડ્યા. કેશવલાલ ફુલભજી.	રાજકોટ.	૧
પંડ્યા પ્રભાચંકર પેલજી.	"	૧
પંડ્યા પ્રભાચંકર મીઠારામ.	"	૧
ત્રિવેદી. કૃલચંકર વાસણજી.	"	૧
રા. રાજનરામ હરખચંદ છાંયાં.	"	૧
રા. રા. દયાળજી ફુલભજી.	"	૧
રા. મુંદરલાલ વસરામ.	"	૧
રા. રેવાચંકર કલ્યાણજી.	"	૧
રા. ખંડુભાઈ વી. અમરજી.	"	૧
રા. અનંતરાય રણછોડજી.	"	૧
રા. અમનલાલ દયાળજી પોરા.	"	૧
રા. નારદ મણીચંકર આચાર્ય.	"	૧
રા. શામજી માધવજી.	"	૧
રા. છોટાલાલ મંગળજી.	રાજકોટ.	૧
રા. મયાચંકર જટાચંકર.	"	૧
પંડ્યા. મેહનલાલ મેરારજી.	"	૧
રા. રાજેશ્રી જીવરામ દેવચંકર તાલુકા મુકુલ. આ. મા. ગાડલ.	"	૧
રા. રાજેશ્રી પોપટ કણચંદ.	"	૧
રા. રા. વનમાળી નરમિરામ.	"	૧
રા. રા. પરશોતમ હંસરાજ.	"	૧
રા. રા. ગૌરીચંકર ધનજી.	"	૧
રા. રા. જગજીવન મકનજી વકીલ.	"	૧
રા. રા. હાસમ નુરમામદ.	"	૧
રા. રા. અમલ ફુલ રત્નક શ્યામ હુસેન.	"	૧
ન. નાનલા કલ્યાણસિંહજી.	"	૧
રા. રા. વલ્લેચંકર હેમચંદ.	"	૧
રા. રા. હરીચંકર મેરારજી.	"	૧
રા. રા. હરજીવન દયાચંકર.	"	૧

બહાર ખપર.

બાવનગરનાં ગ્રાહકોનું નામવાર લીઝ ખોવાયું છે, માટે તેમણે તેમનાં નામ અમારા એજંટ માશર મોતીલાલ મૂળજી મારફત કરી મોકલાવવા તસ્દી લેવી.

જાહેર ખર્ચ.

નિચ લખેલાં પુસ્તકો જે સાહેબાને જાણમાં હોય તેમણે
ભાવનગર, ગદુનાગર, બદમનગર, રાજકોટ, મોંડલ, વઢવાણ,
ખુજ, મોંડવી, વીરમગામ, અમદાવાદ, તે સુરત નગરે
મહેસાના જુદાજુદા પાલિકા અથવા મેયરની આજ્ઞાએ
નારકમંડળીનો સુકામ હોય તેવા તેના તનજર પામેથી યાને
મેયરની તજવાડમાં યંચકલા પામેથી રોકડા હિમ્મત મોંડલ
મંચાવી લેવાં, જરૂરનાં મંચાવનારનાં ખર્ચે હમીયનનો રા-
મજુત પત્રદારમાં રજીસ્ટ્રામાં અવલોક. વિખત.

૦, આ. ખા.

સુરતની નાટક મેટ્રી	૧—૦—૦
મહેસાના	૦—૨—૦
સુરતની નાટક મેટ્રી	૧—૦—૦
મહેસાના	૦—૨—૦
જામનગર નાટકનાં ખર્ચા	૦—૨—૦
વિજયનગર પુરનારનાં નાટકનાં ખર્ચા	૦—૨—૦
વિજયનગર મેયરનાં નાટકનાં ખર્ચા	૦—૨—૦
નાટક મેટ્રી	૦—૦—૦
સુરત ખર્ચા	૦—૨—૦
મોરબીનાં નાટકનાં ખર્ચા	૦—૨—૦

પામણ આશરમ આજા,
ચંચકવી.

૧૯૨૬—૨૭

